

20803
10.2

Aneta Firlej-Buzon

DŹS

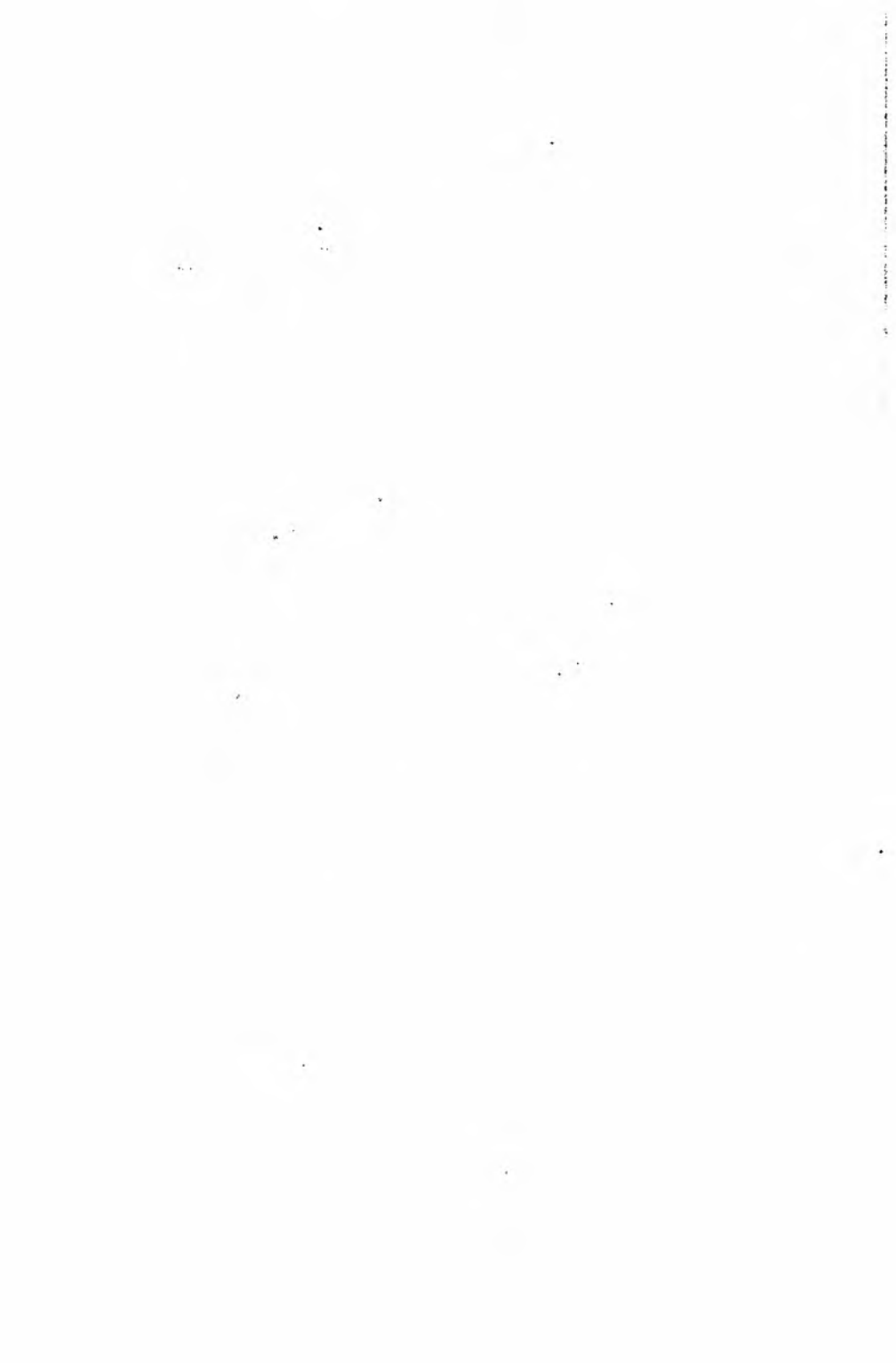
DOKUMENTY ŻYCIA SPOŁECZNEGO

WYDAWNICTWO

SBP

NAUKA - DYDAKTYKA - PRAKTYKA

dr Aneta Firlej-Buzon – absolwentka bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz kulturoznawstwa. W 2000 r. ukończyła studia doktoranckie na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Obecnie pracuje na stanowisku adiunkta w Zakładzie Bibliografii i Informacji Naukowej Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Interesuje się dokumentami niekonwencjonalnymi, technologią informacyjną oraz historią kultury.

DOKUMENTY ŻYCIA SPOŁECZNEGO

*Jakubowi
Aleksandrze i Józefowi
Henryce, Marianowi i Małgorzacie
Marii*

Polish Librarians Association
SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

Aneta Firlej-Buzon

EPHEMERAL MATERIALS
IN POLISH LIBRARIES. THEORY AND PRACTICE

WYDAWNICTWO

SBP

Warsaw 2002

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

Aneta Firlej-Buzon

DOKUMENTY ŻYCIA SPOŁECZNEGO
W TEORII I PRAKTYCE BIBLIOTEKARSKIEJ W POLSCE

WYDAWNICTWO
SBP

Warszawa 2002

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
<<NAUKA — DYDAKTYKA — PRAKTYKA>>

Marcin DRZEWIECKI (przewodniczący), Stanisław CZAJKA, Artur JAZDON,
Barbara SOSIŃSKA-KALATA, Danuta KONIECZNA, Krzysztof MIGOŃ, Mieczysław
MURASZKIEWICZ, Janusz NOWICKI (sekretarz), Joanna PAPUZIŃSKA-BEKSIĄK,
Wanda PINDŁOWA, Jan SÓJKA, Barbara STEFANIAK, Elżbieta STEFAŃCZYK,
Hanna TADEUSIEWICZ, Zbigniew ŻMIGRODZKI

Recenzenci

Zofia GACA-DĄBROWSKA,
Wanda PINDŁOWA

Redaktor

Janusz NOWICKI

Redakcja techniczna i korekta
Anna LIS

20803
m. 2

© Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

ISBN 83-87629-83-9

CIP — Biblioteka Narodowa

Firlej-Buzon, Aneta

Dokumenty życia społecznego w teorii i praktyce bibliotekarskiej w Polsce / Aneta
Firlej-Buzon ; Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. - Warszawa : Wydaw. SBP, 2002. -
(Nauka, Dydaktyka, Praktyka ; 53)

Wydawnictwo SBP. Warszawa 2002. Wydanie I. Ark. wyd. 11,5. Ark. druk. 13,0
Lamanie: Krzysztof BRAWIŃSKI. Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny PRIMUM,
Kozierki 17a 05-825 Grodzisk Mazowiecki, tel. 724-18-76

09.2002; dep SBP 15.00

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Definicje terminu „dokumenty życia społecznego”	19
Rozdział II	
Zbiory dokumentów życia społecznego w wybranych bibliotekach	57
Rozdział III	
Organizacja i metodyka prac bibliotecznych	115
Gromadzenie i ewidencja dokumentów życia społecznego	119
Opracowanie dokumentów życia społecznego	136
Udostępnianie dokumentów życia społecznego	154
Przechowywanie i konserwacja dokumentów życia społecznego	162
Podsumowanie	167
Bibliografia	175
Aneks	
Rodzaje dokumentów życia społecznego gromadzone w polskich bibliotekach	182
Schemat klasyfikacji bibliografii regionalnej	183
Schemat klasyfikacji Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich	184
Format Allegro dla Kolekcji Johna Johnsona z Biblioteki Bodlejańskiej	196

Contents

Introduction	7
Chapter I	
Definitions of "ephemeral materials"	19
Chapter II	
The collections of ephemeral materials in chosen libraries	57
Chapter III	
Organization and methodology of librarian works	115
Gathering and recording of ephemera	119
Working out of ephemeral materials	136
Availability of ephemeral materials	154
Storing and conserving of ephemera	162
Conclusion	167
Bibliography	175
Appendix	
Types of ephemera collecting by Polish libraries	182
Regional Classification Schema	183
Ossolineum Library Classification Schema	184
Allegro Format for John Johnson Collection	196

Wstęp

Problemem dokumentów życia społecznego nauka polska, a ściślej nauka o książce, interesowała się w wąskim zakresie¹. Opublikowana dotychczas literatura naukowa najwięcej miejsca poświęca próbom zdefiniowania wydawnictw niekonwencjonalnych oraz przedstawieniu dziejów lokalnych kolekcji druków ulotnych, z podkreśleniem ich historyczno-muzealnego charakteru. Mimo iż biblioteki gromadzące dokumenty życia społecznego toną, w zwiększającej się w każdym roku liczbie wydawnictw efemerycznych a technologia cyfrowa wprowadza ciągle zmiany w sposobie pracy tyci płacówek, to dla polskich druków efemerycznych czas zatrzymał się w latach siedemdziesiątych XX wieku.

O wyborze tematu tej książki zdecydował brak w Polsce literatury podejmującej całość zagadnień teoretyczno-praktycznych związanych z niekonwencjonalnymi materiałami bibliotecznymi. Pomimo faktu, że publikacje niekonwencjonalne niemal organicznie odzwierciedlają każdy aspekt życia współczesnych społeczności. A z punktu widzenia pragmatyki bibliotekarskiej budzą zainteresowanie, jakiego rodzaju kolekcje tworzą druki ulotne, jakie są mechanizmy ich gromadzenia, kryteria i metody opracowania, jakie są sposoby ich udostępniania, informowania o nich oraz zabezpieczania i przechowywania tych wydawnictw.

Badanie druków ulotnych poprzedza prezentacja najważniejszych i najbardziej uznanych określeń definiujących dokumenty życia społecznego. W wydawnictwach encyklopedycznych mianem druków ulotnych określane są wydawnictwa „dotyczące życia lub działalności związków, partii, stowarzyszeń, instytucji itp., zwykle nie przeznaczone do handlu księgarskiego”², „dokumenty o krótkotrwałej w zasadzie wartości użytkowej, odzwierciedlającej przejawy życia współczesnego, jak prospekty reklamowe, programy różnego rodzaju imprez artystycznych, politycznych, naukowych, sportowych itp., rozkłady jazdy środków lokomocji, plakaty, ulotki, zaproszenia, cenniki,

¹ Termin dokumenty życia społecznego (skrót: dżs) używała będę zamiennie z określeniami druki ulotne, efemerydy, druki efemeryczne, materiały efemeryczne, publikacje ulotne, wydawnictwa niekonwencjonalne oraz niekonwencjonalne materiały biblioteczne. Potoczny skrót „dżs” używany przez bibliotekarzy dla wielu osób ma nieprzyjemne brzmienie, ponadto pełna nazwa nie odzwierciedla całkowicie znaczenia terminu.

² H. Więckowska, H. Pliszczyńska: *Podręczny słownik bibliotekarza*. Warszawa 1955 s. 52.

katalogi i prospekty handlowe, książki adresowe i propagandowe, klepsydry, formularze ankiet, legitymacji i wiele innych podobnych dokumentów znacznie zróżnicowanych w swej formie. Mogą one mieć zarówno postać rękopiśmienną, maszynopisową, drukowaną, hektografowaną czy litografowaną, może to być również fotografia, mikrofilm, taśma lub płyta dźwiękowa. W zakres dokumentów życia społecznego wchodzi także czasopisma stowarzyszeń, organizacji czy zakładów pracy przeznaczone na użytek wewnętrzny. Intencją gromadzenia tych dokumentów jest zachowanie ich jako aktualnych lub potrzebnych w przyszłości przekazów źródłowych do badań w naukach społecznych³, również „materiały biblioteczne o charakterze informacyjnym, normatywnym, propagandowym i reklamowym. Są one wynikiem działalności społecznej instytucji czy organizacji, zazwyczaj nie przeznaczone do handlu księgarskiego, ukazują się czasem w specjalnej formie jak afisze, druki ulotne lub w różnych formach zapisu dźwięku (taśma, płyta) czy obrazu (film, fotografia). Dokumenty życia społecznego powstałe w zasadzie dla osiągnięcia doraźnych celów politycznych, propagandowych czy handlowych, mogą być ważnym źródłem informacji dla różnych dziedzin gospodarki jako literatura firmowa, a także mogą stać się dokumentami o trwałej wartości historycznej. Do dokumentów życia społecznego zaliczane są różnorodne materiały tak pod względem formy, jak i treści. Mogą to być rozmaite katalogi, programy, obwieszczenia, odezwy, książki adresowe czy telefoniczne, ulotki reklamowe czy cenniki itp.”⁴. Literatura podręcznikowa zwykle powtarza encyklopedyczne i słownikowe definicje, nieznacznie rozszerzając zakres pojęcia np. „dokumenty życia społecznego to materiały biblioteczne o wartości użytkowej i potencjalnej wartości stałej, odzwierciedlające w formie wydawnictw działalność grup społecznych, publikowane dla osiągnięcia konkretnych celów praktycznych, przeznaczone dla określonych kręgów odbiorców, odbiegające swą formą od typowych cech wydawniczych, nie zawsze przeznaczone do handlu księgarskiego, nadające się w bibliotekach do opracowania grupowego”⁵.

Stan badań W Polsce badania nad dokumentami życia społecznego rozpoczęły się w końcu lat pięćdziesiątych. Z dużymi przerwami czasowymi ukazywały się publikacje pochodzące z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Biblioteki Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Biblioteki Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. T. Mikulskiego we Wrocławiu. Przeprowadzone badania wykazały, iż niemal równocześnie z Biblioteką Uniwersytecką we Wrocławiu druki ulotne zaczęła gromadzić Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim, która kolekcjonuje materiały efeme-

³ *Encyklopedia Wiedzy o Książce*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1971 s. 537.

⁴ *Encyklopedia Współczesnego Bibliotekarstwa Polskiego*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976 s. 101.

⁵ E. Chelstowski: *Problemy dokumentacji życia społecznego w bibliotekach*. W: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1970 s. 19.

ryczne od 1946 r. W Bibliotece Jagiellońskiej, gdzie po raz pierwszy w naszym kraju rozpoczęto badania nad dokumentami życia społecznego, Dział Dokumentów Życia Społecznego utworzono w 1952 r. Dla porównania Dział Dokumentów Życia Społecznego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich powstał jako jeden z niewielu w Polsce w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych, a Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu dołączyła do wielu polskich bibliotek humanistycznych, które w latach osiemdziesiątych rozpoczęły proces tworzenia swoich regionalnych kolekcji dokumentów życia społecznego.

Największa jak dotąd publikacja poświęcona drukiem efemerycznym – *Dokumenty życia społecznego w bibliotece* mieści referaty oraz komunikaty autorstwa m.in. Edwarda Chelstowskiego, Józefa Szczepańca, Henryka Łapińskiego, Władysławy Sokolowskiej i Lucjana Kielkowskiego oraz Wandy Wolińskiej⁶. Wymienieni autorzy skupili się na przedstawieniu zakresu znaczeniowego terminu „dokument życia społecznego”, charakterystyki treściowej historycznych druków ulotnych, potrzebie gromadzenia materiałów dokumentujących działalność środowisk opozycyjnych i artystycznych oraz zaprezentowaniu na przykładach Biblioteki Narodowej i Biblioteki Ossolineum najważniejszych problemów praktyki bibliotecznej w zakresie efemeryd. W omawianej pracy zawarto też zwięzły informator o zbiorach druków ulotnych gromadzonych w polskich bibliotekach naukowych i publicznych.

W publikacji tej podjęta została próba definicji terminu dokument życia społecznego. Określenie E. Chelstowskiego, a zwłaszcza uporządkowane i sprecyzowane przez tego autora cechy druków ulotnych, były chętnie cytowane w późniejszych wydawnictwach poruszających problem efemeryd. Dużą zasługą E. Chelstowskiego było podkreślenie konieczności zajmowania się materiałami gromadzonymi w bibliotekach w celach dokumentacyjnych. Autor nie podał jednak kryteriów selekcji i wartościowania wydawnictw ograniczając się do uwagi, iż rozstrzygającą podstawą jest rodzaj biblioteki oraz przyjęta polityka gromadzenia⁷. W publikacji wymieniono rodzaje materiałów efemerycznych z uwzględnieniem ich pochodzenia autorskiego i instytucjonalnego. Za główny wyróżnik druków efemerycznych przyjęto treść, która miała odzwierciedlać życie społeczne, forma stanowiła jedynie dopełnienie kwalifikujące dany dokument do grupy wydawnictw specjalnych. Nacisk na postać wydawniczą ograniczył zbiór dokumentów życia społecznego do materiałów drukowanych, co w dobie rewolucji technicznej wymaga zmiany i rozszerzenia o wydawnictwa powielane innymi sposobami. Prezentowana praca poruszyła niezwykle ważny aspekt działalności współczesnych bibliotek, tj. konieczność gromadzenia możliwie szerokiego zakresu piśmiennictwa z uwzględnieniem bieżącej oraz przyszłej przydatności źródłowej materiałów bibliotecznych. Źródłowa wartość druków ulotnych

⁶ *Dokumenty życia społecznego w bibliotece. Materiały z ogólnokrajowej konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w dniach 2-3 czerwca 1969 roku.* Pod red. J. Albina. Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.

⁷ *Ibidem*, s. 21-22.

została ukazana na przykładzie najstarszych efemeryd pochodzących z okresu Oświecenia, XIX i początku XX wieku. Zasygnalizowano również informacyjną przydatność materiałów efemerycznych niosących cenne dane z zakresu wiedzy o społeczeństwie, tj. sondaże, badania opinii publicznej, informacje o predyspozycjach osób zatrudnianych na określonych stanowiskach. Tęgo rodzaju wiadomości mają obecnie dużą wartość naukową i rynkową. Z zakresu działań praktycznych na przykładach przedstawiono metody gromadzenia oraz informacje o grupowym sposobie opracowania zbiorów dokumentów życia społecznego. Nie zamieszczono wskazówek zapobiegających obniżaniu naukowej wartości katalogów bibliotecznych efemeryd. Cenną uwagę stanowiła także wypowiedź W. Sokołowskiej o ograniczeniu zakresu terytorialnego nabytków do regionu działań biblioteki oraz specjalizacji w obrębie dziedzin, z których pochodzą kolekcjonowane druki⁸. W rozważaniach o specjalizacji zbiorów pominięto kwestię współpracy bibliotek w zakresie dokumentów ulotnych, co jest przyczyną samotnych działań wielu placówek.

Wnioski sformułowane przez współautorów tegoż opracowania – w zakresie terminologii, potrzeby gromadzenia celowo wybieranych dokumentów oraz ich grupowego opracowania – stanowią dobrą podstawę do dalszych badań. Zainteresowanie niemal całego środowiska bibliotecznego, a szczególnie przedstawiciele najważniejszych i największych polskich bibliotek naukowych, świadczyło o wadze problemu. Polskie badania zbiegły się w czasie z pracami badaczy anglosaskich, którzy od lat sześćdziesiątych prowadzili regularne studia nad publikacjami ulotnymi⁹. Rodzimi badacze problemu nie zwrócili jednak uwagi na fakt powstania pierwszego Towarzystwa Miłośników Druków Efemerycznych w Wielkiej Brytanii, również ogłoszenie przez UNESCO roku 1980 rokiem Druków Ulotnych przeszło w naszym kraju bez echa. Kolejna praca – *Dokumenty życia społecznego w działalności bibliotek publicznych* Z. Kolanowskiej i M. Pilarczyk – stanowiąca kompendium praktycznej wiedzy o drukach efemerycznych ukazała się dopiero w 1985 r.¹⁰. Wydawnictwo zawiera m.in. przegląd definicji dokumentów życia społecznego, ich rodzaje, zasady selekcji materiałów kolekcjonowanych przez biblioteki, sposoby gromadzenia i opracowania druków oraz wzmianki dotyczące przechowywania i udostępniania efemeryd. Ciesząca się dużym powodzeniem wśród bibliotekarzy praca Z. Kolanowskiej i M. Pilarczyk to praktyczny poradnik postępowania z niekonwencjonalnymi materiałami bibliotecznymi. Nie ma w niej rozważań na temat kompletności definicji określającej dokumenty ulotne, kryteriów poszerzania jej zakresu, wartości źródłowej,

⁸ Ibidem, s. 54, 84-85.

⁹ J. Lewis: *Printed ephemera: the changing use of type and letter forms in English and American printing*. London 1962; C. Ithwar, Ferry D.: *How to organize and maintain the library picture/pamphletsfile*. New York 1968; D. Plunkett: *Cataloging standards for non-book materials: a complete guide to cataloging non-book materials in the individual school*. Portland 1968.

¹⁰ Z. Kolanowska, M. Pilarczyk: *Dokumenty życia społecznego w działalności bibliotek publicznych*. Warszawa 1985.

naukowej, historycznej gromadzonych druków i stopnia ich wykorzystania, metod najmniej inwazyjnego korzystania ze zgromadzonych zbiorów oraz sposobów ich konserwacji. Broszura nie zawiera również wskazówek odnoszących się do współpracy bibliotecznej w zakresie opisywanego tematu.

Dalsze badania, podejmowane najczęściej przez pojedyncze osoby, nie traktowały zagadnień związanych z dokumentami życia społecznego kompleksowo ani syntetycznie i były najczęściej prezentacjami kolekcji efemeryd gromadzonych w poszczególnych bibliotekach. W rezultacie dostępna do tej pory polska literatura przedmiotu, którą stanowi jedna rozprawa doktorska, kilkanaście artykułów i broszur jest bardzo fragmentaryczna, niekompletna, przestarzała i pełna luk chronologicznych¹¹. Brak w niej teoretycznych analiz samej definicji pojęcia „dokumenty życia społecznego” oraz jej kompletności, praktycznych wskazówek efektywnego gromadzenia, opracowania i przechowywania zbiorów materiałów efemerycznych. W wielu wypadkach publikacje informują jedynie o istnieniu zbiorów druków ulotnych oraz pobieżnie przedstawiają ich treściowy charakter. Niedoceniana jest również informacyjna działalność bibliotek w zakresie zbiorów druków ulotnych.

Analiza przedstawionych w literaturze przedmiotu problemów związanych z dokumentami życia społecznego ujawnia również niedostateczną znajomość znaczenia wartości informacyjnej druków ulotnych oraz złe przygotowanie personelu bibliotecznego do pracy z wydawnictwami niekonwencjonalnymi¹². Nawet nowsze publikacje nie wskazują nowoczesnych sposobów opracowania oraz udostępniania dokumentów życia społecznego. Ciągłe nie ma jednolitej koncepcji współpracy bibliotecznej, co powoduje gromadzenie dubletów. Brak szerszej perspektywy wykorzystania kolekcjonowanych materiałów sprawia, iż biblioteki ograniczyły się do tradycyjnie gromadzonych efemeryd reagując zawężeniem profilu w przypadku pojawienia się nowych rodzajów dokumentów życia społecznego.

Sprawie dokumentów życia społecznego autorzy zagraniczni poświęcili znacznie więcej uwagi. Zagadnienie to podejmowało wielu badaczy, z których najbardziej uznani to Anglicy John Lewis, Michael Dewe, Chris E. Makepeace, Alan Clinton, Maurice Rickards, Kanadyjczycy Ozaki Hiroko, Barbara Rush oraz Amerykanie Leslie Shephard, Jean Weihs oraz Dalton Plunkett¹³. Za granicą wydawane są również czasopisma poświęcone kwestii dokumentów życia społecznego, do najważniejszych z nich należą: „Ephemera” publikowana przez Amerykańskie Towarzystwo Miłośników Druków Ulotnych oraz jej holenderski i kanadyjski odpowiednik o tym samym tytule, następnie „The Ephemerist” oraz „Handbook and Dealer Directory” wydawany przez Brytyjskie Towarzystwo Miłośników Druków Ulotnych i kanadyjski „The Ephemera Journal”. Oprócz wspomnianych, wiele zagadnień odnoszą-

¹¹ Zob. Bibliografia.

¹² Prawie połowa (49%) badanych bibliotek liczbę zatrudnionych osób pracujących z dokumentami życia społecznego określiła jako niewystarczającą, większość (94%) tego personelu nie publikuje żadnych tekstów związanych z drukami ulotnymi.

¹³ Zob. Bibliografia, poz. 10, 15, 25, 33, 35, 47, 49, 53, 69.

cych się do dokumentów życia społecznego zamieszczanych jest w kanadyjskim czasopiśmie „Archivaria” oraz popularnym wśród bibliotekarzy, archiwistów i bibliotekoznawców amerykańskim tygodniku „AB Bookman’s Weekly”.

Badacze z krajów anglosaskich w celu uświadomienia społeczności międzynarodowej wagi źródłowej dokumentów życia społecznego dla przyszłych analiz naukowych podejmowali wiele społecznych akcji, tj. masowe zbieranie oraz ochrona publikacji efemerycznych, przedstawianie ich informacyjnej, historycznej, naukowej, sentymentalnej oraz materialnej wartości, organizowanie wystaw eksponujących wydawnictwa niekonwencjonalne. Działania podejmowane przez nich w latach osiemdziesiątych wśród młodzieży szkolnej przynoszą obecne efekty.

Współczesne prace zagranicznych badaczy problemu za priorytetowe zadania uznają ochronę zbiorów wydawnictw ulotnych, komputeryzację opracowania ich kolekcji, stworzenie elektronicznych wersji tych wydawnictw oraz zdalny, swobodny i szybki dostęp do zbiorów druków ulotnych przechowywanych zarówno w placówkach państwowych, jak i w kolekcjach prywatnych.

Cel pracy Celem pracy jest zebranie, przegląd oraz uporządkowanie dotychczasowych ustaleń teoretycznych i praktycznych doświadczeń bibliotekarskich w zakresie dokumentów życia społecznego, porównanie ich poprzez literaturę z doświadczeniami zagranicznymi, odpowiedź na pytania: czy druki ulotne są niezbędne i przydatne w zbiorach bibliotecznych, czy skuteczne są działania bibliotek w odniesieniu do opisywanego zagadnienia oraz kto korzysta ze zgromadzonych do tej pory zbiorów dokumentów życia społecznego.

Podstawą moich badań są rozpoznane z autopsji dokumenty życia społecznego zgromadzone przede wszystkim w wybranych wrocławskich bibliotekach naukowych, tj. w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego, Bibliotece Zakładu Naukowego im. Ossolińskich oraz Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Tadeusza Mikułskiego a także odpowiedzi na ankiety wysłane przeze mnie do kilkudziesięciu bibliotek w kraju¹⁴. Dla wybranych źródeł przyjęto ogólnohumanistyczny zakres treściowy bez ograniczeń formalnych, zasięg terytorialny objął wspomniane wyżej biblioteki we Wrocławiu oraz inne placówki w kraju gromadzące druki ulotne. Wyznaczony zasięg chronologiczny obejmuje druki ulotne gromadzone we Wrocławiu od 1945 r., bez względu na historyczność zbiorów aż do 1 stycznia 1999 r. oraz kolekcje dokumentów życia społecznego pochodzące w większości z pierwszej połowy lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych znajdujące się w ankietowanych bibliotekach. Wskazane kryteria, moim zdaniem, wystarczą, by odpowiedzieć na postawione wyżej pytania. Świadomie skupiłam się na trzech wrocławskich bibliotekach naukowych gromadzących regionalne druki ulotne o analogicznej kulturalnej, naukowej, religijnej, politycznej, dokumentacyjnej oraz informacyjnej treści. Wybór ten umożliwia bowiem

¹⁴ Badania bibliotek prowadzone były w starym układzie administracyjnym, stąd wiele bibliotek obecnie miejskich i powiatowych występuje jako wojewódzkie.

porównanie samych zbiorów oraz zabiegów towarzyszących ich kolekcjonowaniu na terenie Wrocławia, co stanowi podstawę do oceniania i porównywania innych polskich zbiorów dokumentów życia społecznego. Uzupełnieniem badań przeprowadzonych z autopsji są wyniki analizy wspomnianych ankiet wypełnionych przez inne biblioteki w kraju gromadzące zbiory o ogólnym, humanistycznym zakresie treści. Wielopłaszczyznowość i wielostronność przedstawionych w książce druków ulotnych sprawiła, iż zostały one rozpatrzone jako pojęcie, termin, przedmiot dyskusji, jako wytwarzany, rozpowszechniany, gromadzony, przechowywany i udostępniany dokument oraz jako podmiot i przedmiot wielokierunkowej pracy wybranych bibliotek.

Źródła dokumentów życia społecznego gromadzonych w wybranych placówkach naukowych Wrocławia – Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, a także Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego, która posiada status biblioteki naukowej. Dokumenty pochodzą z terenu Dolnego, Górnego i Cieszyńskiego Śląska, Opolszczyzny, Małopolski Wschodniej oraz Łużyc, a ich największa liczba ma wrocławską proveniencję. Druki będące przedmiotem badań wydane zostały głównie po 1945 r., chociaż wśród przebadanych zbiorów, głównie ossolińskich, znajdują się również materiały historyczne, np. z okresu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Treść analizowanych wydawnictw odnosi się do **kultury i sztuki** (plakaty i afisze zapowiadające działalność teatrów uznanych oraz amatorskich, galerii sztuki, ośrodków kultury, repertuary kin, opery i operetki, filharmonii, dyskusyjnych klubów filmowych, przeglądów piosenek, festiwalu, informacje o spotkaniach z pisarzami, aktorami, zaproszenia na wystawy, koncerty, spotkania), **polityki** (kampanie prezydenckie, wybory do sejmku, senatu, wybory lokalne, rady narodowe, działalność i programy partii politycznych, listy wyborcze, działalność opozycyjna, ruch „Solidarność”, stan wojenny), **problemów społecznych** (ulotki z numerami telefonów zaufania, informacje o przyczynach ciężkich chorób, zawiadomienia o działalności klubów anonimowych alkoholików, plakaty namawiające do zerwania z nałogiem palenia), **ekologii** (informacje o zatruciu środowiska, protesty społeczne przeciwko budowie hut, uciążliwych zakładów przemysłowych), **religii** (zaproszenia na msze, spotkania ekumeniczne, procesje Bożego Ciała, filmy o tematyce religijnej, obozy organizowane przez Duszpasterstwo Akademickie, informacje o Kongresie Eucharystycznym, informacje o obchodach świąt), **nauki** (składy osobowe uczelni, zaproszenia na otwarte wykłady, informacje o konferencjach naukowych, egzaminach wstępnych, informatory o działalności instytutów) także **sportu** (zaproszenia na różnego rodzaju mecze i rozgrywki, informacje o działalności klubów sportowych). Wśród przeanalizowanych druków znajdują się również wydawnictwa dokumentujące działalność macierzystych bibliotek, zdjęcia z wszelkiego rodzaju imprez, publikacje typowo informacyjne, jak książki telefoniczne, panoramy firm, rozkłady jazdy pociągów, autobusów, tramwajów, publikacje oraz materiały fachowe, jak sprawozdania z działalności

Kuratorium Oświaty, wydziałów Urzędu Wojewódzkiego, różnych zakładów pracy, poszczególnych szkół, wydawnictwa drugiego obiegu, gazetki młodzieżowe (fanziny, artziny, pisemka muzyczne)¹⁵, kalendarze, informacje o obchodach rocznic państwowych, pochodów pierwszomajowych, świąt zawodowych, druki reklamowe i handlowe, cenniki oraz oferty jednostek handlowych i firm, prospekty, foldery i katalogi turystyczne, reklamy gospodarstw agroturystycznych, zaproszenia na bale noworoczne, klepsydry.

Dokumenty życia społecznego ze względu na swą różnorodność formalną i treściową stanowią trudny przedmiot badań głównie z przyczyny subiektywnej oceny wartości merytorycznej niesionych przez nie informacji. Brak podstaw selekcji, zawężonych z konieczności do miejsca wydania i ogólnokulturalnej, humanistycznej tematyki, utrudniał analizę druków. W przypadku Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu podstawową przeszkodę stanowił brak dokumentów pochodnych – katalogów czy spisów inwentarzewych oraz bardzo utrudniony dostęp do nie opracowanych jeszcze zbiorów druków efemerycznych. Nieco światła na treściowy charakter zbiorów rzuciła niekompletna kartoteka sporządzona w latach siedemdziesiątych. Czasochłonne przeglądanie nie opracowanych materiałów, przechowywanych w magazynach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, pozwoliło na ogólną zaledwie ocenę zasobu treściowego uniwersyteckiej kolekcji dokumentów życia społecznego uszczuplanej bezpodstawnie przy okazji remontów i powodzi w 1997 r. Rozpoznanie katalogów, kartotek oraz informatorów o dokumentach życia społecznego możliwe było w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu. Szczególne uznanie należy w tym miejscu oddać pierwszej z wymienionych placówek, która w ciągu wielu lat pracy z niekonwencjonalnymi materiałami bibliotecznymi wypracowała sprawną informację o posiadanych zbiorach. Źródła rozpatrywane były pod względem formy, treści, zgodności z profilem gromadzącej je biblioteki oraz wartości dla przyszłych badań naukowych. Dużo uwagi poświęcono na przedstawienie sposobów ich gromadzenia, porządkowania, udostępniania oraz informowania o kolekcjach.

Źródła do badań stanowiły także **katalogi, kartoteki** i drukowane bądź umieszczone w Internecie **informatory** o drukach ulotnych w polskich zbiorach bibliecznych. Katalogi oraz kartoteki przebadane w trzech wybranych bibliotekach były szczególnie przydatne do ogólnej orientacji w treści zbiorów oraz sposobu ich porządkowania. Stanowiły one jednocześnie źródła reprezentacyjne, ponieważ, jak wykazały ankiety katalogi i kartoteki w innych badanych bibliotekach budowane są analogiczne, jak w przypadku placówek wrocławskich. Co ciekawe, w placówkach naukowych tj. Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Bibliotece Gdańskiej PAN układ katalogu odpowiadał schematowi Biblioteki Narodo-

¹⁵ Fanzine, artzin (ang. *fanzine, artzine*), amatorsko wydawana gazetka skierowana do fanów młodzieżowych zespołów muzycznych lub poświęcona twórczości młodych artystów amatorów. <http://wiem.onet.pl/wiem/01d6fd.html>

wej, natomiast w bibliotekach publicznych, tj. Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Lesznie, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Łomży, Miejskiej Bibliotece Publicznej w Makowie Mazowieckim katalogi opracowane zostały na podstawie schematu klasyfikacji regionalnej. Katalogi oparte na tych samych podstawach miały wspólne cechy, różnice wynikały z profilu gromadzenia oraz zmian w sposobie rozbudowywania katalogów. Mniejsze znaczenie dla tej pracy miały nieliczne drukowane informatory o zgromadzonych kolekcjach druków niekonwencjonalnych. Informatory elektroniczne umieszczane w witrynach internetowych stanowią nową formę rozpowszechniania zbierackiej i informacyjnej aktywności działów dokumentów życia społecznego, zawierają jednak ograniczone dane o zbiorach druków ulotnych.

Następne źródło stanowiły **ankiety** rozesłane do wszystkich polskich bibliotek o ogólnohumanistycznym profilu gromadzenia zbiorów, które w „Informatorze o działalności bibliotek na rok 1995” umieścili informacje o kolekcjonowaniu dokumentów życia społecznego lub poszczególnych rodzajów druków ulotnych¹⁶. Wśród placówek objętych badaniem znalazły się m. in.: Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Krakowie, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Biblioteka Główna Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteka Instytutu Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteka Muzeum Fryderyka Chopina w Warszawie, Biblioteka Publiczna Miasta Stołecznego Warszawy – Biblioteka Główna, Biblioteka Sejmowa. Łącznie rozesłano 60 ankiet, na które po trzykrotnie wysyłanych przeze mnie prośbach odpowiedziało 51 placówek. Do badań wykorzystane zostały odpowiedzi 40 bibliotek. Pozostałe instytucje nie prowadziły celowego gromadzenia druków ulotnych, choć posiadały zbiory pewnych rodzajów materiałów niekonwencjonalnych, np. zdjęć, lub nie odpowiedziały dostatecznie na większość pytań zawartych w kwestionariuszu¹⁷. Przesłane odpowiedzi w większości przypadków stanowiły wystarczający materiał badawczy, uzupełniały zdobyte z autopsji wiadomości o dokumentach życia społecznego i były interesującym dopełnieniem prowadzonych badań. Wpłynęły też na usystematyzowanie całości zagadnień związanych z drukami ulotnymi, rozszerzyły badane zagadnienie na terytorium Polski, pozwoliły wskazać prawidłowości charakterystyczne dla większości bibliotek pracujących z drukami ulotnymi.

¹⁶ Informator o działalności bibliotek. Warszawa 1995.

¹⁷ Były to następujące placówki: Biblioteka Głównej Akademii Muzycznej w Katowicach, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Koszalinie, Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Krakowie, Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Biblioteka Uniwersytecka KUL w Lublinie, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Łodzi, Biblioteka Instytutu Śląskiego w Opolu, Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego, Biblioteka Pedagogiczna w Toruniu, Biblioteka Główna Akademii Teatralnej w Warszawie, Biblioteka PAN w Warszawie.

Badaniami ankietowymi objęto również oxfordzką Bibliotekę Bodlejańską oraz Bibliotekę Kongresu Stanów Zjednoczonych. Wybór placówek zagranicznych uzasadniały zarówno posiadane przez nie najstarsze i największe zbiory druków ulotnych, także najszersze doświadczenia w pracy z tymi materiałami. Dodatkowy argument stanowił fakt, iż biblioteki te od dawna wyznaczają i realizują wszelkie zmiany na płaszczyźnie legislacyjnej oraz hardwareowo-sofwarowej (sprzętowo-programowej), które usprawniają pracę zarówno bibliotekarzy, jak i użytkowników dokumentów życia społecznego. Interesujące wiadomości, niezbędne dla porównania wyników uzyskanych w trakcie badań, otrzymałam również z Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mazvydasa, Czeskiej Biblioteki Narodowej z Pragi, Biblioteki Miejskiej w Berlinie, węgierskiej Biblioteki im. Szechenyi z Budapesztu, Duńskiej Biblioteki Narodowej z Kopenhagi oraz Australijskiej Biblioteki Narodowej z Canberry i Kanadyjskiej Biblioteki Narodowej z Ottawy.

Także **literatura przedmiotu**, tj. encyklopedie, słowniki, podręczniki, opracowania odnoszące się do efemeryd a zwłaszcza definicje terminu „**dokumenty życia społecznego**” zamieszczone w tych dziełach, w tym również tworzone w bibliotekach – rozszerzane lub modyfikowane według potrzeb doraźnych – stanowiły dla mnie źródło badań. Literatura pozwoliła na prześledzenie całości zagadnień teoretycznych odnoszących się do powstania i rozwoju terminologii określającej materiały niekonwencjonalne, problemów teoretycznych związanych z selekcją materiałów a zwłaszcza trudnej do oszacowania tzw. potencjalnej wartości stałej dokumentów efemerycznych. Opracowania dotyczące zagadnień praktycznych pozwoliły na usystematyzowanie wiedzy o gromadzeniu, opracowywaniu, udostępnianiu, przechowywaniu i informowaniu o efemerydach wspólnie. Badania porównawcze, które przeprowadziłam, oparte zostały na najnowocześniejszych i najbardziej uznanych opracowaniach, także zagranicznych, dzięki którym możliwa była analiza **przyszłych problemów** związanych z wydawnictwami niekonwencjonalnymi zwłaszcza, iż postulowany w 1969 r. podczas I Ogólnokrajowej Konferencji Bibliotekarzy i Dokumentalistów projekt stworzenia centralnego katalogu dokumentów życia społecznego ma w dobie mediów elektronicznych szanse powstania¹⁸.

Struktura pracy

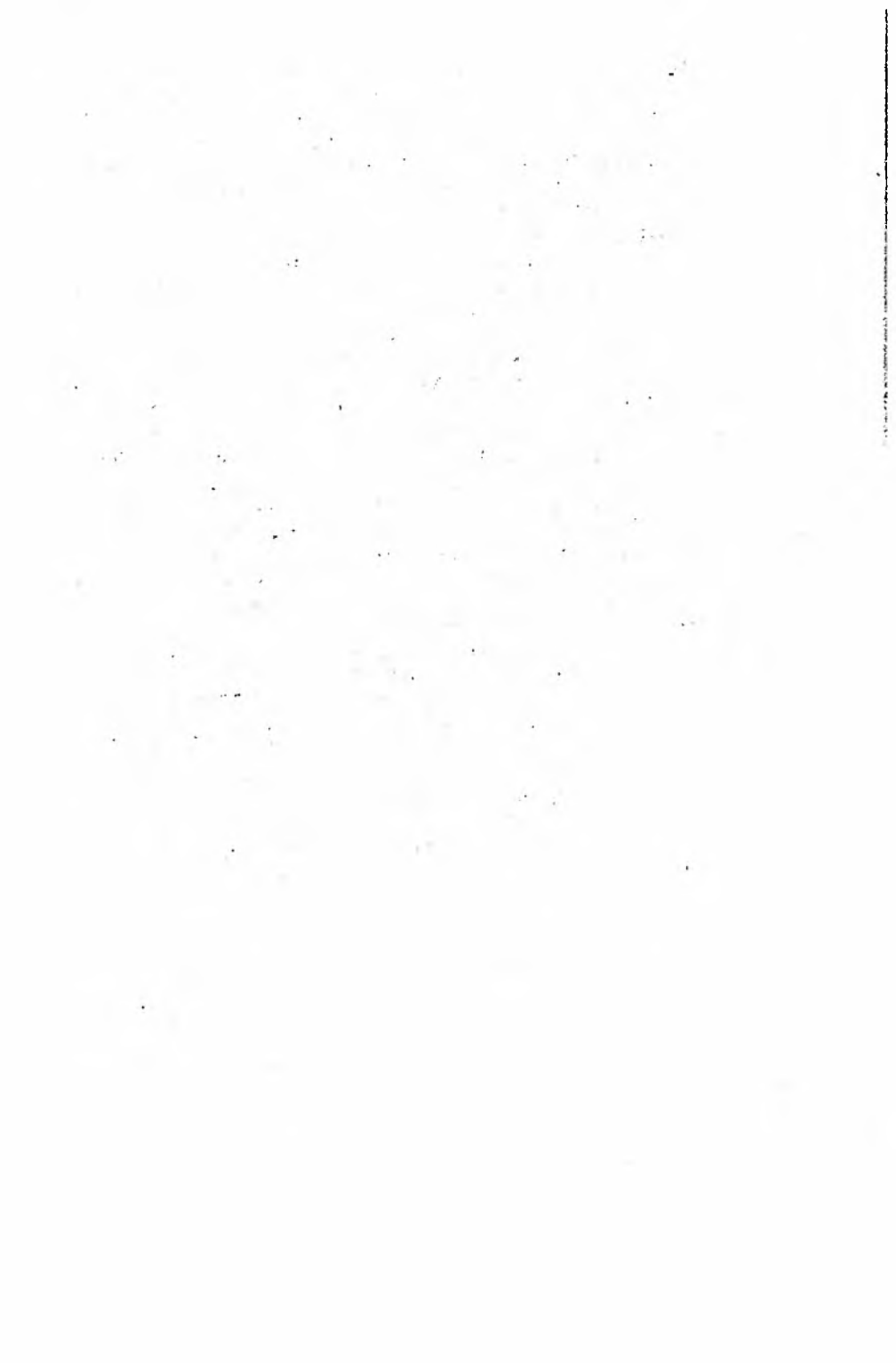
Zgodnie z zaprezentowanym celem badań praca została podzielona na dwie zasadnicze części – teoretyczną i praktyczną. W pierwszej z nich przedstawione zostały w historycznym oraz merytorycznym rozwoju pojęcia i definicje, przyjmowane dla dokumentów życia społecznego, a przegląd tychże wskazuje w jakim stopniu służą one bibliotekom i bibliotekarzom oraz czy biblioteki przyjmują założenia funkcjonujących definicji, czy też stosują własne kryteria wymuszone przez różnorodność treści oraz niejednolite formy gromadzonych wydawnictw efemerycznych. Prezentacja definicji dokumentów życia społecznego ukazuje również wybór terminów najbliższych mi, tj. „druki efemeryczne”. W teoretycznej części pracy ujęte zostały także dokumenty życia społecznego w wyszczególnionych na wstępie bibliotekach według treści, wartości źródło-

¹⁸ *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. Op. cit., s. 54.

wej, twórców i autorów, terytorium gromadzenia, chronologii zbiorów, formy oraz ilości. Obszerniej ze względu na wspomnianą już konsekwencję w gromadzeniu, opracowaniu, udostępnianiu i informowaniu o zbiorach scharakteryzowane zostały najstarsze na Dolnym Śląsku druki ulotne przechowywane w Dziale Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Podsumowanie wspomnianych rozważań stanowi porównanie treściowe oraz liczbowe przedstawione w tabelach i wykresach.

W części praktycznej przedstawiłam uzyskane w ankietach odpowiedzi na pytania dotyczące historii kolekcji dokumentów życia społecznego, działań bibliotek w zakresie gromadzenia, opracowania oraz udostępniania kolekcji materiałów efemerycznych i współpracy bibliotek z innymi placówkami czy instytucjami w zakresie gromadzenia, opracowania, udostępniania oraz informacji o zbiorach druków ulotnych. Najwięcej miarodajnych odpowiedzi na powyższe pytania dostarczyły przede wszystkim poszukiwania przeprowadzone w bibliotekach wrocławskich, które stanowiły podstawową bazę badawczą. Uzupelnieniem wiadomości zgromadzonych w opisywanym zakresie były wspomniane już badania ankietowe, które swym zasięgiem objęły wszystkie polskie biblioteki publiczne, naukowe i pedagogiczne gromadzące dokumenty życia społecznego o humanistycznej treści.

Metody Najbardziej przydatnymi metodami badawczymi okazały się porównawczo-diachroniczna, historyczno-źródłowa, bibliograficzna, analityczna, techniki statystyczne. Wyszczególnione metody pozwoliły na rozpoznanie i porównanie źródeł, szerokie ogarnięcie wieloaspektowej tj. treściowej, ilościowej i historycznej problematyki gromadzenia, opracowania, udostępniania, przechowywania i informowania o dokumentach efemerycznych. Metoda bibliograficzna umożliwiła przygotowanie warsztatu piśmienniczego niezbędnego do prowadzonych badań. Część literatury, czyli opracowania angielskie, amerykańskie, australijskie oraz kanadyjskie zdobyłam przez przeglądanie katalogów online, pozostałe opracowania uzyskałam metodami tradycyjnymi. Dzięki wyszukiwarkom osobowym w Internecie nawiązałam bezpośredni kontakt z uznanymi autorami prac poświęconych dokumentom życia społecznego, w tym z Michaelem Dewe, Paulem Drew, Barbarą Rush. Informacje uzyskane drogą poszukiwań internetowych rzuciły sporo światła na doświadczenia międzynarodowej społeczności związane z poszukiwaniem, gromadzeniem, opracowaniem, udostępnianiem, informacją oraz ochroną dokumentów życia społecznego. Nawiązałam również kontakt elektroniczny z czterema Towarzystwami Miłośników Druków Ulotnych z Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii, które umożliwiły szersze spojrzenie na problematykę druków ulotnych, w tym również od strony kolekcjonerskiej, aukcyjnej oraz wartości materialnej dokumentów życia społecznego gromadzonych, opracowywanych, przechowywanych i użytkowanych za granicą. Dzięki klasycznym technikom statystycznym uszeregowałam informacje o współczesnych problemach, z którymi borykają się działy, komórki lub samodzielne stanowiska pracy z dokumentami życia społecznego. Techniki statystyczne przybliżyły też obraz pracy bibliotek z materiałami niekonwencjonalnymi, ujawniły zakres i zasięg zgromadzonych wydawnictw, przybliżyły stan ilościowy kolekcji, ukazały najczęściej wybierane metody praktycznych działań.

Definicje terminu „Dokumenty Życia Społecznego”

Wśród wydawnictw kolekcjonowanych w bibliotekach znajdują się dokumenty odbiegające swą formą i treścią od klasycznych materiałów bibliotecznych. Owa odmienność powodowała w przeszłości i obecnie sprawia również wiele kłopotów zarówno pracownikom bibliotek, jak i czytelnikom. Pierwsi wciąż niekonsekwentnie usiłują rozwiązać liczne problemy związane z gromadzeniem, opracowaniem, udostępnianiem, przechowywaniem oraz informacją o dokumentach życia społecznego, drudzy nie zawsze wiedzą, gdzie i w jaki sposób znaleźć interesujący ich dokument. Niemal do końca XIX wieku większość dokumentów życia społecznego nie stanowiła przedmiotu zainteresowania bibliotek oraz archiwów. Do wyjątków należały chętnie gromadzone afisze teatralne oraz druki upamiętniające ważne wydarzenia jak Wiosna Ludów, powstania narodowe¹. Badacze nie myśleli o nich jak o źródłach. Obecnie nie ulega wątpliwości, iż publikacje takie jak: afisze, plakaty, jednodniówki, ulotki, regulaminy, gazetki, zdjęcia, plakaty oraz obwieszczenia władz stanowią cenne źródła informacji. Zawarte w nich wiadomości są często efemeryczne, unikatowe oraz niedostępne w innych materiałach. Dokumenty niekonwencjonalne w formie i treści są niezwykle wdzięcznymi formami przekazu, gdyż wiernie, autentycznie, niekiedy naturalistycznie odzwierciedlają życie gospodarcze, społeczne, polityczne, naukowe i kulturalne. O źródłowej atrakcyjności ciągle zbyt mało eksploatowanych druków niekonwencjonalnych świadczą słowa Joachima Lelewela, który oceniając ich wiarygodność pisał, iż materiały

¹ F. Pajęczkowski pisze o foliach pełnych druków ulotnych odnalezionych w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*, op. cit., s. 7.

„...im bliższe czasu, miejsca i wypadku, im prędzej działane i zapisane, tym dowodniejsze”².

Karol Estreicher starszy w przedmowie do *Bibliografii polskiej XIX stulecia* publikacje ulotne nazwał „dojutrkami”³. W świetle jego słów „[...] Rozpatrzenie się w tych pogardzanych, luźnych [...] kursujących kartkach, nasunęłoby uważnemu dostrzegaczowi niejedną myśl o ogólnym stanie umysłowym kraju, już nie o wykształceniu literackim, ale o rozwoju wyobrażeń i stosunków towarzyskich”⁴.

Definicja druku ulotnego tj. efemerycznego pochodząca z wydanego w 1939 r. *Słownika wyrazów obcych* W. Trzaski, L. J. Everta i J. Michalskiego, podaje, wprawdzie iż „efemeryda” to: „robak jednodniowy; gorączka jednodniowa; w ogóle istota lub zjawisko szybko przemijające”⁵, ale efemerydami autorzy przedstawionego słownika nazwali też „pisma ulotne, dzienniki notujące wypadki dnia” oraz „roczniki astronomiczne podające codzienne położenie ciał niebieskich z góry na dłuższy okres czasu”. Z kolei w wydanej czterdzieści lat wcześniej *Encyklopedji Powszechnej* S. Orgelbranda „efemerydy” to „w ogóle pisma perjodyczne, pisma obejmujące wypadki dzienne. W szczególności zaś tabele astronomiczne, obejmujące naprzód obliczone, codzienne położenie słońca, księżyca, planet i inne zjawiska niebieskie”⁶. S. Orgelbrand wyjaśnił też, iż jako pierwszy w latach 1450-1461 astronomiczne efemerydy przygotowywał G. Pauerbach a „daleko ściślejsze” J. Muller zwany Regiomontanusem. W czasach współczesnych autorowi encyklopedii najpopularniejszymi efemerydami były: londyński „Nautical Almanac”, berliński „Astronomische Jahrbuch” oraz paryski „Connaissance de temps”⁷. *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna* odnotowuje szersze informacje na temat efemeryd i jako pierwsza podkreśla bibliotekarskie znaczenie

² J. Lelewel: *Historyka tudzież O łatwym i pożytecznym nauczaniu historii*. Wilno 1815; W. Nowodworski: *Bibliograficznych Ksiąg Dwoje Joachima Lelewela*. Wrocław 1959 s. 73.

³ „Abyśmy zaś nie świecili zbyt ubóstwem, wypadło starać się, iżby nagromadzić jak największą mnogość druków, dla tego, nie mogłem gardzić i takimi dojutrkami jak: noworoczniki winszujące i wierszyki okolicznościowe”. K. Estreicher: *Bibliografia polska XIX stulecia. Zeszyt dodatkowy*. Kraków 1873 s. III.

⁴ K. Estreicher: *Bibliografia polska XIX wieku*. Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi, 1862 t. 3 s. 518.

⁵ W. Trzaska, L. J. Evert, J. Michalski: *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa 1939 k. 444.

⁶ S. Orgelbrand: *Encyklopedia Powszechna*. Warszawa 1899, T. 5 s. 24.

⁷ Ibidem.

tego określenia⁸. Podobnie jak przedstawione wydawnictwa również w opublikowanym w 1900 r. *Słowniku języka polskiego* J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego prezentowana nazwa określa efemerydy jako: „1) istoty albo zjawiska szybko przemijające bez śladu; 2) pisma periodyczne ulotne, podające wypadki dzienne; 3) roczniki astronomiczne albo tablice astronomiczne, w których podane jest położenie ciał niebieskich, z góry obliczone na pewien przedział czasu, na rok najczęściej”⁹. Daty wydań wyszczególnionych publikacji wskazują, iż bibliotekoznawcze znaczenie terminu „efemeryda” przestało funkcjonować w języku polskim pomiędzy rokiem 1900 a 1939. Opublikowany w połowie lat sześćdziesiątych *Słownik języka polskiego* W. Doroszewskiego pod hasłem „efemeryda” zawiera trzy następujące znaczenia – „istota, rzecz lub zjawisko nietrwałe, jednolite, przemijające szybko bez śladu”, „med. roślina jednoroczna o bardzo krótkim okresie wegetacji”, „daw. krótkotrwałe pisma periodyczne notujące wypadki dzienne”¹⁰. Najnowszy *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* opracowany pod redakcją H. Zgólkowej podaje aż sześć znaczeń wyrazu „efemeryda”, z których ostatnie to „dawny: krótkotrwałe pismo periodyczne, które notowało bieżące wypadki dnia: Paryskie efemerydy są pełne wieści o przebiegu wojny francusko-pruskiej”¹¹. Jako terminy bliskoznaczne słownik wskazuje na jednodniówkę i ulotkę.

Pierwszym polskim uczonym, który wyodrębnił opisywany rodzaj wydawnictw i nazwał je najwcześniej dokumentami życia społecznego był Jan Muszkowski¹². W świetle słów bibliologa dokumenty życia społecznego są trzecim typem treści książkowych i stanowią „wyrazy aktu władzy, owoce funkcji rządzenia albo też proste stwierdzenie faktów, odbicie rzeczywistości, zdanie sprawy z przebiegu wydarzeń, z wyników czyjejś działalności czy akcji jednorazowej”¹³. Do druków

⁸ *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*. Warszawa 1890; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Gutenberga* (reprint). Kraków-Poznań 1995, T. I s. 175.

⁹ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki: *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1900, T. 1 s. 671.

¹⁰ W. Doroszewski: *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1965 s. 645.

¹¹ H. Zgólkowa: *Praktyczny słownik języka polskiego*. Poznań 1996 s. 252.

¹² Druki ulotne pochodzące z XV-XVIII według *Encyklopedii Wiedzy o Książce* określane są mianem wolant. *Encyklopedia Wiedzy o Książce*. Op. cit. szp. 561.

¹³ Jeżeli treść książki stanowiła wynik aktu twórczego, czyli nie miała innego celu poza samym dziełem wówczas według J. Muszkowskiego powstawał pierwszy typ treści książkowej – natchnione księgi religijne i poezje, dzieła filozoficzne i literackie, prace badawcze o charakterze odkrywczym; drugi typ – użytkowy

odpowiadających przytoczonej definicji J. Muszkowski zaliczył materiały pochodzące z „działalności niezliczonych kancelaryj, instytucyj i biur, publicznych czy prywatnych... produkowanych już na parę wieków przed naszą erą przez biurokrację starożytnego Egiptu, jak i dokumenty urzędów państwowych i samorządowych, akty sądowe, protokoły zreszeń wszelakiego typu, archiwa gospodarcze posiadłości ziemskich, korespondencje i rachunki przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, zeszyty szkolne”¹⁴. Do listy tej dołączył także dekrety ministerialne, druki parlamentarne, wykazy kleru, nauczycieli, oficerów, dyplomatów, sprawozdania uczelni, szpitale, organizacje społecznych, programy wykładów, widowisk, koncertów, banknoty, plakaty, obwieszczenia, rozkłady jazdy pociągów, cenniki, znaczki pocztowe, akcje, formularze, blankiety urzędów, instytucji, zreszeń i przedsiębiorstw, etykiety, zaproszenia, legitymacje oraz bilety. W świetle słów J. Muszkowskiego dokumenty życia społecznego, w przeciwieństwie do książek o treści typu twórczego i użytkowego, nie mieszczą się w zakresie piśmiennictwa w znaczeniu literatury¹⁵. Ten rodzaj druków „albo nie zawiera treści wcale, a jedynie ramy dla treści, np. papier listowy urzędów czy firm, albo posiada treść umowną jak banknoty, akcje, znaczki pocztowe, symbolizującą pewne wartości, albo wreszcie stanowi wyraz pewnych czynności społecznych np. arkusze podatkowe, legitymacje ubezpieczalni społecznej czy towarzyskich zaproszenia, bilety wizytowe”¹⁶. J. Muszkowski zwrócił uwagę na fakt, iż liczbą dokumentów ulotnych zwiększać się będzie wraz z „rozwojem i różniczkowaniem się życia społecznego, grożąc zatopieniem w swej masie wytworów piśmiennictwa”¹⁷. Uczony uznał wartość naukową tych materiałów twierdząc, że „druki te nie są bezwartościowe pod względem naukowym” i w związku z tym powinny być przechowywane. Muszkowski zauważył źródłową wartość dokumentów życia społecznego, na dowód której przedstawił sytuację z przełomu lat 1925/26, kiedy wydział prasowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zajął się pierwszą urzędową statystyką druków w Pol-

określał publikacje, które powstały pod wpływem określonego wcześniej celu poznawczego, religijnego, estetycznego praktyczno-zyciowego, należały tu: podręczniki, wydawnictwa źródeł, prace kompilacyjne, antologie, wydawnictwa dewocyjne, książki popularne, druki propagandowe; trzeci typ stanowiły dokumenty życia społecznego. J. Muszkowski: *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*. Wrocław 1948 s. 98-99.

¹⁴ Ibidem, s. 80.

¹⁵ Ibidem, s. 100.

¹⁶ Ibidem, s. 101.

¹⁷ Ibidem, s. 102.

sce. Do działu: „Przemysł i Handel” włączono wówczas sprawozdania oraz bilanse przedsiębiorstw, które niósł znacznie więcej danych o grynderskim (spekulacyjnym) stanie polskiego przemysłu i handlu niż bardzo skąpa literatura w tym zakresie¹⁸. J. Muszkowski podkreślił też kłopotliwe porządkowanie, katalogowanie i magazynowanie materiałów ulotnych oraz łatwość, z jaką ulegają zniszczeniu. O tym, czy dokumenty życia społecznego powinny być klasyfikowane jako obiekty biblioteczne czy muzealne, decydowała, jego zdaniem, ich forma zewnętrzna, a zwłaszcza objętość. Na tej podstawie do dokumentów życia społecznego gromadzonych w bibliotekach zaliczył też materiały w postaci książek i broszur (do 64 stron druku). Pozostałe druki nie odpowiadające tym wytycznym, miały być przechowywane w specjalnych archiwach i muzeach społecznych, podobnych do paryskiego Musée Social¹⁹. Instytucje te miały godzić zadania archiwistyki i bibliotekarstwa oraz gromadzić druki określone w przedwojennym zarządzeniu z dnia 8 marca 1935 r. jako zbędne²⁰.

Problemem wydawnictw ulotnych zajmował się także S. Vrtel-Wierczyński, który w trzech głównych kategoriach przedmiotów związanych z szeroko i wąsko rozumianym pojęciem książki, wyróżnił obok książki właściwej, książkę w obszerniejszym tego słowa znaczeniu oraz *dokument*²¹. Do kategorii książki w szerszym znaczeniu tego słowa, S. Vrtel-Wierczyński włączył „obiekty, które nie spełniają w całej rozciągłości warunków książki właściwej albo spełniają je tylko częściowo i to zarówno, gdy idzie o elementy zupełnie substancyjne (jak tekst graficzny na stosownym materiale utrwalony), jak i niemniej formalne (kształt) i techniczne (ujęcie w całość introligatorską)”²². Na tej podstawie S. Vrtel-Wierczyński zaliczył do grupy książek w obszerniejszym tego słowa znaczeniu nuty i ikonografię, druki ulotne, odezwy, apele, afisze, plakaty, programy, luźne ryciny, rysunki, autografy, oddzielne kartki z rękopisami, akta, mapy, zwoje papirusowe i pergaminowe, tabliczki asyryjsko-babilońskie oraz książki indyjskie. Wszystkie wymienione materiały stanowiły przeciwstawienie książki „naturalnej”, „prawidłowej”, złożonej z arkuszy. Do trzeciej kategorii okreś-

¹⁸ Ibidem, s. 102-103.

¹⁹ Musée Social powstało w Paryżu w 1894 r. dla ochrony dokumentów publicznych (ang. *public documents*), które odnoszą się do życia społecznego, ekonomicznego, naukowego. Gromadzone w muzeum druki szczególnie miały upamiętniać konferencje socjologów. W: *Grand Larousse Encyclopedique*. Paris 1963, T. 7 s. 605.

²⁰ J. Muszkowski: Op. cit., s. 102.

²¹ S. Vrtel-Wierczyński: *Teoria bibliografii w zarysie*. Wrocław 1951 s. 167.

²² S. Vrtel-Wierczyński: Op. cit., s. 168.

lonej przez S. Vrtela-Wierczyńskiego jako dokumenty należały świadectwa, dyplomy, herby heraldyczne, karty do gry, karty i bilety wizytowe, ekslibrisy, inskrypcje, znaczki pocztowe, bilety, filmy, fotografie, pieczęcie, numizmaty oraz płyty gramofonowe.

Obaj wymienieni uczeni zwrócili uwagę na istnienie publikacji, których ze względu na formę nie można zaklasyfikować do książek, ale z uwagi na treść warto gromadzić w bibliotekach. Wydawnictwa niekonwencjonalne znalazły też miejsce w opracowanych przez nich typologiach książki. Ten istotny fakt uświadamiał bibliotekarzom, że warto kolekcjonować efemerydy, zwłaszcza że po I, a potem po II wojnie światowej na skutek systematycznie doskonalonych metod powielania rosła liczba wydawanych afiszy, broszur, ulotek, zaproszeń, literatury firmowej, plakatów etc. Powoli zmieniała się też świadomość znaczenia informacyjnego materiałów ulotnych i ich zbiorów gromadzonych w bibliotekach. Placówki te nie zawsze umiały efektywnie radzić sobie z mnożącymi się publikacjami ulotnymi tym bardziej, iż trudno było zdefiniować pojęcie określające całą różnorodność zakresową wydawnictw nazywanych dokumentami życia społecznego. Propozycje nazwy oraz definicji dokumentów ulotnych wychodziły najczęściej ze środowisk bibliotekarzy-praktyków reprezentowanych m. in. przez E. Chełstowskiego czy W. Sokołowską, którzy z materiałami niekonwencjonalnymi stykali się w codziennej pracy²³.

Rozwój terminu *dokumenty życia społecznego* oraz ewolucja jego zakresu znaczeniowego przeszła w Polsce dwa etapy. Pierwszym było wprowadzenie nowej nazwy do literatury naukowej, druga faza objęła wyparcie określeń typu druki ulotne i upowszechnienie nowej nazwy oraz jej skrótu (akronimu). Termin *dokument życia społecznego* składa się z połączenia wyrazu *dokument* z wyrażeniem *życie społeczne*. *Encyklopedia Wiedzy o Książce* podaje, iż *dokument* (łac. documentum od docere – uczyć się) posiada trzy znaczenia:

1. Wąskie, kiedy oznacza dowód pisemny stwierdzający jakiś stan prawny.
2. Ogólne, gdy stanowi utrwalony wyraz myśli ludzkiej.
3. Szerokie, kiedy określa wszelkie przedmioty wykorzystywane do stwierdzenia lub udowodnienia jakichś faktów²⁴.

Dla porównania angielskie wyjaśnienie wyrazu *dokument* pochodzące z najnowszej edycji *Słownika Bibliotekoznawstwa i Informatyki*

²³ W. Sokołowska związana była z Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, E. Chełstowski z Biblioteką Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie.

²⁴ *Encyklopedia Wiedzy o Książce*. Op. cit., s. 528-529.

Naukowej podaje dwa znaczenia wąskie i szerokie a pomija ogólne²⁵. Oprócz tego wyjaśnienie zawiera informację o różnej formie dokumentów oraz odsyłać kierujące czytelnika do różnych typów materiałów objętych nazwą *dokument*, wśród których są również wydawnictwa należące do dokumentów życia społecznego. Podnoszona nieprecyzyjność terminu *dokumenty życia społecznego* wynika między innymi z wieloznaczności słowa *dokument*, które jest używane zarówno w dokumentacji, jak i informacji. Najnowsza edycja *Wielkiej Internetowej Encyklopedii Multimedialnej* opracowanej na podstawie *Popularnej Encyklopedii Powszechnej* pod hasłem *dokument* zamieszcza dwa następujące wyjaśnienia:

1. Dokumenty urzędowe – teksty sporządzone w przepisanej formie przez powołane do tego organy państwowe w ich zakresie działania i stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone.

2. Dokument prywatny – dowód na to, że osoba, która go podpisała, złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie²⁶.

Zaproponowane po wymienionych definicjach wyrazy bliskoznaczne to: dowód, notariusz i paszport.

Zgodnie z powyższymi objaśnieniami plakaty, gazetki szkolne czy prospekty reklamowo-handlowe nie należą ani do grupy dokumentów urzędowych ani prywatnych²⁷. Właśnie takie potoczne rozumienie terminu *dokument*, który jest częścią składową nazwy grupy materiałów niekonwencjonalnych sprawiało problemy bibliotekarzom, archiwistom oraz czytelnikom.

Dokument w omawianym przypadku jest utrwaloną materialnie myślą ludzką, a życie społeczne odnosi się do szeroko rozumianej aktywności społeczeństwa obejmującej dynamiczne działania kulturalne, polityczne, gospodarcze, artystyczne, religijne, informacyjne, naukowe, edukacyjne, administracyjne, rozrywkowe, sportowe, turystyczne, reklamowe czy propagandowe. Transponując złożenie wyrazów w nazwie *dokumenty życia społecznego*

²⁵ Document – a physical entity consisting of any substance upon which is recorded all or a portion of a work or several works. Documents exist in a wide range of formats, including manuscripts, books, pamphlets, periodicals, printed sheets such as maps, audiorecordings, videorecordings, films and microforms. Also, any paper form that has been filled in, especially one supplied by a government agency or which has legal significance, *ODLIS – Online Dictionary of Library and Information Science* <http://www.wcsu.ctstateu.edu/library/odlis.html>

²⁶ *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna* <http://www.encyklopedia.pl/wiem/012555-s.html>

²⁷ Wśród 66 tysięcy haseł *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna* nie zawiera słowa „dokument”, <http://www.encyklopedia.pl/wiem/>

można stwierdzić, iż dokument jest tu pisemnym dowodem stwierdzającym, opisującym lub informującym o stanie, sytuacji czy zdarzeniach dotyczących aktywności społeczeństwa w ogóle lub określonej grupy społecznej. Dokumenty życia społecznego są więc nośnikami danych o wszelkich aspektach życia społecznego, przy czym dane te stanowią komunikaty informacyjne zawiadamiające odbiorców o jednorazowych lub cyklicznych działaniach twórców materiałów ulotnych. Prezentowane informacje odznaczają się najczęściej na tyle krótkim okresem aktualności, że autorom wystarcza umieszczenie ich na ulotnych kartkach papieru. Jednocześnie kartki te poprzez ciekawą formę oraz interesującą treść muszą zwracać uwagę potencjalnych odbiorców, przez co są atrakcyjne dla bibliotek, archiwów, antykwariatów i prywatnych kolekcjonerów.

Recepcja druków efemerycznych nie stanowi przedmiotu książki, jednak zdaniem autorki warto zwrócić uwagę na fakt, iż materiały niekonwencjonalne ze względu na odbiór można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią publikacje adresowane do szerokiego, otwartego kręgu odbiorców, wśród których wyróżnić należy powszechnie znane wydawnictwa informacyjne tj. obwieszczenia, odezwy, lub ulotki. W tym przypadku sukces przekazu niesionych w druku wiadomości ściśle zależy od publicznej dostępności dokumentu, ilości jego egzemplarzy oraz atrakcyjnej, przyciągającej wzrok i wzbudzającej zainteresowanie czytelników formy. Druga grupa to wydawnictwa przeznaczone dla wąskiego, zamkniętego grona użytkowników związanych wspólną profesją bądź zainteresowaniami. Należą tu zaproszenia na wystawy artystyczne, zawiadomienia o działalności stowarzyszeń, klubów i związków. Materiały adresowane do konkretnej grupy użytkowników mogą być wytwarzane w mniejszej ilości, lecz warunkiem ich właściwej recepcji jest określony adres. Podobny podział obejmuje autorów produkujących dokumenty życia społecznego. Instytucjami sprawczymi są albo podmioty starające się dotrzeć z krótką, aktualną wiadomością do jak największej liczby odbiorców lub nadawcy np. hobbyści związani wspólną pasją, kierujący swe materiały do ściśle określonych adresatów. Forma druków ulotnych stanowi często wskaźnik przynależności dokumentów efemerycznych do określonego kręgu nadawców – odbiorców. Nie można przecież zapomnieć, że dokumenty życia społecznego pełnią rolę komunikacyjną i są produkowane w określonych celach praktycznych. Chociaż przeznaczenie czytelnicze determinuje postać materiałów informujących np. o wyborach lokalnych czy instruujących dzieci, jak bezpiecznie przekraczać jezdnię, biblioteki gromadzące wydawnictwa efeme-

yczne w zakresie strony formalnej druków nie powinny stosować żadnych ograniczeń²⁸.

Nazwa *dokumenty życia społecznego* nie miała odzwierciedlać cech formalnowydawniczych gromadzonych przez biblioteki materiałów lecz stanowić szerokie pojęcie dla wszystkich druków o interesującej bibliotekę treści. Od momentu szerszego zaistnienia spotykała się z krytyką, która poruszała wspomniany już problem **wieloznaczności** zarówno określenia dokument, jak i dookreślenia związanego z działalnością grup twórców materiałów ulotnych. Nie wiadomo było, czy do grupy przedstawianych publikacji zaliczać materiały wydawane przez władze administracyjne czy zakłady pracy, wahano się, czy dokument traktować w tym przypadku ogólnie jako przedmiot materialny, czy poprzestać na materiałach niosących zapisaną treść. Z wyszczególnionych względów pojawiały się propozycje nowych terminów tj. *druki doraźnej potrzeby* lub *druki doraźnej akcji*, *dokumenty chwili*, które miały nieść mniej ogólne znaczenie niż pojęcie *dokumenty życia społecznego*²⁹. Chociaż przedstawiana nazwa została stworzona bezpośrednio dla potrzeb bibliotekarstwa, spowodowała wiele problemów właśnie bibliotekarzom. Przegląd literatury prezentującej poszczególne etapy rozwoju definicji pojęcia *dokumenty życia społecznego* wskazuje na odgórne wdrażanie terminu, co zawsze odbierane jest jako sztuczne działanie i może wywoływać trudności w akceptacji. Upowszechniony w latach sześćdziesiątych termin *dokumenty życia społecznego* nie został zaakceptowany przez wszystkie biblioteki, za przykład może tu posłużyć Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, gdzie na określenie publikacji efemerycznych używa się nazwy *druki ulotne*.

Chociaż w słownikach fachowych określenie *dokumenty życia społecznego* pojawiło się w połowie lat pięćdziesiątych, najwięcej krytycznych uwag pod jego adresem pochodzi ze wspomnianego we wstępie wydawnictwa z 1970 r. będącego efektem, najważniejszej jak dotąd, ogólnokrajowej konferencji poświęconej drukom niekonwencjonalnym. Jednym z głównych celów tego spotkania było wyjaśnienie pojęcia *dokumenty życia społecznego* i chociaż wielu uczestników krytkowało termin, zarzucając mu brak ścisłości oraz wieloznacz-

²⁸ Ch. E. Makepeace: *Ephemera. A Book on its collection, conservation and use*. London 1985; M. Tubridy: *Ephemera Collecting: A Global Phenomenon*. AB Bookman's Weekly, 1989, July 17 s. 97-98.

²⁹ Zob. *Dyskusja*. W: *Dokumenty życia społecznego w bibliotekach*. Op. cit., s. 67-85; A. Supruniuk: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*. „Rocznik Toruński”, 1997 T. 24 s. 307.

ność, nikt nie zaproponował bardziej adekwatnego terminu określającego grupę publikacji niekonwencjonalnych. Omawiane pojęcia, tj. *dokumenty chwili*, *druki doraźnej potrzeby* czy *dokumenty doraźnej akcji* ze względu na zbyt wąskie znaczenie lub niejasność terminologiczną zostały odrzucone. Faktem jest, że o ile nowy termin wszedł na stałe do terminologii bibliekoznawczej, o tyle przeciętnym użytkownikom bibliotek nazwa *dokumenty życia społecznego* niewiele mówi³⁰. Być może winę ponosi tu brak informacji o dokumentach życia społecznego i niekompetencja językowa czytelników lub nieadekwatność znaczeniowa terminu, który w pełnym brzmieniu jest zbyt długi, a w skrócie nie przekazuje swego sensu. Złą stroną prezentowanej nazwy stanowi też brak dosłownych odpowiedników w literaturze światowej, co mogło być przeszkodą w badaniach nad drukami ulotnymi. Do zbioru wydawnictw ulotnych zaliczane są obecnie nie tylko druki, lecz także dokumenty zapisane na taśmach magnetofonowych, filmowych, płytach analogowych, kompaktowych, dyskietkach oraz proporczyki, zdjęcia, naklejki itp. Z powodu ekspansji technicznej szybko wkraczającej w nasze życie zdjęcia, pocztówki oraz filmy, zaliczane przez niektórych badaczy do materiałów dokumentacyjnych, należą obecnie do grupy materiałów efemerycznych. Trzeba też pogodzić się ze stałym wzrostem grup coraz bardziej różnorodnych formalnie materiałów, które będą nieść informacje o egzystencji współczesnych i przyszłych społeczeństw. Należy tu podkreślić, że treść oraz forma druków ulotnych w największej mierze zależy od ich twórców. Forma niektórych wydawnictw jest oczywiście usankcjonowana komercją, tradycją lub przeznaczeniem. Plakaty, na przykład, przemawiają do odbiorców stroną graficzną, kompozycją i kolorem, przez co niosą mało konkretnych informacji. Bardziej wartościowe pod względem informacyjnym są afisze, które grafikę wykorzystują jako element pomocniczy i zwracają uwagę czytelnika odpowiednim układem tekstu.

Najbardziej powszechnymi dokumentami życia społecznego są niewątpliwie ulotki czyli druki o objętości do czterech stron³¹. Wydawnictwa te, znane już w XV wieku, są uznanymi źródłami historycznymi. Do materiałów ulotnych należą też broszury czyli publikacje o objętości do czterdziestu ośmiu stron. Broszury mogą posiadać takie elementy, jak okładka opatrzona niekiedy tytułem oraz karta

³⁰ *Dokumenty życia społecznego Żydów polskich*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej”, Warszawa 1999, 3/150/99 s. 54.

³¹ Wpływ odbiorców na treść i formę druków ulotnych nie został uwzględniony w niniejszej książce.

tytułowa. Z tych względów są mniej kłopotliwe w opracowaniu. Wiele materiałów z grupy publikacji efemerycznych to druki jednokartkowe o różnych formatach. Przykładem mogą tu być cenniki, klepsydry, programy imprez kulturalnych, sportowych, politycznych, naukowych, religijnych etc. rozkłady jazdy, formularze. Zupełnie inne formy mają bilety, które ze względu na użytkowość produkowane są najczęściej w niewielkich rozmiarach, jednak w związku z faktem, że mogą mieć wartość sentymentalną lub być przedmiotem kolekcjonerskim, umieszcza się na nich elementy graficzne tj. reprodukcje w przypadku biletów wstępu do muzeów. Podobnie ozdabiane mogą być zaproszenia, które przeważnie występują jednak w tradycyjnej formie złożonej kartki formatu pocztówki. Nie można zapominać też o najmniej kłopotliwych w opracowaniu dokumentach życia społecznego, które mają postać książki w ścisłym tego słowa znaczeniu, np. książki telefoniczne i adresowe, składy osobowe uczelni, katalogi wystaw, panoramy firm oraz prospekty reklamowe.

W związku z obserwowanym obecnie poszerzaniem znaczenia pojęcia dokumenty życia społecznego warto prześledzić zmiany, które dokonały się w toku ewolucji tego określenia. Od końca lat czterdziestych w literaturze fachowej pojawiały się nowe określenia pojęcia *dokumenty życia społecznego*, nie zawsze jednak wymieniano w nich cechy identyfikujące i odróżniające publikacje uważane za dokumenty życia społecznego od innych materiałów bibliotecznych. W konsekwencji nieprecyzyjnych definicji procesom bibliotecznym poddawano różne materiały, które często bezpodstawnie uznawano za druki efemeryczne np. plakietki, odznaki, numizmaty czy proporzki. Prezentację rozpoczną definicje zamieszczane w słownikach i encyklopediach oraz pracach publikowanych.

Pierwsze określenie materiałów nazwanych dokumentami życia społecznego pochodzi z wydanej w 1948 r. i wymienionej już pracy J. Muszkowskiego *Książka jako zjawisko społeczne*. Pierwsza natomiast definicja terminu *dokumenty życia społecznego* została podana osiem lat później w cytowanym powyżej *Podręcznym słowniku bibliotekarza*. Zgodnie z jej treścią dokumenty życia społecznego to „wydawnictwa dotyczące życia lub działalności związków, partii, stowarzyszeń, instytucji itp., zwykle nie przeznaczone do handlu księgarskiego”³². Po tym objaśnieniu odsyłacz kieruje czytelnika do hasła: „opracowanie grupowe”. Definicja ta oprócz wprowadzenia do literatury naukowej pojęcia *dokumenty życia społecznego*, wskazała na

³² H. Więckowska, H. Pliszczyńska: *Hasło: Dokumenty życia społecznego* W: *Podręczny słownik bibliotekarza*. Op. cit., s. 52.

podmioty sprawcze tego rodzaju materiałów – związki, partie, stowarzyszenia, instytucje oraz pozaksięgarskie funkcjonowanie tych druków. Odniesienie do autorów wydawnictw efemerycznych i ich związku z życiem społecznym stanowiło podkreślenie materiałów, którymi powinny się interesować biblioteki. Wyróżnienie twórców – aktywnych grup społecznych sprawiło, iż autorki nie wymieniły rodzajów publikacji ulotnych. Zaprezentowane określenie nie zawiera również charakterystyki cech formalnych i treściowych, które stanowią przecież specyfikę tych materiałów. H. Więckowska i H. Pliszczyńska nie opisały też przeznaczenia wydawnictw niekonwencjonalnych oraz celu ich publikowania. Zaprezentowaną definicję należy uznać za zasygnalizowanie problemu istnienia druków ulotnych oraz sugestią zbiorowego sposobu ich opracowania.

Opublikowana w 1971 r. *Encyklopedia Wiedzy o Książce* określa dokumenty życia społecznego jako „materiały, które z uwagi na specyficzny charakter nie są gromadzone w archiwach i nie były dotąd przedmiotem zainteresowania bibliotekarskiego. Nie są bowiem dokumentami urzędowymi ani nie znajdują się w handlu księgarskim. Chodzi tu głównie o dokumenty o krótkotrwałej w zasadzie wartości użytkowej, odzwierciedlającej przejawy życia współczesnego, jak prospekty reklamowe, programy różnego rodzaju imprez artystycznych, politycznych, naukowych, sportowych itp., rozkłady jazdy środków lokomocji, plakaty, ulotki, zaproszenia, cenniki, katalogi i prospekty handlowe, książki adresowe i propagandowe, klepsydry, formularze ankiet, legitymacji i wiele innych podobnych dokumentów znacznie zróżnicowanych w swej formie. Mogą one mieć zarówno postać rękopiśmienną, maszynopisową, drukowaną, hektografowaną czy litografowaną, może to być również fotografia, mikrofilm, taśma lub płyta dźwiękowa.

W zakres dokumentów życia społecznego wchodzi także czasopiśmiennictwo stowarzyszeń, organizacji czy zakładów pracy przeznaczone na użytek wewnętrzny. Intencją gromadzenia tych dokumentów jest zachowanie ich jako aktualnych lub potrzebnych w przyszłości przekazów źródłowych do badań w naukach społecznych. W bibliotece pojedynczych dokumentów życia społecznego nie traktuje się jako odrębne jednostki katalogowe lecz łączy w zespoły o charakterze rzeczowym lub formalnym i najczęściej przechowuje w tekach (pułdach). W bibliotekach polskich, zwłaszcza naukowych, tworzone są specjalne działy dokumentów życia społecznego, które zależnie od charakteru zbiorów, gromadzą dokumenty o tematyce literackiej, gospodarczej, politycznej, teatralnej, naukowej, według przyjętego za-

sięgu terytorialnego, chronologicznego i według określonego profilu tematycznego”³³.

Wielką zaletą tej definicji jest podkreślenie faktu, iż dokumenty życia społecznego nie były w przeszłości obiektami zainteresowania archiwów ani bibliotek. Dodatkowym plusem jest wymienienie rodzajów dokumentów należących do grupy druków ulotnych, przy czym zaliczono do niej również materiały oglądowe oraz słuchowe tj. fotografie, taśmy, płyty i mikrofilmy. Po raz pierwszy w polskiej literaturze naukowej włączono więc do wydawnictw niekonwencjonalnych dokumenty nie będące drukami, co ma duże znaczenie z uwagi na coraz różnorodniejsze formy.

Autorzy tej definicji – H. Hleb-Koszańska i H. Sawoniak zwrócili również uwagę na łączenie materiałów ulotnych w zespoły na podstawie ich formy lub treści. Jest to ważne spostrzeżenie wskazujące na istotność zarówno cech formalnych jak i treściowych materiałów ulotnych. Wyznaczniki te jednak nie mogą być, moim zdaniem, traktowane równorzędnie, treść bowiem stanowi nadrzędną właściwość dokumentu, który określany jest przecież jako utrwalona myśl ludzka. Nie można też zapominać o informacyjnej roli bibliotek gromadzących materiały efemeryczne ze względu na zapisane w nich wiadomości. Dlatego do zespołu dokumentów życia społecznego mogą być zaliczone materiały o różnej formie niosące informacje z zakresu danej tematyki. W zaprezentowanej definicji wspomniano także o powstaniu działów dokumentów życia społecznego specjalizujących się w gromadzeniu materiałów o określonej tematyce, zasięgu chronologicznym czy terytorialnym, co może być cennym sygnałem dla czytelników poszukujących unikalnych informacji czy druków. Działy Dokumentów Życia Społecznego w momencie wydania *Encyklopedii Wiedzy o Książce* istniały w strukturach Biblioteki Narodowej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Biblioteki Jagiellońskiej oraz Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi.

Następna definicja omawianego terminu, oparta na przedstawionej poniżej propozycji E. Chełstowskiego, pochodzi z wydanej w 1976 r. *Encyklopedii Współczesnego Bibliotekarstwa Polskiego*. Zgodnie z jej treścią dokumenty życia społecznego to „materiały biblioteczne o charakterze informacyjnym, normatywnym, propagandowym i reklamowym. Są one wynikiem działalności społecznej instytucji czy organizacji, zazwyczaj nie przeznaczone do handlu księgarskiego, ukazują się czasem w specjalnej formie jak afisze, druki ulotne lub w różnych formach zapisu dźwięku (taśma, płyta) lub obrazu (film, fotografia). Do-

³³ *Encyklopedia Wiedzy o Książce*. Op. cit., s. 537.

kumenty życia społecznego powstałe w zasadzie dla osiągnięcia doraźnych celów politycznych, propagandowych czy handlowych, mogą być ważnym źródłem informacji dla różnych dziedzin gospodarki jako literatura firmowa, a także mogą stać się dokumentami o trwałej wartości historycznej. Do dokumentów życia społecznego zaliczane są różnorodne materiały tak pod względem formy, jak i treści. Mogą to być rozmaite katalogi, programy, obwieszczenia, odezwy, książki adresowe czy telefoniczne, ulotki reklamowe czy cenniki itp. Bieżące znaczenie informacyjne oraz wartość naukowa dokumentów życia społecznego powoduje, że gromadzone i przechowywane są one w bibliotekach, gdzie organizuje się specjalne działy dokumentów życia społecznego³⁴. Przedstawiona definicja uzupełnia objaśnienie terminu *dokumenty życia społecznego* pochodzące z *Encyklopedii Wiedzy o Książce* o wiadomość o bieżącym znaczeniu informacyjnym niekonwencjonalnych materiałów bibliotecznych, co może mieć istotne znaczenie przy selekcji wydawnictw napływających do bibliotek. **Dokumenty życia społecznego muszą mieć charakter informacyjny, ponieważ ich wartość zależy od niesionych przez nie treści. Ta uwaga powinna stanowić podstawę selekcji gromadzonych druków.**

Kolejne dwie definicje terminu *dokumenty życia społecznego* znajdują się w wydanym w 1956 r. *Bibliotekarstwie naukowym*³⁵. Autorka pierwszego określenia, J. Pelcowa w rozdziale zatytułowanym „Książka. Jej rodzaje i cechy” napisała: „...druk obejmujący 1-4 strony nazywamy ulotką lub drukiem ulotnym. Należą do nich przede wszystkim tzw. dokumenty życia społecznego: programy teatralne, odezwy polityczne, ogłoszenia władz, reklamy, prospekty handlowe, cenniki itp.”³⁶. Z kolei W. Borkowska, autorka rozdziału „Katalog alfabetyczny” stwierdziła, iż do „dokumentów życia społecznego zaliczamy druki administracyjne i informacyjne, a więc druki okolicznościowe, propagandowe, obwieszczenia urzędowe, książki adresowe, ulotki reklamowe, katalogi handlowe, cenniki itp. Są one wydawane i rozpowszechniane przez te instytucje i stowarzyszenia, których dotyczą. Przeważnie nie są przedmiotem handlu księgarskiego. Nie kataloguje się ich indywidualnie z wyjątkiem tych, które mają dla biblioteki szczególną wartość”³⁷. Moim zdaniem, definicje te wzajemnie się uzupeł-

³⁴ *Encyklopedia Współczesnego Bibliotekarstwa Polskiego*. Op. cit., s. 101.

³⁵ *Bibliotekarstwo naukowe pod red. A. Łysakowskiego*. Warszawa 1956.

³⁶ J. Pelcowa: *Książka. Jej rodzaje i cechy*. W: *Bibliotekarstwo naukowe*. Op. cit., s. 26.

³⁷ W. Borkowska: *Katalog alfabetyczny*. W: *Bibliotekarstwo naukowe*. Op. cit., s. 188.

nią, pierwsza zaliczając dokumenty życia społecznego do ulotek vel druków ulotnych za cechę nadrzędną uznaje ich objętość, druga wskazuje na charakter informacyjny tych wydawnictw, obie zaś wymieniają publikacje należące do dokumentów życia społecznego. Objaśnienia te niewątpliwie poszerzają zakres definicji w stosunku do opublikowanej w tym samym roku w *Podręcznym słowniku bibliotekarza*, nie argumentują jednak dlaczego biblioteki powinny gromadzić tego typu wydawnictwa, nie wnoszą też wskazówek pomocnych w pracy z tego rodzaju materiałami. *Podręczny słownik bibliotekarza* H. Więckowskiej i H. Pliszczyńskiej oraz *Bibliotekarstwo naukowe* ukazały się w tym samym roku, należy więc sądzić, iż zaproponowane tam definicje przygotowane były z myślą o poinformowaniu, zawiadomieniu środowiska bibliotekarskiego o nowym określeniu.

W 1970 r. w omawianej już publikacji *Dokumenty życia społecznego w bibliotece* znajduje się definicja zaproponowana przez E. Chełstowskiego – autora pracy doktorskiej pt. *Dokumenty życia społecznego w bibliotekach* napisanej w latach 1959-1962 pod kierunkiem prof. dr H. Więckowskiej. Zgodnie z treścią definicji „dokumenty życia społecznego to materiały biblioteczne o wartości użytkowej i potencjalnej wartości stałej, odzwierciedlające w formie wydawnictw działalność grup społecznych, publikowane dla osiągnięcia konkretnych celów praktycznych, przeznaczone dla określonych kręgów odbiorców, odbiegające swą formą od typowych cech wydawniczych, nie zawsze przeznaczone do handlu księgarskiego, nadające się w bibliotekach do opracowania grupowego”³⁸.

Wszystkie dokumenty życia społecznego w świetle słów E. Chełstowskiego posiadają siedem wspólnych cech. Najistotniejszą, wymienioną na wstępie definicji, ich cechą jest „wartość użytkowa i potencjalna wartość stała”, która zawęża termin „dokumenty życia społecznego” oraz ułatwia selekcjonowanie napływających do biblioteki materiałów. Trzeba jednak zastrzec, iż nie w każdym przypadku można trafnie ocenić znaczenie danego druku ulotnego dla przyszłych badań naukowych. Dokumenty, które dzisiaj wydają się niezbyt wartościowe, w przyszłości mogą okazać się bezcenne. Problem ten jest tym bardziej złożony, iż liczba materiałów zaliczanych do publikacji efemerycznych rośnie z każdym rokiem, a ich forma ciągle się zmienia. Brak instrukcji określających, które materiały są mniej istotne, a które mogą być potrzebne w przyszłości, powoduje niebezpieczeństwo utraty cennych dokumentów i nadmierną liczbę publikacji mniej

³⁸ E. Chełstowski: *Problemy dokumentacji życia społecznego w bibliotekach*. W: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. Op. cit., s. 19.

ważnych. Kolejnym wyróżnikiem jest treść dokumentów życia społecznego, odzwierciedlająca życie społeczne, „pojęte jako działalność grup społecznych wyrażone w wydawnictwach”³⁹. Trzecią cechą wymienioną przez autora stanowi przeznaczenie wydawnictw efemerycznych rozpatrywane w kategorii celu oraz odbioru. I tak dokumenty te tworzone są w konkretnych celach informacyjnych, propagandowych, reklamowych i normatywnych, do ich odbiorców zaś należą szerokie masy lub wąski krąg określonych czytelników.

Następnym wyróżnikiem dokumentów życia społecznego jest według Chełstowskiego forma wydania oraz szata graficzna, które różnią się od form wydawniczych innych materiałów. Ponadto dokumenty życia społecznego funkcjonują poza handlem księgarskim a w bibliotekach przeznaczone są do opracowania grupowego. Definicja zaproponowana przez E. Chełstowskiego niewątpliwie wprowadza więcej cech wyróżniających druki ulotne spośród innych materiałów bibliotecznych. Autor, podobnie jak H. Więckowska, H. Pliszczyńska oraz W. Borkowska, uznał nadrzędność treści dokumentów życia społecznego, ich forma stanowi tylko cechę drugorzędną. Antagoniści, tj. S. Weyman, B. Zakrzewski zarzucali jednak E. Chełstowskiemu nieprecyzyjność wypowiedzi, zawężanie terminu do dokumentów graficznych oraz braki merytoryczne⁴⁰. Według ich opinii najistotniejszy problem związany z drukami ulotnymi to nie definicja ale świadomość, jakie materiały należy gromadzić. Jak jednoznacznie ocenić „potencjalną wartość stałą” skoro wiadomo, że wartość druków ulotnych zmienia się? Określenie, iż forma wydania publikacji efemerycznych różni się od form wydawniczych innych materiałów także pozbawione jest konkretności. Definicja E. Chełstowskiego stanowiła przedmiot dyskusji podczas I Ogólnopolskiej Konferencji Bibliotekarzy-Dokumentalistów. Jedną z ciekawszych opinii była wówczas wypowiedź S. Weymana, że „dokument życia społecznego to pojęcie umowne, służące poszerzaniu bazy źródłowej dla przyszłych pokoleń”⁴¹.

Kolejne określenie terminu *dokumenty życia społecznego* podane zostało w 1970 r. przez W. Sokołowską, kierowniczkę Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu. Według słów autorki dokumenty życia społecznego to „te wszystkie przekazy, które, mówiąc ogólnie, są wytworem myśli ludzkiej i które powstają z konkretnego działania społecznego... pochodzą ze źródeł ich bezpośrednich wytwórców, tak zwanych „moralnych

³⁹ Ibidem, s. 19.

⁴⁰ *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. Op. cit., s. 67-68.

⁴¹ Ibidem, s. 67.

sprawców dokumentu”... są zamierzonym twórcyem organizacji, towarzystw, związków, kół twórczych, przedsiębiorstw artystycznych i innych grup społecznych, pomyślane jako wydawnictwa ukazujące działalność tychże grup i przeznaczone dla konkretnych odbiorców celem osiągnięcia doraźnych celów”⁴². W. Sokołowska, podobnie jak H. Więckowska i H. Pliszczyńska, wyszczególniła twórców-wytwórców omawianych dokumentów, podkreśliła przeznaczenie druków efemerycznych lecz pominęła informacje o formach oraz rodzajach tych publikacji.

Kolejny raz problem pojęcia dokumentów życia społecznego został podjęty w pracy zbiorowej pod redakcją Z. Żmigrodzkiego pt. *Bibliotekarstwo*, która ukazała się w 1994 r.⁴³. Według informacji zamieszczonych w tej pracy dokument życia społecznego to „dokument o objętości od jednej do czterech stron, będący ulotką lub drukiem ulotnym, rejestrującym aktualne wydarzenia, działalność i krąg problemów tych instytucji, stowarzyszeń i związków, których dotyczy. Posiada on więc charakter informacyjny, normatywny, propagandowy bądź reklamowy wobec instytucji sprawczej”⁴⁴. Autorka tej definicji – A. Tokarska wprowadziła też podział dokumentów życia społecznego ze względu na formę i wyróżniła tu wydawnictwa zwarte, np. książki telefoniczne, broszury, druki jednokartkowe – ulotki, afisze, ogłoszenia, katalogi i kartoteki oraz fotografie, płyty i taśmy. Ponadto zbiory dokumentów życia społecznego obok rękopisów, starych druków, zbiorów kartograficznych, muzycznych, graficznych powinny być, zdaniem autorki przedstawionej definicji, zaliczane do zbiorów specjalnych. Z tym twierdzeniem nie można się zgodzić, gdyż jak wspomniano wcześniej niektóre dokumenty życia społecznego to typowe książki czy czasopisma i dlatego należy uznać je za część wspólną zbiorów zasadniczych oraz zbiorów specjalnych. W drugim wydaniu *Bibliotekarstwa* pod redakcją Z. Żmigrodzkiego, które ukazało się w 1998 r. autorzy Z. Gębołyś i K. Nabiałek zaprezentowali nieco zmodyfikowaną wersję poprzednio przedstawionej definicji. Zgodnie z najnowszą wersją „mianem dokumentów życia społecznego (dżs-ów) określa się materiały graficzne o charakterze informacyjnym, normatywnym, propagandowym i reklamowym, które są wynikiem działalności różnych grup społecznych (instytucji i organizacji). Powstają zazwyczaj dla osiągnięcia doraźnych celów, wynikających z celu działalności ich wydawcy. Ukazują się w formie broszur, jed-

⁴² W. Sokołowska: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Ossolineum*. W: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. Op. cit., s. 42.

⁴³ *Bibliotekarstwo*. Pod red. Z. Żmigrodzkiego. Warszawa 1994.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 108.

nodniówek, afiszy, plakatów, programów, zaproszeń, prospektów, druków reklamowych, ulotek, instrukcji, biuletynów, sprawozdań. Ich wartość, postrzegana w krótkiej perspektywie czasowej, jest zazwyczaj nikła. Wzrasta, jeżeli gromadzi się je w celach dokumentacyjnych, takich jak np. dokumentowanie życia społecznego i wydarzeń historycznych⁴⁵.

Zaprezentowane określenie wyróżnia istotę druków efemerycznych – ich informacyjny, normatywny, propagandowy bądź reklamowy charakter. Definicja Z. Gębołysia i K. Nabiałek zawiera również rodzaje dokumentów życia społecznego.

Ostatnia zaprezentowana definicja pochodzi z nie opublikowanej rozprawy doktorskiej wspomnianego już E. Chelstowskiego, który w pracy tej za dokumenty życia społecznego uznał: „wydawnictwa o charakterze informacyjnym i normatywnym, odzwierciedlające życie społeczne w jego różnorodnych formach i przejawach, przeznaczone dla osiągnięcia doraźnych celów praktycznych, posiadające krótkotrwałą wartość użytkową i ewentualną potencjalną wartość stałą, zwykle nie przeznaczone do handlu księgarskiego, występujące w różnych formach wydania i powielania”⁴⁶.

W powyższej definicji E. Chelstowski informacyjny i normatywny charakter dokumentów życia społecznego oraz odzwierciedlanie różnych aspektów życia społecznego uznał za najważniejsze cechy dokumentów życia społecznego. Druga definicja tego autora na pierwszym miejscu stawia użytkową i stałą wartość druków ulotnych. Podkreślenie informacyjnego znaczenia druków ulotnych jest istotne dla doboru materiałów i może być pomocne w praktycznej pracy z tego rodzaju wydawnictwami. Część definicji odnosząca się do form efemeryd, sposobów powielania oraz rozpowszechniania została utrzymana, co świadczy o tym, że nie zachodziła potrzeba zmiany lub uzupełnienia w tym zakresie. Techniki wytwarzania materiałów niekonwencjonalnych, opis ich form oraz fakt, iż nie są one przedmiotem handlu księgarskiego uznać więc można za cechy drugorzędne dokumentów życia społecznego, za atrybuty dopełniające omawiane określenie.

Materiały niekonwencjonalne znalazły też swoje miejsce w przepisach prawnych. Pierwszym aktem prawnym, który dotyczył problemu druków ulotnych, była ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji⁴⁷. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, iż egzemplarz obowiązkowo

⁴⁵ *Bibliotekarstwo*. Op. cit., wyd. 2, Warszawa 1998 s. 187.

⁴⁶ E. Chelstowski: *Dokumenty życia społecznego w bibliotekach*. Kraków 1962 (mps) s. 11.

⁴⁷ DzU RP 1932 nr 33 poz. 347.

wy nieprzypadkowo od początku towarzyszył sprawie gromadzenia dokumentów życia społecznego. Jak wskazują moje badania, obowiązek dostarczania druków był i jest jednym z ważniejszych sposobów zdobywania publikacji ulotnych w wielkich bibliotekach naukowych, których pracownicy nie mogą pozwolić sobie na czasochłonne poszukiwania rozproszonych w różnych instytucjach materiałów efemerycznych. Bibliotekarze z mniejszych placówek prowadzą zaś ciągłe starania o przekonanie osób zatrudnionych w ośrodkach kultury do celowego oddawania druków ulotnych. Wiele instytucji nie prowadzi rzetelnych archiwów dokumentujących działalność, część galerii, teatrów i biur wyborczych rozdaje swoim gościom lub pracownikom materiały, które giną następnie w prywatnych domach. Jedynym sposobem na wykorzystanie już opublikowanych dokumentów, np. katalogów wystaw artystycznych, repertuarów, obwieszczeń politycznych, jest ich odstąpienie bibliotekom, gdzie po opracowaniu mają szansę na zaistnienie jako źródła informacji.

Artykuł pierwszy przedstawionej powyżej ustawy zobowiązywał wydawców do przekazywania bibliotekom wydawnictw określonych w ustępie pierwszym jako „wszelkie wytwory graficzne, odbite sposobem mechanicznym lub środkami chemicznymi”⁴⁸. Z grupy druków objętych ustawą wyłączone zostały papiery wartościowe, materiały przeznaczone tylko do użytku domowego, towarzyskiego, handlowego, przemysłowego, zawodowego, oryginalne druki artystyczne oraz wewnętrzne wydawnictwa wojskowe⁴⁹. W świetle przepisów biblioteki miały więc otrzymywać dokumenty, tj. plakaty, ulotki polityczne, rozporządzenia władz, księgi adresowe, katalogi wydarzeń kulturalnych, zdjęcia, pocztówki oraz gazetki. Dwa lata później 9 maja 1934 r. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydał okólnik nr 60 (IV NS – 3578/34) w sprawie wykonania rozporządzenia o obowiązkowym egzemplarzu bibliotecznym. W piśmie tym wyszczególnione zostały między innymi materiały, które pomimo przynależności do grupy druków wyłączonych w art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 18 marca 1932 r. z egzemplarza obowiązkowego, miały być dostarczane bibliotekom. O wyjątkowości biletów wizytowych, zawiadomień ślubnych czy zaproszeń na imprezy towarzyskie i zebrania prywatne, zgodnie z informacjami podanymi w okólniku, decydowała wartość artystyczna, tj. zdobienie winietami, rysunkami lub znaczenie piśmiennicze czyli zawartość tekstu o charakterze literackim⁵⁰.

⁴⁸ A. Knot: *Polskie prawo biblioteczne. Zbiór przepisów prawnych dotyczących bibliotek*. Wrocław 1947 s. 59.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 59.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 66.

Podobnie wśród wydawnictw odnoszących się do przemysłu, handlu i zawodu egzemplarzowi obowiązkowemu podlegać miały materiały ilustrujące działalność gospodarczą i społeczną czyli kwestionariusze, cenniki, sprawozdania, statuty, bilanse, budżety, odezwy, programy działalności, spisy osobowe, komunikaty zawierające informacje o życiu gospodarczym i społecznym, programy obrad, druki reklamowe zawierające fachowe opisy produktów przemysłowych oraz przedmiotów handlowych⁵¹.

Ciekawe rozróżnienie odnosiło się do druków artystycznych, które miały być rozpatrywane z uwagi na sposób wykonania i liczbę egzemplarzy a nie ze względu na treść, czy wartość, jak wymienione wcześniej wydawnictwa. Na tej podstawie zaliczono do egzemplarza obowiązkowego wytworzone w większej liczbie autolitografie, światłodruki i rotograwiury rozpowszechniane samoistnie lub połączone z tekstem⁵². Punkt drugi okólnika nie zamykał jednoznacznie grupy publikacji ulotnych podlegających egzemplarzowi obowiązkowemu. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zastrzegło, iż oprócz wyszczególnionych rodzajów druków ulotnych włączonych do materiałów objętych ustawą z 18 marca 1932 r. mogą znajdować się inne, pominięte w okólniku.

Kolejnym, powojennym już aktem prawnym, w którym do zbiorów bibliotecznych oprócz książek i czasopism włączono druki ulotne, był dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi⁵³. W roku następnym, 20 czerwca ukazało się rozporządzenie Ministra Oświaty w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznej i urzędowej rejestracji. Następne zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki w sprawie dostarczania bibliotekom obowiązkowego egzemplarza druków i nagrań dźwiękowych pochodzi z dnia 2 sierpnia 1968 r.⁵⁴. Dokumentem techniczno-prawnym, który określił dokumenty życia społecznego była także polska norma z 1991 r.: *Bibliotekarstwo i bibliografia. Rodzaje i działalność bibliotek. Terminologia*⁵⁵. W świetle zamieszczonych w normie ustaleń druki efemeryczne stanowią „część zbiorów bibliotecznych wydzielonych ze względu na doraźne i krótkotrwałe przeznaczenie tworzących je dokumentów”, wymagają odrębnego sposobu opracowania, przechowywania oraz udostępniania⁵⁶. Określenie

⁵¹ Ibidem, s. 66.

⁵² Ibidem, s. 67.

⁵³ DzU RP 1946, nr 26, poz. 163, art. 1 pkt 2 Dekretu: „Przez zbiory biblioteczne rozumie się wszelkiego rodzaju druki (książki, czasopisma, druki ulotne itd.), rękopisy, mapy, nuty, ryciny jako materiał czytelniczy (użytkowy) lub zabytkowy (muzealny)”. A. Knot: op. cit., s. 11.

⁵⁴ Mon. Pol. Nr 34, poz. 234.

⁵⁵ PN-91/N-01226. Warszawa 1992.

⁵⁶ PN-91/N-012226. Op. cit., s. 2.

przedstawione w normie nie objaśnia terminu *dokumenty życia społecznego*, sygnalizując jedynie istnienie, innych niż tradycyjne, materiałów bibliotecznych, które od 1948 r. noszą nazwę dokumentów życia społecznego⁵⁷. W przedstawianej normie druki efemeryczne obok cymeliów, księgozbioru podręcznego, prohibitów, zbiorów (księgozbioru) oraz zbiorów specjalnych są rodzajem zbiorów bibliotecznych⁵⁸. Jest to istotna informacja, która jednak nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w praktyce. W bibliotekach nie posiadających osobnych działów lub sekcji dokumentów życia społecznego kolekcje efemeryd ciągle traktowane są jako podgrupa zbiorów specjalnych.

W świetle definicji zamieszczonej w *Słowniku terminologicznym informacji naukowej* dokumenty życia społecznego to „materiały biblioteczne o charakterze informacyjnym, normatywnym, propagandowym i reklamowym, zazwyczaj nie przeznaczone do handlu księgarskiego”⁵⁹. Według autorki określenia, K. Remerowej termin ten nie ma odpowiednika w innych językach⁶⁰. Przeprowadzone badania wskazują jednak, iż istnieją obce ekwiwalenty nazwy dokumenty życia społecznego.

Prezentacja zagranicznych definicji terminów odpowiadających polskimi dokumentom życia społecznego może być nieco nużąca, jednak warto ją poznać z uwagi na fakt, iż współczesna literatura światowa posługuje się właśnie taką terminologią.

Opisywanym rodzajem materiałów najwcześniej zajęli się badacze włoscy, niemieccy oraz czescy, oni też jako pierwsi wprowadzili własne terminy tj. *pubblicazioni minori* (druki drobne), *minderwertigen Literatur* (mniej ważne materiały), *drobne tisku* (druki drobne)⁶¹. Opisywane m. in. przez A. Righini *pubblicazioni minori* oraz badane przez Czechów D. Nikcevicę i M. Nadvornika *drobne tisku* odnoszą się do formy dokumentów życia społecznego. Z kolei niemieckie po-

⁵⁷ Zob. przypis nr 31.

⁵⁸ PN - 91, N - 012226

⁵⁹ *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Warszawa 1979 s. 39.

⁶⁰ Ibidem, s. 39.

⁶¹ A. Righini: *Concervazioneordinamento delle pubblicazioni minori parvenute per diritto di stampa* (przechowywanie druków ulotnych wpływających jako egzemplarz obowiązkowy). *Accad. Bibliot. Italia* An 26, 1958, nr 3/4, s. 277-292; P. Grisoli: *Aspetti della raccolta di documentazione in biblioteca* (uwagi o gromadzeniu materiałów regionalnych w bibliotekach publicznych). *Boll. Inf.* 1977, t. 17, nr 2, s. 122-125; O. Tyszko: *Das Problem der minderwertigen Literatur in wissenschaftlichen Bibliotheken* (problem niedocenianej literatury w bibliotekach naukowych). *Zentrale Bibliothek*, wes. Jg 73: 1959 H. 2, s. 85-99; O. Frank: *Ordnung in Einzelblattsammlungen* (układ materiałów luźnokartkowych). Stuttgart 1962; M. Nadvornik: *Nekolik poznamek ke zpracovani drobných tisku* (kilka uwag o opracowaniu drobnych druków) *W: Kruhovník* R. 5, 1960, c. 9, s. 270-276.

jęcie *minderwichtigen Literatur* oznacza mniej istotne wydawnictwa nadając, drukom efemerycznym nieco negatywną konotację. Późniejsze rosyjskie określenie *papocznaja literatura* oznacza publikacje wymagające specjalnego opracowania i charakteryzuje zbiorowy sposób opracowania dokumentów życia społecznego. Nazwa rosyjska nie odnosi się do formy ani nie określa treści niesionej przez wydawnictwa ulotne ale do formy przechowywania⁶². Oprócz tych określeń w publikacjach rosyjskich funkcjonuje pojęcie *vedomstvennaja literatura*, które oznacza piśmiennictwo urzędowe⁶³. Literatura niemiecka wyróżnia druki konferencyjne *Kongress Berichte*⁶⁴. W literaturze anglojęzycznej, szczególnie w latach sześćdziesiątych oraz siedemdziesiątych, wydawnictwa nie mające postaci książki bywały nazywane *non-book materials* czyli materiałami nieksiążkowymi⁶⁵. To objaśnienie jednoznacznie charakteryzuje zespół cech formalnych właściwych wyłącznie dokumentom zwanym w naszym piśmiennictwie dokumentami życia społecznego. Do wydawnictw nieksiążkowych zaliczane są broszury, ulotki, wydawnictwa władz administracji rządowej i stanowej, literatura firmowa, normy, patenty etc. Nie wchodzi więc w zakres tego określenia publikacje, tj. książki telefoniczne czy książkowe katalogi wystaw⁶⁶. **Szara literatura** (szare do-

⁶² T. P. Cerman: *Iz opyta raboty sektora gruppovogo chranenija Biblioteki Akademii Nauk ZSRR* (z doświadczeń pracy grupowego przechowywania zbiorów Biblioteki Akademii Nauk ZSRR) W: *Trudy Bibliot. Akad. Nauk.* T. 3 s. 66-74. Papka w języku rosyjskim znaczy teczka, tektura.

⁶³ E. M. Smirnova: *K opredeleniju ponjatja „vedomstvennaja literatura”* (uściślenie pojęcia piśmiennictwo urzędowe), *Nauc.-Techn. Bibliot. SSSR*, 1974 nr 10 s. 21-25.

⁶⁴ J. Freitag: *Kongress Berichte als bibliothekarische Sammelobjekte* (materiały konferencyjne jako obiekt zbiorów bibliotecznych) *Zentral. Biblioth.-Wes.* 1976, Jg. 90 H. 6 s. 272-274.

⁶⁵ L. A. Gilbert, J. Wright: *Non-book materials. Their bibliographic control. A proposed computer system for the cataloging of audio-visual materials in the United Kingdom.* London 1971; J. Weihs: *Accessible storage of non-book materials, Phoenix.* 1984.

⁶⁶ Według niemieckiego bibliologa, D. Schmidmaiera zamiennie z pojęciem non-book materials może być używane określenie szara literatura. D. Schmidmaier: *Ask no questions and you'll be told no lies: or how we can remove people's fear of grey literature.* *Liĥri* 1986, nr 36 (2), s. 99-101. Za: *Grey Literature Organizations* - <http://www.nyam.org/library/greylit/greylitorgs.html>, s. 1-11; L. M. Harrod: *Harrod's librarians' glossary of terms used in librarianship, documentation and the book crafts, and reference book*, 5th edition revised and updated by R. Pryterch, Aldershot, Hants, England, 1984, s. 336; *Online Dictionary of Information and Library Science* <http://www.wcsu.ctstateu.edu/library/odlis.html>; D. N. Wood: *The collection, bibliographic control and accessibility of grey literature.* Paper presented at the IFLA General Conference, Monachium 1983, The Hague: IFLA, 1983, s. 1.

kumenty, ang. *grey literature*, fr. *litterature grise*, niem. *Graue Literatur*) – nie przeznaczone do handlu księgarskiego, trudno dostępne, nie objęte rejestracją bibliograficzną materiały produkowane przez instytucje rządowe, akademickie, gospodarcze, przemysłowe oraz ośrodki badawcze, które statutowo nie prowadzą działalności wydawniczej. Szara literatura obejmuje: raporty badawcze, sprawozdania naukowe i techniczne, dane statystyczne, protokoły komisji, materiały konferencyjne, metodyczne, niepublikowane dysertacje, raporty rządowe, ekspertyzy rynkowe etc. Zawiera najbardziej aktualne oraz niezbędne do dalszych badań czy prac informacje oficjalne przeznaczone dla ograniczonej liczby osób dotyczące np. technik, metod, wartości metrycznych, danych statystycznych, wiadomości o przeprowadzanych projektach, doświadczeniach i eksperymentach naukowych oraz ich stadiach, o wykorzystaniu stypendiów, dotacji. Szara literatura występuje w formie: powielanych maszynopisów, mikroform, kserokopii, wydruków komputerowych oraz dokumentów elektronicznych. Materiały te produkowane są na niskiej jakości papierze, w niekonwencjonalnych formatach oraz ograniczonej liczbie egzemplarzy. Producentami szarej literatury są instytucje rządowe wszystkich szczebli, ośrodki akademickie – instytuty, laboratoria, biblioteki, fundacje, ośrodki gospodarcze i przemysłowe, profesjonalne stowarzyszenia oraz federacje zawodowe. Adresatami i użytkownikami szarej literatury są określone instytucje lub konkretny, ograniczony krąg osób, dla których stanowi ona pierwotne źródło specjalistycznych informacji, które w dalszych etapach komunikacji mogą zostać powszechnie udostępnione. Szarej literatury w większości przypadków nie obejmuje rejestracja bibliograficzna. Z tego względu IFLA przy poparciu UNESCO stworzyła program Universal Availability of Publications (UAP) stanowiący element nadrzędnego projektu Universal Access of Information (UAI). Celem UAP jest m. in. bibliograficzna rejestracja szarej literatury wydawanej na poziomie lokalnym. Wspólnota Europejska w porozumieniu z Europejskim Stowarzyszeniem Pozyskiwania Szarej Literatury EAGLE (European Association of Grey Literature Exploitation z siedzibą w Hadze) stworzyła międzynarodową bibliograficzną bazę danych rejestrującą i udostępniającą wydawaną w Europie szarą literaturę – SIGLE (System for Information on Grey Literature). Baza ta obejmuje publikacje z zakresu badań podstawowych i stosowanych na polu nauk technicznych, ekonomicznych, społecznych oraz humanistycznych. Zasoby uaktualniane są co miesiąc, każdego roku baza powiększa się o 45 tys. nowych dokumentów. W 1980 r., który był Międzynarodowym Rokiem Publikacji Efemerycznych Kanadyjskie oraz Nowozelandzkie

Stowarzyszenia Bibliotekarzy zorganizowały konferencje naukowe poświęcone typom, sposobom selekcji oraz organizacji zbiorów materiałów nieksiążkowych w bibliotekach⁶⁷. Obecnie jednak publikacje brytyjskie, amerykańskie, kanadyjskie oraz australijskie odchodzą od pojęcia *non-book materials* na rzecz innych określeń.

W anglojęzycznej literaturze naukowej, która odzwierciedla najaktywniejsze oraz najbardziej aktualne badania uczonych brytyjskich, amerykańskich i kanadyjskich w zakresie druków ulotnych, nie ma bezpośredniej transpozycji polskiego terminu *dokumenty życia społecznego*. Istnieją jednak dwa odpowiedniki znaczeniowe tego pojęcia – *ephemera* – efemerydy z francuskiego *ephemeride* oraz *fugitive materials* tj. materiały ulotne, w języku francuskim *fugitif materiel*⁶⁸. Najszerzym, nadrzędnym i najbardziej popularnym terminem jest niewątpliwie określenie *ephemera*. Nazwa ta, podobnie jak polski termin *dokumenty życia społecznego*, sprawiała problemy osobom zainteresowanym kolekcjonowaniem materiałów ulotnych. Nie istnieje też jedna definicja, którą w pełni zaakceptowałyby wszystkie osoby zawodowo i hobbystycznie zajmujące się drukami ulotnymi.

Zapóżyczona z języka greckiego nazwa *ephemera* wprowadzona została do bibliotekoznawstwa i archiwistyki brytyjskiej na początku lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku⁶⁹. Wcześniej prezentowane pojęcie posiadało dwa znaczenia – nazywano nim chwilową gorączkę oraz krótko żyjące insekty. W anglojęzycznej nauce o książce nowe znaczenie termin *ephemera* zyskał w 1962 r., kiedy John Lewis opublikował pracę dotyczącą druków ulotnych zatytułowaną *Printed ephemera: the changing use of type and letter forms in English and American printing*⁷⁰. W książce tej autor przedstawił bogatą ikon-

⁶⁷ J. Weihs, S. Lewis, J. MacDonald: *Non-book materials: the organization of integrated collection*. Canadian Library Association 1980 s. 5-8; *Non-book materials in Libraries Guidelines for library practice*. New Zeland Library Association 1980, 3.

⁶⁸ R. Boussinot: *Dictionare Bordes des Synonymes, Analogies, Antonimes*. Paryż 1981 s. 412.

⁶⁹ Nazwa EPHEMERA pochodzi od greckiego HEMERA – dzień, EFEMERIKOS – jednodniowy i EPHEMEROS – przemijający, krótkotrwały, znikomy; greckie EPHEMERIS, EFEMERIDOS oznaczało pamiętnik lub kalendarz. W tym znaczeniu słowo to było używane w Anglii do końca XVII wieku. W Polsce termin pojawił się w końcu XIX stulecia. Wydawnictwa tj. *Encyklopedia Starej polska A. Brucknera* (Warszawa 1990, reprint), *Słownik etymologiczny języka polskiego A. Brucknera* (Warszawa 1985), *Słownik etymologiczny języka polskiego F. Sławskiego* (Kraków 1952) oraz *Podręczny słownik dawnej polszczyzny S. Raczyka* (Wrocław – Warszawa – Kraków 1968) nie odnotowują hasła efemeryda.

⁷⁰ C. Makepeace: Op. cit., s. 5.

grafię materiałów efemerycznych bez określenia ich definicji. Dopiero w swej drugiej publikacji J. Lewis zaproponował własną interpretację pojęcia efemerydy, zgodnie z którą termin ten oznacza wszelkie druki o krótkotrwałej aktualności takie jak: bilety autobusowe czy lotnicze, plakaty cyrkowe, kartki świąteczne, wezwania policyjne, formularze podatkowe, kartoniki na mydła, etykiety, podstawki do piwa, rozkłady jazdy pociągów, reklamówki dla podróżnych⁷¹. Od tego momentu rozpoczął się proces modyfikowania definicji pojęcia *efemeryda* używanych w zagranicznej nauce o książce, archiwistyce, muzealnictwie oraz kolekcjonerstwie. Warto też podkreślić, iż z uwagi na dużą wartość źródłową materiałów efemerycznych od 1969 r. biblioteki brytyjskie są zobligowane do gromadzenia tych publikacji⁷².

Wydana w 1997 r. *International Encyclopaedia of Information & Library Science* nie wymienia znaczenia astronomicznego ani biologicznego⁷³. Publikacja obszernie objaśnia termin bibliotekoznawczy i oprócz druków utrwalających wszelkie aspekty współczesnej kultury włącza do efemeryd pojemniki na produkty komercyjne, tj. plastikowe torby i pudełka na papierosy. Leksykon współczesnego języka angielskiego *Longman Dictionary of Contemporary English* hasło *ephemera* wyjaśnia jako materiały ważne lub popularne w ciągu krótkiego czasu, tj. płyty, plakaty gwiazd kultury masowej oraz inne przedmioty mieszczące się w zakresie definicji⁷⁴. W oxfordzkim słowniku współczesnego języka angielskiego *ephemera* to coś używane przez krótki czas lub rzecz, która w ciągu niedługiego okresu przynosi radość a później zostaje zapomniana⁷⁵.

Przełomowy dla druków ulotnych był rok 1975, kiedy z inicjatywy miłośnika wydawnictw efemerycznych, Maurice Rickardsa powstało w Wielkiej Brytanii *Ephemera Society*⁷⁶. M. Rickards był jednocześnie założycielem, pierwszym prezesem brytyjskiego *Ephemera*

⁷¹ J. Lewis: *Collecting printed ephemera: a background of social habits and history, to eating and drinking, to travel and heritage, and just for fun*. London 1976.

⁷² Ibidem, s. 7.

⁷³ *International Encyclopaedia of Information & Library Science*, London. New York 1997.

⁷⁴ Longman Dictionary of Contemporary English, 3rd edition. Essex 1995, s. 459 „things that are only popular or important for a short time: records, pictures of pop-stars, and ather such ephemera”.

⁷⁵ *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, 5th edition, Oxford 1995, s. 387 „things that are used, enjoyed etc. for only a short time and then forgotten”.

⁷⁶ *Ephemera Canada*, vol. 7, nr 3, 1998, s. 6 oraz *International Encyclopaedia of Information and Library Science*. London, New York, 1997 s. 135.

book listed as the Ephemera Society brought me into direct contact with this extraordinary man. Though the call was made strictly by chance, Maurice seemed to be expecting it and immediately embarked upon a campaign to charm me into starting up the Ephemera Society of Canada. It was his

intention to organize sister organizations in as many countries as he possibly could, and by the time of his death he had succeeded in jump-starting five — in the U.S., Canada, Australia, Denmark and Austria. In appearance he was a striking man — a somewhat elderly version of Charles Dickens, with all that great man's charm and eloquence. He could have charmed me into pretty much anything and he obviously succeeded in convincing me to head up the Ephemera Society, which I hope to continue doing into the next millennium. My career as an ephemeraist would never have begun had it not been for Maurice's support and encouragement. In addition to having lost a great leader, I have also lost a dear friend.

Some of us in Canada still remember Maurice's great wit and courtly manner from his visit to Toronto at the time of our Harbourfront exhibition in 1988. But even for those of us who do not, his legacy will live on in his books, in his publications, in the world-wide organization which he founded, in his collection, in the Chair of Ephemera Studies he helped found, the first of its kind in the world, and in the memory of his many friends and admirers. With any luck it will also live on with the future publication of his magnum opus, *The Encyclopedia of Ephemera*, which he was in the process of concluding at the time of his death. His name will not soon be forgotten in the ephemera world.

We can only imagine the milestones we may be commemorating ten years from now, but I look forward to sharing them with a group of people for whose dedication and vision I have unbounded admiration.

✻ The Ephemera Society of Canada deeply regrets to announce the passing of members Larry Becker, whose superb collection of artifacts and memorabilia from the history of the City of Toronto was so extensive that it rivaled the city's own archives; Steve Paine, renowned collector of perhaps the world's most extensive collection of American trade cards; and Roy Wilkinson, collector, researcher and enthusiastic supporter of the Ephemera Society. All were devoted in their own way to the preservation of our printed heritage and their contributions will be sorely missed.

THE EPHEMERIST

MAURICE RICKARDS 1919-1998

Front page of *The Ephemeraist*, publication of the Ephemera Society UK, with a wonderful portrait of society founder Maurice Rickards.

EPHEMERA FROM THE AGE OF VICTORIA

Continued from page 5

ephemera and other areas of collecting. I was delighted to see the packaging and labelling that goes with my Dr. Thomas' Electric Oil medicine bottles. What is electric oil, you may well ask? It sounds something like electric oil and that's what it was - a clever trick to associate the product with the strong belief in the medicinal powers of that great new invention, electricity. Bottle collectors look for

brand name serving trays, tip trays, bar towels and coasters. Smokers have a tremendous variety of ephemera to choose from to satisfy their collecting habit. It's truly a field where there is something to supplement every collection.

Ephemera looks to both the old and the new for its future. It will continue to fascinate future generations as much as its past intrigues us today. Dabble a bit - you'll be delighted with the story that each piece tells about our history.

Your next opportunity to view this marvellous exhibit will be from June 8th to September 5th at the Peel Heritage Museum, 9 Wellington Street East, Brampton (905-451-9896).

Richard Z. Cushing is a writer and long-time member of the Ephemera Society. His article first appeared in the July/August issue of Antique Showcase and is reproduced here with permission of the author.

Ephemera Canada

Volume 7 • Number 3 • Summer 1998

The anniversary cake was ephemeral — good for only a day — but the society goes from strength to strength.

EPIHEMERA SOCIETY OF CANADA CELEBRATES ITS 10TH ANNIVERSARY

It was a dark and stormy night as members of the Ephemera Society of Canada gathered at Spadina House in Toronto to celebrate its 10th anniversary. The wind blew open the shutters of the historic home, scattering leaves and giving guests pause to wonder if the spirits of the Austin family who built the home and resided in it for more than a century might be either welcoming us or expressing their dis-

approval of the intrusion. Nevertheless, a milestone was reached last November 26, and what better place to celebrate it than at Spadina House, which has itself so long been a part of Toronto's rich heritage. Our evening included a guided tour and a special display of ephemera relating to the early years of this historic Toronto landmark.

Built by Toronto financier James

Austin in 1866 and enlarged and remodelled by his son Albert between 1898 and 1913, Spadina reflects the changing times of four generations. This elegant home, graced with gaslight and the Austin family's own possessions from the Victorian and Edwardian eras, exemplifies the various architectural and decorative styles fashionable during this period.

In addition to the architecture, furni-

The Ephemera Society
PO Box 112
Northwood, HA6 2WT
United Kingdom

President: Lord Briggs *Chairman:* Sally de Beaumont

The Ephemera Society is a non-profit-making body concerned with the preservation, study and educational uses of printed and handwritten ephemera - the '*minor transient documents of everyday life*'

The Term Ephemera covers a wide range of marginalia, from tickets to letterheads, from labels to proclamations. Collectors of Ephemera vary in their approach. Some are interested in the social-history content; some view specimens as items of printing history; others collect them simply as evocative reminders of the past.

Established in 1975, the Society is today internationally recognised as the authority in its field and counts among its members libraries, schools, colleges and universities and a number of museums as well as private individuals in a dozen or more countries.

The Society also organises numerous *Ephemera Fairs* each year, as well as a lively programme of lectures and other meetings. Especially valuable to Members is the Society's handbook, listing names and addresses of the membership together with their collecting/curatorial interests. A subject index helps locate relevant specialists.

The Ephemerist The Society's journal *The Ephemerist* carries news, articles and sales-and-wants announcements and is published quarterly to Members.

Applications for Membership are invited from any person interested in the conservation and study of printed or handwritten ephemera, whether as a private collector, institutional archivist or antiquarian.

The Ephemera Society,
PO Box 112, Northwood, HA6 2WT, UK

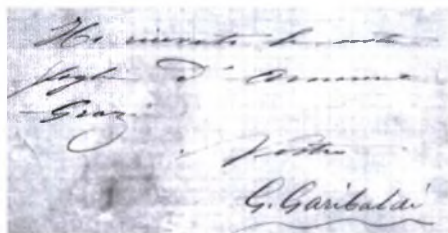
Details of our Special Ephemera Fairs are available
Other Bazaars are held during the year
For further information:
Telephone: +44 (0)1923 829079
FAX: +44 (0)1923 825207

WEB Page Design:
© 1997/2002 MIKROTIME WEB Services 01895 625838. E&OE
Site last revised: 14th January 2002

<http://www.ephemera-society.org.uk/>

The Ephemera Society

The Ephemera Society is a non-profit body concerned with the preservation, study and educational uses of printed and handwritten ephemera - the 'minor transient documents of everyday life'.

The term 'ephemera' covers a wide range of marginalia, from tickets to letterheads, from labels to proclamations. Collectors of ephemera vary in their approach. Some are interested in social-history content; some view specimens as items of printing history; others collect them simply as evocative reminders of the past.

As well as being collected for their own sake, items of ephemera provide a graphic background to history. From salvaged trade cards, leaflets, advertising material and sale and auction notices the historian may re-construct a picture of a vanished age. The development of trades and industries, national, regional or local, may be traced in the same way.

The Society organises numerous Ephemera Fairs each year, as well as a lively programme of lectures and other meetings. 1997's fairs take place on Sundays **January 19th**, **March 16th**, **May 4th** (all at the Bonnington Hotel, Southampton Row, London); the **June 15th special** at the Hotel Russell, Russell Square, London; **August 3rd**, **September 14th**, **October 19th** again at the Bonnington; the **winter special**, **November 16th** again at the Russell; and **December 7th** at the Bonnington once more.

Especially valuable to Members is the Society's handbook, listing names and addresses of the membership together with their collecting/curatorial interests. A subject index helps locate relevant specialists.

The Society has been instrumental in extending interest in ephemera across the world. Ephemera Societies now flourish in America, Australia and Canada and their joint interests are united in the International Ephemera Council, based in the Ephemera Society's London office.

In a further development, the Ephemera Society in 1984 set up The Foundation for Ephemera Studies, an educational charity housing the Rickards Collection of Ephemera now located at Reading University.

[Go to Reading University here](#)

(Unfortunately the ephemera collection is not yet Webbed: but you can get to the Department of Typography & Graphic Communication, where the collection is housed, [here](#).)

Established in 1975, the Society is now internationally recognised as the authority in its field and counts among its members libraries, schools, colleges and universities and a number of museums, as well as private individuals in a dozen or more countries.

<http://www.manacled.demon.co.uk/phaistos/ephsoc.htm>

>Home

Membership has its benefits.

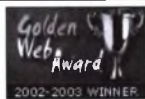
Learn more about the benefits of being a member of The Ephemera Society of America. Join today!

Spotlight on Ephemera

By the middle of the 19th Century the big cigar manufacturers devised to place printed labels on the outside of their containers and a paper band around each cigar to improve the presentation of their products and to protect themselves against counterfeits. Learn more >>

Questions & Answers

Do you have a question about ephemera that has been puzzling you? Can you answer someone else's question? Visit the Questions & Answers forum.

About Us

The Ephemera Society of America is a non-profit organization formed in 1980 to encourage the preservation and study of paper ephemera, to further the special interests of ephemerists, and to serve as a link among collectors, dealers, and exhibitors. The society sponsors an annual fair, conference,

and scholars. The society sponsors an annual fair, conference, and exhibition.

Did you know?

Ephemera is a term used to embrace a wide range of minor, everyday documents, most intended for one-time or short-term use, including postcards, broadsides and posters, baseball cards, tickets, bookmarks, photographs and the list goes on. Collecting ephemera has been an ardent pursuit for centuries. In the Victorian era, especially, collecting trade cards, greeting cards, and chromolithographs for pasting into scrap albums was a popular pastime for both young and old. Today as in years past, items from earlier times that have somehow survived to delight, our eyes, feed our minds, and offer unique windows into our ancestors' lives interest us as collectors.

Articles

Ephemera Offers a Clue to Crossword Origins

By Will Shortz
More than 50 million Americans do crossword puzzles. At least one crossword appears in almost every American newspaper. For something so simple and ubiquitous, you might think it's been around since ancient times, but in fact it's a 20th-century American invention. Read more >>

Also read these other articles:

- Goldfish: An Initial Victorian Trade Card Perspective by Lee Finley
- Valentines - The Language of Love by Nancy Rosin

Featured Reading

The Ephemera Society has just published volume IX of *Ephemera Journal*. It contains three articles, each on a different aspect of ephemera. The first covers chromolithography and the cigar label, the second is on printing for the Rochester, NY, nursery industry, and the third discusses North America cameo stamps. Read more >>

Announcements

Ephemera 22, March 15-17, 2002

Make a note on your calendar to join us for Ephemera 22, the Ephemera Society's annual fair and conference, to be held again this year at the Hyatt Regency Hotel in Greenwich, Conn. The fair will take place on Saturday and Sunday, March 16 and 17, and the conference will be on Friday March 15. In addition to the fair and conference, there will be an auction, panel discussions, a conservation clinic, exhibitions, meeting space for collector groups, and an ephemera valuation booth for those who attend. Plus, this year we will be welcoming television coverage. The Hyatt Regency is offering special, favorable rates for attendees who stay over. Read details >>

e·phem·er·a (ĭ-fem'ər-ə), n. pl. eph·er·a (ē-fēr-ə)
1. anything short-lived or transitory [Gk. neut. pl. of *ephemeros*, taken as sing.]

Web site maintenance by leseydesign

The Ephemera Society of America, Inc.
P.O. Box 95
Cazenovia, NY 13035-0095
info@ephemeriasociety.org
Messages/Fax (315) 655-9139

<http://www.ephemeriasociety.org/>

Society oraz redaktorem naczelnym pisma „The Ephemerist”. Sądził on, iż dokumenty życia społecznego powinny być przedmiotem studiów akademickich, ponieważ prezentują przejawy popkultury. M. Rickards wiele razy definiował wydawnictwa efemeryczne, a w świetle ostatniego zaproponowanego przez niego określenia opublikowanego w 1980 r. w czasopiśmie „Now” za efemerydy należy uznać „wszystkie dokumenty ulotne dotyczące życia codziennego...

wszystko, co zwykle wyrzucane jest do śmietnika”⁷⁷. M. Rickards uważany jest za twórcę tzw. archeologii śmietnikowej. W swoich kilkunastu książkach (m. in. *The Encyclopaedia of Ephemera*) oraz w trakcie wielu wystaw prezentował druki ulotne i inne artefakty, które nigdy wcześniej nie były brane pod uwagę jako źródła informacji naukowych. Uczony ten był także jednym z współzałożycieli Centre for Ephemera Studies przy Department of Typography and Graphic Communication Reading University, które to Centrum prowadzi zajęcia, seminaria i konwersatoria z zakresu wiedzy o drukach ulotnych w aspekcie studiów socjologicznych. M. Rickards w 1993 r. przekazał wspomnianemu Uniwersytetowi swoją własną kolekcję wydawnictw efemerycznych będącą jedną z pasji jego życia.

Powołane przez M. Rickardsa Towarzystwo zaproponowało swoje własne określenie niekonwencjonalnych wydawnictw bibliotecznych⁷⁸. W jego świetle efemerydami są „drukowane lub odręczne materiały o krótkotrwałej aktualności przeznaczone dla ogółu”⁷⁹. Definicja Brytyjczyków została zaakceptowana przez założone pięć lat później Ephemera Society of America. Amerykanie uzupełnili ją jednak o trzy elementy, które uznali za najistotniejsze atrybuty dokumentów ulotnych⁸⁰. Zgodnie z tymi założeniami efemerydy to materiały, które są produkowane dla bieżących, krótko aktualnych, praktycznych celów bez przeznaczenia archiwalnego. Drugi wyróżnik stanowi miejsce wydawnictw efemerycznych wśród innych materiałów bibliotecznych – efemerydy nie należą do książek, grafiki, druków artystycznych, manuskryptów ani antyków. Trzecią cechą jest treść publikacji niekonwencjonalnych, która musi bezpośrednio odnosić się do życia przeciętnych obywateli i dokumentować je efektywniej niż robią to wydawnictwa tradycyjne. W 1971 r. ukazał się zbiór zasad określających sposoby pracy z materiałami ulotnymi autorstwa Johna E. Pembertona, który twierdził, iż należy postępować z nimi dokładnie tak, jak z materiałami konwencjonalnymi⁸¹.

Publikacja J. Pembertona nie rozwiała jednak wątpliwości bibliotekarzy, którzy nie wiedzieli dokładnie, co właściwie mają zbierać, zwłaszcza, iż ilość wydawanych dokumentów efemerycznych rosła z każdym rokiem. Ostatecznie w listopadzie 1977 r. odbyło się spo-

⁷⁷ C. Makepeace: Op. cit., s. 7.

⁷⁸ A. Clinton: *Printed ephemera: collection, organisation, and access*. London 1981 s. 18.

⁷⁹ Ibidem, s. 18.

⁸⁰ J. C. Dann: *Ephemera Collecting – A Growing Field, Hard to Define*. AB Bookman's Weekly, March 16, 1998 s. 717.

⁸¹ J. Pemberton: *The National Provision of Printed Ephemera in the Social Sciences*. Warwick 1971; A. Clinton: Op. cit. s. 7.

tkanie zorganizowane przez Standing Conference for Local History and the Local History Group of the Library Association, na którym powołano Advisory Committee on Ephemera and Minor Publications⁸². Na czele tego komitetu stanął J. Roberts – pracownik odpowiedzialny za organizację największej europejskiej kolekcji dokumentów ulotnych Johna Johnsona w Bibliotece Bodleiana w Oxfordzie⁸³. Komitet pracował przede wszystkim nad stworzeniem poprawnych definicji oraz propozycjami rozwiązań problemów związanych z gromadzeniem, opracowaniem, udostępnianiem, przechowywaniem oraz informacją o efemerydach. W zakresie definicji zwrócono tu szczególną uwagę na stopnie „efemeralności” dokumentów, wyodrębniając materiały o krótkiej oraz rozszerzonej aktualności – np. bilety autobusowe i świadectwa szkolne. Początkowo druki należące do pierwszej z wymienionych grup uważano za mniej wartościowe oraz starano się łączyć je w zespoły i tak bilety np. tworzyły dodatek do zbiorów związanych z transportem.

Pomimo rosnącej z roku na rok popularności terminu *ephemera* pochodząca z 1987 r. *The Encyclopaedia Americana* w wyjaśnieniu opisywanego określenia pomija sens istotny dla nauki o książce i podaje znaczenie jedynie tablic astronomicznych określających z wyprzedzeniem położenie ciał niebieskich⁸⁴. Takie samo znaczenie zamieszczone jest w opublikowanej dwa lata później *The New Encyclopaedia Britannica*⁸⁵. Należy tu zwrócić uwagę, iż liczba definicji oraz fakt pominięcia ich w niektórych ważnych wydawnictwach uwidacznia trudności, jakie towarzyszyły próbom zdefiniowania dokumentów życia społecznego również na Zachodzie. Z tego względu wspomniana wyżej Międzynarodowa Encyklopedia Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej proponuje, by **każda biblioteka kolekcjonująca**

⁸² Ibidem, s. 8.

⁸³ Ibidem, s. 16.

⁸⁴ Oprócz wspomnianego znaczenia hasło „ephemerida” tłumaczone jest jako mały insekt występujący głównie w Ameryce Północnej znany jako „may flies”, *The Encyclopaedia Americana, International Edition*. 1987, Danbury, Connecticut, T. 10 p.496. Takie same znaczenia podają również: *The Lexicon Webster's Dictionary of The English Language*. New York 1990, 317 oraz *New Webster Dictionary and Thesaurus of the English Language*. Danbury 1992 s. 317.

⁸⁵ Zgodnie z tą definicją efemerydy to tablice określające położenie ciał niebieskich, które były rozpowszechniane już w IV wieku p.n.e. i są wciąż wykorzystywane przez astronomów i nawigatorów. Współcześnie wydawana efemeryda to *The Astronomical Almanac. Ephemerides of Minor Planet* publikowana corocznie przez Instytut Astronomii Teoretycznej w Leningradzie. *The New Encyclopaedia Britannica*. 15th edition, Chicago, Auckland, Geneva, London, Madrid, Manila, Paris, Roma, Seul, Sydney, Tokyo, Toronto, vol. 4 p. 517.

publikacje ulotne wybrała definicję, która zgadza się z profilem gromadzenia. Przy czym z mnogości wielu różnych rodzajów dokumentów życia społecznego zalecany jest nacisk na **materiały lokalne** odzwierciedlające szersze, narodowe tendencje społeczne⁸⁶. Dzięki takiej selekcji biblioteki mają szansę uniknięcia nie planowanego gromadzenia przypadkowych druków. Drugie obowiązujące obecnie założenie mówi, iż każdy druk stanowi potencjalne źródło wiedzy niezbędnej dla przyszłych badań. Nie można więc dyskryminować czy cenzurować żadnej aktualnie ukazującej się publikacji, co nie oznacza kolekcjonowania każdego druku. W miarę możliwości finansowych, personalnych i lokalowych biblioteki powinny zbierać **próbki wszystkich ukazujących się wydawnictw**, gdyż dokumenty życia społecznego oddają całkowity obraz życia w danym momencie czasu, w danej sytuacji społecznej, politycznej i kulturowej.

Jak wynika z przedstawionych określeń w literaturze anglojęzycznej wydawnictwa efemeryczne definiowane są obecnie jako materiały ulotne publikowane w związku z określonymi wydarzeniami w formie broszur, plakatów, obwieszczeń, ogłoszeń, dokumentacji fotograficznej, ulotek etc.⁸⁷. Publikacje te mogą być wydawane poza tradycyjnymi lub oficjalnymi kanałami dystrybucyjnymi, najczęściej nie obejmuje ich kontrola bibliograficzna i są nieperiodyczne. Co ciekawe, brytyjscy badacze dokumentów życia społecznego za bardziej wartościowe uznają właściwe materiały efemeryczne (*pure ephemera*) czyli publikacje drukowane. Amerykanie większą uwagę kierują ku dokumentom ilustrowanym, ozdobionym grafiką, rysunkami i zdjęciami⁸⁸.

Termin *materiały ulotne* z kolei oznacza publikacje, które niosą ze sobą nadzwyczaj krótko aktualne informacje, np. Jutro nowy towar⁸⁹. Druki określane tym pojęciem mogą powstawać poza normalnymi kanałami wydawniczymi, nie są objęte kontrolą bibliograficzną i trudno do nich dotrzeć.

⁸⁶ *International Encyclopaedia of Information and Library Science*. London, New York, 1997 s. 135.

⁸⁷ Takie też określenie podaje najnowsza edycja *Słownika Online Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*: ephemera – material such as pamphletst, flyers, newspaper, clippings, and performance programs, which are of interest only for a short time. In libraries, such material is usually stored in vertical file. ODLIS *Online Dictionary of Library and Information Science*
<http://www.wcsu.ctstateu.edu/library/odlis.html>

⁸⁸ J. C. Dann: *Ephemera Collecting...* Op. cit., s. 717.

⁸⁹ „Fugitive” (od: zbieg) – „lasting only a very short time”, *Oxford Advanced Learner's ...*, s. 478.

Terminy funkcjonujące w anglosaskiej nauce o książce podkreślają przede wszystkim chwilową aktualność, krótki okres ważności materiałów ulotnych. Zaprezentowane powyżej terminy nie wskazują na treść druków, która zgodnie z polską nomenklaturą musi odnosić się do życia społecznego. Chwilowa aktualność materiałów efemerycznych jest z kolei w polskiej literaturze jednym z atrybutów dokumentów życia społecznego. Definicje polskiego pojęcia, zwłaszcza wywodzące się od określenia E. Chełstowskiego chociaż charakteryzują się rozbudowaną treścią odnoszącą się do: pochodzenia autorskiego, specyficznej formy czy określonego celu druku akcentują te same cechy druków ulotnych, co określenia angielskie i amerykańskie. Definicje anglojęzyczne w porównaniu z polskimi, odznaczają się lakonicznością, zwięzłością i na konkretnych rodzajach dokumentów tłumaczą specyfikę materiałów ulotnych. Nie wskazują na konotacje z aktywnością wydawniczą społeczeństwa ani nie przesądzają o wartości stałej czy użytkowej wydawnictw niekonwencjonalnych. Formy materiałów oraz ich charakterystyczne cechy efemeryczne tłumaczone są przy okazji określeń konkretnych rodzajów druków. Polski termin obejmuje zarówno publikacje naukowe, techniczne, ekonomiczne, jak i ogólnohumanistyczne, którymi interesują się przebadane placówki. Godny uwagi jest fakt, iż zarówno polskie, jak i zagraniczne znaczenia wskazują na biblioteki jako miejsca, które gromadzą wszelkie dokumenty będące przedmiotem niniejszej rozprawy. Terminologia angielskojęzyczna nie jest znana w polskich bibliotekach o czym świadczą trudności w dotarciu do klasycznych już publikacji o drukach ulotnych. W polskiej literaturze fachowej nie funkcjonuje żadna z zaprezentowanych powyżej nazw dokumentów życia społecznego. Być może jest to skutek błędnej informacji zawartej w *Słowniku Terminologicznym Informacji Naukowej* o nieistnieniu zagranicznych odpowiedników pojęcia druków niekonwencjonalnych. Podobnie polskie definicje pojęcia dokumenty życia społecznego nie są znane na Zachodzie. Uważam, że terminy podane przez badaczy anglosaskich należy uznać za ogólne określenia uświadamiające istnienie nietradycyjnych materiałów bibliotecznych, o co w dyskusji nad definicją dokumentów życia społecznego postulował S. Weyman. Potwierdzeniem tej tezy jest brak odniesień do konkretnych działań bibliotekarskich w definicjach zaczerpniętych z literatury angielskojęzycznej. Polskie sugestie grupowego opracowania materiałów niekonwencjonalnych mogą być inspirowane wpływami rosyjskiego sposobu postępowania z dokumentami zwanymi *papocznaia literatura*. Różnice w określaniu publikacji należących do wydawnictw nietradycyjnych mogą wynikać również z faktu, iż polskie definicje przy-

gotowywane były przez bibliotekarzy praktyków, którzy podkreślali specjalne sposoby pracy z wydawnictwami ulotnymi. Terminy anglojęzyczne opracowywali badacze teoretycy zafascynowani bogactwem materiałów ulotnych, jak np. M. Rickards. Poza tym, jak wskazuje przebadana literatura, w Stanach Zjednoczonych oraz w Australii dokumenty życia społecznego służą podkreślaniu historii i tradycji narodowej przez co cieszą się powszechnym uznaniem i szacunkiem społecznym⁹⁰.

Przegląd definicji terminu dokumenty życia społecznego jasno wskazuje, że pojęcie to na stałe zadomowiło się w polskiej nomenklaturze biblioteczej. Rozwój nazwy ewoluował w kierunku akcentowania treści niesionej przez wydawnictwa efemeryczne, które mają odzwierciedlać różnorodne aspekty życia społecznego. Stąd nazwa dokument, która podkreśla wartość, rangę, znaczenie oraz dokumentacyjny charakter tych materiałów. Forma istotna z punktu widzenia przynależności efemeryd do zbiorów specjalnych jest w tej chwili jednym z wyróżników materiałów ulotnych. Jednak z uwagi na fakt, iż specyficzne formy publikacji niekonwencjonalnych są szybciej postrzegane od ich treści, ta cecha odgrywa też istotną rolę w selekcji druków. Najważniejszą podstawą doboru są jednak zawarte w nich treści, co podkreślają definicje zwracające uwagę na informacyjny, propagandowy, reklamowy, normatywny etc. charakter druków efemerycznych. Informacje te zawarte są w wielu z zaprezentowanych definicji. Dokumenty życia społecznego jako zbiory stoją więc w opozycji do kryteriów formalnych, na których opiera się podział materiałów bibliecznych. Treściowe podstawy doboru mogą budzić wątpliwości zwłaszcza, że nie istnieją metody oceny, rozpoznawania ani kwalifikacji wartości informacji zawartych w dokumentach. Postulowana przez E. Chełstowskiego potencjalna wartość stała, która powinna charakteryzować dokumenty życia społecznego jest ustalana subiektywnie, zgodnie z przekonaniem bibliotekarza gromadzącego druki. Tego problemu żadna z zaprezentowanych definicji nie rozwiązuje, ponieważ strefa aksjologiczna nie może zostać określona przepisami czy normami.

Fakt, iż do materiałów ulotnych włącza się obecnie coraz różnorodniejsze wydawnictwa bez zmiany zakresu znaczeniowego nazwy, wskazuje na trafność terminu dokumenty życia społecznego. Z różnych

⁹⁰ M. Dewe, P. Drew: *The collection of Printed Ephemera in Australia at National, State and Local Levels*. International Information and Library Review 1993, nr 25, s. 123-135; J. Schmidt, A. Ventress: *State Library of New South Wales Collection Development Policy*. Sydney. State Library of New South Wales, 1990 s. 11.

powodów, w tym finansowych oraz wynikających z ponad pięćdziesięcioletniego funkcjonowania, nazwa dokumenty życia społecznego pozostanie zapewne utrzymana. Wiele działów dokumentów życia społecznego stanowi już tradycyjne części bibliotek, co jest równoznaczne z usankcjonowaniem terminu. Do tego miana zdążyli się również przyzwyczaić czytelnicy wykorzystujący zgromadzone w bibliotekach publikacje ulotne. Niewykluczone jednak, iż z uwagi na unifikację słownictwa komputerowego polski termin zostanie w przyszłości wyparty przez znane lecz zapomniane w Polsce a najpopularniejsze w krajach anglosaskich określenie *ephemera*. Za najlepsze funkcjonujące obecnie wśród bibliotekarzy wyjaśnienie nazwy dokumenty życia społecznego uznają najnowszą definicję K. Nabiałek i Z. Gębołyśia zamieszczoną we wspomnianej wyżej publikacji *Bibliotekarstwo* pod redakcją Z. Żmigrodzkiego. Autorzy w jasny i zrozumiały sposób przedstawili wyróżniki druków ulotnych, których rodzaje wyjaśniły jednocześnie ich specyfikę. Akceptacja i zrozumienie przedstawianego terminu nie jest jednak powszechne, gdyż określenie funkcjonuje w wąskim, konkretnym zakresie działalności bibliotekarskiej⁹¹. Nie odnotowują go jeszcze współczesne słowniki języka polskiego. Sztucznie stworzone pojęcie oraz towarzyszące mu dyskusje z końca lat sześćdziesiątych wskazują trudną drogę, którą musiały pokonać materiały efemeryczne, by stać się elementami księgozbiorów. Być może postulujący o gromadzenie wydawnictw ulotnych twórcy nazwy pojęcia chcieli zwrócić uwagę środowiska bibliotekarskiego oraz czytelniczego na źródłową, historyczną wartość wydawnictw dokumentujących różnorodne aspekty życia społecznego. Nie ulega jednak wątpliwości, iż krytykowana przez oponentów zbyt ogólna nazwa terminu znacząco utrudniała pracę z publikacjami ulotnymi zwłaszcza w przypadku konieczności selekcji napływających wydawnictw.

Przywrócenie podkreślającego formalne cechy dokumentów efemerycznych pojęcia *druki ulotne* wydaje się w chwili obecnej niemożliwe, przede wszystkim ze względu na ograniczenie typów wydawnictw tylko do materiałów graficznych. Inne, nie tłoczone w drukarniach rodzaje dokumentów życia społecznego, tj. publikacje cyfrowe, proporzki, zdjęcia, kasety, filmy, karty magnetyczne i chipowe, żetony nie

⁹¹ J. Tomaszewski w recenzji publikacji *Dokumenty życia społecznego Żydów polskich* pisze: „...wielu [badaczy] nie zdaje sobie nawet sprawy z tego, iż takie druki [dokumenty życia społecznego] są przechowywane w bibliotekach. Zdarza się nawet, że niektórzy pracownicy bibliotek nie są świadomi ich istnienia”. J. Tomaszewski: Op. cit., s. 54.

zostałyby objęte starą formułą. Pomijając problem przyszłej formy książki nietrudno zauważyć, iż coraz liczniej otaczają nas materiały zapisane na twardych dyskach, dyskietkach, płytach CD czy DVD. Rozwój techniki cyfrowej wskazuje na szybko postępującą ewolucję tego zjawiska. Jednym z największych zbiorów cyfrowych dokumentów życia społecznego z ostatnich lat jest Internet, a krążące w nim materiały posiadają nawet zdolność klonowania, czego przykładem są listy dyskusyjne oraz produkowane w ogromnym tempie prywatne strony WWW⁹². Za wszelką cenę należy też unikać naruszania kompetencji innych instytucji gromadzących publikacje efemeryczne, tj. archiwa. Ze względów adaptacyjnych związanych z unifikacją terminologii stosowanej we współczesnej technice, warto jednak rozpatrzyć alternatywę dla uniwersalnego określenia. Można zaproponować nazwę „materiały efemeryczne” lub „efemerydy”. Za tą innowacją przemawiają programy, zgodnie z którymi wszystkie biblioteki będą tworzyły w przyszłości wielką sieć przystosowaną do zdalnej pracy, co miejmy nadzieję stanie się też udziałem polskich placówek⁹³. Zaproponowane pojęcia, oprócz dosłownych odpowiedników w dominującej obecnie terminologii anglojęzycznej, nie zawężają określanym przedmiotów tylko do dokumentów – materiałów drukowanych, a wręcz przeciwnie poszerzają je, co może być przydatne w przyszłości. W konsekwencji pojawia się jednocześnie pytanie o granice, które wyznaczą zakres kolekcjonerskich zainteresowań bibliotek historycznie i tradycyjnie nastawionych na gromadzenie wydawnictw drukowanych. Problem ten wymaga oddzielnych badań. Być może w przyszłości w związku z powstającymi coraz liczniej zbiorami informacji zwanymi też hurtowniami danych, pojawią się specjalne instytucje, w których miejsce znajdą materiały z różnych względów nie mieszczące się w zakresie działań bibliotek⁹⁴. Obecnie ważne jest, aby placówki gromadziły materiały zgodne z własnym profilem zbiorów i w jak najlepszy sposób opracowywały, udostępniały i ochraniały te publikacje, które

⁹² WWW – (World Wide Web) to najpopularniejsza z dostępnych usług w sieci Internet. Zbiór dokumentów stworzonych najczęściej, choć niekoniecznie, za pomocą języka HTML (Hyper Text Markup Language). WIEM *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna*, <http://www.encyklopedia.pl/wiem/doc/ae8e71ea7ea03d4bc125652100426cff>

⁹³ Patrz: A. Firlej-Buzon *Przyszłość polskich bibliotek w świetle programów Unii Europejskiej*. „Bibliotekarz” 1999 nr 4 s. 8-11.

⁹⁴ V. Poe, P. Klauer, S. Brobst: *Tworzenie hurtowni danych*. Warszawa 1999 s. 34; P. Gamdzyk: *W poszukiwaniu traconych informacji*. „Computerworld Raport”, 1998 nr 9 s. 3.

wchodzą w skład grupy wydawnictw zwanych dokumentami życia społecznego. Istotną sprawą jest również otwartość placówek kolekcjonujących wydawnictwa nieformalne na nowe, może nie znane jeszcze w tej chwili materiały, które będą równie dobrymi nośnikami informacji o społeczeństwie, jak dotychczasowe ulotki, plakaty, obwieszczenia i równie dobrze przekażą „dojutrkowe” wiadomości uczonym przyszłości.

Zbiory dokumentów życia społecznego w wybranych bibliotekach

Podstawowe dla niniejszego opracowania zbiory dokumentów życia społecznego pochodzą z trzech wrocławskich placówek: Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (BZNiO), Biblioteki Uniwersyteckiej (BU) oraz Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego (WiMBP). Wszystkie wymienione biblioteki łączy terytorium, którym jest Wrocław, oraz humanistyczny profil gromadzonych druków ulotnych. Dwie pierwsze – Biblioteka Uniwersytecka oraz Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich są placówkami naukowymi, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna jest placówką publiczną o statusie naukowym. Podobnie przedstawia się zasięg terytorialny kolekcjonowanych materiałów ulotnych, który w przypadku Biblioteki Ossolineum odnosi się do druków regionalnych z naciskiem na wydawnictwa pochodzące z Wrocławia lub najważniejszych ośrodków kulturalnych z Dolnego Śląska. Biblioteka Uniwersytecka z racji egzemplarza obowiązkowego gromadzi publikacje wydawane na terenie Dolnego, Górnego i Cieszyńskiego Śląska oraz Łużyc. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu ogranicza się do wrocławskich materiałów lokalnych. Podobieństwa przedstawianych placówek związane są również z historią Ziemi Zachodnich – Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu powstała w 1945 r., Biblioteka Ossolineum została ulokowana w stolicy Dolnego Śląska w 1946 r. Historia Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej rozpoczęła się w 1959 r., jednak trzeba wspomnieć, że placówka ta powstała z połączenia Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej z Miejską Biblioteką Publiczną, które zostały założone w 1947 r. Pomimo wyszczególnionych wyżej elementów wspólnych zbiory druków ulotnych przechowywanych w wybranych bibliotekach posia-

dają swoje indywidualne cechy. Zbiór dokumentów życia społecznego Biblioteki Ossolineum stanowi ściśle humanistyczną kolekcję druków, zacieśnianą konsekwentnie do terenu Wrocławia, zbiór Biblioteki Uniwersyteckiej złożony jest z unikalnych obecnie materiałów śląskich z okresu pionierskiego oraz w dużej mierze z przypadkowych wydawnictw z lat siedemdziesiątych, osiemdziesiątych oraz dziewięćdziesiątych, a publikacje przechowywane w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Pedagogicznej im. Tadeusza Mikulskiego to najbardziej współczesne druki wrocławskie, które w większości można nazwać szarą literaturą.

Oprócz wybranych placówek z Wrocławia, których zbiory rozpoznałam z autopsji, badaniami ankietowymi objęłam również inne najważniejsze polskie biblioteki naukowe, które gromadzą, opracowują, przechowują i udostępniają dokumenty życia społecznego. Wśród nich znalazły się: Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Uniwersytecka z Łodzi, Biblioteka Uniwersytecka z Warszawy, Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika z Torunia, Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z Lublina, Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Biblioteka Główna Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina z Warszawy, Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego, Kórnicka i Gdańska Biblioteka Polskiej Akademii Nauk¹. Oddziały, działy i sekcje dokumentów życia społecznego powstały w tych placówkach w drugiej połowie XX wieku. Tradycję celowego kolekcjonowania efemeryd w Polsce rozpoczęła w 1928 r. Biblioteka Narodowa². W 1946 r. kontynuowano zbieranie efemeryd, jednak w 1948 r. praca Oddziału Dokumentów Życia Społecznego została przerwana³. W styczniu 1952 r. Oddział wznowił działalność, gromadzeniem objęto wszystkie druki ulotne z wyjątkiem wycinków prasowych⁴. Drugi w kolejności Oddział Dokumentów Życia Społecznego w Bibliotece Jagiellońskiej powołany przez Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1952 r., będzie obchodził swoje pięćdziesięciolecie. Kolejne działy specjalizujące się w pracy z materiałami niekonwencjonalnymi tworzone były w następujących bibliotekach naukowych:

¹ Ankiety dotyczące gromadzenia, opracowania, udostępniania, przechowywania i informacji o drukach ulotnych rozesłane zostały również do biblioteki PAN w Warszawie oraz Biblioteki Głównej Akademii Teatralnej w Warszawie. Placówki te jednak nie posiadają zbiorów materiałów ulotnych.

² *Zakład Dokumentów Życia Społecznego*. Materiały do informatora BN (mps).

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

- Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w 1968 r.,
- Bibliotece Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk w 1969 r.,
- Bibliotece Głównej Uniwersytetu Gdańskiego w 1970 r.,
- Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w 1974 r.,
- Kórnickiej Bibliotece Polskiej Akademii Nauk w 1982 r.,
- Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego w 1985 r.,
- Bibliotece Głównej Akademii Muzycznej w Warszawie w 1990 r.

Przedstawiony czas powołania oddziałów nie jest jednoznaczny z czasem rozpoczęcia gromadzenia wydawnictw efemerycznych przez wymienione placówki. Powoływanie działów druków ulotnych było odpowiedzią na szybko rozrastające się zbiory materiałów niekonwencjonalnych w różnych sekcjach bibliotecznych. Działy dokumentów życia społecznego tworzone, by odciążyć inne oddziały wyspecjalizowane w gromadzeniu, opracowaniu i udostępnianiu publikacji tradycyjnych. Biblioteki, które otrzymywały egzemplarz obowiązkowy wydawnictwa efemeryczne zbierały wcześniej. Na przykład w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej dokumenty życia społecznego pochodzące z egzemplarza obowiązkowego zbierane są od 1956 r. Chociaż część placówek gromadzi materiały pozaregionalne, główny trzon zbiorów druków ulotnych tworzą wydawnictwa lokalne, informujące o życiu regionu najbliższego bibliotece. Instytucje, które wyspecjalizowały się w zbieraniu wyłącznie wydawnictw lokalnych to Biblioteki Gdańska i Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie oraz Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego. Nie otrzymują one egzemplarza obowiązkowego a przedmiotem ich zainteresowania są wyłącznie wydawnictwa regionalne. Podobna sytuacja dotyczy Gabinetu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, gdzie jedynie 5% nabytków pochodzi z egzemplarza obowiązkowego. W związku z powyższym każda z wymienionych placówek naukowych gromadzi pewne grupy materiałów, o których zdecydowały przede wszystkim potrzeby środowiska naukowego, wynikająca z nich tradycja zbieracka oraz repertuar wydawniczy odzwierciedlający ważne wydarzenia historyczne, społeczne, polityczne, kulturalne, naukowe, gospodarcze i religijne wpływające na życie lokalnej społeczności.

Porównanie zakresu treściowego oraz zasięgów terytorialnego i chronologicznego dokumentów życia społecznego w badanych z autopsji bibliotekach wrocławskich a także zestawienie tego rozpoznania z odpowiedziami ankietowymi uzyskanymi z wymienionych powyżej bibliotek wskazuje na podobieństwa i różnice występujące rów-

niez w bibliotekach Wrocławia. Dokładnie przebadane zbiory wrocławskie stanowią, wystarczającą, moim zdaniem, reprezentatywną ilość oraz jakość dokumentów życia społecznego pozwalającą na sformułowanie wniosków teoretycznych i w dalszej części pracy także dotyczących praktyki bibliotecznej, gdyż również na polu działań praktycznych zaznaczają się podobieństwa oraz różnice.

Przeprowadzone badania wskazują, iż wszystkie biblioteki naukowe kolekcjonujące wydawnictwa ulotne o treści humanistycznej skupiają się głównie na polskich wydawnictwach współczesnych. Jednak z uwagi na wartość historyczną kolekcjonowanych druków w oddziałach dokumentów życia społecznego gromadzone są również efemerydy retrospektywne, do których należą wszelkie publikacje ulotne polskie i zagraniczne wydane w XIX wieku i wcześniej. Przoduje w tym zakresie Biblioteka Jagiellońska, która posiada publikowane od XVI wieku druki polityczne, uniwersały królewskie i cesarskie, patenty, ogłoszenia w sprawie monety, materiały procesowe oraz wyborcze, wydawnictwa religijne, wydawnictwa dotyczące bibliotekarstwa, bibliofilstwa, księgarstwa oraz dyplomy uniwersyteckie. Gromadzone materiały nie posiadają górnych ograniczeń czasowych, dolną granicę chronologiczną kolekcjonowanych druków określają daty wydania najstarszych materiałów wchodzących w skład zbioru. I tak np. dla wrocławskich dokumentów życia społecznego są to druki pochodzące z okresu Księstwa Warszawskiego przechowywane w Bibliotece Ossolineum, w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika najstarszy dokument pochodzi z 1801 r., z analogicznego okresu pochodzą szczególnie cenne druki ulotne przechowywane w Bibliotece Narodowej⁵.

Dla bibliotek naukowych najbardziej interesujące są druki ilustrujące aktywność kulturalną, naukową, polityczną, społeczną, gospodarczą i religijną najbliższego środowiska oraz dokumenty historyczne wzbogacające lub uzupełniające istniejące już kolekcje wydawnictw efemerycznych. Jedyne Biblioteka Jagiellońska, z racji pełnienia funkcji drugiej Biblioteki Narodowej, stara się utrzymać jak najszerszy, uniwersalny profil zbiorów. W pozostałych badanych bibliotekach powstają specjalistyczne kolekcje druków, co z jednej strony umożliwia budowanie kompletnych tematycznie źródeł informacji, ale z drugiej rodzi niebezpieczeństwo zbierania wydawnictw,

⁵ A. Supruniuk: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*. „Rocznik Toruński” 1997 T. 24 s. 307; *Zakład Dokumentów Życia Społecznego...*, op. cit., s. 5.

które jedynie z racji tradycji gromadzenia i przyzwyczajenia bibliotekarzy są materiałem pożądanym.

Materiały efemeryczne gromadzone w bibliotekach zawierają informacje o życiu artystycznym, gospodarczym, kulturalnym, muzycznym, naukowym, politycznym, religijnym, społecznym, teatralnym oraz turystyczno-krajoznawczym. **Treść** zbieranych dokumentów życia społecznego odzwierciedla wydarzenia o zasięgu ogólnopolskim oraz lokalnym, także ich rocznice, działalność określonych grup społecznych i zawodowych, dokumentuje również aktywność środowisk artystycznych wraz ze społecznym odbiorem ich twórczości. Odpowiednio zorganizowane zespoły wydawnictw efemerycznych są nośnikami unikalnych, niepowtarzalnych, często niedostępnych w innych źródłach, informacji o społeczno-gospodarczym życiu państwa, regionu, miasta czy konkretnej instytucji, tj. uniwersytetu, teatru, biblioteki, galerii, stowarzyszenia, zakładu pracy.

Wśród typów **dokumentów życia** społecznego zbieranych przez przedstawione placówki naukowe są afisze, broszury, cenniki, dyplomy, dokumenty personalne, foldery, formularze, gazetki, informatory, katalogi, klepsydry, komunikaty, księgi adresowe, listy otwarte, listy wyborcze, normy, nalepki, obwieszczenia, odezwy, patenty, petycje, plakaty, pocztówki, programy nauczania, programy imprez artystycznych, przewodniki, regulaminy, rejestry, rozkłady jazdy, spisy, statuty, taryfy, teksty mów, reklamówki, ulotki, umowy wydawnicze, wykazy, waluty i papiery wartościowe, wycinki prasowe, wydawnictwa niezależne, zaproszenia, zarządzenia wewnętrzne władz, urzędów, organizacji, zdjęcia oraz zestawienia statystyczne.

Wśród **druków ulotnych** poznanych z autopsji we wrocławskich bibliotekach największą, najlepiej zorganizowaną i najbardziej różnorodną formalnie kolekcję dokumentów życia społecznego posiada Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Jak wspomniałam już wyżej, zbioru druków ulotnych gromadzonych i przechowywanych w tej placówce nie można porównywać z żadnym z pozostałych w mieście z uwagi na tradycję pracy z materiałami niekonwencjonalnymi. Planowe gromadzenie dokumentów życia społecznego trwa w Ossolineum od niemal czterdziestu lat. I chociaż pierwszą placówką, która zainteresowała się efemerydami była Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, to z uwagi na tradycję pracy ossoliński Dział Dokumentów Życia Społecznego zostanie w niniejszym opracowaniu przedstawiony jako pierwszy. Zakład Naukowy im. Ossolińskich był szczególnie łącznikiem tradycji nauki polskiej w czasach, gdy od 1945 r. napływowa ludność tworzyła podstawy nowego życia w zniszczonej stolicy Dolnego Śląska. Nic więc dziwnego, iż właśnie w Bibliotece ZNiO stworzono oddział specjalizujący się w gromadzeniu

wydawnictw łączących bibliotekę ze środowiskiem lokalnym. Geneza powstania Działu Dokumentów Życia Społecznego wiąże się z aktywnością społeczeństwa wrocławskiego. Powojenny Wrocław był niezwykle dynamicznym miejscem, w którym odbywały się ważne wizyty, spotkania i wydarzenia m. in. Kongres Intelktualistów w 1948 r. Tętniło tu życie artystyczne, kulturalne i naukowe, działały eksperymentalne teatry a miasto postrzegano jako idealne miejsce dla studiującej młodzieży. Działania podejmowane i organizowane przez grupy społeczne dokumentowane były różnego rodzaju materiałami, które po spełnieniu doraźnych celów, najczęściej ulegały zniszczeniu. Wrocławska Biblioteka Ossolineum starała się zapobiegać tej sytuacji poprzez gromadzenie wydawnictw ulotnych. Początkowo działania te były przypadkowe i chaotyczne. Dział Akcesji BZNiO przekazywał Działowi Opracowania wybrane wrocławskie i ogólnopolskie katalogi wystaw, programy teatralne, afisze, plakaty i obwieszczenia. Gabinet Grafiki kolekcjonował współczesne wrocławskie teatralia oraz fotografie z wystaw i imprez Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Inne publikacje efemeryczne, zwłaszcza cenne polonika, gromadziły Działy Czasopism oraz Rękopisów, które przekazały później swoje materiały ulotne do Działu Dokumentów Życia Społecznego⁶.

W kwietniu 1962 r. przy Radzie Naukowej Biblioteki ZNiO powołano komisję gromadzenia druków ulotnych i ustalono wytyczne, zgodnie z którymi planowany Dział, bez zasobów materialnych w chwili rozpoczęcia działalności, miał gromadzić na bieżąco dokumenty pochodzące jedynie z terenu Wrocławia i dotyczące problemów życia politycznego, społecznego, kulturalnego oraz artystycznego. Ograniczenie zakresu terytorialnego a także specjalizacja w ramach określonych dziedzin, miały przyczynić się do wyodrębnienia i skompletowania całości interesującego piśmiennictwa. W okresie późniejszym poszerzono zasięg terytorialny o najważniejsze placówki kulturalne na Dolnym Śląsku, do których zaliczono Teatr im. Norwida w Jeleniej Górze, Teatr Lalek w Wałbrzychu, Bolesławiecki Ośrodek Kultury oraz Wałbrzyski Dom Kultury Książ. W 1993 r. na skutek porozumienia z Działami Gromadzenia i Czasopism Biblioteki ZNiO zmienił się częściowo profil gromadzenia Działu Dokumentów Życia Społecznego, który odąd przyjmuje dziewiętnasto- i dwudziestowieczne polonika ze szczególnym uwzględnieniem druków politycznych oraz teatralnych z terenu Małopolski Wschodniej a także materiały ogólnopolskie wydane po 1945 r. ograniczone do statutów partii politycznych i katalogów ważniejszych wystaw.

⁶ *Dokumenty Życia Społecznego – zbiory pozaregionalne XIX i XX wieku. Uwagi o profilu gromadzenia BZNiO*, s. 1, (mps).

Odpowiedź Najjaśniejszego Króla Jmci Saskiego Xiążę-
cia Warszawskiego Pana naszego miłościwego, dana
Deputowanym od Konfederacyi Jeneralney Królestwa
Polskiego na publiczney audiencyi dnia 12. Lipca
Roku 1812 w Dreźnie.

Panowie Deputowani od Konfederacyi Jeneralney Polski!

Z równym udziałem, jak i ukontentowaniem widziałem apostołów, w jakowym
duchu Narodowy na Sejmie objawił się, i piękny zapal, który zawiązał Kon-
federacyą.

Najcześniejszy przystąpienie do przedsięwziętego pod opieką Wielkiego Mo-
iego Sprzymierzenia związku, za sprawę tak sprawiedliwą i świętą, i do
niego z całym usiłowaniem, które we mnie Oyczyzna wzbudza, będą przy-
kładać się.

Zyć będzie Polska... i nowe iey życie będzie dziełem Napoleona.

Dowody czcienia Narodu dla mojej osoby są drogie sercu mojemu; te
które mi wynurzacie, mile przyjmuję.

Akt przystąpienia Najjaśniejszego Fryderyka Augusta
Króla Saskiego Xiążęcia Warszawskiego do Konfede-
racyi Jeneralney Królestwa Polskiego dnia 12. Lipca,
Roku 1812 własno-ręcznie podpisany.

*FREDERYK AUGUST z Bożey Łaski Król Saski
Xiążę Warszawski etc.*

Zapamiętując się na Akt z daty 08. Czerwca 1812 roku, przez który Sejm
w Warszawie zgromadzony zawiązał się w Konfederacyą generalną Polski,
a Nam przez wyslaną do Nas Deputacyą złożony został, stosownie do Artyku-
łu 14 tegoż Aktu,

Stwierdzając takowy związek, i przychylając się do zamiaru którego
dostał sobie zakłada pod opieką Najjaśniejszego Cesarza Francuzów, Króla
Włoskiego, Protektora Konfederacyi Relskiej, Pośrednika Konfederacyi
Szwajcarskiej, Naszego Wielkiego Sprzymierzenia.

Pełni nadziei że Ten Wielki Monarcha nie odmówi swojego potężnego
wsparcia, którego Naród wzywa;

Chcąc z Naszey strony przyłożyć się całymi siłami do poparcia sprawy
Oyczyzny, przystępujemy i przystąpimy do Konfederacyi generalney Poltki,
w skutku czego, rozkazujemy i zalecamy wszystkim Urzędnikom duchowym,
cywilnym i wojskowym, i w ogólnosci wszystkim Naszym wiernym podda-
nym Królestwa Warszawskiego, aby swęj władzy i powagi i sposobów w ich
mocy będących użyli, ku wspieraniu brzdęków prowadzących do celu powsze-
chnych Narodowi usiłowań.

Dla wiekazej wiary niniejszy Akt własnoręcznie podpisaliśmy i pieczę-
cią Naszą Królewską zatwierdzić rozkazaliśmy. Dan w Pałacu Naszym
w Dreźnie dnia dwunastego miesiąca Lipca, tyjąc ósmset dwunastego roku.

(Podpisano) FREDERYK AUGUST

Minister Związków Zagranicznych

przez Króla

(Podpisano) Ludwik Hrabia Senfft Pilsach.

Minister Sekretarz Stanu

(Podpisano) Stanisław Breza.

Zgodno z Oryginałem

Kajetan Koźmian

Sekretarz Konfederacyi Jeneralney Królestwa Polskiego.

1928-D-2973

SZTAB GENERALNY

ROZKAZ ARMII POLSKIEJ.

JO. Xiążę JOZEF PONIATOWSKI Kommanderujący Naczelnie Korpus Armii Polskiej, rozkazuje wszystkim Komendantóm Placów i Burmistrzóm Miał i Wiosek, ażeby zalecili iak naysurowicy przytrzymywać i odprowadzać do Twierdzy Sierocka i Modlina lub Pragi, albo też do Kwatery Głównej naybliższy mieysca wszystkich ludzi oddzielnie lub samotnie idących bez paszportów od Władz Prawych Wojskowych na piśmie, chociażby oni byli należącemi do Armii Polskiej, lub Dezerterami, Zbiegami, albo też Niewolnikami Woicznemi z Armii Austryackiej.

Ostrzega się Burmistrzów, że jeżeli Ekwipaże Korpusów, Ordynansów lub jakakolwiek Osoba do Armii Polskiej należąca, byłaby napastowaną przez po wyżej wymienionych Ludzi oddzielnie błąkających się, niewolników, Dezerterów lub Zbiegów, parafia, wokragu której to zdarzenie nastąpiłoby, będzie zniewolona do zapłacenia Kontrybucyi nadzwyczajney wynoszącej dwa razy tyle ile Kontrybucya zwyczajna roczna.

Niniejszy rozkaz będzie postany Władzóm Cywilnym mieyscowym, Burmistrzóm, i z Ambon publikowanym bydź ma w części Gallicyi zajętej przez Armią Polską.

*Pułkownik Szef Sztabu
generalnego
RAUTENSTRAUCH.*

W IMIENIU NAPOLEONA WIELKIEGO

CESARZA FRANCUZÓW, KRÓLA WŁO-

SKIEGO PROTEKTORA LIGI RENSKEJ &c. &c.

URZĄD ADMINISTRACYJNY CYRKUŁU KRAKOWSKIEGO.

*Do powszechny podanie wiadomości Rozkaz J. O. Xięcia J. M. CI PO-
NIATOWSKIEGO Dowodzcy Woysk Polskich, tyczący się Soli
wchodzący do części krajów Gallicyjskich przez Woysko
Polskie zajętych.*

w Krakowie dnia 18go Września, 1809 Roku.

Na podana względem opłaty Cła od Soli wchodzący do Cyr-
kułów Gallicyjskich, przez Woysko Polskie zajętych, przełożenie
Urzędu Administracyjnego, Powiatu Krakowskiego ddo 14 Września;
odpowiada, zlecenia J. O. Xięcia Wodza Woysk Polskich. Iż
uchylając, moc Wyroku 7go Sierpnia i 14go Września przez W.
Intendenta Armii Rombelińskiego, i Rząd Centralny wy-
danych, J. O. Xięcia Wodza Woysk Polskich postanowił: aby od
ład, od Soli z kopalni, Koktur, lub Magazynów, przez Woyska
Rosyjskie posiadanych, zakupiły; Cła żadnego przy wprowa-
dzeniu oney do części krajów, Gallicyjskich przez Woysko Polskie
zajętych niepobierano. Co się zaś tycze przepisów politycznych
względem handlu wewnętrznego Soli zawartych, w Wyroku przez
Rząd Centralny 4go Września wydanym, te ściśle zachowane
bydź mają. — Referendarz C. W. Gallicyjski Horodyski.

Z URZĘDU ADMINISTRACYJNEGO CYRKUŁU KRAKOWSKIEGO.

Dnia 28 Września 1809.

Henryk Xiążę LUBOMIRSKI

Prezes.

Felix GRODICKI

Sekretarz Generalny.

САМОДЕРЖАВНИЙ ШАГО ГОСУДАРЯ
ИМПЕРАТОРА

НИКОЛАЯ I-го

САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССИЙ-
СКАГО ЦАРЯ ПОЛЬСКАГО.

и прогая, и прогая, и прогая.

Предсѣдатель временнаго Правленія
Царства Польскаго.

Объявляю сѣмь всенародно

Неблагодѣтельными и въ однихъ возму-
щеніяхъ ищущія выгоды своихъ люди, раз-
сѣивающіе ложныя и вѣсѣлѣ не лѣпныя слухи,
будто Правительство законное имѣетъ
намѣреніе крѣпощать въ Царствѣ Поль-
скомъ обрабѣтши накіи въ крѣпостное со-
стояніе. Мирныя поселене не внимающе сѣмь
гредимымъ внушеніямъ. Именемъ Всѣмъ
люстивѣйшаго ГОСУДАРЯ Нашега объя-
вляю вамъ, что Король, милосерднѣи вѣ-
летъ, а велишь на противѣ шого Пра-
вительству Имъ установленному не щисъ
всемѣрно о благѣ вашомъ. Продолжайте за-
ниматься въ покоѣ полезными общими тру-
дами вашими, ошбывающе смиренно повин-
ности ваши, и вѣсѣлѣ сѣ шѣмъ будуще
увѣрены, что вы не только будете оста-
влены при дорованныхъ вамъ выгодахъ, но
что Правительство неуспѣнно стараться
будетъ о улучшеніи вашего состояніа.

Дѣйствительный Тайный Советникъ
(подписаль) Ф. Енгель.

NAYJASNIEYSZEGO

MIKOŁAJA I-go

CESARZA I SAMODZIERZCY WSZECH
ROSSYI KRÓLA POLSKIEGO

etc. etc. etc.

Резес Рządu Tymczasowego Królestwa
Polskiego.

Obwieszczamy niniejszém:

Лудие зепсуци, szukaющіи въ замieszкахъ
власныхъ korzyści, rozsiewają wieści zarówno
fałszywe jak niedorzeczne, jakoby prawy Rząd
miał zamiar włościan Królestwa Polskiego pod-
dać imi ich panów uczynić. Spokojni włościa-
nie! nie ufajcie tak szkodliwymъ namowomъ.
Imieniemъ NAYJASNIEYSZEGO MONAR-
CHY PANA naszego, oświadczamъ вамъ: że
Najmilóściwszy Król i Ojciecъ waszъ nie tylko
ucisku waszego nie żąda, lecz przeciwnie pole-
ca ustanowionemu przezъ siebie Rządowi, aby
wszelkieimi siłami starałъ się uczynić wasъ szczę-
śliwymi. Nie przestawajcie wy polski zatrudnia-
cie się pracami waszemi, dla dobra tegoż poży-
tecznemi, wypełniajcie bezъ опомъ ziemskie wa-
sze powinności, oraz bądźcie przekonani, że nie
tylko zostaniecie w posiadaniu prawъ вамъ służą-
cychъ, ale nawet Rządъ usilnie starać się będzie o
polepszenie losu waszego.

Prezes Rządu tymczasowego Królestwa
Polskiego, Rzeczywisty Tajny Rada,
(podpisano) Engel.

IGNACY HRABIA NAŁĘCZ Z MAŁOSZYNA I RACZYNA

R A C Z Y Ń S K I

Z BOŻEY I ŚWIĘTEY STOLICY APOSTOLSKIEY ŁASKI XIĄŻĘ ARCY-BISKUP
GNIEŹNIENSKI, *LEO PASTOR*, ADMINISTRATOR DYECEZYI WAR-
SZAWSKIEY, ORDEROW ORŁA BIAŁEGO, CZERWONEGO I S. JANA JE-
ROZOLIMSKIEGO KAWALER.

*Wszystkim Duchownym Świeckim i Zakonnym, oraz wszystkim wiernym Chry-
stusowym Archi-Dycezyi naszey Gnieźnieńskiej i Dycezyi Warszawskiej
zdrowie i błogostawieństwo Pasterskie.*

Naypożądsza dla serca naszego doszła Nas wiadomość, że Oyciec S. Pius VII., widzialna Kościoła Katolickiego głowa, po tylu udrczeniach duszy i ciała, które przeciwko S: Osobie Jego niesprawiedliwa wymierzyła ręka, dzielną Prawicą Naywyższego w nieszczęściach pokrzepiany, z powszechną całego ludu Chrześcijańskiego radością, na niewzruszonéj aż do końca wieków napowrot zasiadł Stolicy. Lubo z tego wypadku, dla zatrutych tylko niedowiarstwem duchów, mniey spodziewanego, cała moc radości w sercu Naszém uczuć się dała, iednakże byłaby zbyt ograniczona, gdybyśmy Jéy z Wami Naymilsi Bracia' Pastarze dusz krwią JEZUSA Chrystusa odkupionych nie dzielili, i niniejszym Listém Pasterskim was o niey nie uwiadomili. I któż nie zawołał słowy Apostoła narodów! „Benedictus Deus, et „Pater Domini Nostri IESU Christi, Pater Misericordiarum, et Deus totius conso- „lationis, qui consolatur Nos in omni tribulatione nostra., 2. Cor: 1. I któż za tak wielkie dobrodzieystwa do czynienia naygorętszych dzieł zastępów Panu poczuwał się nie będzie? W zadziwiającém tém zdarzeniu, którego naoczniemi iesteśmy świadkami, zniszczył BOG wszelkie niedowiarków zamiary, zdeptał ich mylne rachuby, zawstydził bezbożną zaciętość, i iawnie okazał, iż bramy piekielne nie przemożą przeciwko Kościołowi, który sam BOG mocą Swoią założył. — Pamiętna ta dobrodzieystwa Boskiego Epoka azaż nie iest warta, abyśmy ją uświecili, iak naypowszechniejszym i iak nayuroczystszym sposobem? Na ten więc koniec zalecamy: aby po wszystkich Kościołach Archi-Dycezyi Naszey Gnieźnieńskiej i Dycezyi Warszawskiej, tak Świeckich iako też Zakonnych, po ogłoszeniu ludowi z Ambony niniejszego rozporządzenia, w następującą Niedzielę lub Święto uroczyste, gdyby w tygodniu przypadło, Msza S. Wotywa uroczysta z wystawieniem Nayświątszego SAKRAMENTU, a po téy skończonéy Hymn *Te Deum laudamus*, z dzwonieniem we wszystkie dzwony śpiewane były. Benedykcyą z Nayświątszém SAKRAMENTEM wspomnianą uroczystość, i dotąd przybieraną we Mszach SS. Kollektę, *pro Papa*, zakończy.

Które to rozporządzenie, aby wszystkich wiadomości doszło, i wykonane było, JXX. Dziekanom zalecamy: aby ie zwykłą Kursoryi drogą po swych Dekanatach rozესłali. Dan w Ciężeniu dnia Miesiąca Roku Pańskiego 1814.

IGNACY ARCYBISKUP
i Administrator Dycezyi Warszawskiej.

(L. S.)

List Pasterski obwieszczający powrót Oycza S. Piusa VII. do Rzymu.

ZBIOR
Wielki Gromki

30

JASŃNIE WIELMOŻNEGO

MIKOŁAJA WIOROGÓRSKIEGO

KONTROLERA JENERALNEGO PREZYDUJĄCEGO

W NAJWYŻSZEJ IZBIE OBRACHUNKOWEJ

PARCERA KOGRESISTY WOPRZENIA DRUGY BRANOWEGO, GŁOŚCZA

RADE ADWIKTORIATYKOSŁO BRANOWSTWA POTRZESO

I KAWALERA OORDERÓW.

Powinszowanie Muzyczne.

Gdybym umysł miał swobodny:
I młodzieńcze czoł natchnienia;
Zanuciłbym dziś śpiew godny,
Twego **Mezu** uwielbienia.
Z uczuciem w sercu, z lutnią w dłoni,
Teraz tylko wznoszę tony:
Gdy mnie wdzięczność, cnota skłoni,
Lub **Maz** jaki zasłużony.
Spiewam **Tobie! Tve** starania,
Swiadczą liczne poświęcenia,
Trwale z muru pomieszczenia,
I wygodne urządzenia. (*)
Dziel trwałości nic nie zmieni,
Tak jak **Twojej** zasług chwaly:
Późna przyszłość je oceni,
Do dla drugich tyjeż **Cały**.
Mikołaju! w szczerym grońie,
Otoczon chwałą w okółie,
Na Familii miłym łonie:
Życie długie pędź wesole.

*Josef Elmer b. Rektor Konserwatorium Muzycznego b. professor sztuk pięknych
b. Uniwersytetu, Kawaler Orderu S. Stanisława.—Emeryt.*

(*) Wiadomo że jako pierwszy i najstarszy Redaktor urządził Gmach na Biuro Najwyższej Izby Obrachunkowej oraz na mieszkanie Prezesa, i niektórych urzędników, przylatm założył ogrodek przyjemny z Altanę, gdzie w lecie pod czas chwil wolnych zwykł się bawić z własną i smilną przyjaciel i gości przyjmować.

w Drukarni XX. Pijarów.

STOWARZYSZENIE PODATKOWE

AKT ZAŁOŻENIA

Emigracya polska wyszła z kraju w roku 1831, unosząc sztandar niepodległości Ojczyzny, była i jest częścią Narodu polskiego poza krajem. Rozproszona po całym świecie, z główną siedzibą we Francyi, nie wsiąkla nigdzie w żadną obcą narodowość. Ilu z niej wymarło, nie umiemy na wystyd nasz powiedzieć, ale to pewna że zesłali z tego świata dochowując wierności Polsce. Dzieci emigrantów rodzą się i wychowują Polakami.

Jako częśćka narodu, jako synowie jednej matki, służy jednej sprawie, uczelnicy jednej niedoli, Emigranci polscy stanowili i stanowią Społeczność osobną, wyjątkową, najściślej solidarną, choć na nieszczęście nieorganizowaną.

Każda Społeczność ma swoje nieodzowne ciężary i obowiązki.

Od pierwszej chwili Emigracya zaspakajala jak mogła potrzeby swoje przez rozliczne składki, w których ze skwapliwą gorliwością brała udział. Przypomnijmy sobie, że kiedy, w pierwszych latach, część braci z Besançon do Szwajcaryi wyszła i tam znalazła się w przykrem położeniu, składki całego wychodźstwa przybrały wyraźną formę podatku najregularniej przez wiele miesięcy opłacanego.

W latach następnych ciężary rosły jedne po drugich i składki pokazały się już niedostatecznymi. Ztąd gorliwością pojedynczych osób i gron powstawały jedne po drugich instytucje społeczne, narodowe, ku zaradzeniu wspólnej biedzie. Rząd szlachetnej Francyi przechodził i przechodzi im w pomoc.

Wszystko to dziś nie wystarcza. Z każdym dniem przybywa starców nie mogących już pracować, przybywa sierot po coraz częściej umierających, przybywa obecnie nowa emigracya w innych zupełnie jak pierwsza warunkach.

Zakres treściowy ossolińskich dokumentów życia społecznego obejmuje statuty, materiały konferencyjne, wydawnictwa propagandowe dokumentujące wybory, akcje, wiece i uroczystości polityczne, czyny społeczne, publikacje ze zjazdów czy sesji okolicznościowych partii politycznych oraz organizacji młodzieżowych i społecznych, tj. Front Jedności Narodu, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Demokratyczne, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, Związek Młodzieży Socjalistycznej, Związek Młodzieży Wiejskiej, Zrzeszenie Studentów Polskich, Związek Harcerstwa Polskiego, Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich, Towarzystwo Miłośników Wrocławia, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu oraz Prezydium Rady Narodowej miasta Wrocławia. Publikacje te otrzymywane najczęściej bezpośrednio od wymienionych organizacji uzupełniano fotografiami. Do opisywanej grupy dokumentów życia społecznego włączono również materiały odnoszące się do obchodów socjalistycznych rocznic historycznych, tj. 1 Maja, 22 Lipca, Święto Ludowe, Rewolucja Październikowa czy powstanie Armii Radzieckiej oraz materiały dokumentujące wizyty ważnych osobistości i delegacji partyjno-rządowych zarówno z krajów Europy Wschodniej, jak i Zachodniej, które odwiedziły Wrocław.

Kolejną grupę stanowią publikacje dokumentujące działalność artystów, literatów, fotografików oraz architektów. Następne zestawy tematyczne obejmują publikacje związane z życiem naukowym Wrocławia, a w szczególności materiały dotyczące kadry naukowej, pracy wyższych uczelni, uroczystości, spotkań naukowych, jubileuszy, doktoratów honoris causa, towarzystw naukowo-oświatowych, działalności Wrocławskiego Oddziału Polskiej Akademii Nauk oraz wydawnictw Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Uniwersytetu i Politechniki, wykazy wykładów i dokumenty z sesji naukowych. Oddzielnie zbierano zespoły dokumentów obejmujące zakres nauk socjologicznych, zawierające ankiety, sondaże, wywiady psychologiczne, zarządzenia zakładów pracy, regulaminy i gazety zakładowe. W Dziale Dokumentów Życia Społecznego rejestrowano również wydawnictwa, których instytucjami sprawczymi były wrocławskie radio oraz telewizja. Do najciekawszych nabytków tej grupy zaliczono materiały publicystyczne Redakcji Literackiej i Społecznej wrocławskiej rozgłośni Polskiego Radia⁷.

⁷ L. Kielkowski: *O potrzebie gromadzenia materiałów dotyczących środowisk artystycznych*. W: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. Op. cit., s. 58.

Specjalną grupę tematyczną stanowią wydawnictwa określane jako „wykładniki i wytyczne życia polityczno-społecznego i kulturalnego miasta oraz województwa”⁸. W tym zespole dokumentów życia społecznego znajdują się sprawozdania, plany pracy, protokoły narad, uchwał, programów, komunikatów, informatorów, regulaminów, statutów instytucji, stowarzyszeń, związków, organizacji, wydziałów i rad narodowych. Bardzo ciekawą grupę dokumentów życia społecznego, obejmującą 20% wszystkich zgromadzonych zbiorów, stanowiły i stanowią fotografie, utrwalające wszelkie aspekty życia społecznego. Oprócz dużej wartości dokumentacyjnej uzupełniają one wyżej wymienione zestawy tematyczne. Główna część kolekcjonowanych zdjęć to serwisy znanych wrocławskich fotografików i fotoreporterów, m. in. Krystyny Gorazdowskiej, Mieczysława Dołęgi, Stanisława Wolniewicza, Stefana Arczyńskiego⁹.

Na uwagę zasługuje wspomnienie o reporterze i fotografiku Tadeuszu Drankowskim, który w latach 1962-1989 bardzo aktywnie współpracował z Działem Dokumentów Życia Społecznego i był autorem większości zdjęć kolekcjonowanych w tym okresie. Prace wymienionych fotografików dokumentują życie miasta od chwili upadku Festung Breslau (kwiecień 1945), poprzez odbudowę ruin, rozbudowę miasta aż do współczesności. Zakres tematyczny kolekcji fotografii jest bardzo szeroki i obejmuje wszystkie zagadnienia dotyczące o życiu miasta i regionu a w szczególności: portrety osób szczególnie związanych i zasłużonych dla miasta, architekturę oraz urbanistykę pojedynczych obiektów Wrocławia i ich zespołów, wydarzenia polityczne od momentu przybycia grupy pionierskiej w 1945 r. do czasów obecnych, działalność organizacji politycznych oraz stowarzyszeń polityczno-społecznych, kongresów, zjazdów, ważnych spotkań, obchodów rocznic i świąt, wydarzeń życia naukowego, kulturalnego, artystycznego i religijnego, zagadnienia gospodarki, handlu i rolnictwa w regionie, sprawy ekologii, kwestie społeczne, demograficzne, mniejszości etniczne, subkultury młodzieżowe, zjawiska patologii społecznej, problemy związane z normami, obyczajami czy modami panującymi wśród mieszkańców Wrocławia i okolic, zagadnienia związane ze sportem, turystyką, rekreacją i rozrywką. Fotografie dokumentujące życie teatralne miasta autorstwa m. in. Wojciecha Plewińskiego, Jana Bortkiewicza, Marka Grotowskiego i Adama Hawa-

⁸ W. Sokółowska: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Ossolineum*. W: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. Op. cit., s. 51.

⁹ K. Sławińska: *Fotografie w zbiorach Działu Dokumentów Życia Społecznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. s. 1 (mps).

leja, traktowane są jako uzupełnienie teatraliów i dołącza się je do programów, afiszy, plakatów oraz recenzji z poszczególnych premier czy spektakli¹⁰.

Dział Dokumentów Życia Społecznego przechowuje również dwa i pół tysiąca widokówek przedstawiających najbardziej interesujące miejsca we Wrocławiu oraz innych miastach Dolnego Śląska a także szczególnie atrakcyjnych krajobrazów. Kolekcja widokówek stanowi jednorazowy dar Przedsiębiorstwa „Prasa – Książka – Ruch” i nie jest uzupełniana. Zakład Narodowy im. Ossolińskich posiada także własną cenną dokumentację zdjęciową sięgającą czasów lwowskich, upamiętniającą restytucję fundacji we Wrocławiu oraz świadczącą o bieżącej działalności placówki. Do powiększenia tej kolekcji przyczynia się też Pracownia Reprograficzna ZNiO, do której zadań należy kopiowanie najcenniejszych zbiorów, przygotowywanie reportaży z wystaw, jubileuszy, sesji naukowych, konferencji, ważnych uroczystości, remontów gmachu Biblioteki oraz portretowanie jej pracowników. Zgromadzona kolekcja cieszy się dużą popularnością wśród czytelników szukających materiałów do badań naukowych i statystycznych, prac wydawniczych czy wystawienniczych.

Wśród bogatej kolekcji dokumentów życia społecznego znajdują się też publikacje wydawane przez organizacje polonijne. Najstarsze z tych materiałów pochodzą z ubiegłego stulecia i stanowią cenne źródła badań losów polskiej emigracji. Do tej grupy zbiorów należą memoriały, regulaminy, statuty, programy uroczystości, widowisk i koncertów, ogłoszenia, odezwy, afisze, plakaty, wywieszki oraz druki okolicznościowe, propagandowe i reklamowe. Dokumenty te z powodu odległych miejsc produkcji i małych nakładów miały małe szanse dotarcia do kraju i tym samym przetrwania. Do zbiorów Ossolineum trafiały głównie z tytułu darowizn a największe ich ilości napływały w okresie autonomii galicyjskiej oraz w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego stulecia¹¹.

Wśród dokumentów przechowywanych w Bibliotece ZNiO szczególnie interesujący jest zbiór materiałów efemerycznych pochodzących z okresu Wielkiej Emigracji, do którego należą m. in. ustawy Komitetu Narodowego Polskiego (1831), Rady Gospodarczej Polaków w Wersalu zamieszkałych (1841), Towarzystwa Literackiego Polskiego (1832), Towarzystwa Literacko-Historycznego (1854), Towarzystwa Politechnicznego Polskiego (1835), programy np. konkursu

¹⁰ Ibidem, s. 1-2.

¹¹ *Zbiory i prace polonijne Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu*. Warszawa 1993 s. 94.

na napisanie elementarnej książki narodowej pod tytułem *Szkola Domowa* przez Towarzystwo Pomocy Naukowej ogłoszonego w Paryżu w 1841 r., odezwy m. in. Gromady Rewolucyjnej Londyn do emigracji polskiej i do ludu polskiego na ziemi rodzinnej (Londyn 1856). Do tej kolekcji zaliczają się również sprawozdania organizacji i instytucji paryskich, tj. Biblioteki Polskiej (1839-1840, 1863-1864), Centralizacji Towarzystwa Demokratycznego Polskiego (1846-1847), Komisji Funduszu Emigracji Polskiej (1862-1866), Komitetu Funduszu Narodowego Dzieci Adama Mickiewicza, Komitetu Narodowego Polskiego (1831-1832), Stowarzyszenia Pomocy Naukowej na Emigracji (1834), Towarzystwa Historycznego Polskiego (1838-1853).

Wśród materiałów tych znaleźć można również wiele odezw, m.in. wydaną w Chicago w 1899 r. „Odezwe Polaków w Ameryce w sprawie Polski odnośnie do konferencji pokojowej w Hadze do ludu amerykańskiego i do innych ludów cywilizowanych” oraz „Odezwe Wydziału Dzieł Ludowych przy paryskim Towarzystwie Pomocy Naukowej”, która w 1870 r. nawoływała do propagowania czytelnictwa wśród ludu¹². Wiele ciekawych druków ulotnych pieczętowanie chronionych w Ossolineum zaświadcza o dziejach polskiej emigracji zarobkowej. Część tych materiałów pochodzi z Wiednia i są to wydane w końcu XIX oraz w pierwszej dekadzie XX wieku sprawozdania i statuty różnych organizacji oraz stowarzyszeń polonijnych¹³.

Grupę dokumentów życia społecznego wydanych w Rosji reprezentują ustawy Kijowskiego Rolniczego Towarzystwa z 1861 r., Koła Literatów i Dziennikarzy Polskich z 1909 r. oraz Statut Towarzystwa Krzewienia Oświaty Narodowej w koloniach polskich w Cesarstwie rosyjskim wydany w Petersburgu w 1907 r.¹⁴.

Zbiór stu szesnastu badań pochodzących z drugiej połowy XIX w., stanowi źródło badań najstarszych organizacji polonijnych w Stanach Zjednoczonych.

Ossolineum posiada także pochodzące z przełomu XIX i XX w. materiały o początkach polonii brazylijskiej¹⁵.

Kolekcja zgromadzonych w Ossolineum polonijnych dokumentów życia społecznego wydawanych w okresie II Rzeczypospolitej prezentuje się niestety mniej okazale. Skromną część tych materiałów przekazano Bibliotece po II wojnie światowej, większość zbiorów przypuszczalnie zatrzymano we Lwowie¹⁶.

¹² Ibidem, s. 97.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, s. 98.

¹⁶ Ibidem.

Pozostałe nieliczne druki pochodzą z Litwy, Ukrainy, Francji, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Stanów Zjednoczonych i Brazylii. Są to sprawozdania, statuty, jednodniówki oraz odezwy polonijnych organizacji, stowarzyszeń i szkół. Bardziej okazałe prezentuje się polonijna kolekcja powojennych dokumentów życia społecznego.

Oprócz wymienionych druków w Dziale Dokumentów Życia Społecznego znajdują się również polonijne wydawnictwa kanadyjskie, brytyjskie, niemieckie, argentyńskie oraz ukraińskie i litewskie. Wiele dokumentów życia społecznego, pochodzących z różnych stron świata, zawierają też prywatne notatki i archiwa, np. Tadeusza Rutowskiego, Marii i Bolesława Wysłuchów, Wojciecha Kętrzyńskiego, Wacława Gąsiorowskiego, Tadeusza Rozwadowskiego, Franciszka Bujaka i Kazimierza Sosnkowskiego oraz czekające ciągle na opracowanie ossolińskie kodeksy rękopiśmienne¹⁷.

W latach siedemdziesiątych zwiększyła się liczba nabytków, co spowodowało rozszerzenie tematyczne i formalne kolekcjonowanych poloników. Gromadzono wówczas wszystkie napływające materiały efemeryczne bez względu na ich potencjalną wartość naukową. Zdecydowano też, że wydania broszurowe będą nadal włączane do zbiorów druków zwartych XIX i XX wieku oraz opracowywane według przyjętych wcześniej zasad¹⁸. Druki drobne o krótkotrwałej aktualności gromadzono i opracowywano oddzielnie. Dokumenty te przechowywane były w specjalnych tekach obejmujących grupy rzeczowe¹⁹. Zasady gromadzenia dokumentów życia społecznego w Ossolinum oparto na statutach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich wprowadzonych w 1968 oraz 1974 r. a także na „Zasadach gromadzenia zbiorów Biblioteki ZNiO we Wrocławiu” – wewnętrznej instrukcji zatwierdzonej przez Radę Naukową w 1978 r.²⁰. Instrukcja ta nałożyła na Dział Dokumentów Życia Społecznego obowiązek gromadzenia efemerycznych publikacji polonijnych. Wcześniej dokumenty te trafiały tylko do Działu Gromadzenia Druków Zwartych XIX i XX w. oraz do Działu Czasopism i Rękopisów. Rozszerzenie zakresu tematycznego gromadzonych wydawnictw nie spowodowało szczególnych zmian pracy w Dziale Dokumentów Życia Społecznego przede wszystkim z powodu nielicznej ilości napływających polonijnych publikacji. Warto też wspomnieć, iż materiały polo-

¹⁷ Ibidem, s. 102.

¹⁸ Ibidem, s. 94.

¹⁹ Ibidem, s. 95.

²⁰ Ibidem.

nijne w postaci rękopisów ze względu na swą formę przechowywane są w dziale Rękopisów Ossolineum.

Oprócz przedstawionych druków Dział Dokumentów Życia Społecznego posiada też materiały pozaregionalne, które można podzielić na cztery grupy. Pierwsza, najstarsza obejmuje materiały pochodzące z lat 1801-1918, do następnej należą dokumenty z okresu II Rzeczypospolitej, trzecia obejmuje druki z czasów II wojny światowej a ostatnia wydawnictwa wydane po 1945 r. Najstarsze dziewiętnastowieczne druki ulotne włączone do Działu Dokumentów Życia Społecznego związane są z kampanią napoleońską, Księstwem Warszawskim, Królestwem Kongresowym, Wiosną Ludów i Powstaniem Styczniowym. Pochodzą one głównie z zaboru austriackiego i rosyjskiego, są niekompletne, zapisane w języku polskim, niemieckim, rosyjskim, ukraińskim i francuskim²¹.

Druka grupa materiałów pozaregionalnych zgromadzonych w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich obejmuje publikacje wyprodukowane po odzyskaniu niepodległości, których treść dotyczy partii oraz organizacji politycznych, administracji lokalnej i krajowej, wyborów do sejmu, wojny polsko-radzieckiej, plebiscytu na Śląsku, kultury, sztuki, religii oraz obyczajów. Trzecią grupę stanowią dokumenty życia społecznego pochodzące z czasów II wojny światowej, są to przede wszystkim druki ulotne odnoszące się do Lwowa pod okupacją sowiecką i niemiecką. Ostatni zbiór dotyczy materiałów współczesnych wydanych po 1945 r. Do grupy tej należą druki, których treść związana jest z wystawiennictwem, życiem teatralnym, przedsięwzięciami kulturalnymi, artystycznymi, filmowymi, naukowymi, politycznymi oraz działalnością Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Dział Dokumentów Życia Społecznego BZNiO gromadził i gromadzi ponadto materiały dotyczące okolicznościowych uroczystości państwowych, wizyt wybitnych osobistości, spotkań oraz dokumenty związane z Wrocławiem, jego zabytkami, zniszczeniami wojennymi, odbudową oraz rozbudową. Do wielu materiałów źródłowych w toku prac kwalifikacyjnych dołączano też recenzje, noty bibliograficzne, mapy i wycinki prasowe, kompletując w ten sposób pełne zestawy dokumentów pozwalających uchwycić jak najwięcej treści poznawczych, tj. cechy demograficzne określonych grup społecznych, czy dorobek twórczy danych środowisk. Na podstawie zbiorów przechowywanych w Dziale Dokumentów Życia Społecznego opracowano m. in. mono-

²¹ *Materiały wewnętrzne Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki ZNiO. Materiały niepublikowane (mps).*

grafię Państwowych Teatrów Dramatycznych we Wrocławiu, roczne kroniki życia kulturalnego miasta oraz wiele informacyjnych programów telewizyjnych²². Dokumenty aktualne w latach sześćdziesiątych mają już w chwili obecnej wartość historyczną, przekazują informacje o latach rozbudowywania miasta, budowania wielkich zakładów przemysłowych; Elwro, Pafawagu czy Hutmenu. Materiały te często w formie druków do użytku wewnętrznego lub maszynopisów, zawierają unikalne informacje źródłowe lub dane uzupełniające inne dokumenty.

Kolejne wybrane do analizy i przebadane z autopsji zbiory należą do Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu. Dział Dokumentów Życia Społecznego w tej placówce został utworzony w 1984 r. Zgromadzone w nim dokumenty tworzą więc młodszą niż ossolińska kolekcję. Przed powołaniem Działu Dokumentów Życia Społecznego WiMBP, druki ulotne, które trafiały do biblioteki przechowywane były w Dziale Zbiorów Specjalnych, w wydzielonej części czytelnicy czasopism. W lutym 1980 r. przyznano bibliotece jeden etat do pracy z dokumentami życia społecznego. W początkowym okresie brak miejsca oraz podstawowego sprzętu bibliotecznego bardzo utrudniał postępowanie ze zgromadzonymi i ciągle kolekcjonowanymi materiałami ulotnymi. W 1980 r. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna posiadała około sześciu tysięcy jednostek inwentarзовych dokumentów życia społecznego²³. Wszystkie druki efemeryczne, wycinki prasowe oraz plakaty zostały w tym samym roku podzielone na grupy tematyczno-przedmiotowe według schematu opracowanego na podstawie „Przewodnika Bibliograficznego”. Podobnie jak w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, we wrocławskiej Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej przyjęto regionalny profil gromadzonych zbiorów obejmujący swym zakresem terytorialnym dokumenty życia społecznego z Dolnego Śląska, których treść dotyczy życia społeczno-politycznego oraz zagadnień bibliotecznych.

Największa ilość zebranych wydawnictw pochodzi z Wrocławia oraz z województwa wrocławskiego, dokumenty życia społecznego z innych dolnośląskich regionów napływają w znacznie mniejszej liczbie, co wiąże się głównie z większymi trudnościami w ich zdobywaniu. W chwili obecnej Dział Dokumentów Życia Społecznego Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej kolekcjonuje na bieżąco publi-

²² Ibidem., s. 48.

²³ *Sprawozdanie roczne z działalności Działu Zbiorów Specjalnych WiMBP we Wrocławiu za rok 1980*, s. 2.

kacje współczesne i materiały retrospektywne, uzupełniane drogą wymiany międzybiblioteczną lub własnych poszukiwań w archiwach interesujących placówek. Zakres tematyczny kolekcjonowanych wydawnictw jest nicograniczny i obejmuje wiele dziedzin związanych z życiem społecznym oraz kulturalnym. Instrukcja w sprawie postępowania z dokumentami życia społecznego w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu z dnia 1 grudnia 1992 r. wyszczególniła rodzaje materiałów klasyfikowanych w tej placówce jako dokumenty życia społecznego. Należą do nich katalogi wystaw artystycznych, muzealnych, oświatowych, gospodarczych, programy teatralne, programy imprez oraz uroczystości, różnego rodzaju zaproszenia, afisze koncertowe, teatralne i wyborcze, obwieszczenia władz oraz urzędów, plakaty koncertowe, teatralne, filmowe, wystawiennicze, okolicznościowe, ulotki wyborcze, reklamowe i informacyjne, wykazy osobowe – spisy telefonów, adresów, składy osobowe wyższych uczelni, wykazy rzeczowe – spisy wykładów, rozkłady jazdy, sprawozdania, plany pracy, prospekty turystyczne i handlowe, przewodniki i informatory, statuty oraz deklaracje programowe instytucji i stowarzyszeń, regulaminy, gazetki przedsiębiorstw, organizacji, partii, stowarzyszeń, gazetki towarzyszące festiwalom, zjazdom i wydarzeniom politycznym, jednodniówki, druki okolicznościowe – nalepki, klepsydry oraz koperty, kalendarze, fotografie, rękopisy – listy, autografy i maszynopisy, ekslibrisy, materiały audiowizualne – filmy, kasety wideo, nagrania na taśmach magnetofonowych, dokumenty niepiśmienne – plakietki, proporzyczki i znaczki oraz materiały kartograficzne takie, jak mapy i plany²⁴.

Wśród zgromadzonych zbiorów na uwagę zasługują publikacje odnoszące się do życia kulturalnego i artystycznego Wrocławia oraz liczne wydawnictwa organizacji społecznych oraz politycznych. Niezwykle bogaty zbiór stanowią druki ukazujące działania podejmowane przez ugrupowania polityczne w okresach kampanii wyborczych do Sejmu, Senatu, rad miejskich oraz wyborów prezydenckich okresu postkomunistycznego. Bardzo interesujący jest także liczący ponad 90 tytułów zbiór czasopism i jednodniówek tzw. drugiego obiegu. Wymienione materiały charakteryzują się ogromną różnorodnością form. Znajdują się wśród nich zarówno dokumenty takie jak broszury czy druki ulotne oraz nie będące drukami na przykład plakietki, proporzyczki, a nawet takie, które nie niosą z sobą informacji utrwalonej drukiem jak fotografie czy nagrania na taśmach magnetofono-

²⁴ *Instrukcja w sprawie postępowania z dokumentami życia społecznego w WiMBP we Wrocławiu*. Wrocław 1992 s. 1.

wych. Za nadrzędną cechę dokumentu życia społecznego uznano tu więc jego treść oraz wartość informacyjną. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Tadeusza Mikulskiego stanowi przykład biblioteki, która na potrzeby swojego profilu zbiorów sporządziła własny spis wydawnictw uznanych za dokumenty życia społecznego. Wielką zaletą takiej wewnętrznej listy jest ułatwienie pracy bibliotekarzom gromadzącym te dokumenty²⁵.

Następna kolekcja poznanych z autopsji druków efemerycznych pochodzi z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, która jako pierwsza na Dolnym Śląsku, tuż po wojnie zaczęła budować niezwykle wartościowy zbiór dokumentów życia społecznego i swoim zainteresowaniem publikacjami ulotnymi wyprzedziła inne biblioteki. Zaczątkiem uniwersyteckiej kolekcji dokumentów życia społecznego były plakaty pierwotnie wyłączane z dostarczanego Bibliotece egzemplarza obowiązkowego. Wkrótce po Kongresie Zjednoczeniowym partii w 1948 r. oraz wystawie z 1961 r. poświęconej działalności Polskiej Partii Robotniczej na Ziemiach Odzyskanych rozpoczęło się gromadzenie innych rodzajów dokumentów ulotnych²⁶. W pierwszym okresie budowania kolekcji były to głównie zaproszenia na uroczystości okolicznościowe, zabawy taneczne, repertuary kin i nekrologi, później zbiór systematycznie powiększał się o gazetki, ulotki, prospekty reklamowe, odezwy partii politycznych, programy konferencji i imprez artystycznych, repertuary teatralne oraz operowe, pisma wewnętrzne instytucji oświatowych, listy, apele, odezwy, statuty stowarzyszeń, informacje biograficzne kandydatów do wyborów regionalnych, sejmu i senatu, ogłoszenia o naborze do szkół czy kursów specjalistycznych oraz cenniki.

Gromadzeniem dokumentów życia społecznego w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego od pięćdziesięciu czterech lat zajmuje się Gabinet Śląsko-Łużycki. Historia tego działu wskazuje, iż był on pierwszą jednostką w tworzącej się po wyzwoleniu Bibliotece Uniwersyteckiej i zarazem jedyną o wyraźnie określonym od momentu powstania profilu gromadzenia zbiorów²⁷. Dzieje i działalność Gabi-

²⁵ W Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu istnieje komputerowa baza danych instytucji sprawczych. Z informacji uzyskanych od T. Smagi, kierowniczki Sekcji Regionalnej WiMBP we Wrocławiu.

²⁶ Polska Partia Robotnicza oraz Polska Partia Socjalistyczna zjednoczyły się w grudniu 1948 r., tworząc Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą; W. Sokółowska: *Z dziejów pracy Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki ZNiO we Wrocławiu*. „Ze Skarbcza Kultury” 1969 z. 20 s. 278.

²⁷ J. Ożóg: *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. Wrocław, 1995, Acta Universitas Wratislaviensis No 1637 s. 134.

Bracia, powracający z niemieckiej niewoli!

Po wielu latach tułaczki, cierpień i udręki wracacie nareszcie do wolnej Ojczyzny.

Twarda, okrutna, bezlitosna ręka niemieckiego najeźdźcy wyrwała was z ojczystej gleby i rzuciła na wrogle, obce duchem i mową tereny, zmuszając do ciężkiej, krwawej pracy dla wroga.

Bracia, powracający z niemieckiej niewoli!

Robotnicy i chłopci, powracający z niemieckich obozów pracy! Oficerowie i żołnierze, których brutalna przemoc hitlerowskiego najeźdźcy wzięła lata całe za drutem kolczastym! Więźniowie z obozów koncentracyjnych w Dachau, Mauthausen, Gross Rosen i innych, dręczeni w niekudził sposób przez nikczemne, zwyrodniałe Gestapo! Patriotci, którzy pomimo tortur i znęcań hitlerowskich zbroń nie ustali w podziemnej walce o wielką, wolną i demokratyczną Polskę! Witamy Was!

Wracacie do kraju przepełnieni radością i wiarą w lepsze jutro, które będziecie budować wraz z tymi, którzy tu pozostali i przetrwali lata ucisku i niewoli, aż wywalczyli Polskę Wielką, Wolną, Demokratyczną i Niepodległą.

Krwawiąca niezliczonymi ranami, zadanyimi przez podłego okupanta, Ojczyzna, wita Was, swe ukochane, wracające pod Jej opiekunecze skrzydła, dzieci. Wita Was gorącym, miłującym sercem matki, która pragnie jak najprędzej wynagrodzić wszystkie krzywdy, jakie wyrządziła Wam okrutna, krwawa wojna.

Nie powinniście jednak zapominać, że zniszczenie wojenne dotknęło i okryło ranami całą naszą Ojczyznę. Że wróg zniszczył lub wywłóził zapasy żywności, odzieży i surowców. Że zburzył nasze fabryki i domy. Że brak nam jeszcze niezbędnych środków sanitarnych i urządzeń szpitalnych. Że w gruzach leżą nasze najpiękniejsze miasta, a miliony mieszkańców są pozbawione dachu nad głową.

Aby zaradzić tym wszystkim brakom i niedomaganiom, trzeba wyczerpać wszystkie sily. Nie wolno przyglądać się obojętnie wysiłkom naszego Rządu Tymczasowego i czekać z założonymi rękoma. Całe społeczeństwo musi wziąć udział w odbudowie kraju. I Wy, Rodacy, powracający do domów Waszych, jakże często leżących w gruzach, pod którymi spoczywa dorobek całego Waszego życia, musicie stanąć z nami w jednym szeregu do walki o budowę nowego życia państwowego.

Należy szukać dróg nowych, które wskazuje nam konieczność życiowa, a dyktuje interes naszego Państwa. Są tereny wolne, które czekają na Was i na których znajdziecie ziemię, dom i warsztat pracy. Tereny te, to nasze odwieczne ziemie Pomorza Zachodniego i Śląska Dolnego, które wywalczyło dla nas, przy pomocy Armii Czerwonej, nasze dzielne Wojsko Polskie. Tam kierujcie swe kroki, a Rząd Tymczasowy dołoży wszelkich starań, aby przesłać do Was rodzin Waszych odbyło się sprawnie i szybko. Tam rozpocznijcie nowe życie, a Rząd Tymczasowy i społeczeństwo podążą Wam z pomocą i zapewnią Wam pracę i dobrobyt.

Bracia! Rodacy, powracający z niewoli niemieckiej!

Wiedziecie, że jesteście pionierami naszego życia państwowego na Ziemiach Zachodnich! Wymagają tego Wasze własne Interesy i wymagają tego najświętsze Interesy naszej wolnej, niepodległej i demokratycznej Polski!

Na Zachód!

Na Zachód!

Na Zachód!

Państwowy Urząd Repatriacyjny

Polski Związek Zachodni

ODEZWA

DO OSADNIKÓW WOJSKOWYCH.

Żołnierze - Osadnicy - Wojskowi!

Zdajemy sobie sprawę z tego że walka o Polskę Ludową trwa.

My byli żołnierze, obecni osadnicy wojskowi w walce tej nie pozostaniemy na uboczu i weźmiemy w niej jak najaktywniejszy udział. Nieprzestaliśmy być żołnierzami tymi, którzy byli bezpośrednio zienawidzonego wroga Polski od Lenino po przez Wisłę, Kołobrzeg, Odrę, Nysę aż po Berlin.

Nieprzestaliśmy być żołnierzami, którzy trzymają straż na prastarych ziemiach Polskich nad Odrą i Nysą Łużycką, jako Osadnicy Wojskowi.

My możemy najbardziej doceniać ważność prastarych Ziemi Odzyskanych złączonych na wieki z Matczyzną, ponieważ własną krwią i orężem wykuwaliśmy w walce granice zachodnie Rzeczypospolitej Polskiej.

My żołnierze wraz ze swymi rodzinami zgrupowani w Związku Osadników Wojskowych na Ziemiach Zachodnich piętnujemy reakcję, która chce osłabić jednolity front Narodu Polskiego złączonego w Bloku Demokratycznym.

Dlatego też w dniu 19 stycznia 1947 r. do wyborów przystąpimy zjednoczeni w Bloku Demokratycznym, bez zdrajców i faszystów w naszych szeregach, oddając głos na listę Nr. 3. Na listę Bloku Demokratycznego.

Na listę z której handyluje nasz Dowódca Frontowy, Opiekun Osadników Wojskowych
General Broni STANISŁAW POPLAWSKI

Ziemię raz przez nas wywalczoną, o którą walka trwała setki lat, ziemię zroszoną naszą krwią należą i będą należeć do nas i naszych pokoleń.

Osadnicy Wojskowi! niedawni żołnierze I i II Armii, mimo pragnienia spokojnej pracy, oświadczamy, że jeżeli zajdzie potrzeba jeszcze raz staniemy w obronie ukochoanej ziemi Polskiej, z pieśnią na ustach... „Nie rzucim ziemi skąd nasz ród“

Niech żyje Polska Demokratyczna!

Niech żyje Rząd Jedności Narodowej!

Niech żyje żołnierz Osadnik Wojskowy który
za cenę krwi zdobył swą gospodarke

Pow. Zarząd Zw. Osadników Wojsk.
Oddział Strzełnic

Dodatek nadzwyczajny

Głos Wielkopolski

Poznań, piątek, 13 kwietnia 1945

Prezydent Stanów Zjednoczonych A. P.

Franklin D. Roosevelt nie żyje

Waszyngton 13. 4. — Wczoraj, o godz. 20 min. 35 (według Greenwich), w swej rezydencji w Warm Spreenge (stan Georgia), zmarł Prezydent Stanów Zjednoczonych A. P. Franklin D. Roosevelt. Przyczyną śmierci był krwotok mózgu.

Biały Dom ogłosił, że uroczystości żałobne odbędą się w sobotę po poł. w Waszyngtonie. Pogrzeb odbędzie się w Hyde-Parku, w niedzielę, w drugiej połowie dnia.

Waszyngton 13. 4. — Kondolencje, które napływają na ręce małżonki zmarłego Prezydenta, pochodzą od wszelkich warstw społeczeństwa amerykańskiego.

Jeden z senatorów amerykańskich powiedział: „Największy Amerykanin naszych czasów stracił życie”.

Z Europy nadeszły dotychczas depeche od króla angielskiego, premiera Churchilla i generała De Gaulle.

London 13. 4. — Wiadomość o śmierci Prezydenta Stanów Zjednoczonych A. P. Franklina D. Roosevelta wywarła na żołnierzach armii sprzymierzonych na zachodzie wstrząsające wrażenie.

Wiceprezydent Trewman nowym Prezydentem Stanów Zjednoczonych

Waszyngton 13. 4. — Urząd Prezydenta Stanów Zjednoczonych objął wiceprezydent Trewman — i został zaprzysiężony jako 33 Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. W oświadczeniu swym powiedział: „Starać się będę dalej prowadzić dzieło Prezydenta tak, jakby to On sam uczynił”.

Do P.P.R.

**w Głosowaniu Ludowym
musimy wziąć udział czynny!**

MY P. P. R-owcy

młoda partia

ludzie mocni

ludzie pracy

idziemy w bój

o DEMOKRACJE

o dobro robotnika i chłopa!

M U S I M Y Z W Y C I Ę Ż Y Ć

3-razy TAK

to nasze ZWYCIĘSTWO!

OGŁOSZENIE.

Obywatel Prezydent Krajowej Rady Narodowej Bolesław Bierut polecił przedstawić do odznaczenia Krzyżem zasługi małżonków, którzy przeżyli we wspólnocie małżeńskiej conajmniej 50 lat, oraz matki conajmniej 6-ciorga dzieci.

Podając powyższe do wiadomości Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Strzelinie komunikuje,

że zainteresowani oraz osoby, które mogłyby udzielić informacji o istnieniu w mieście i powiecie Strzelin kandydatów do krzyża zasługi odpowiadającego wymogom wskazanym powyżej, zechcą

złożyć zgłoszenia poparte odpowiednimi dowodami w biurze Powiatowej Rady Narodowej w Strzelinie, budynek Starostwa pokój Nr. 25 IIp. w godz. 8-15-tej.

Strzelin, w październiku 1946 r.

**Prezydium
Powiatowej Rady Narodowej
w Strzelinie.**

Powszechne Wykłady Uniwersytetu i Politechniki

we Wrocławiu

Instytut Historii

ul. Szewska 49

11 listopada wtorek godz. 17	Prof. Inż. Dionizy Smoleński „POCISKI RAKIETOWE”
14 listopada piątek godz. 17	Starszy Asyst. mgr. Stanisław Radwański „Budowa ziemi jako wynik procesów geologicznych”
18 listopada wtorek godz. 17	Prof. Dr Aleksander Calkosiński „Spółdzielczość w gospodarce planowej”
21 listopada piątek godz. 17	Adjunkt Dr Jan Morgentaler „BUDOWA ŚWIATA” (z przesłaniem)
25 listopada wtorek godz. 17	Prof. Dr Bolesław Gawecki „Poieście istnienia”
28 listopada piątek godz. 17	Prof. Dr Rudolf Jamka „Pradzieje Śląska” (z przesłaniem)

Wstęp złotych 20.

netu Śląsko-Łużyckiego nierozzerwalnie łączą się z historią przechowywanej w Bibliotece Uniwersyteckiej powojennej kolekcji dokumentów życia społecznego. Pomysłodawcą zorganizowania Gabinetu Śląskiego, gromadzącego literaturę śląską dla potrzeb tworzącego się środowiska naukowego, był pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej, profesor dr hab. Antoni Knot²⁸. Pomysł profesora wcieliła w życie Zofia Gostomska-Zarzycka znana m. in. z faktu, iż była jedyną w męskiej ekipie kobietą przybyłą do Wrocławia w dniu 10 maja 1945²⁹. W grudniu 1945 r. rozpoczęło się tworzenie podstaw księgozbioru, na poszukiwania materiałów, które w tym czasie nazywano „skarbami”, udawano się na „wehikule motorowym” – jedynym dostępnym środkiem lokomocji³⁰. Istniejący od 1945 r. Gabinet Śląski przemianowany został w roku 1951 na Oddział Regionalny (Gabinet Śląsko-Łużycki)³¹. Ta modyfikacja była konsekwencją wydzielenia oraz uporządkowania druków odnoszących się do Łużyc lub wydanych w językach górno- lub dolnołużyckim. Rozszerzenie zasięgu terytorialnego profilu gromadzenia nastąpiło w 1948 r. Następną zmianą nazwy na Oddział Dokumentów Życia Społecznego (zbiorów regionalnych) miała miejsce w 1964 r. Ostatecznie w 1975 r. władze uczelni z uwagi na fakt, iż gromadzenie dokumentów życia społecznego stanowiło jedno z marginalnych zadań działu, powróciły do pierwotnej nazwy Gabinet Śląsko-Łużycki funkcjonującej do chwili obecnej. W latach 1945-1947 Z. Gostomska-Zarzycka rozpoczęła gromadzenie afiszy z drukarni dolnośląskich. Materiały te, z uwagi na brak papieru, drukowano niekiedy na odwrotach map niemieckich, do tłoczenia używano też ponemieckich czcionek pozbawionych charakterystycznych dla alfabetu polskiego znaków diakrytycznych. Pierwsze plakaty oprócz dużej wartości sentymentalnej mogą służyć za niezwykle cenny materiał i żywe świadectwo np. historii drukarstwa dolnośląskiego, czy aktywności społecznej pionierskich czasów. Na uwagę zasługuje też fakt, iż już w 1947 r. przy użyciu niemieckich czcionek drukowano kolorowe – czerwone i niebieskie afisze prze-

²⁸ Prof. dr hab. A. Knot kierował Biblioteką Uniwersytecką od maja 1945 do 30 września 1963 r.

²⁹ Wyjątek ten uczyniono tylko dlatego, że Z. Gostomska-Zarzycka potrafiła postawić się bronią, co udowodniła w czasie emigracji do Kanady w okresie międzywojennym, kiedy musiała przedzierać się przez północnoamerykańską tundrę. *Pamiętka dziesięciolecia Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu 1945-1955*. Wrocław 1955 s. 2.

³⁰ *Pamiętka dziesięciolecia...*, s. 55.

³¹ A. Wróbel: Op. cit., s. 9.

ważnie w formacie 60x42 cm, przy czym większe wymiary 100x70 cm nie stanowiły wyjątków.

W maju 1950 r. nową kierowniczką Gabmetu została prof. dr Marta Burbianka. Od tego czasu rozpoczęło się również systematyczne gromadzenie materiałów efemerycznych – głównym źródłem rosnącej kolekcji stał się egzemplarz obowiązkowy, kupno, wymiana oraz dary. Kolekcjonowane w gabinecie druki stanowiły silesiaka – materiały dotyczące Dolnego, Górnego, Opolskiego i Cieszyńskiego Śląska, polonika śląskie z terenów Górnego Śląska wchodzących w skład polskiego terytorium do 1922 r. oraz polonika z niemieckich do 1945 r. rejonów Śląska³². Gromadzono materiały z różnych dziedzin wiedzy i dyscyplin naukowych, tłoczone na terenie Śląska od XVI do XVIII w. lub dotyczące Śląska oraz drukowane po 1800 r. o nieograniczonym zasięgu językowym. Stałą uwagą pracowników Gabinetu cieszyły się też od początku istnienia oddziału druki łużyckie zwane lusatikami, gromadzone bez względu na miejsce wydania. Lusatika gromadzone w Gabinecie Śląsko-Łużyckim to materiały drukowane oraz rękopisy o tematyce łużyckiej kolekcjonowane bez względu na język, miejsce i rok wydania oraz materiały o różnej tematyce lecz wydane w językach łużyckich³³. Publikacje pochodzące bezpośrednio z Łużyc trafiały do Gabinetu dzięki dobrym kontaktom z tamtejszym wydawnictwem Domowina³⁴.

Cechy formalnowydawnicze kolekcjonowanej literatury od początku były bardzo zróżnicowane. Gromadzono wydawnictwa seryjne, zbiorowe, stare i nowe druki, materiały ulotne, odbitki, nadbitki, maszynopisy, reprodukcje. W tym samym okresie wskutek akcji wyłączenia silesiaków i lusatików ze zbiorów dawnej niemieckiej Biblioteki Miejskiej oddział zyskał nowe cenne nabytki³⁵. Formy zgromadzo-

³² Po podpisaniu konwencji genewskiej 15 czerwca 1922 roku powróciła do Polski część Górnego Śląska z miastami: Królewska Huta (Chorzów), Rybnik, Katowice, Pszczyna, Lubliniec, Tarnowskie Góry i Mysłowice. Pod red. T. Jędruszczak: *Historia Polski 1918-1939*. Warszawa 1984 s. 116.

³³ A. Wróbel: Op. cit., s. 485.

³⁴ Łużyckie wydawnictwo założone w 1957 r.

³⁵ W 1935 r. w Bibliotece Miejskiej we Wrocławiu przechowywano 32 000 druków okolicznościowych, które datami wydania sięgały 1492 r. Najwięcej materiałów pochodziło z XVII i XVIII wieku. Były to poematy weselne, mowy pogrzebowe, życzenia świąteczne, promocje doktorskie. *Ein Hort deutschen Geistesgutes*. Schlesische Tageszeitung z dn. 22.09.1935 r.; Z uwagi na dużą ilość druków oraz konieczność przekatalogowywania i rejestracji nabytków w księgach inwentarzowych Gabinetu Śląsko-Łużyckiego, akcja przenoszenia dokumentów z Biblioteki Miejskiej trwa do dzisiaj. J. Ozóg: Op. cit., s. 135.

nych materiałów są zawężone do wydawnictw drukowanych lub powielanych metodami edytorskimi. Biblioteka nie kolekcjonuje efemeryd w innych niż wydawnicze postaciach. Opisywany zbiór składa się w przeważającej części z druków, wyjątek stanowią zdjęcia, które dokumentują powojenną historię Uniwersytetu Wrocławskiego oraz bardzo nieliczne rękopisy, głównie listy.

Jan Ożóg w *Zarysie historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* pisze, iż kolekcjonowane przez Gabinet druki ulotne zostały uporządkowane w 1974 r. i od tego czasu są prowadzone na bieżąco. Badania wskazują, iż na bieżąco druki są jedynie gromadzone i magazynowane w różnych miejscach biblioteki. Nie zostały też opracowane i nie są udostępniane. Warto dodać, że określenie „druki ulotne” konsekwentnie stosowane jest przez pracowników oddziału oraz całej Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. Termin „druki ulotne” ma ponadto w Bibliotece Uniwersyteckiej historyczną tradycję, gdyż został przejęty z bezpośredniego niemieckiego tłumaczenia „flugschriften” – druk ulotny. Zachowano w ten sposób ciągłość nazwy³⁶. W rzeczywistości materiały ulotne są gromadzone w sposób nieplanowy, niekontrolowany i przypadkowy.

Od lat osiemdziesiątych do Gabinetu Śląsko-Łużyckiego zaczęły napływać druki ulotne wydawane w Niemczech i odnoszące się do Śląska. Istniały dwa rodzaje takich wydawnictw – jedno dotyczyły działalności rewizjonistycznej niemieckich ziomkostw, drugie niosły treści związane ze sprawami łużyckimi. Do pierwszej grupy wydawnictw należały prospekty publikacji rewizjonistycznych, informacje o imprezach organizowanych przez wypędzonych, zaproszenia na organizowane przez nich uroczystości, antypolskie druki propagandowe. Materiały z drugiej grupy stanowiły przede wszystkim kalendarze ścienne, prospekty, reklamówki, karty pocztowe i okazjonalne oraz programy obchodów drukowane w językach górno lub dolnołużyckim.

Przełom lat 1980/1989 był również znaczący w zakresie gromadzenia polskich dokumentów życia społecznego. W okresie 1980/1981 rozpoczęło się aktywne gromadzenie materiałów ulotnych produkowanych przez członków NSZZ „Solidarność”. Wśród zgromadzonych w latach osiemdziesiątych materiałów „Solidarności Walczącej” przeważają biuletyny, które stanowią 85% zbiorów, mniejsza

³⁶ Wieloletni kierownik Gabinetu Śląsko-Łużyckiego A. Wróbel był wielkim przeciwnikiem nazwy „dokumenty życia społecznego”, twierdząc, iż gdyby publikacje nazwane tym mianem zdefiniowano jako „druki doraźnej potrzeby” skrót ddp mówiłby więcej niż dżs. Z wywiadu przeprowadzonego z pracownikiem Gabinetu J. Stąsiekiem.

15% część to inne druki ulotne. W przypadku wydawnictw innych organizacji większą część kolekcji tworzą informacje o wiecach i marszach protestacyjnych, zaproszenia na msze w intencji internowanych i więzionych z przyczyn politycznych, zaproszenia na różne uroczystości związane z rocznicami państwowymi, kościelnymi lub artystycznymi, projekcjami filmów, występami chórów, ulotki odkłamujące fałszowaną przez oficjalne „środki musowego (!) przykazu” rzeczywistość społeczną, polityczną, militarną i ekologiczną, apele, komunikaty, informacje o sytuacji osób przetrzymywanych w więzieniach, postulaty, petycje, listy, oświadczenia, statuty różnych organizacji, telegramy, listy krajowe i regionalne z sylwetkami kandydatów do wyborów, afisze i plakaty wyborcze, programy działania, informatory wyborcze, zdjęcia dokumentujące wydarzenia z różnych miast Polski, papierowe czapki „Solidarności”, biografie działaczy politycznych, karykatury, rysunki, klepsydry, karty pocztowe i świąteczne, proporzycy, wewnętrzne dokumenty różnych zakładów pracy, instrukcje informujące o sposobach postępowania np. w sytuacji strajku powszechnego, deklaracje związkowe, wzory podań o służbę zastępczą, jednokartkowe teksty piosenek i wierszy, kalendarze, informatory, foldery krajoznawcze i turystyczne, katalogi wystaw artystycznych etc. Czasopisma różnych organizacji antyrządowych, pisemka ruchów ekologicznych i antimilitarnych oraz gazetki szkolne, fanziny i artziny stanowią zdecydowanie mniejszy, lecz nie mniej ciekawy zbiór.

Niezwykle interesującą bazę źródłową w opisywanym zbiorze druków ulotnych stanowią publikacje tworzone przez młodzież i adresowane do młodzieży. Materiały te będące wyrazem ówczesnej kultury młodzieżowej i składające się na jej obraz, wyrażają tęsknoty młodych ludzi do życia w wolnym, demokratycznym kraju³⁷. Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego ciągle gromadzi pochodzące z egzemplarza obowiązkowego przypadkowe publikacje odnoszące się do nauki, oświaty, polityki, kultury, religii, handlu, gospodarki i sportu. Wśród przechowywanych w Bibliotece Uniwersyteckiej publikacji znajduje się duży zbiór plakatów i afiszy informujących o często rozgrywanych w powojennym Wrocławiu meczach bokserskich, zawodach motorowych, meczach piłki nożnej. Sądząc po ilościach tych

³⁹ Charakterystyczne jest to, że zarówno publikacje produkowane przez uczniów szkół średnich, jak i studentów czy żołnierzy (np. „List stamtąd – czyli paranoja” – list z jednostki odwiedzonej przez Wojciecha Jaruzelskiego), odznaczają się dojrzałością, trafnymi sądami ówczesnej sytuacji polityczno-społecznej, autentycznością, odpowiedzialnością za słowo i kulturą języka. Ze zbioru druków ulotnych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

materiałów sport przed laty cieszył się, większym niż obecne, masowym zainteresowaniem kibiców.

Porównanie trzech najważniejszych dolnośląskich zbiorów dokumentów życia społecznego nie jest łatwym zadaniem. Przedstawione biblioteki pomimo wielu wspólnych cech jak terytorium działania, profil gromadzenia, zbliżona powojenna historia, mają odmienne tradycje pracy z drukami niekonwencjonalnymi o treści humanistycznej. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu ma w swojej kolekcji efemerydy o najszerszym zasięgu terytorialnym i tematycznym. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich specjalny dział zajmujący się drukami ulotnymi stworzyła prawie czterdzieści lat temu. W dziale tym trzech pracowników codziennie podejmuje wysiłek nad optymalną organizacją kolekcji. Utworzony dwadzieścia lat później Dział Dokumentów Życia Społecznego Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu posiadał mniejsze możliwości zarówno lokalowe, personalne oraz materialne, jak i skromniejszą tradycję kolekcjonerską. Pomimo to placówka zdołała utworzyć interesujący zbiór chętnie wykorzystywany przez użytkowników. Dział Dokumentów Życia Społecznego WiMBP odznacza się także największą aktywnością publikacyjną. W oparciu o gromadzone tu materiały efemeryczne powstało wiele interesujących artykułów informujących szeroki krąg czytelników o budowanej kolekcji i specyfice pracy z materiałami ulotnymi³⁸.

Jak wspomniano we wstępie najdłuższą tradycję w pracy z materiałami nietradycyjnymi posiada Biblioteka Narodowa, która celowe gromadzenie druków ulotnych rozpoczęła w 1928 r.³⁹ Materiałami efemerycznymi zajmowało się wówczas specjalnie stworzone Biuro Druków Ulotnych, które należało do Działu Druków Nowszych. Kolekcjonowano wszystkie druki nie posiadające autorstwa wydane po 1801 r. Wydawnictwa współczesne zdobywano dzięki egzemplarzowi obowiązkowemu, darom i zakupom. Od 1936 r. zbiór efemeryd poszerzono o statuty towarzystw, instytucji, partii, budżety, sprawozdania, programy. Stan liczbowy zgromadzonych wydawnictw 31 marca 1937 r. wynosił 47 tysięcy jednostek⁴⁰. Po wojnie zakres zbieranych publikacji zawężono do druków ulotnych oraz wycinków prasowych, aby w 1952 r. znowu go poszerzyć jednak bez uwzględnienia wycinków prasowych. W tym czasie zmieniały się również nazwy komórki

³⁸ Autorką większości z nich jest była kierowniczką Działu Dokumentów Życia Społecznego, A. Ryng.

³⁹ *Zakład Dokumentów Życia Społecznego*: Op. cit., s. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 2.

gromadzącej druki ulotne – Sekcja Dokumentów Życia Społecznego, Zakład Dokumentów Życia Społecznego oraz Gabinet Dokumentów Życia Społecznego.

Przedmiotem zainteresowania **Biblioteki Narodowej** są afisze, plakaty, gazetki ścienne, fotogazetki, klepsydry, kalendarze ścienne i kartkowe, kalendarze – informatory, karty pocztowe, druki o bezpieczeństwie i higienie pracy, opisy wynalazków i pomysłów racjonalizatorskich, druki ulotne odnoszące się do religii, publikacje związane z polityką, działalnością wyborczą, harcerską, cenniki i katalogi handlowe, techniczne oraz filatelistyczne, katalogi wystaw artystycznych, muzealnych, gospodarczych, hodowlanych, prospekty księgarskie, handlowe i turystyczne, pomoce szkolne, normy i patenty, informatory szkół wyższych i zawodowych, informatory gospodarcze, turystyczne, sportowe, informatory zjazdów oraz wszelkiego typu imprez, programy teatralne, kinowe oraz innych wydarzeń kulturalno-artystycznych, programy szkoleń organizowanych przez zakłady pracy, jednodniówki o charakterze gospodarczym, politycznym lub społecznym, statuty organizacji społecznych, zawodowych, naukowych i sportowych, sprawozdania z działalności jednostek gospodarczych, administracyjnych, instytucji, stowarzyszeń politycznych i społecznych, regulaminy pracy instytucji, pojedynczo wydawane ustawy, wykazy osobowe, księgi adresowe, telefoniczne, spisy uczestników obrotu czekowego, listy członków, spisy wykładów, plany gospodarcze i ich projekty, taryfikatory kwalifikacyjne, rejestry (statków, koni), instrukcje, projekty techniczne, księgi hodowlane, spisy gonitw konnych, rozkłady jazdy, taryfy kolejowe i pocztowe, tabele wygranych, wykazy nasion⁴¹. Do najcenniejszych druków zgromadzonych w Bibliotece Narodowej należą materiały pochodzące z okresu powstania listopadowego i styczniowego, druki odnoszące się do rewolucji 1905-1907 r. oraz walki o polską szkołę, publikacje z okresu wojny i okupacji, listy straceń, dziewiętnastowieczne afisze oraz programy teatralne.

W **Bibliotece Jagiellońskiej**, wśród najbardziej tradycyjnych druków efemerycznych, tj. afiszy, broszur, cenników, informatorów, katalogów, klepsydr, norm, patentów, pocztówek, programów nauczania, rozkładów jazdy, przewodników, spisów telefonów, ulotek, zaproszeń znajduje się między innymi unikalny zbiór dziewiętnastowiecznych afiszy teatralnych, kolekcja katalogów wydawniczych z tej

⁴¹ W. Wolińska: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Narodowej*. W: *Dokumenty życia społecznego w bibliotekach*. Op. cit., s. 60-61; *Zakład Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Narodowej*. Materiały do Informatora, s. 1-5 (mps).

samej epoki, materiały z okresu Wiosny Ludów, obszerny zbiór publikacji propagandowych i zarządzeń władz okupacyjnych III Rzeszy, w tym listy skazanych na śmierć, nieperiodyczna prasa konspiracyjna oraz zbiór materiałów z okresu wyzwolenia i pierwszych lat Polski Ludowej⁴². Biblioteka Jagiellońska gromadzi wydawnictwa z wszelkich dziedzin aktywności społecznej z terytorium całego kraju. Kolekcja ma charakter współczesny, druki retrospektywne gromadzone są selektywnie. Formy wydawnictw są niezwykle różnorodne, przeważają jednak materiały drukowane.

Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi jako swe najcenniejsze materiały ulotne wytypowała zespół ulotek dotyczących Wiosny Ludów w Niemczech, stare łodziana, polonika, teatralia oraz wydawnictwa niezależne. Biblioteka w pełnym zakresie kolekcjonuje druki odzwierciedlające życie kulturalne, artystyczne, muzyczne, naukowe, gospodarcze, rolnicze, religijne, przemysłowe, polityczne, sportowe. Zasięg terytorialny gromadzonych wydawnictw obejmuje Łódź oraz najważniejsze miejscowości województwa, zbierane są także druki pozaregionalne. Kolekcja tworzona w Bibliotece Uniwersyteckiej w Łodzi ma charakter współczesny, dolna granica chronologiczna zamyka się na 1801 r. Gromadzone materiały mają różnorodne formy, wśród tradycyjnych druków ulotnych są też znaczki i filmy⁴³.

W Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie największą grupę stanowią pocztówki, katalogi wystaw artystycznych, programów teatralnych, folderów krajoznawczych. Biblioteka gromadzi wydawnictwa społeczno-polityczne i kulturalne, druki upamiętniające ważniejsze wydarzenia polityczne, rocznicowe, druki dotyczące organizacji politycznych, związkowych i społecznych, programy teatralne i muzyczne, foldery krajoznawcze, katalogi wystaw artystycznych, wydawnictwa dotyczące szkół wyższych Lublina i regionu, druki dotyczące działalności rad narodowych, spółdzielni mieszkaniowych, książki telefoniczne, klepsydry pracowników Uniwersytetu Lubelskiego oraz wszelkie materiały odnoszące się do życia uczelni. Kolekcjonowane materiały ulotne pochodzą z regionu lubelskiego i rzeszowskiego, niektóre rodzaje efemeryd tj. foldery krajo-

⁴² W Bibliotece Jagiellońskiej zbiór dokumentów współczesnych tworzą publikacje wydawane od 1945 r., jednak z uwagi na fakt, iż w latach powojennych odnotowywano duży i stały napływ materiałów pochodzących z okresu okupacji, wydawnictwa wydawane w latach 1939-1945 postanowiono włączyć do kolekcji publikacji współczesnych. E. Chelstowski: *Informacja o zbiorach dokumentów życia społecznego Biblioteki Jagiellońskiej z lat 1939-1945*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1963, R. XIII, nr 2 s. 9.

⁴³ Ankieta przesłana przez Bibliotekę Uniwersytecką w Łodzi.

znawcze, katalogi wystaw artystycznych pochodzą z całego kraju. Biblioteka gromadzi selektywnie wydawnictwa wydane do 1944 r. oraz na bieżąco materiały publikowane obecnie. Specjalizuje się w gromadzeniu efemeryd o typowo wydawniczych cechach formalnych⁴⁴.

W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Gdańskiego najbardziej interesujące pod względem treści są wydawnictwa niezależne, dotyczące regionu gdańskiego z lat 1980-1982. Od 1970 r. w Oddziale Zbiorów Specjalnych celowo gromadzone są wydawnictwa dotyczące Uniwersytetu Gdańskiego, materiały okolicznościowe oraz druki ulotne dokumentujące historię Polski. Biblioteka specjalizuje się w wyszczególnionych rodzajach efemeryd i nie zamierza poszerzać profilu gromadzenia. Wszystkie kolekcjonowane wydawnictwa pochodzą z regionu Gdańska, wyjątek stanowią publikacje niezależne, które pochodzą z innych miast Polski. Kolekcjonowane efemerydy mają typowo wydawnicze cechy, ich zasięg terytorialny i chronologiczny odnosi się do współczesności⁴⁵.

Pracownia Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu gromadzi materiały dokumentujące historię oraz życie współczesne Wielkopolski. Zebrane dokumenty stanowią druki retrospektywne wydawane w latach 1801-1948 oraz wydawnictwa publikowane po 1948 r. Do najciekawszych i najstarszych elementów poznańskiej kolekcji należą materiały dotyczące konfederacji targowickiej, drugiego rozbioru Polski, publikacje odnoszące się do dziejów Wielkiego Księstwa Poznańskiego, ulotki z okresu Wiosny Ludów, obwieszczenia polityczne z okresu I wojny światowej, afisze i komunikaty hitlerowskich władz okupacyjnych. Najbardziej interesujące materiały zbioru współczesnego to wydawnictwa tzw. drugiego obiegu oraz duży wybór plakatów⁴⁶.

Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu gromadzi ulotki, zaproszenia, ogłoszenia, druki akcydensowe, informatory, druki reklamowe, afisze, plakaty, programy, druki okolicznościowe z imprez artystycznych i sportowych, materiały propagandowe partii, ugrupowań politycznych, organizacji społecznych, emigracyjnych oraz podziemnych, fotografie, sprawozdania z działalności towarzystw, związków oraz organizacji społecznych, wydawnictwa

⁴⁴ Ankieta przesłana przez M. Wilczyńską, kierowniczkę Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki UMCS w Lublinie.

⁴⁵ Ankieta przesłana przez M. Rucińską, kierowniczkę Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Gdańsku.

⁴⁶ <http://lib.amu.edu.pl/specjalne/index.htm>

dokumentujące ważne wydarzenia, tj. wybory, referenda, pielgrzymki, wizyty. Pracownicy Sekcji Dokumentów Życia Społecznego za swe najbardziej wartościowe dokumenty życia społecznego uznali druki polityczne i okolicznościowe Wielkiej Emigracji, rozporządzenia pruskich władz zaborczych, materiały z okresu powstań narodowych, obwieszczenia władz niemieckich z lat 1939-1945, druki konspiracyjne, dwudziestowieczne vilniana, tj. pamiętniki, rękopisy oraz maszynopisy prac profesorów i bibliotekarzy z byłego Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie oraz wileńskich bibliotek, opracowania odnoszące się do dziejów Wileńszczyzny, materiały dokumentujące działalność Armii Krajowej i ruchu oporu na Wileńszczyźnie, historię oświaty, Związek Harcerstwa Polskiego oraz copernicana a w nich afisze wydawane z okazji rocznic i uroczystości upamiętniających życie oraz działalność naukową patrona Uniwersytetu, znaczki, medale z wizerunkiem Kopernika, katalogi wystaw poświęconych astronomowi, informatory o muzeach oraz innych instytucjach noszących imię Mikołaja Kopernika, publikacje dokumentacyjne z rocznic kopernikańskich i związanych z nimi kongresów, sympozjów, konferencji oraz dokumentacja obchodów 500-lecia urodzin astronoma w 1973 r.⁴⁷

Zasięg terytorialny materiałów zgromadzonych w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika obejmuje powiaty: toruński, bydgoski i włocławski. Sekcja Dokumentów Życia Społecznego dąży do specjalizacji w ramach druków dokumentujących życie regionu toruńskiego. Zasięg chronologiczny zbieranych publikacji obejmuje dokumenty od 1801 r. Wszystkie efemerydy podzielone są na sześć grup tematycznych: Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej, polonika, toruniana, kopernikana, vilniana oraz druki konspiracyjne polskie i obce. Biblioteka Uniwersytetu w Toruniu kolekcjonuje materiały o różnorodnych cechach formalnych. Oprócz typowych druków zbierane są także znaczki, numizmaty oraz proporczyki⁴⁸.

Przedmiotem dumy komórki druków efemerycznych **Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk** jest zespół dokumentów dotyczących życia politycznego kulturalnego Wolnego Miasta Gdańska, fotografie upamiętniające działania wojenne II wojny światowej oraz wydawnictw dokumentujących gdańskie życie polityczne w okresie powojennym. Kolekcjonowane materiały to przede wszystkim regionalia, które dokumentują bieżącą działalność organizacji społeczno-

⁴⁷ <http://www.bu.uni.torun.pl/i/dzs.htm>; A. Supruniuk: Op. cit., 308-309; ankieta nadesłana z BUMK w Toruniu.

⁴⁸ A. Supruniuk: Op. cit., s. 309; <http://www.bu.uni.torun.pl/i/dzs.htm>.

politycznych. Wśród zbieranych wydawnictw są dokumenty dotyczące życia politycznego i kulturalnego Gdańska i Trójmiasta, programy imprez muzycznych, wystaw, sesji, odczytów, afisze teatralne, zaproszenia na uroczystości, jubileusze, obwieszczenia władz, ulotki informacyjne, dokumenty personalne, katalogi wystaw, wycinki prasowe, kasety magnetofonowe oraz kasety wideo, które dokumentują działalność Biblioteki Gdańskiej PAN. Gromadzone materiały mają różnorodne formy, ich zasięg chronologiczny ograniczony jest do druków dwudziestowiecznych, chociaż w kolekcji są również druki z okresu zaborów⁴⁹.

W Kórnickiej Bibliotece Polskiej Akademii Nauk gromadzone są wydawnictwa odnoszące się do działalności organizacji i instytucji związanych z Kórnikami, kolekcjonowane są wydawnictwa dotyczące Poznania oraz regionu najbliższego bibliotece. Wśród przechowywanych dokumentów znajdują się m. in. cenne zbiory widokówek i plakatów, druki okolicznościowe z okresu międzywojennego oraz lat 1945-1987, dokumentacja organizowanych przez bibliotekę wystaw poświęconych m. in. dziejom prasy oraz polskim literatom, wydawnictwa dokumentujące imprezy i wydarzenia kulturalne oraz handlowe związane z Targami Poznańskimi pod warunkiem, że odbywały się na zamku w Kórniku⁵⁰.

Gabinet Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego chlubi się bogatą kolekcją XIX i XX-wiecznych papierów wartościowych, druków politycznych z tego samego okresu, rossików i publikacji z obszaru Królestwa Polskiego, materiałów drugiego obiegu z lat 1980-1989, retrospektywnych i bieżących wydawnictw publikowanych przez mniejszości narodowe oraz varsavianów. Biblioteka gromadzi wszelkie rodzaje dokumentów życia społecznego – ulotki, teatralia, afisze, plakaty, informatory, katalogi wystaw, materiały okolicznościowe. Tematyka nabytków odnosi się do życia naukowego, artystycznego, kulturalnego i gospodarczego oraz działalności Uniwersytetu Warszawskiego. Z racji egzemplarza obowiązkowego kolekcjonowane są materiały z terenu całej Polski, zasięg chronologiczny obejmuje druki wydane po 1945 r.⁵¹.

Najcenniejsze dokumenty życia społecznego zgromadzone w **Bibliotece Głównej Akademii Muzycznej w Warszawie** to ma-

⁴⁹ Ankieta nadesłana przez A. Trojanowską z Biblioteki Gdańskiej PAN.

⁵⁰ Ankieta nadesłana z Biblioteki PAN w Kórniku.

⁵¹ Ankieta nadesłana przez E. Słomianowską-Kamińską, kierowniczkę Oddziału Dokumentów Życia Społecznego BUW;
<http://www.buw.uw.edu.pl/buw10e.htm>

teriału ilustrujące życie Ignacego Paderewskiego, Karola Szymanowskiego, archiwalia Zbigniewa Drzewieckiego oraz Kazimierza Sikorskiego⁵². Oprócz tych wydawnictw biblioteka zbiera afisze, plakaty i programy koncertów, katalogi wystaw muzycznych, biuletyny okolicznościowe, zaproszenia oraz inne wydawnictwa dokumentujące kulturę muzyczną a także pisma urzędowe, wycinki prasowe, umowy wydawnicze, telegramy, odezwy polityczne, prospekty reklamowe, zdjęcia, pocztówki, dyplomy dotyczące odznaczeń, członkostwa i obywatelstwa, legitymacje, świadectwa. Biblioteka archiwizuje materiały odnoszące się do życia muzycznego, dokumenty życia społecznego z innych dziedzin gromadzone są dla dokumentowania życia miasta i regionu. W przedstawianej bibliotece w okresie 1986-1992 działała Sekcja Historii Miasta, która specjalizowała się w kolekcjonowaniu wydawnictw efemerycznych. Po reorganizacji biblioteki w 1992 r. Sekcja uległa likwidacji a sześć lat później, w 1998 r., jej działalność została wznowiona.

Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie zbiera materiały o różnorodnej treści, zasięg terytorialny nabytków ograniczony jest do Warszawy. Zasięg chronologiczny obejmuje wydawnictwa wydawane po 1945 r. Fakt, iż w bibliotece Akademii Muzycznej powstała Sekcja Historii Miasta świadczy o potrzebie gromadzenia materiałów dokumentujących życie społeczne nie tylko przez biblioteki naukowe czy publiczne ale również przez biblioteki fachowe.

Biblioteka Sejmowa w Warszawie gromadzi statuty i programy partii, organizacji politycznych, związków zawodowych, sztabów wyborczych oraz Państwowej Komisji Wyborczej, dokumenty dotyczące ważnych wydarzeń politycznych w kraju, np. wybory oraz referenda, również regulaminy, instrukcje, komunikaty, oświadczenia, teksty uchwał, nie publikowane materiały ze zjazdów i konferencji, programy zjazdów oraz zaproszenia i zgłoszenia na uroczystości i imprezy a także dokumenty niepiśmiennicze, tj. proporzycy i znaczki związane z tego typu wydarzeniami oraz informatory, kalendarze, wykazy osobowe, jednodniówki, druki okolicznościowe, plakaty i afisze, fotogazetki, biuletyny informacyjne do użytku wewnętrznego, dokumenty niskonakładowe o ograniczonym zasięgu odbiorców. Podstawą selekcji kolekcjonowanych materiałów jest ich związek z zewnętrzną działalnością danej organizacji. Biblioteka Sejmowa za początkową granicę chronologiczną przyjęła rok 1989. Forma zbieranych dokumentów jest różnorodna, jako uzupełnienie dokumentacji gromadzi

⁵² Ankieta nadesłana przez H. Kowalczyk, p.o. dyrektora Biblioteki Głównej AMFC w Warszawie.

się plakietki, znaczki, proporczyki, naklejki. Biblioteka rozważa poszerzenie profilu gromadzenia o zdjęcia, klepsydry, nekrologi, wycinki prasowe z określonych czasopism, polityczne teksty satyryczne i kabaretowe⁵³.

Przeprowadzone rozpoznanie bibliotecznych zbiorów dokumentów życia społecznego wskazuje, iż biblioteki naukowe kształtują swoje zbiory w oparciu o tradycję historyczną lub konieczność archiwizowania unikalnych materiałów odnoszących się do działalności rodzimej placówki. Duży wpływ na współcześnie budowane kolekcje ma przejawiająca się w druku działalność ośrodków uniwersyteckich oraz kulturalne, artystyczne, naukowe, społeczne, polityczne, religijne życie miasta i regionu, w którym działa biblioteka. W tych dwóch kierunkach ewoluuje specjalizacja gromadzenia zbiorów. Obecnie w zbiorach sekcji, działów i komórek dokumentów życia społecznego uczelnianych bibliotek naukowych przeważają dokumenty z zakresu nauk humanistycznych, społecznych oraz innych dziedzin reprezentowanych na uczelniach. Większość bibliotek naukowych gromadzi także druki pozaregionalne, które odzwierciedlają najważniejsze wydarzenia w skali kraju. Przedmiotem gromadzenia są dokumenty współczesne, wybiórczo kolekcjonowane są druki retrospektywne. Większość bibliotek naukowych zbiera materiały o różnorodnych cechach wydawniczoformalnych, w tym również plakietki, zdjęcia, numizmaty, proporczyki.

W świetle badań ujawnia się fakt, że większość bibliotek za najbardziej wartościowe materiały uznawała druki wydawane w przeszłości. Sytuacja ta wynika z dwuznaczności wyrazu „cenny”, który może odnosić się do wartości materialnej i (lub) merytorycznej druków, albo z przekonania, iż efemerydy współczesne są mniej ważne niż ich historycznie poprzedniczki. Bardzo trudno jest określić obiektywną wartość pojedynczego druku ulotnego, ponieważ zmienia się ona w zależności od czasu, który minął od momentu jego publikacji, rangi autora, nakładcy, sposobu powielania i wartości nośnika, ilości istniejących egzemplarzy, stopnia zniszczenia, znaków szczególnych np. pieczęci świadczących o przynależności do historycznych księgozbiorów, ekslibrisów, podpisów dawnych właścicieli oraz informacji zawartych w tekście.

Inaczej natomiast przedstawia się znaczenie informacyjne poszczególnych grup publikacji ulotnych, przy czym jest ono tym więk-

⁵³ Ankieta nadesłana przez J. Nowak, naczelniczkę Wydziału Zbiorów Historii Społecznej Biblioteki Sejmowej; *Zasady gromadzenia i opracowania zbioru Dokumentów Życia Społecznego w Bibliotece Sejmowej*, s. 1-2, (mps).

sze, im bardziej kompletne są zespoły tematyczne przechowywanych dokumentów. Pracownicy gromadzący efemerydy uzupełniają, kompletują, łączą w grupy tematyczne gromadzone dokumenty, przez co zbiory stają się ciekawsze, pełniejsze i lepiej ilustrują określone aspekty życia. Dokumenty życia społecznego są przedmiotem zainteresowania bibliotek z uwagi na zawarte w nich informacje. Druki ulotne mają jednak złożoną naturę i nie zawsze można ją zredukować tylko do postaci materialnej lub wyłącznie informacyjnej. Pozostają jeszcze ważne momenty intencjonalne uzależnione od świadomości oraz indywidualnego odbioru czytelników, użytkowników, bibliotekarzy oraz związane z drukami ulotnymi wartości estetyczne i sentymentalne⁵⁴.

Podobnie wiadomości zawarte w druku efemerycznym mogą mieć różną przydatność informacyjną i być odczytywane z różnych elementów dokumentu. Na przykład z treścią dokumentów życia społecznego związane jest ich pochodzenie autorskie, które może odgrywać rolę informacyjną w przypadku np. materiałów dokumentujących działalność wędrownych teatrów, partii politycznych, stowarzyszeń, organizacji. Podobnie proveniencja wydawnicza wskazuje na drukarską działalność zarówno profesjonalnych zakładów wydawniczych, jak i drukarni amatorskich, często opozycyjnych i konspiracyjnych. Forma efemeryd odzwierciedla historię drukarstwa, możliwości finansowe i środki techniczne, którymi dysponowali wytwórcy publikacji niekonwencjonalnych. Dla bibliotek gromadzących dokumenty życia społecznego zarówno autorzy, wydawcy, jak i miejsce wydania są cechami dopełniającymi informacje niesione przez druk. Graficzna lub edytorska forma dokumentów życia społecznego nie odgrywa obecnie większej roli i nie decyduje ani o kwalifikacji druków, ani o ich przynależności do grupy tematycznej. Jest to konsekwencja wielkiej różnorodności postaci materiałów efemerycznych. Biblioteki naukowe, podobnie zresztą jak inne, skupiają się obecnie na treści wydawnictw ulotnych będącej podstawą selekcji. Nie dotyczy to oczywiście materiałów, których forma jest głównym lub ważnym środkiem wypowiedzi tj. plakaty. Warto tu też wspomnieć, iż każda z przedstawionych w rozprawie bibliotek naukowych gromadzących dokumenty życia społecznego ma w swej kolekcji druków ulotnych materiały, które posiadają niekonwencjonalne formy. Są to np. proporceyki, medale jubileuszowe, odznaczenia, rzadkie numizmaty a nawet arte-

⁵⁴ Wartość merytoryczną, finansową, estetyczną, sentymentalną czy historyczną oceniałam pobieżnie, gdyż szczegółowa analiza tych problemów wymaga osobnych badań.

fakty⁵⁵. Niektóre z tych materiałów, w świetle definicji zamieszczonych w rozdziale I, nie powinny być włączane do grupy dokumentów życia społecznego. Jednak ze względu na interesujące formy, historyczne i sentymentalne znaczenie, tego rodzaju efemerydy są przechowywane w bibliotecznych oddziałach wydawnictw ulotnych⁵⁶.

O tym, że dokumenty życia społecznego są chętnie gromadzone, opracowane, udostępniane i przechowywane w bibliotekach publicznych świadczy liczba placówek, które pracują z tego rodzaju wydawnictwami.

Wśród bibliotek, które deklarowały pracę z drukami efemerycznymi i odpowiedziały na zapytania moje znalazło się trzynaście placówek m. in. Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Łukasza Górnickiego z Białegostoku, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna z Bydgoszczy, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego z Lublina, Wojewódzka Biblioteka Publiczna z Olsztyna oraz Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Władysława Broniewskiego z Sieradza.

Oprócz wojewódzkich bibliotek publicznych wymienionych powyżej dokumenty życia społecznego zbierają też mniejsze biblioteki publiczne m. in. Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy z Bogatyni, Miejska Biblioteka Publiczna im. Jana Kasprówicza z Inowrocławia, Miejska Biblioteka Publiczna z Kłodzka, wymieniona już Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Mickiewicza z Lubartowa, Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy z Nowego Dworu Gdańskiego, Miejska Biblioteka Publiczna im. Aleksandra Skulteta z Tczewa oraz Biblioteka Publiczna Miasta Stołecznego Warszawy.

Większość wymienionych placówek wojewódzkich gromadzenie dokumentów życia społecznego rozpoczęła w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Wyjątkiem jest Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna z Bydgoszczy, w której od 1959 r. działa komórka druków efemerycznych. Najpóźniej – w 1991 r. niekonwencjonalnymi materiałami bibliotecznymi zajęto się w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie. W przypadku bibliotek niższego szczebla najdłuższą praktykę w gromadzeniu, opracowaniu i udostępnianiu dokumentów ma komórka dokumentów życia społecznego z Miejskiej Biblioteki Publicznej w Makowie Mazowieckim,

⁵⁵ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich posiada w swej kolekcji dokumentów życia społecznego drewniane formy przedstawiające plac Trzech Krzyży w Warszawie.

⁵⁶ Patrz: Wykaz nr 3 – rodzaje dokumentów życia społecznego gromadzonych w bibliotekach.

która pracuje od 1946 r. Przeważająca większość innych bibliotek publicznych kolekcjonowanie druków ulotnych rozpoczęła w latach dziewięćdziesiątych. Zasięg terytorialny zbieranych wydawnictw określony jest przez same nazwy wyszczególnionych bibliotek, bowiem wszystkie te placówki gromadzą publikacje z własnego regionu, województwa, miasta czy gminy. Ramy czasowe zbieranych materiałów ograniczają się do dokumentów współczesnych, chociaż część bibliotek publicznych posiada w swych zbiorach efemerydy retrospektywne.

Podobnie jak w przypadku bibliotek naukowych, w placówkach publicznych kolekcjonowane są następujące rodzaje efemeryd: afisze, broszury, druki okolicznościowe, propagandowe, dyplomy, ekslibrisy, foldery, fotografie, kasety o regionie, o izbach pamięci, różnego rodzaju katalogi, książki telefoniczne i adresowe, legitymacje, maszynopisy, materiały drugiego obiegu, medale, monografie, obwieszczenia urzędowe, plakaty, programy imprez i uroczystości, ulotki reklamowe, wydawnictwa periodyczne tj. gazety zakładowe, biuletyny, informatory, raporty zakładów pracy, plany miasta i okolic, pocztówki, podziękowania, prace magisterskie, dyplomowe, prasa lokalna, zaświadczenia, zaproszenia okolicznościowe oraz zdjęcia. Treść zbieranych dokumentów życia społecznego odnosi się, jak w przypadku bibliotek naukowych, do wszelkich aspektów życia społecznego lokalnej zbiorowości. W ograniczonym stopniu kolekcjonowane są druki dotyczące problemów gospodarczych, technicznych oraz naukowych.

Zawartość treściową dokumentów ulotnych najlepiej zilustrują przykłady najcenniejszych wydawnictw zgromadzonych w prezentowanych bibliotekach⁵⁷. I tak w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Białymstoku najbardziej interesującą, zdaniem personelu, część kolekcji stanowi dokumentacja Związku Literatów Polskich, wydawnictwa drugiego obiegu w języku białoruskim, kroniki biblioteki z okresu międzywojennego. Przedmiotem dumy Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki w Bydgoszczy są druki z lat 1848-1905, ulotki propagandowe i agitacyjne z okresu I i II wojny światowej, afisze teatralne i urzędowe z XIX i XX wieku oraz druki reklamowe z okresu międzywojennego. W Miejskiej Bibliotece Publicznej w Lubartowie przechowywane są między innymi zeszyty z nutami z lat 1925-1928, prace magisterskie, w tym jedna z 1937 r. oraz księgi rachunkowe Cechu Rzemiosł z 1926 r. Przedwojenne mapy, fotografie i pocztówki miast mazowieckich sprzed 1945 r. wzbogacają kolekcję druków ulot-

⁵⁷ Na podstawie ankiet nadesłanych przez badane biblioteki.

nych w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Ciechanowie. Z kolei w Gorzowie Wielkopolskim najcenniejsze zbiory tworzą plakaty teatralne wydawane w latach sześćdziesiątych XX wieku. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży szczyli się swoją kolekcją druków z lat 1980-1981 oraz okresu stanu wojennego, a pilska Wojewódzka Biblioteka Publiczna zbiorem różnych dokumentów odnoszących się do życia kulturalnego miasta w latach sześćdziesiątych mijającego stulecia. Pomimo faktu, iż zasięg chronologiczny druków gromadzonych przez biblioteki publiczne jest współczesny, placówki za swe najcenniejsze zbiory, podobnie jak większość bibliotek naukowych, uważają druki retrospektywne, co świadczy o wadze historycznej zgromadzonych efemeryd. Analogicznie jak w przypadku wydawnictw gromadzonych przez biblioteki naukowe, wartość źródłowa materiałów kolekcjonowanych w placówkach publicznych jest trudna do określenia i rośnie wraz z kompletnością zbiorów.

Przeprowadzone rozpoznanie dokumentów życia społecznego z autopsji i analiza danych przedstawionych w ankietach wykazują, że ilość zebranych efemeryd w poszczególnych bibliotekach waha się od ponad miliona do kilkuset egzemplarzy⁵⁸. Tabela 1 ilustruje dokładne dane ilościowe przechowywanych wydawnictw efemerycznych w poszczególnych bibliotekach.

Liczba zgromadzonych materiałów nietradycyjnych, podobnie jak wymienione już wyżej cechy charakterystyczne dla zbiorów dokumentów życia społecznego, zależy od wielu czynników m. in. od rangi biblioteki, okresu zbierania druków, liczby pracowników i ich zaangażowania, profilu gromadzenia, aktywności oraz działalności wydawniczej środowiska, w którym funkcjonuje biblioteka, sposobu gromadzenia wydawnictw, powierzchni magazynowej działu, sekcji czy komórki materiałów nietradycyjnych, wreszcie od funduszy przeznaczonych na rozbudowę tworzonej kolekcji materiałów nietradycyjnych. Wszystkie te czynniki wpłynęły na fakt, iż najwięcej dokumentów życia społecznego przechowuje Biblioteka Narodowa, która z racji m. in. otrzymywania egzemplarza obowiązkowego, najdłuższego okresu kolekcjonowania efemeryd oraz największej liczby pracowników zajmujących się materiałami ulotnymi posiada wielki i ciągle rozrastający się zbiór druków ulotnych. W dalszej kolejności pod względem ilości efemeryd znajduje się Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego, która przechowuje niewiele ponad połowę tego, co

⁵⁸ Podstawą wyliczeń były przesłane przez biblioteki stany ilościowe zbiorów dokumentów życia społecznego na dzień 1 stycznia 1999 r., które osobiście zweryfikowałam.

Stan ilościowy dokumentów życia społecznego w poszczególnych bibliotekach
na dzień 1 stycznia 1999 r.

Lp.	Nazwa i adres biblioteki	Liczba zgromadzonych wydawnictw
1.	Biblioteka Narodowa	Ponad 1 800 000
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	11 200
3.	Biblioteka Jagiellońska w Krakowie	804 234
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	100 000
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	99 397
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	55 000
7.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	65 842
8.	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu	40 metrów bieżących
9.	Biblioteka PAN Gdańsk	25 672
10.	Biblioteka PAN Kórnik	7 000
11.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	239 000
12.	Biblioteka Sejmowa w Warszawie	5 000
13.	Biblioteka Głównej Akademii Muzycznej w Katowicach	8 700
14.	Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie	2 000
15.	Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach	2 626
16.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	750
17.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	15 000
18.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Ciechanowie	5 500
19.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wlkp.	7 000
20.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	22 878
21.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie	10 000
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	43 490
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	3 822
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	21 316
25.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	2287 (zbiory dżs zostały zniszczone podczas powodzi w 1997 r.)
26.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	2 900
27.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	6 800
28.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu	1 800
29.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna M. St. Warszawy	25 000
30.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	51 107
31.	Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni	477
32.	Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu	800
33.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubaniu	934
34.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie	4 000
35.	Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim	1 000
36.	Biblioteka Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gdańskim	200
37.	Miejska Biblioteka Publiczna w Tczewie	2 085

posiada Biblioteka Narodowa. Trzeci najbogatszy ilościowo zbiór publikacji niekonwencjonalnych zebrała wrocławska Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział Dokumentów Życia Społecznego BZNiO pod względem liczby kolekcjonowanych wydawnictw wyprzedził, np. wszystkie biblioteki uniwersyteckie w Polsce. Fakt ten pozytywnie świadczy o funkcjonowaniu Działu zwłaszcza, że gromadzone publikacje dotyczą określonych zakresów tematycznych, są na bieżąco opracowywane i udostępniane. Co ciekawe, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Wrocławiu posiada największą kolekcję z wszystkich rozpoznanych placówek wojewódzkich. Druga pod względem liczby efemeryd jest Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie, której zbiór jest o ponad 7500 egzemplarzy mniejszy w porównaniu z WiMBP we Wrocławiu. Największą kolekcję efemeryd wśród małych placówek miejskich zgromadziła Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie.

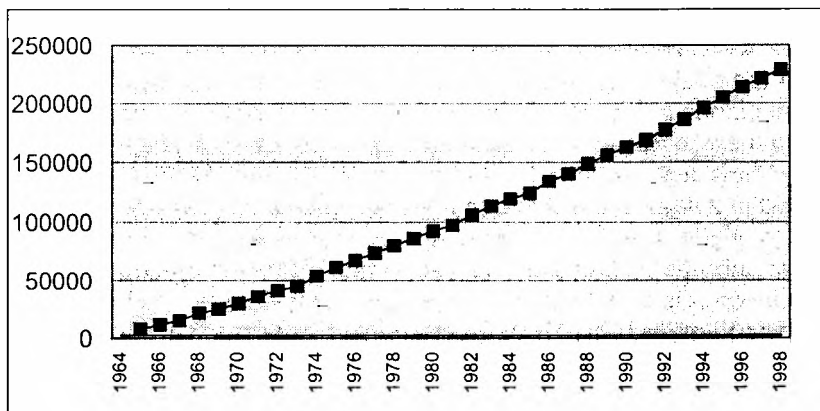
Badania przeprowadzone z autopsji umożliwiły także analizę stanu ilościowego druków ulotnych zgromadzonych w bibliotekach wrocławskich. Jak wskazują informacje zawarte w rocznych sprawozdaniach Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki ZNiO średni roczny przyrost zbioru dokumentów życia społecznego w ciągu minionego trzydziestopięciolecia wynosił 6742 egzemplarze wydawnictw efemerycznych⁵⁹. Dla Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej identyczny wskaźnik obliczony na podstawie ilorazu liczby nabytków oraz lat działalności, równy jest 3092. Różnica w rocznej ilości gromadzonych druków ulotnych w przypadku dwóch wrocławskich bibliotek jest bardzo duża i wynika z wszystkich wymienionych już wyżej czynników. Trzecia rozpatrywana z autopsji Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego nie prowadzi statystyk dotyczących napływających wydawnictw, nikt z pracowników Gabinetu Śląsko-Łużyckiego nie potrafił też wstępnie oszacować ilości magazynowanych druków. W efekcie kolekcja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu policzona została na podstawie wielkości zajmowanego miejsca⁶⁰.

Stan ilościowy zbiorów publikacji efemerycznych oraz liczbę nabytków w poszczególnych latach funkcjonowania Działu Dokumentów Życia Społecznego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz Działu Dokumentów Życia Społecznego Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. T. Mikulskiego we Wrocławiu prezentują poniższe wykresy liniowe oraz słupkowe nr 1, 2, 3 i 4.

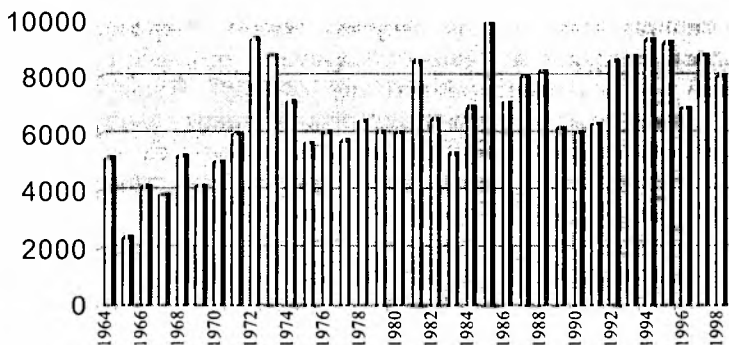
⁵⁹ Sprawozdania z pracy Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNiO z lat 1964-1998.

⁶⁰ Zob. tabela 1, poz. 8.

Dział Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki ZNiO we Wrocławiu

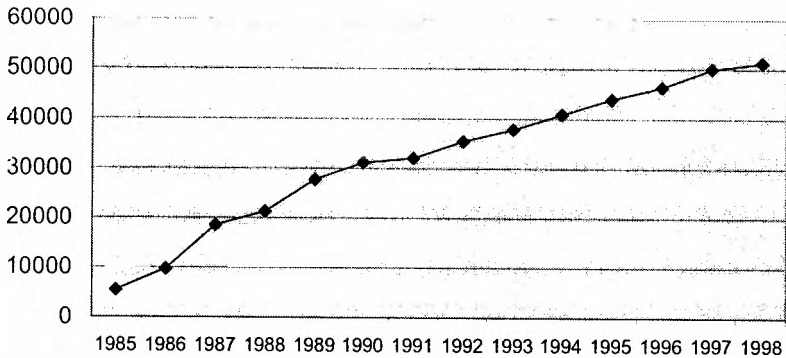
Wykres 1. Wzrost liczby zgromadzonych dokumentów ulotnych w Dziale Dokumentów Życia Społecznego BZNiO w poszczególnych latach funkcjonowania Działu

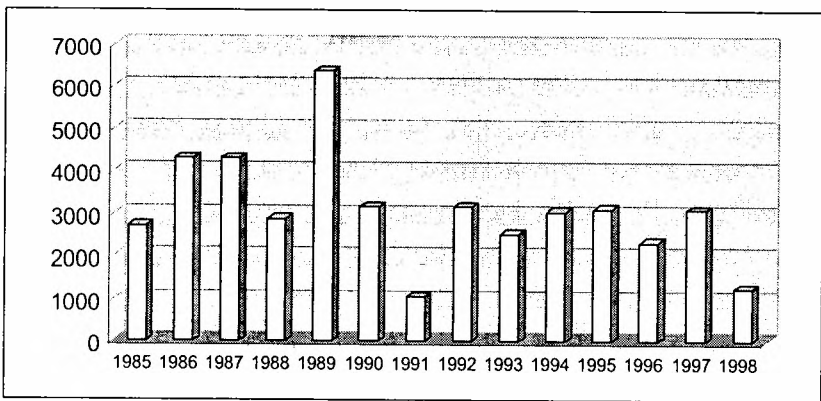
Wykres 2. Przyrost nabywanych dokumentów życia społecznego w poszczególnych latach działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki ZNiO we Wrocławiu

Jak wskazują powyższe wykresy biblioteki wrocławskie w różnych latach nabywały odmienne ilości efemeryd. Duże znaczenie mają tu, oprócz raczej stałych czynników bibliotecznych jak liczba pracowników, profil gromadzenia czy budżet również czynniki zewnętrzne, tj. ważne wydarzenia polityczne, społeczne, kulturalne czy religijne. Na

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. T. Mikulskiego

Wykres nr 3. Wzrost liczby zbiorów dokumentów ulotnych w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu od początku funkcjonowania Działu Dokumentów Życia Społecznego

Wykres 4. Liczba nabywanych dokumentów ulotnych w poszczególnych latach działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu

przykład w 1989 r., w którym nastąpił przełom ustrojowy Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna zgromadziła rekordową liczbę materiałów ulotnych. Podobnie w 1997 r., kiedy odbywał się we Wrocławiu Kongres Eucharystyczny Dział Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich zebrał widocznie

większą liczbę egzemplarzy efemeryd⁶¹. Dla innych badanych bibliotek roczny przyrost zbiorów obliczony został na podstawie ilorazu stanu zbiorów do okresu działalności sekcji, komórek, samodzielnych stanowisk pracy oraz działów dokumentów życia społecznego⁶². Średnio w roku zbiory druków efemerycznych w poszczególnych bibliotekach wzrastają o:

Biblioteka Narodowa: **34 032** egzemplarze

Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego: 400

Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego: **21 164**

Biblioteka Uniwersytetu MCS w Lublinie: 3125

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego: 2615

Biblioteka Uniwersytetu Toruńskiego: 2291

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego: **5064**

Biblioteka Gdańska PAN: 885

Biblioteka Kórnicka PAN: 437

Biblioteka Sejmowa: 1000

Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Katowicach: 290

Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie: 250

Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach: 888

Biblioteka Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie: 30

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku: 136

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wielkopolskim: 437

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy: 1 906

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie: 312

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie: **5436**

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży: 224

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie: 819

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu: 1 183

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile: 76

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku: 295

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu: 85

Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni: 19

Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu: 57

Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie: 250

Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim: 23

Miejska Biblioteka Publiczna w Tczewie: 173.

⁶¹ Sprawozdanie z działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego w 1997 r.

⁶² Ankiety nadesłane przez biblioteki.

Największe ilości dokumentów życia społecznego zgromadziły rocznie Biblioteka Narodowa, Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Lublinie oraz Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu. Stosunkowo niewiele materiałów niekonwencjonalnych w porównaniu z innymi placówkami uniwersyteckimi kolekcjonuje rocznie Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego. Niewielkie też ilości efemeryd włączane są do zbiorów druków ulotnych przechowywanych w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Bogatyni, Makowie Mazowieckim i Inowrocławiu oraz w Bibliotece Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie.

Obliczone wskaźniki przyrostu zbiorów wydawnictw nietradycyjnych pokazują średnią liczbę nabytków włączanych w każdym roku do kolekcji badanych bibliotek. Rozbieżności ilościowe wynikają z wymienionych powyżej czynników różniących biblioteki⁶³.

Biblioteki zagraniczne chętnie gromadzą druki ulotne i dostrzegają w nich cenne materiały źródłowe. Dokumenty życia społecznego są bowiem uważane za „barometr socjologiczny, który odzwierciedla standardy socjalnych zachowań w danym czasie”, są przedmiotem troski wielu bibliotek, stanowią przedmiot badań wielu uczonych. Krótki przegląd zagranicznych kolekcji dokumentów życia społecznego rozpocznie najbardziej znany zbiór efemeryd europejskich znany jako Kolekcja Efemeryd Johna Johnsona⁶⁴. Zbiór ten przechowywany w Bibliotece Bodlejańskiej w Wielkiej Brytanii zawiera ponad milion kart dań, kart świątecznych, pocztówek, biletów, afiszy, plakatów, katalogów, zakładek książkowych, kart ilustracyjnych, kalendarzy, programów, zdjęć, fotosów, ogłoszeń, obwieszczeń, pamiątek, zaproszeń, ulotek, wydawnictw reklamowych, druków okolicznościowych, etykiet, naklejek. Gromadzone materiały dotyczą literatury, polityki, nauki, socjologii, historii teatru, historii drukarstwa i księgarstwa, grafiki oraz religii. Cały zbiór podzielony jest na siedemset kategorii. Kolekcja rozwija się na bieżąco, najstarszy przechowywany dokument pochodzi z 1508 r., inne wydawnictwa datują

⁶³ Zob. Aneks.

⁶⁴ J. de Monins Johnson, który stworzył kolekcję dokumentów życia społecznego, był w latach 1925-1946 papirosologiem i wydawcą na Uniwersytecie w Oxfordzie. <http://www.bodley.ox.ac.uk/toyota>;

<http://www.Bodley.ox.ac.uk/guides/wmss/modpol,guide132.htm>

się z XXVII, XXVIII, XIX oraz XX w.⁶⁵. Dokumenty życia społecznego wydane po 1960 r. są kolekcjonowane oraz magazynowane ale opracowywane tylko w wybranych, najważniejszych i najpopularniejszych kategoriach⁶⁶.

Litewska Biblioteka Narodowa gromadzi plakaty, afisze, dokumentację techniczną, kalendarze ścienne i kartkowe, programy nauczania, programy edukacyjne, wydawnictwa reklamowe, ulotki, zaproszenia oraz inne publikacje, które nie posiadają Międzynarodowego Znormalizowanego Opisu Wydawnictw Zwartych (ISBN)⁶⁷. Zbieraniem tych materiałów zajmuje się Centrum Bibliografii i Księgoznawstwa, Dział Lituanistyki, Dział Muzykaliów oraz Dział Literatury o Sztuce. Specjalistyczne publikacje ulotne przechowywane w trzech ostatnich wymienionych wydziałach Litewskiej Biblioteki Narodowej po upływie dziesięciu lat magazynowania są niszczone. Dokumenty zgromadzone w Centrum Bibliografii i Księgoznawstwa zostają tam na zawsze.

Największą oraz najbogatszą węgierską kolekcję niekonwencjonalnych materiałów bibliotecznych posiada **Oddział Grafiki i Druków Ulotnych w Bibliotece Szechenyi w Budapeszcie**. Przechowywany w nim zbiór liczy obecnie ponad dwa miliony egzemplarzy niezwykle cennych dokumentów życia społecznego drukowanych po 1712 r.⁶⁸. Do kolekcji tej należą również ulotki, programy i plakaty opatrzone tekstem, publikowane od 1801 r. oraz plakaty graficzne, sztychy, pocztówki i klepsydry, wydawane po 1886 r.⁶⁹. Kolekcję tworzą bardzo interesujące dokumenty z okresu zwanego na Węgrzech Wojną o Niepodległość (1848-1849) oraz czasów Republiki Węgierskiej (1919). Zbiór powiększany jest ciągle i uzupełniany o publikacje współczesne, które gromadzone są bez względu na rozmiary. Węgierskie teatralia zbiera Oddział Zbiorów Historii Teatru powołany w 1949 r. Wpływające nabytki dotyczą trzech głównych działów: Teatru Narodowego, Teatru Komедii oraz Teatru Ludowego. Oprócz wy-

⁶⁵ <http://www.Bodley.ox.ac.uk/guides/wmss/modpol,guide132.htm>

⁶⁶ Z informacji nadesłanych przez J. A. Lambert, kierowniczkę Kolekcji Dokumentów Życia Społecznego Johna Johnsona

⁶⁷ Informacje przesłane przez kierowniczkę Działu Lituanistyki Litewskiej Biblioteki Narodowej, S. Velaviciene.

⁶⁸ Informacje zawarte w Collection of Graphics and Small Prints in Szechenyi Library, nadesłane przez B. Kiss z Biblioteki Szechenyi.

⁶⁹ Informacje zawarte w Theater History Collection nadesłane przez B. Kiss z Biblioteki Szechenyi.

mienionych grup, zbiór zawiera również dokumenty odnoszące się do dziejów niemieckich teatrów w Budzie oraz teatrów Esterhazy⁷⁰.

Gromadzeniem dokumentów życia społecznego w Danii zajmuje się m. in. **Wydział Wydawnictw Duńskich Biblioteki Królewskiej**, której efemerydy od 1902 r. włączane są do tzw. Kolekcji Małych (small) Druków⁷¹. Korzystając z przywileju egzemplarza obowiązkowego od 1697 r. do zbioru włączane są pojedyncze kopie publikacji wydawanych w Danii, tj. statuty organizacji i stowarzyszeń, gazetki, ulotki, plakaty, teatralia, wydawnictwa związane z filmem, kalendarze, pamiątniki, książki telefoniczne, przewodniki turystyczne, listy płac, materiały kopenhaskiej rady miejskiej, raporty. Biblioteka Królewska zbiera wszystkie tradycyjne rodzaje druków ulotnych z wyjątkiem niewypełnionych formularzy, rozkładów jazdy środków publicznego transportu, tekstów piosenek układanych z okazji świąt rodzinnych, pieśni pogrzebowych oraz kalendarzy pozbawionych tekstu⁷².

Kolekcja dokumentów życia społecznego gromadzona w Oddziale Druków i Fotografii w **Bibliotece Kongresu w Waszyngtonie** składa się z materiałów zawierających ważne informacje dotyczące Kongresu USA, urzędów federalnych, instytucji akademickich i badawczych oraz rodzimej biblioteki⁷³. Włączane druki reprezentują wszystkie tradycyjne rodzaje wydawnictw efemerycznych, największym uznaniem cieszą się materiały zawierające informacje z dziedziny polityki zagranicznej, wojskowości oraz ekonomii. W Bibliotece Kongresu znajduje się również kolekcja europejskich – francuskich i belgijskich dokumentów życia społecznego. Przechowywane tu ulotki, katalogi, prospekty pochodzą z XIX oraz początków XX w. i dotyczą księgoznawstwa, historii drukarstwa oraz feminizmu⁷⁴.

⁷⁰ Kolekcja teatraliów Biblioteki Szechenyi liczy w sumie ponad 600 tysięcy druków ulotnych, w skład których wchodzi około 30 tys. scenariuszy przedstawień, 140 tys. afiszy i plakatów teatralnych oraz ponad 390 tys. zdjęć, programów i ulotek o spektaklach, które datują się od początków historii węgierskiej sceny w końcu XVIII stulecia do współczesności. Najcenniejszy zbiór stanowi 21 tys. oryginalnych obrazów i grafik przedstawiających projekty kostiumów oraz scenografii, których autorami byli m.in. C. Maurer, G. Telepi, J. Kemendy. Najcenniejszymi dokumentami są natomiast listy Haydna i Beethovena, które należą do teatraliów pochodzących z kolekcji Esterhazy.

⁷¹ *The Royal Library, Cillection of Small Print*. The National Libaray of Denmark, Information Brochure 5, Kopenhga 1990 s. 1-3.

⁷² Na podstawie rozporządzenia z 1927, op. cit., s. 2.

⁷³ *Library of Congress, Collection Policy Statement on Ephemera*. 1999 s. 1-3.

⁷⁴ *European Publishing Ephemera Processed*. 1995 (v. 54, 11) s. 1-2.

Największy zbiór australijskich dokumentów życia społecznego nazywany potocznie „Kolekcją Australijczyków” przechowywany jest w **Australijskiej Bibliotece Narodowej**⁷⁵. Zbiór ten zawiera m. in. afisze, broszury, katalogi, plakaty, ulotki, zaproszenia, obwieszczenia, fotografie, mapy, teatralia, materiały muzyczne, nagrania dźwiękowe o historycznej wartości, filmy i kasety wideo oraz materiały elektroniczne, dokumenty dotyczące stowarzyszeń, organizacji narodowych, dyskusji publicznych, informacji o specyficznych rejonach geograficznych, wydarzeń o narodowym znaczeniu, informacji o wyborach federalnych, zagadnień związanych ze sprawami wydawniczymi, handlem książką i informacją⁷⁶. Australijska Biblioteka Narodowa w Canberze kolekcjonuje przede wszystkim wydawnictwa publikowane w niewielkich nakładach o ogólnonarodowym znaczeniu, których treść dotyczy bieżących spraw publicznych oraz informacji o określonych grupach i ruchach społecznych⁷⁷.

Kanadyjskie wydawnictwa ulotne przechowuje m. in. **Biblioteka Metropolitan Toronto Reference**, która posiada np. efemerydy z okresu wojen napoleońskich, epoki wiktoriańskiej, I i II wojny światowej, materiały dotyczące budowy kolei żelaznej, rozwoju floty kanadyjskiej, elektryfikacji kraju⁷⁸. Biblioteka ta przechowuje kolekcje tematyczne, które są na bieżąco rozbudowywane.

Dokumenty życia społecznego kolekcjonowane przez biblioteki zagraniczne uznawane są za fragment narodowego dziedzictwa⁷⁹. Spuścizna ta jest gromadzona i zabezpieczana przez biblioteki, które wspólnymi przedsięwzięciami z Towarzystwami Miłośników Efemeryd, starają się problemem dokumentów ulotnych zainteresować szerokie kręgi społeczeństwa.

Trudno jest oszacować aksjologiczną wartość dokumentów życia społecznego przechowywanych w polskich bibliotekach, ponieważ wymaga ona rozpatrywania elementów intencjonalnych druków. Sfera materialna, w przeciwieństwie do sentymentalnej, jest oceniana co-

⁷⁵ M. Dewe, P. Drew: *The collection of Printed Ephemera in Australia at National, State and Local Levels*. International Information and Library Review 1993, nr 25 s. 123.

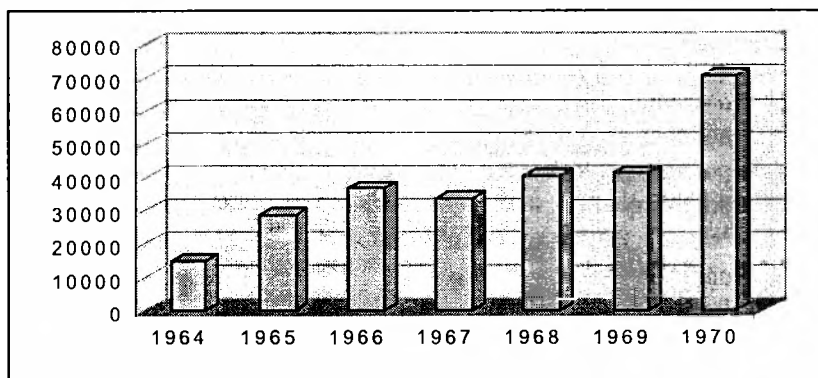
⁷⁶ Z wyjątkiem katalogów wielkich galerii sztuki, które wykorzystywane są jako materiały monograficzne.

⁷⁷ Wszystkie materiały należące do narodowej kolekcji australijskich dokumentów życia społecznego są w chwili obecnej włączane do australijskiej bibliografii sieciowej – Australian Bibliographic Network, tworzonej wspólnie przez ponad tysiąc bibliotek. Op. cit., s. 125.

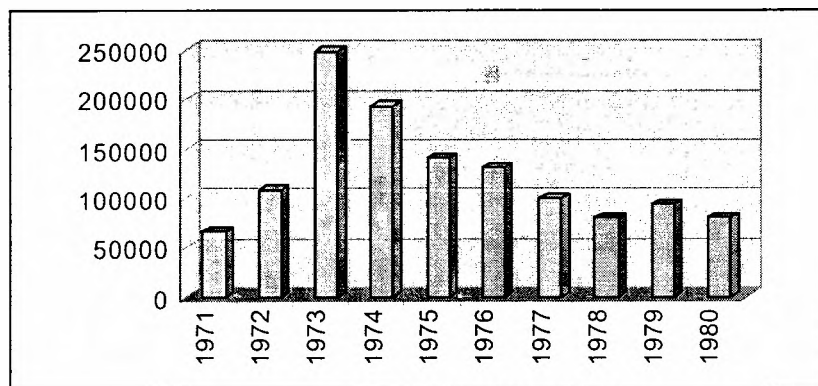
⁷⁸ Ephemera Canada, 1993, V. 3, nr 1 s. 2-6.

⁷⁹ Kanada's Printed Heritage, s. 1 (karta tytułowa The Ephemera Society of Canada); The Royal Library, Cillection of Small Print, The National Libaray of Denmark, Information Brochure 5, Kopenhga 1990.

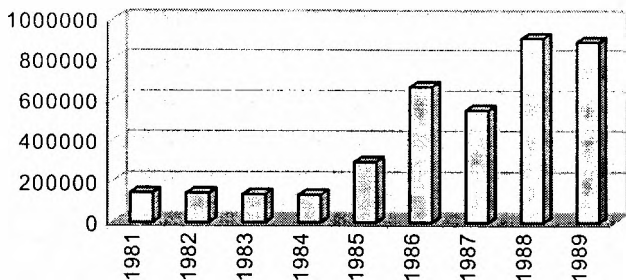
rocznie. W sprawozdaniach z prac działów dokumentów życia społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu zawarte są informacje o wartości przechowywanych zbiorów. Dane te mogą rzucić nieco światła na inne kolekcje druków ulotnych przechowywanych w polskich bibliotekach. Szczegółową wartość wydawnictw niekonwencjonalnych przedstawiają poniższe wykresy słupkowe. Szacunki dla Biblioteki ZNiO we Wrocławiu zostały przedstawione w czterech diagramach ze względu na długość pracy Działu oraz zmienny kurs złotego w poszczególnych latach. Informacje uzyskane z WiMBP pozwoliły na zamieszczenie jednego wykresu z ujednoczoną wartością zbiorów.

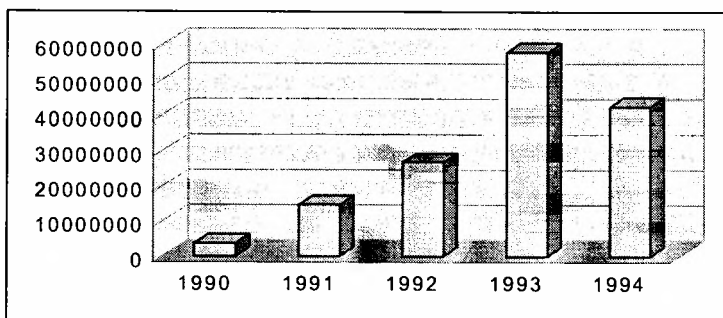
Wykres 5. Wartość (w złotych) materiałów niekonwencjonalnych nabywanych w latach 1964-1970 przez Dział Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu

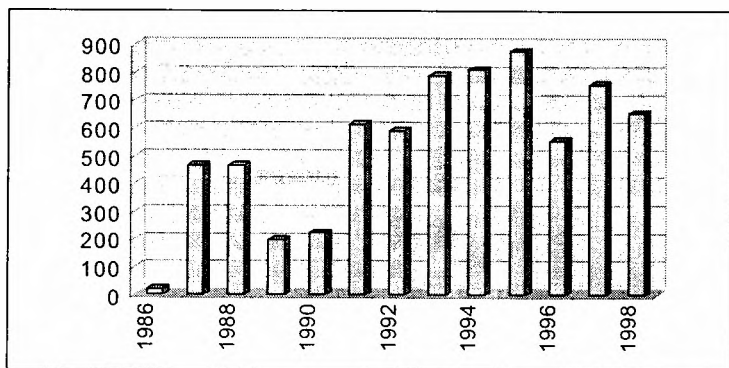
Wykres 6. Wartość (w złotych) materiałów niekonwencjonalnych nabywanych w latach 1971-1980 przez Dział Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu

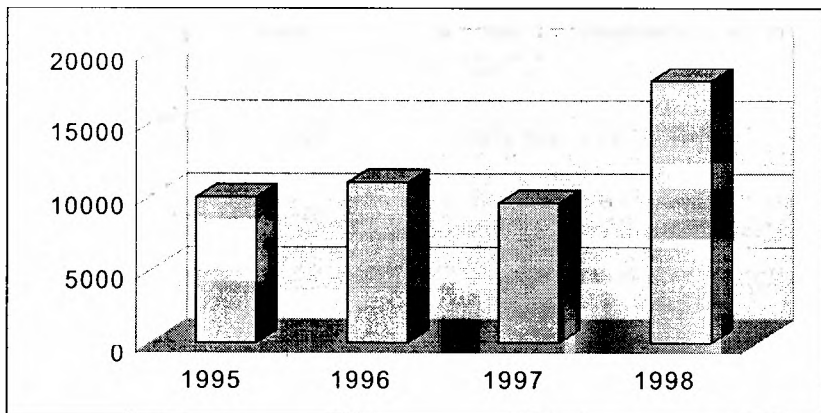
Wykres 7. Wartość (w złotych) materiałów niekonwencjonalnych nabywanych w latach 1981-1989 przez Dział Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu

Wykres 8. Wartość (w złotych) materiałów niekonwencjonalnych nabywanych w latach 1990-1994 przez Dział Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu

Wykres 9. Wartość (w złotych) materiałów niekonwencjonalnych nabywanych w latach 1986-1998 przez Dział Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu

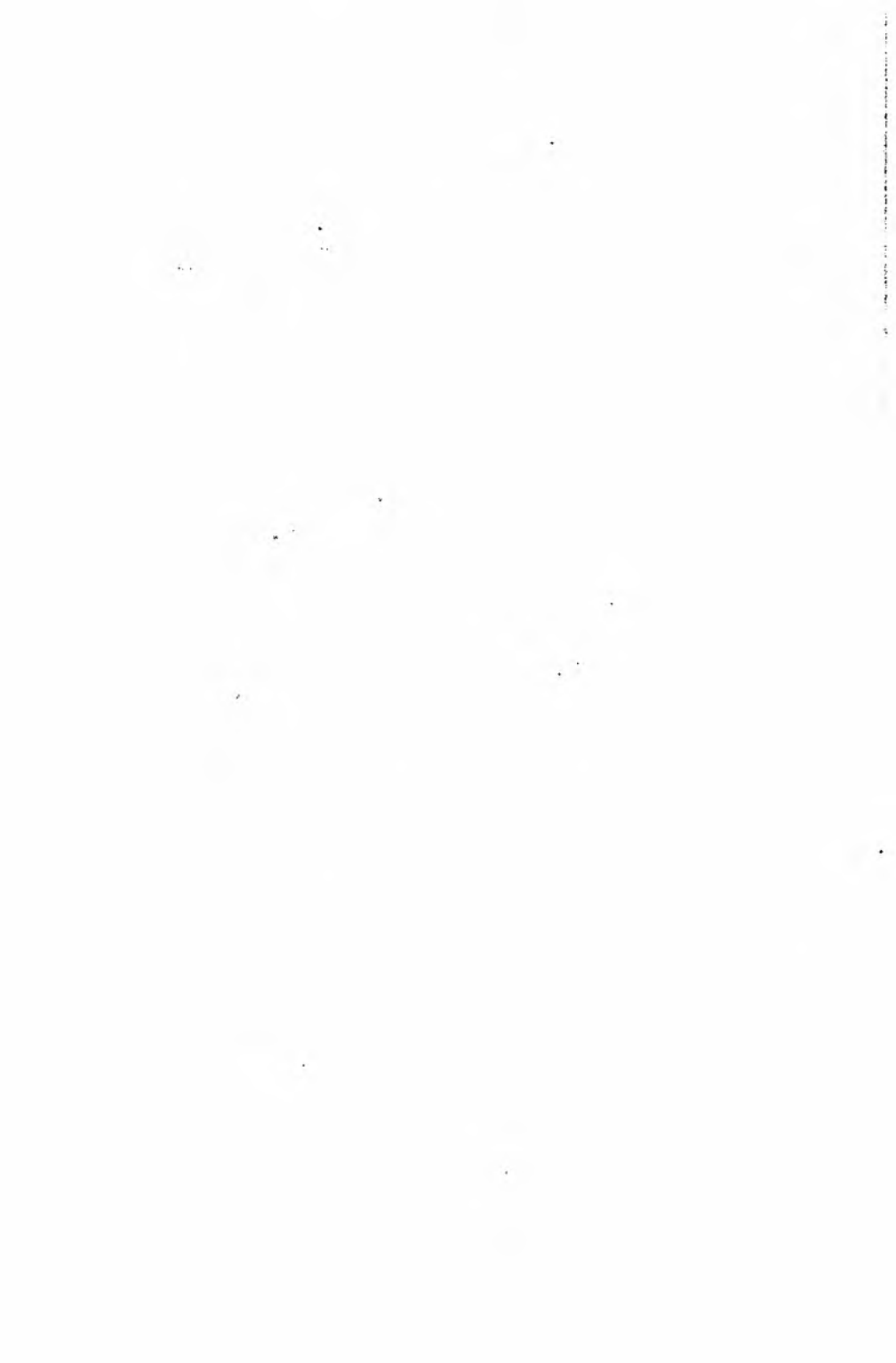

Wykres 10. Wartość materiałów niekonwencjonalnych nabywanych w latach 1986-1998 przez Dział Dokumentów Życia Społecznego WiMBP we Wrocławiu (sprawozdania z pracy Działu zawierają podeninacyjne ceny nabytków)

Zaprezentowane wykresy wyraźnie wskazują na różnice wartości materialnej wydawnictw nietradycyjnych corocznie włączanych do dwóch wrocławskich kolekcji. W każdym roku ceny nabytków ulegają zmianom, które wynikają z wielu czynników jak choćby koszty druku publikacji ulotnych czy obowiązujące na rynku ceny publikacji zakupowanych przez Ossolineum. Wartość samej kolekcji rośnie wraz z jej wiekiem, dużo wyższe ceny osiągają wydawnictwa archiwalne lub pojedyncze egzemplarze historycznych druków. W zbiorach działów dokumentów życia społecznego jest wiele historycznych wydawnictw, których wartość z każdym rokiem zwiększa się. Druki te są poszukiwane na rynku antykwarycznym, o ich popularności świadczą ceny, np. ogłoszenia wyborcze sprzed lat wyceniane są na 100 złotych, wartość afiszy szacowana jest na 100-150 złotych. Ceny osiągane przez wydawnictwa ulotne na aukcjach są jeszcze wyższe⁸⁰. Zbiory dokumentów życia społecznego są wartościowe materialnie, co uzmysławia fakt, iż nabytki z czterech lat po okresie denominacji oszacowano na kwotę 48542 złotych⁸¹.

⁸⁰ Informacja o cenach antykwarycznych znajduje się w części pracy poświęconej stanowi ilościowemu zbiorów.

⁸¹ Sprawozdania z pracy Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNIo w latach 1995-1998.

Organizacja i metodyka prac bibliotecznych

Dokumenty życia społecznego w świetle badań w większości polskich bibliotek uznawane są za zbiory specjalne¹. *Encyklopedia Wiedzy o Książce* podaje, iż oprócz druków efemerycznych do zbiorów specjalnych zaliczane są rękopisy, stare druki, zbiory kartograficzne, muzyczne, graficzne, numizmaty, ekslibrisy, cymelia, mikrofilmy oraz fotokopie². W strukturze zbiorów poszczególnych bibliotek miejsce materiałów ulotnych zależy od tego, czy w danej bibliotece działa sekcja specjalizująca się w pracy z wydawnictwami efemerycznymi. Działy dokumentów życia społecznego funkcjonują w bibliotekach naukowych, tj. Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Bibliotece PAN w Kórniku czy Bibliotece Zakładu Naukowego im. Ossolińskich. W bibliotekach większych miast, tj. Bydgoszczy, Olsztynie działają komórki dokumentów życia społecznego. W bibliotekach mniejszych ośrodków praca z dokumentami niekonwencjonalnymi zawiera się w zakresie obowiązków pracowników Działów Informacyjno-Bibliograficznych np. w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Lesznie, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Łomży, także Czytelni, co praktykowane jest w Bibliotece Publicznej w Lubaniu czy Bibliotece Publicznej w Kłodzku lub działów Zbiorów Specjalnych jak w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Lublinie, Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Pile. Przeprowadzone badania nie wykazały w tym zakresie żadnych prawidłowości³. Biblioteki nauko-

¹ Aż 80% ankietowanych placówek uznaje dokumenty życia społecznego za zbiory specjalne.

² *Encyklopedia Wiedzy o Książce*. Op. cit., szp. 2607.

³ W czterech miejskich bibliotekach publicznych druki efemeryczne gromadzone są w czytelni. Patrz tab. 2.

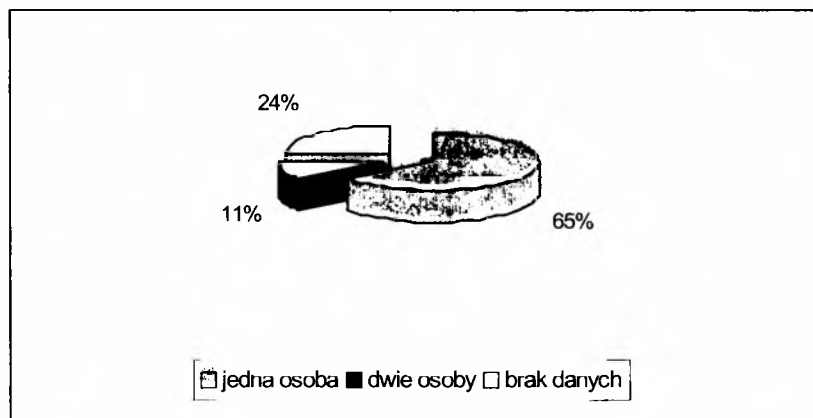
Tabela 2

Daty utworzenia działów dokumentów życia społecznego, sekcji, komórek oraz samodzielnych stanowisk pracy z drukami ulotnymi lub daty rozpoczęcia gromadzenia materiałów ulotnych przez inne działy przebadanych bibliotek

Lp.	Nazwa i adres biblioteki	Rok
1.	Biblioteka Narodowa	1928, 1951 Gabinet Dokumentów Życia Społecznego
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	1970 Dział Zbiorów Specjalnych
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Krakowie	1952 Dział Dokumentów Życia Społecznego
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	1968 samodzielne stanowisko pracy
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	1960 sekcja dokumentów życia społecznego
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	1974 komórka dokumentów życia społecznego
7.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	1985 Gabinet Dokumentów Życia Społecznego
8.	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu	1945 Gabinet Śląsko - Łużycki
9.	Biblioteka PAN Gdańsk	1969 komórka dokumentów życia społecznego
10.	Biblioteka PAN Kórnik	1982 komórka dokumentów życia społecznego
11.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	1964 Dział Dokumentów Życia Społecznego
12.	Biblioteka Sejmowa w Warszawie	1993
13.	Biblioteka Główniej Akademii Muzycznej w Katowicach	1968 Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej
14.	Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie	1990
15.	Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach	1995
16.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	1973 komórka dokumentów życia społecznego
17.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	1987 samodzielne stanowisko pracy z dżs
18.	Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy	1959 komórka dokumentów życia społecznego
19.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Ciechanowie	Brak danych, dżs zbiera Dział Udostępniania Zbiorów i Informacji
20.	Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wlkp.	1982 samodzielne stanowisko pracy z dżs
21.	Biblioteka Śląska w Katowicach	1978 samodzielne stanowisko pracy, 1998 Dział DŻS
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	1988 samodzielne stanowisko pracy z dżs
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie	1960, dżs gromadzi Dział Informacyjno-Bibliograficzny
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	1991, dżs gromadzi Dział Zbiorów Specjalnych
25.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	1981, dżs gromadzi Dział Informacyjno-Bibliograficzny
26.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	1972 komórka dokumentów życia społecznego
27.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	1996 samodzielne stanowisko pracy z dżs
28.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	1960 dżs gromadzi Dział Zbiorów Specjalnych
29.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	1975, dżs gromadzi Dział Informacyjno-Bibliograficzny
30.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu	1977, dżs gromadzi Dział Informacyjno-Bibliograficzny
32.	Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	1984-Dział Dokumentów Życia Społecznego; od 1999 sekcja dżs
33.	Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni	1973 samodzielne stanowisko pracy z dżs
34.	Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu	1984 komórka dokumentów życia społecznego
35.	Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku	1970 efemerydy zbiera pracownik czyteln
36.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubaniu	Brak danych efemerydy zbiera pracownik czyteln
37.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie	1982 efemerydy zbiera pracownik czyteln
38.	Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim	1946 komórka dokumentów życia społecznego
39.	Biblioteka Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gdańskim	Brak danych efemerydy zbiera pracownik czyteln
40.	Miejska Biblioteka Publiczna w Tczewie	1986 samodzielne stanowisko pracy z dżs

we starają się tworzyć specjalistyczne działy druków ulotnych, co należy łączyć z dużą aktywnością wydawniczą ośrodków naukowych i kulturalnych. Wyjątkiem są tu Gdańska i Kórnicka Biblioteka PAN, w których publikacjami ulotnymi zajmuje się komórka dokumentów życia społecznego oraz Biblioteka Uniwersytetu w Łodzi, gdzie działa sekcja druków ulotnych. Biblioteki same regulują miejsce zbiorów efemeryd w swojej strukturze w zależności od liczby pracowników, umiejętności pracy z materiałami efemerycznymi, powierzchni magazynowej, tradycji gromadzenia, dyspozycji kierownictwa. Biblioteki, w których działają działy, komórki, sekcje, samodzielne stanowiska pracy z materiałami ulotnymi oraz przynależność tych druków do innych oddziałów bibliotek jak Dział Informacyjno-Bibliograficzny, Czytelnia Główna, Dział Zbiorów Specjalnych czy Dział Udostępniania Zbiorów i Informacji (tabela 2)⁴.

Organizacja pracy w działach, sekcjach, komórkach i samodzielnych stanowiskach pracy z dokumentami życia społecznego uzależniona jest także od wspomnianych już czynników. W świetle przeprowadzonych badań w Bibliotece Narodowej drukami efemerycznymi zajmuje się dziesięć osób, w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz w Bibliotece Jagiellońskiej trzy. Ilość personelu pracującego z materiałami niekonwencjonalnymi w pozostałych placówkach przedstawia następujący wykres.

Wykres 11. Wykres ilustrujący procentową liczbę bibliotek, w których dokumentami życia społecznego zajmuje się jeden lub dwóch pracowników.

⁴ Tab. 2 została opracowana na podstawie odpowiedzi przesłanych przez badane biblioteki.

Dziewięć bibliotek nie podało stanu zatrudnionych osób. W Wojewódzkiej Bibliotece w Olsztynie oraz w Bibliotece Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie drukami efemerycznymi zajmuje się jedna osoba zatrudniona na pół etatu. Prawie połowa ankietowanych (49%) wypowiedziała się negatywnie na temat liczby zatrudnionych osób zajmujących się drukami ulotnymi i stwierdziła, iż drukami ulotnymi zajmuje się w bibliotekach niewystarczająca liczba osób. Problem ten dotyczy również Biblioteki Narodowej, w której efemerydami zajmuje się najliczniejsza grupa osób. Z uwagi, iż w placówce tej od 2 stycznia 2000 r. działa Czytelnia Dokumentów Życia Społecznego i część pracowników obsługuje czytelników, kierowniczką Gabinetu Z. Głowacka obawia się o ciągłość opracowania⁵. Zgodnie z danymi zawartymi w odpowiedziach wielu bibliotekarzy uważa, iż w pracy z efemerydami konieczne jest zatrudnienie historyka. Postulat taki wysunęła także Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim. Biblioteki sygnalizujące zbyt małą obsadę personalną skarżyły się jednocześnie na złą organizację pracy, która w dużym stopniu zależy od efektywności pracy zatrudnionych osób oraz liczby etatów. W części placówek, np. w Bibliotece przy Muzeum Śląskim w Katowicach zaledwie jeden pracownik posiada kwalifikacje biblioteczne, w Bibliotece Sejmowej brak kadry uniemożliwia właściwą pracę z drukami ulotnymi, w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Płocku efemerydy są tylko katalogowane, gdyż nie ma osób, które zajęłyby się, np. ich udostępnianiem. Podobnie w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego brak etatów powoduje, iż cenne druki zalegają magazyny zamiast służyć danymi do badań. W 35% bibliotek ilość zatrudnionych osób wystarcza do pracy z materiałami ulotnymi. Ze swej kadry zadowolone są takie placówki, jak Biblioteka Jagiellońska, która nie zamierza rozszerzać zakresu gromadzonych dokumentów życia społecznego lub mniejsze ośrodki, np. Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni.

Praca w bibliotekach, gdzie zatrudniona jest większa liczba osób, np. w Bibliotece Narodowej, Bibliotece Jagiellońskiej oraz Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich przebiega sprawniej, gdyż pracownicy mogą się wyspecjalizować w konkretnych zadaniach tj. gromadzenie druków, opracowanie, katalogowanie, obsługa czytelników. Biblioteki większe są jednak bardziej obciążone zarówno ilością zgromadzonego materiału, jak i liczbą użytkowników, co jest widoczne zwłaszcza w ośrodkach uniwersyteckich. W przeważającej liczbie bibliotek drukami niekonwencjonalnymi zajmuje się jednak tylko jedna

⁵ Zgodnie z informacjami uzyskanymi podczas wywiadu z Z. Głowacką, Czytelnia Gabinetu cieszy się rosnącą popularnością, w pierwszym kwartale 2000 r. odwiedziło ją 360 czytelników. Liczba użytkowników systematycznie rośnie.

osoba. Praktycznie w większości polskich bibliotek wszystko zależy od indywidualnego stopnia przygotowania zawodowego bibliotekarzy, ich zaangażowania, sprawności w wyszukiwaniu odpowiednich materiałów, znajomości środowiska lokalnego, efektywności działań etc. Wskaźnikiem prawidłowości pracy w takim przypadku może być np. wielkość zbiorów, liczba osób korzystających ze zgromadzonej kolekcji lub ilość prac powstałych dzięki przechowywanym w danej bibliotece drukom ulotnym. Należy jednak pamiętać, iż w przypadku efemeryd każdy czynnik trzeba rozpatrywać indywidualnie z uwzględnieniem kompetencji i fachowości działań pracownika, aktywności wydawniczej środowiska, liczby ważnych wydarzeń np. politycznych, kulturalnych, naukowych, gospodarczych, religijnych w poszczególnych latach, kondycji finansowej biblioteki czy wreszcie zmieniającej się w czasie wartości zbiorów. Uważam, że dyrektorzy bibliotek powinni szczególnie troskliwie dobrać osoby zatrudniane do pracy z drukami ulotnymi. Obsady działów, komórek czy samodzielnych stanowisk pracy z wydawnictwami niekonwencjonalnymi nie mogą stanowić osoby przypadkowe, bez przygotowania zawodowego, pasji kolekcjonerskiej i zaangażowania. Jest to szczególnie ważne w bibliotekach, gdzie odpowiedzialnością za opisywany rodzaj wydawnictw obarczona jest jedna osoba. Zbiory szczególnie cenne warto też otoczyć opieką specjalistów – historyków, filologów, bibliologów, teatrologów, muzykologów, socjologów by jak najlepiej wykorzystać zgromadzone publikacje. Dokumenty efemeryczne wymagają takiej samej troski jak cenione przez biblioteki rękopisy, stare druki, zbiory graficzne czy kartograficzne.

Gromadzenie i ewidencja dokumentów życia społecznego

Praktyczna część tej książki oparta została na klasycznej drodze dokumentu w bibliotece, która obejmuje gromadzenie, opracowanie, udostępnianie i przechowywanie.

Działania praktyczne bibliotek zbierających dokumenty życia społecznego rozpoczynają gromadzenie druków. Powszechną przyczyną kolekcjonowania tego rodzaju materiałów bibliotecznych jest chęć ocalenia nietrwałych z natury dokumentów, które w przyszłości mogą stać się cenną bazą informacji dla uczonych badających różne dziedziny społeczne.

Główny cel gromadzenia stanowi stworzenie bogatych, kompletnych i miarodajnych kolekcji druków będących wynikiem

historycznych zjawisk życia społecznego. Biblioteki dążą do ochrony publikacji, które są często jedynym śladem działalności stowarzyszeń, partii, instytucji czy jedynym sygnałem o wydarzeniu, rocznicy, etc. Gromadzenie dokumentów życia społecznego to zabezpieczenie przed utratą źródeł, które w przyszłości będą stanowić podstawę lub uzupełnienie informacji o życiu regionu, miasta, zakładu pracy. Wszystkie przebadane biblioteki uwzględniają powyższe założenie, jednak każda realizuje je w zakresie swoich możliwości.

Drugi cel stanowi ochrona danych, które mogą być trudne do zdobycia lub niemożliwe do odtworzenia. Tego typu informacje stanowią np. ceny produktów czy stan zatrudnienia w zakładach pracy. Największe polskie biblioteki zbierają cenniki, oferty handlowe, katalogi giełdowe, karty reglamentacyjne, rachunki, spisy osobowe, rozkłady jazdy, zaproszenia na jednorazowe wydarzenia czy imprezy. Biblioteki Narodowa oraz Jagiellońska gromadzą tego typu informacje w najszerszej skali. Inne placówki interesują się danymi z własnego terenu lub tylko swojej instytucji.

Kolejną przyczynę, dla której biblioteki gromadzą druki ulotne jest fakt, iż efemerydy niosą wiadomości o różnych aspektach życia w danym okresie lub danej sytuacji politycznej, społecznej, ekonomicznej, gospodarczej, historycznej. Przykładem takiej kolekcji może być zbiór materiałów pochodzących z okresu pionierskiego przechowywany w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego. Mnogość rodzajów materiałów ulotnych oznacza różnorodność informacji. Jednak z uwagi na liczbę wydawnictw ulotnych biblioteki podejmują specjalizację, która gwarantuje kompletność kolekcji, np. materiałów dokumentujących życie teatralne, artystyczne, muzyczne, kulturalne, naukowe, polityczne, gospodarcze, społeczne, religijne.

Oprócz wymienionych przyczyn biblioteki gromadzą materiały ulotne ze względu na ochronę własnych danych archiwalnych oraz zabezpieczenie informacji o mieście lub regionie. Biblioteka Narodowa oraz Biblioteka Jagiellońska czynią starania by gromadzić dokumenty z terenu kraju. Pozostałe placówki w zależności od rangi oraz możliwości kolekcjonują piśmiennictwo z mniejszych lub większych rejonów. Wszystkie przebadane biblioteki tworzą kolekcje o treści humanistycznej, przy czym placówki naukowe starają się gromadzić zbiory o możliwie szerokiej tematyce. Biblioteki niższych szczebli z uwagi na mniejsze możliwości kadrowe, finansowe i lokalowe zawężają swój profil do najbardziej tradycyjnych materiałów lokalnych.

Przy budowaniu zbiorów dokumentów życia społecznego najistotniejsze kryterium stanowi *zasieg* kolekcjonowanych materiałów, który może być *formalny*, *terytorialny*, *chronologiczny* i *językowy*. Za-

się formalny odnosi się do gromadzenia wszelkich publikacji uznanych za materiały ilustrujące życie społeczne na danym terenie. Zasięg terytorialny zawęża kolekcjonowane publikacje do dokumentów dotyczących określonego terytorium – województwa, gminy, powiatu, miasta. Zasięg chronologiczny ogranicza gromadzone materiały do przyjętych przez bibliotekę ram czasowych. Zasięg językowy określa język, w którym publikowane są kolekcjonowane wydawnictwa ulotne. **Wśród polskich bibliotek zbierających dokumenty życia społecznego najbardziej widocznymi wyznacznikami charakteryzującymi zbiory są terytorium i chronologia.** Wszystkie przebadane biblioteki skupiają się na dokumentowaniu bieżącego życia społecznego lokalnej zbiorowości. Przyjęta zasada jest prawidłowa, ponieważ nie jest obecnie możliwe stworzenie uniwersalnej kolekcji dokumentów życia społecznego. Nie są w stanie przeprowadzić takiej operacji nawet największe i najlepiej zorganizowane biblioteki. Zresztą zachodziłoby pytanie o celowość takiego przedsięwzięcia. Z przebadanych placówek Biblioteka Narodowa oraz Biblioteka Jagiellońska starają się gromadzić druki pozaregionalne z całej Polski nabywane jako egzemplarz obowiązkowy. Zamiar ten trudno zrealizować, gdyż nie wszyscy wydawcy respektują nakaz przesyłania bibliotekom swoich publikacji. Problem ten dotyczy również egzemplarza regionalnego. Biblioteki skupiają się więc na lokalnym terenie, gdzie większość twórców druków ulotnych jest już rozpoznana, gdzie działają zaprzyjaźnione instytucje produkujące efemerydy oraz krąg społecznych odbiorców i użytkowników publikacji niekonwencjonalnych. **Dobre rozpoznanie środowiska lokalnego jest podstawą właściwego przebiegu procesu gromadzenia wydawnictw ulotnych.** Dlatego też biblioteki muszą się specjalizować w zbieraniu publikacji lokalnych ściśle związanych z regionem. Z uwagi na wartość źródłową druków efemerycznych największe placówki powinny czynić wysiłki nad śledzeniem całokształtu produkowanego w kraju piśmiennictwa, jednak w dobie usług sieciowych, które staną się w przyszłości udziałem także polskich bibliotek swobodny przepływ dokumentów życia społecznego nie będzie wymagał fizycznego gromadzenia każdej kartki papieru. Wystarczą dokumenty zapisane na nośnikach cyfrowych dostępne na monitorach pracujących w sieci komputerów.

Zakresy tematyczne i rodzaje gromadzonych obecnie dokumentów życia społecznego w krajach anglosaskich są podstawą do wyróżnienia tzw. zbiorów pełnych i reprezentatywnych⁶. Jeżeli biblioteka

⁶ Ang. „comprehensive collections” i „representative collections”. Ch. Makepeace: Op. cit. s. 128-130.

skupia się na kolekcjonowaniu wszelkich efemeryd (lub miarodajnej próbki ukazujących się dokumentów życia społecznego odnoszących się do danej tematyki) powstaje zbiór pełny. W przypadku, gdy zbierane druki ulotne mają stanowić **przykłady** rodzajów materiałów wydawanych w określonym czasie, wówczas budowana jest kolekcja reprezentatywna. Przebadane polskie biblioteki tworzą zbiory pełne o określonej, humanistycznej tematyce odnoszącej się do różnych zagadnień kultury, sztuki, ekonomii, polityki, religii, nauki, działalności społecznej. Biblioteki gromadzą dokumenty współczesne, bieżące. Druki retrospektywne, np. dokumenty z okresu wojny i okupacji z terenu Generalnej Guberni włączane do kolekcji druków ulotnych Biblioteki Jagiellońskiej muszą łączyć się tematycznie, uzupełniać lub wzbogacać istniejące wcześniej zbiory. Terytorium, z którego pochodzą zbierane dokumenty zależy od typu i zadań biblioteki. Placówki z przywilejem krajowego egzemplarza obowiązkowego gromadzą zbiory z terenu całej Polski. Regionalny egzemplarz obowiązkowy pozwala na śledzenie piśmiennictwa z województwa. Brak egzemplarza obowiązkowego zawęża zasięg terytorialny do najbliższej okolicy. Materiały pozaregionalne gromadzą Biblioteka Narodowa, wszystkie biblioteki uniwersyteckie, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteka PAN w Kórniku, Muzeum Azji i Pacyfiku, Muzeum Śląskie, Biblioteka Miasta Stołecznego Warszawy oraz Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Lublinie. Oczywiście nie wszystkie druki dostarczane jako egzemplarz obowiązkowy są interesujące dla biblioteki, która ze względu, np. na brak powierzchni magazynowej czy brak kadry ogranicza zakres gromadzonych druków. Przykładem takiej placówki jest Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, która selekcjonuje napływające do niej druki regionalne zbierając wydawnictwa dotyczące działalności najważniejszych placówek kulturalnych z Legnicy, Wałbrzycha, Kłodzka, Jeleniej Góry. **Ogólną prawidłowość stanowi fakt, iż biblioteki bez względu na swoją rangę koncentrują się na drukach lokalnych dokumentujących życie miasta, w którym działa placówka.**

Najczęściej gromadzone wydawnictwa to: afisze, broszury, cenniki, deklaracje, druki reklamowe, dyplomy, foldery, gazetki, informatory, katalogi, klepsydry, mapy, normy, odezwy, obwieszczenia, ogłoszenia, petycje, plakaty, plany miast, pocztówki, programy, raporty, rozkłady jazdy, przewodniki, spisy, sprawozdania, statuty, ulotki, umowy, wykazy, zaproszenia, zdjęcia. Gromadzone rodzaje dokumentów życia społecznego obejmują materiały graficzne, ogładowe, słuchowe oraz ogładowo-słuchowe. Ich szczegółowe rodzaje przedstawia tabela 3.

Gromadzone rodzaje dokumentów życia społecznego

Dokumenty graficzne	Dokumenty oglądowe	Dokumenty słuchowe	Dokumenty oglądowo-słuch.
afisze, broszury, cenniki, deklaracje, druki reklamowe, dyplomy, foldery, gazетки, informatory, katalogi, klepsydry, mapy, normy, odezwy, obwieszczenia, ogłoszenia, petycje, programy, raporty, rozkłady jazdy, przewodniki, spisy, sprawozdania, statuty, ulotki, umowy, wycinki prasowe, wykazy, zaproszenia	fototy, plakaty, przezrocza, pocztówki, zdjęcia, filmy	taśmy	kasety wideo, płyty kompaktowe

Śledząc inne elementy praktyki gromadzenia można zauważyć, że dużą rolę odgrywa *zasięg językowy* ograniczony zdecydowanie do druków polskojęzycznych z nielicznymi wyjątkami dokumentów retrospektywnych z okresu niewoli narodowej lub wojen światowych, materiałów bieżących wydawanych przez mniejszości narodowe oraz druków reklamowych lub związanych z działaniami kulturalnymi. W zakresie tematycznym dokumentów życia społecznego najważniejszy wyznacznik pełni wspomniany już związek danego wydawnictwa z regionem a w szczególności odniesienie do zjawisk kultury, oświaty, polityki, religii oraz aspektów społecznych. Wszystkie przebadane biblioteki zakres tematyczny określają jako humanistyczny. Niekiedy jednak w zbiorach zdarzają się materiały techniczne czy związane z rozwojem gospodarczym regionu. Przykładem może tu być wrocławska Biblioteka Uniwersytecka, która posiada w swojej kolekcji normy, instrukcje obsługi urządzeń technicznych, wydawnictwa dotyczące produkcji zakładów hutniczych⁷.

John C. Dann, który zajmuje się amerykańskimi publikacjami efemerycznymi wyróżnił cztery etapy, które składają się na proces gromadzenia dokumentów życia społecznego⁸. Pierwsza faza *pionierska* stanowi *rozbudzenie zainteresowania* istniejącymi prywatnymi zbiorami druków ulotnych będącymi efektem pasji kolekcjonerskiej oraz dostrzeżenie w tych drukach płaszczyzny aksjologicznej. Etap drugi, nazwany przez autora czasem *akumulacji*, polega na poszukiwaniu i nabywaniu możliwie wielu rodzajów dokumentów życia społecznego w celu uzyskania informacji o rodzajach druków, ich zakre-

⁷ Przedstawiony w aneksie pracy schemat klasyfikacji nabytków przyjęty przez BZNIo we Wrocławiu, oprócz względów praktycznych rzuca dużo światła na zakres tematyczny druków gromadzonych w bibliotekach naukowych.

⁸ J. C. Dann: Op. cit. s. 718.

sach tematycznych, twórcach, odbiorcach, wartości źródłowej oraz ilości. Trzecia faza nazwana *bibliograficzną* związana jest z powstaniem specjalistycznych katalogów, list cen, spisów oraz literatury opisującej kolekcje druków efemerycznych. Według Johna C. Danna w tym stadium istotną rolę odgrywa materialna wartość dokumentów życia społecznego, dzięki której druki tego rodzaju stają się przedmiotem szerszego zainteresowania. Ostatni, czwarty etap ewolucyjnego cyklu jest jednoznaczny z *masowym zainteresowaniem dokumentami życia społecznego*. Jego cechą charakterystyczną stanowi zainteresowanie środowisk akademickich i wydawanie publikacji na temat wcześniej ignorowanych rodzajów wydawnictw oraz społeczna świadomość zagrożenia, które niesie ze sobą brak ochrony materiałów ulotnych.

Przeprowadzone badania wskazują, iż obecnie polskie biblioteki gromadzące dokumenty życia społecznego znajdują się pomiędzy fazą akumulacji a etapem bibliograficznym. Na szersze zainteresowanie dokumentami życia społecznego trzeba będzie jeszcze trochę poczekać.

Proces gromadzenia efemeryd z powodu braku bibliograficznej kontroli nad drukami ulotnymi wygląda inaczej niż w przypadku tradycyjnych materiałów bibliotecznych⁹. Przede wszystkim trudno jest śledzić rynek wydawniczy druków ulotnych, ponieważ nigdy nie ma pewności co do tego, kto, kiedy i z jakiej przyczyny wyda nowe druki. Niemal każda działająca obecnie organizacja, firma czy instytucja publikuje różne rodzaje dokumentów życia społecznego. Często są to materiały wydawane jednorazowo, które później wieloma drogami docierają do adresatów. Z całej masy publikacji ulotnych bardzo trudno jest wyłowić interesujące dla biblioteki materiały. A brak szybkiej reakcji ze strony biblioteki równoznaczny jest często z bezpowrotną stratą unikatowych wydawnictw. **Zbieranie wydawnictw niekonwencjonalnych pomimo wypracowanych już schematów stanowi wciąż jeden z trudniejszych etapów pracy bibliotekarzy tworzących zbiory efemeryd.** Gromadzenie dokumentów życia społecznego wymaga zacięcia kolekcjonerskiego oraz osobistego zaangażowania pracowników biblioteki. Zbieranie efemeryd jest jednocześnie niezwykle ważnym stadium pracy, od którego zależy struktura kolekcji, jej wartość źródłowa i informacyjna.

Pomimo ciągle rosnącego zainteresowania drukami ulotnymi, które z każdym rokiem nabierają większej wartości historycznej, ich gromadzenie wciąż sprawia trudności. Specjalistyczne organizacje

⁹ Kontrola bibliograficzna obejmuje tylko najważniejsze rodzaje efemeryd tj. grafiki oraz materiały w formie książek (pamiątniki, rejestry).

jak wspomniane już angielskie Ephemera Society oraz jego amerykańskie, kanadyjskie i australijskie odpowiedniki badające drogi tych specyficznych publikacji, etap gromadzenia uznają za najważniejszą fazę pracy z efemerydami. Zdaniem M. Ricardsa zarówno biblioteki, jak i prywatni kolekcjonerzy, zbierają dokumenty życia społecznego nie po to, by zaspokoić pasję kolekcjonerską lecz w związku z faktem, że wydawnictwa ulotne ukazują takie fragmenty historii, które w tradycyjnym sposobie jej badania opartym na konwencjonalnych źródłach, są pomijane – „dokumentacja historyczna dzieli się na to, co badacz może znaleźć na półkach bibliotek oraz na materiały wyrzucane na śmietnik”¹⁰. Cytowany już K. Estreicher starszy pisał: „...zbierałem wszystko cokolwiek wpadło mi pod rękę... Literatura świstkowa, literatura ćwiartek drukowanych z okoliczności rocznic, imienin, ślubów, literatura świstków kramarcznych i jarmarcznych, ma życie efemeryczne dlatego ani podobna ująć ją w katalogi”¹¹. Niszczenie czy wyrzucanie książek w kulturze polskiej jest synonimem barbarzyństwa, pozbywanie się luźnych kartek nie jest natomiast obciążone negatywnymi konotacjami. Na etapie gromadzenia ogromną rolę odgrywa więc forma publikacji ulotnych, której nietrwałość sugeruje małą wartość treściową. Nie opłaca się gromadzić czegoś, co ze swej natury jest doraźne, tymczasowe, chwilowe nie chronione okładką i tanie. W przeszłości forma stanowiła pierwszą podstawę selekcji oraz przyczynę, z powodu której druki ulotne stosunkowo niedawno stały się przedmiotem zainteresowania bibliotek, muzeów, archiwów oraz placówek kulturalno-oświatowych. Podstawą tradycyjnej bibliotecznej selekcji wydawnictw jest nadal forma. Z tego względu materiały będące przedmiotem zainteresowania bibliotek dzielone są na publikacje zwarte, ciągłe etc. Konwencjonalny sposób myślenia o zbiorach sprawił, iż wydawnictwa o różnorodnych formach nie były przedmiotem troski bibliotek. **Nieuzasadniona i nie poparta żadnymi racjonalnymi podstawami selekcja dokumentów na materiały lepsze oraz gorsze nie może mieć miejsca, ponieważ jednym z zadań biblioteki jest gromadzenie oraz ochrona źródeł drukowanych bez względu na ich kształt czy ilość stron.**

Gromadzenie dokumentów życia społecznego utrudnia także ich wielowymiarowość. Oprócz warstwy komunikatu podstawowego efemerydy niosą informacje z innych zakresów. Ich forma i treść, język, sposób budowania wypowiedzi, styl wykonania, technika zdobień, metody powielania oraz rozpowszechniania, przystępnie przedsta-

¹⁰ B. Rush: *Message from the President*. Ephemera Canada 1998 nr 3 vol. 7 s. 6.

¹¹ K. Estreicher: *Bibliografia polska...* Op. cit., s. 517-518.

wiąją trudną do uchwycenia atmosferę przeszłości, gdyż są jej częścią składową. Wiele bibliotek wykorzystuje je w celach ekspozycyjnych, co świadczy o funkcjonowaniu tych materiałów w dwóch płaszczyznach informacyjnej oraz muzealnej. Wielu sceptyków i przeciwników gromadzenia dokumentów życia społecznego na gruncie prywatnym ulega tej pasji zbierając świadectwa szkolne, karty pocztowe, zdjęcia rodzinne, pamiętniki z lat szkolnych etc. Z dużą ostrożnością należy więc rozpatrywać podział materiałów bibliotecznych na wydawnictwa istotne oraz nieistotne z punktu widzenia gromadzenia. W początkowym momencie prac z materiałami efemerycznymi należy również uwzględniać fazę końcową, czyli przechowywanie druków. Bardzo często sytuacja lokalowa nie sprzyja powstaniu zbioru dokumentów życia społecznego, a niekiedy wręcz go utrudnia. Obowiązująca, poparty tradycją sposób zbierania, nie zabezpiecza przed zmianą trendów w badaniach naukowych i poszukiwaniach czytelników. Nie gwarantuje też, że wszystkie tradycyjnie kolekcjonowane rodzaje wydawnictw będą w przyszłości wykorzystywane do prac badawczych.

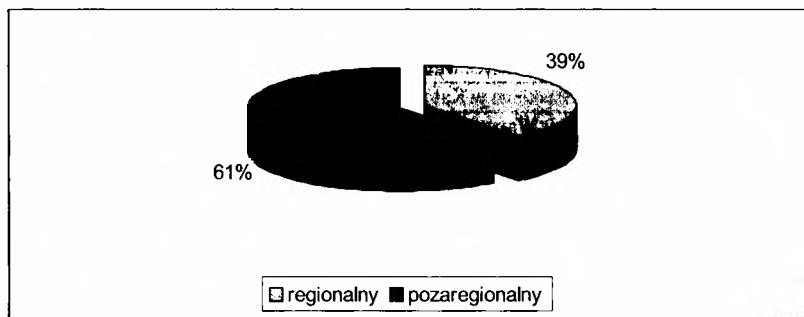
Jak wskazują przeprowadzone badania biblioteki same regulują profil gromadzenia dokumentów życia społecznego, który uzależniony jest od potrzeb czytelników, możliwości kadrowych, finansowych oraz magazynowych biblioteki, jej rangi oraz miejsca działalności, aktywności wydawniczej środowiska, stosowanych sposobów gromadzenia materiałów niekonwencjonalnych, tradycji pracy. Kryteria te są trudne do zbadania i wymagają żmudnych, indywidualnych analiz.

W świetle przeprowadzonych badań jednoznacznie ujawnił się podział bibliotek, które wykształciły regionalny lub pozaregionalny profil gromadzenia zbiorów, co wprost proporcjonalnie zależy od rangi bibliotek. Do drugiej grupy należą biblioteki uniwersyteckie w Toruniu, Lublinie, Gdańsku, Krakowie, Łodzi, Warszawie, Wrocławiu, Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, Muzeum Azji i Pacyfiku, Biblioteka przy Muzeum Śląskim w Katowicach, Biblioteka Miasta Stołecznego Warszawy oraz Biblioteka Wojewódzka w Lublinie. Profil wybitnie regionalny stosują wszystkie biblioteki miejskie, wszystkie biblioteki wojewódzkie z wyjątkiem biblioteki lubelskiej, Biblioteka Sejmowa oraz Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku. Szczegółową liczbę procentową bibliotek, które stosują regionalny i pozaregionalny profil gromadzenia prezentuje wykres na stronie 127.

Działy zajmujące się gromadzeniem dokumentów życia społecznego często stawały się właścicielami materiałów, które ze względu na zasięg terytorialny, chronologiczny czy językowy nie pokrywały się z ustalonymi kryteriami. Jak wskazuje literatura we wszystkich takich

przypadkach o przynależności problematycznych druków decydowało kierownictwo bibliotek czy działów, forma druków lub ich wartość, np. historyczna, artystyczna, informacyjna, sentymentalna¹².

Źródła nabywania dokumentów życia społecznego są ograniczone, w przeważającej większości bibliotek efemerydy stanowią nabytki pochodzące z *darów*. Dzięki *egzemplarzowi obowiązkowemu* wzbogacają swoje zbiory placówki objęte tym przywilejem, o tym, iż jest to druga po darach najpopularniejsza forma gromadzenia świadczą zaprezentowane poniżej tabele 4, 5, 6 oraz 7, w których uwzględniono informacje przesłane przez placówki. Przebadane instytucje w minimalnym stopniu powiększają swoje kolekcje drogą kupna, co wynika ze złej kondycji finansowej polskich bibliotek. Niezbyt popularną formę zdobywania materiałów stanowi także *wymiana międzybiblioteczna*, w której bierze udział zaledwie dwanaście z przebadanych bibliotek.

Wykres 12. Liczba bibliotek, które stosują regionalny oraz pozaregionalny profil zbiorów (w %).

Do najczęściej stosowanych zabiegów służących gromadzeniu należą wizyty, listy i pisma do instytucji sprawczych, współpraca z czytelnikami i kolekcjonerami druków ulotnych, pisemne podziękowania, życzenia, pozdrowienia wysyłane do drukarni, wydawnictw oraz instytucji regularnie współpracujących z bibliotekami, prośby przekazywane na lekcjach bibliotecznych, seminariach, szkoleniach z zakresu wiadomości o regionie, wizyty na targach, prywatne kontakty z drukarniami i twórcami dokumentów życia społecznego¹³. Niemal wszystkie bada-

¹² E. Chełstowski: *Informacja o zbiorach dokumentów życia społecznego Biblioteki Jagiellońskiej z lat 1939-1945*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1963, R XIII, nr 2 s. 7; A. Supruniuk: Op. cit., s. 307; A. Lejman: Op. cit., s. 154.

¹³ Najpopularniejsze sposoby pozyskiwania dokumentów życia społecznego przesłane przez badane biblioteki w odpowiedziach na ankiety.

Ilość druków, które wpływają do bibliotek jako dary (w %)

Dary		
Lp.	Nazwa biblioteki	Procent nabytków
1.	Biblioteka Narodowa	95
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	90
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Krakowie	8
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	2
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	9
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	93
7.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	20
8.	Biblioteka PAN Gdańsk	90
9.	Biblioteka PAN Kórnik	30
10.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	5
11.	Biblioteka Sejmowa w Warszawie	100
12.	Biblioteka Gł. Akademii Muzycznej w Katowicach	100
13.	Biblioteka Gł. Akademii Muzycznej w Warszawie	97
14.	Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach	17
15.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	100
16.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	99,5
17.	Woj. i Miejska Biblioteka Publ. w Bydgoszczy	90
18.	Woj. Biblioteka Publiczna w Ciechanowie	99,5
19.	Woj. i Miejska Biblioteka Publ. w Gorzowie Wlkp.	100
20.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	99
21.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie	97
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	43
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	100
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	94
25.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	5
26.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	96
27.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	100
28.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu	98
29.	Woj. i Miejska Biblioteka Publ. M. St. Warszawy	45
30.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	100
31.	Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni	100
32.	Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu	99
33.	Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku	100
34.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubaniu	100
35.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie	10
36.	Miejska Bibliot. Publ. w Makowie Mazowieckim	50
37.	Bibl. Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gd.	100
38.	Miejska Biblioteka Publiczna w Tczewie	100

Tabela 5

Ilość nabytków, które wpływają do bibliotek z racji egzemplarza obowiązkowego (w %)

Egzemplarz obowiązkowy		
Lp.	Nazwa biblioteki	Procent nabytków
1.	Biblioteka Narodowa	95
2.	Biblioteka Jagiellońska	85
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	95
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	85
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	2
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	5
7.	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu	100
8.	Woj. i Miejsk. Bibl. Publ. M. St. Warszawy	20
9.	Wojewódzka Biblioteka Publ. w Inowrocławiu	1
10.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	55,9
11.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	10
12.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	5
13.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	90

Tabela 6

Ilość dokumentów życia społecznego nabywanych drogą kupna (w %)

Zakupy		
Lp.	Nazwa biblioteki	Procent nabytków
1.	Biblioteka Narodowa	4
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	5
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Krakowie	7
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	1
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	10
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	4,5
7.	Biblioteka PAN Gdańsk	10
8.	Biblioteka PAN Kórnik	60
9.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	3
10.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	0,5
11.	Woj. i Miejska Biblioteka Publ. w Bydgoszczy	2
12.	Woj. Biblioteka Publiczna w Ciechanowie	0,5
13.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	1
14.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie	3
15.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	1
16.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	1
17.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	1
18.	Woj. i Miejska Biblioteka Publ. M. St. Warszawy	35
19.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie	0,1
20.	Miejska Bibliot. Publ. w Makowie Mazowieckim	40

Ilość dokumentów życia społecznego pochodzących z wymiany (w %)

Wymiana		
Lp.	Nazwa biblioteki	Procent nabytków
1.	Biblioteka Narodowa	1
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	5
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	2
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	1
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	1,5
6.	Biblioteka PAN Kórnik	10
7.	Biblioteka Gł. Akademii Muzycznej w Warszawie	3
8.	Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach	69
9.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	5
10.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	5
11.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	3
12.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu	2

ne biblioteki (95,7%) uznały, iż najbardziej skutecznym sposobem pozyskiwania dokumentów życia społecznego jest bezpośredni lub pośredni kontakt z instytucjami sprawczymi. Warto w tym miejscu dodać, iż wiele z instytucji, które kiedyś chętnie obdarowywały działy, sekcje i komórki dokumentów życia społecznego swoimi publikacjami boryka się obecnie z problemami finansowymi, co odbija się na nakładzie produkowanych efemeryd. Na kłopoty z zauważalnym zmniejszeniem darowizn ze strony galerii, muzeów, teatrów czy ośrodków kultury zwróciły uwagę Działy Dokumentów Życia Społecznego BZNiO oraz Sekcja Dokumentów Życia Społecznego Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu. Biblioteka Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej z Lublina oraz Biblioteki PAN w Kórniku, za jedyne i najlepsze metody zdobywania druków uznały aukcje antykwaryczne. Wydaje się, iż uznanie aukcji antykwarycznych w tych przypadkach wiąże się z tworzeniem bardzo specjalistycznych tematycznie kolekcji dokumentów życia społecznego. Biblioteka PAN w Kórniku gromadzi przede wszystkim kartki pocztowe, widokówki, druki okolicznościowe i plakaty. Biblioteka Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej kolekcjonuje druki z jedenastu zakresów tematycznych, które stanowią materiały dotyczące Lublina oraz Uniwersytetu, druki z ważnych wydarzeń politycznych, wydawnictwa odnoszące się do organizacji i związków społecznych, teatralia, muzykalia, publikacje krajoznawcze. Również Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu wskazała na tę możliwość

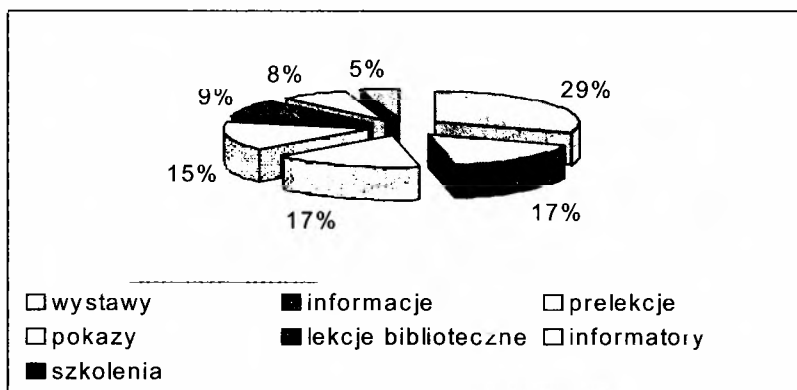
pozyskiwania materiałów lwowskich czy efemeryd pochodzących z Małopolski Wschodniej. W opinii K. Sławińskiej katalogi antykwaryczne, np. antykwariatu państwa Kalków z Tarnowskich Gór są coraz częściej oferowane Bibliotece¹⁴. Jednak proponowane ceny wykraczają poza możliwości Biblioteki, np. plakaty teatralne z lat czterdziestych wyceniane są na 1200 złotych za sztukę, druki z lat sześćdziesiątych kosztują w granicach 500-600 złotych. Z uwagi na złą kondycję finansową placówek budżetowych Dział Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich zakupuje wyłącznie archiwalne materiały związane ze Lwowem i Małopolską Wschodnią, które stanowią uzupełnienie cennego zbioru lwowianów. Fakt, iż zaledwie trzy biblioteki korzystają z aukcji należy łączyć z brakiem funduszy oraz brakiem aukcji, np. we Wrocławiu do tej pory zorganizowano tylko jedną aukcję plakatów¹⁵. Dwie placówki – Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. T. Mikulskiego we Wrocławiu czy Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu monity o przekazywanie efemeryd zamieszczają w czasopismach fachowych: „Książka i Czytelnik” czy „Rocznik Toruński”. A. Ryng z WiMBP we Wrocławiu w artykule pt. *Dział Dokumentów Życia Społecznego w WiMBP we Wrocławiu* napisała: „Zapraszając Państwa do korzystania z naszych zbiorów proszę także o pomoc w ich gromadzeniu, a szczególnie o dary w postaci ulotek, plakatów, programów itp. Specjalnie mile widziane będą materiały dotyczące okresu stanu wojennego”. Z kolei w artykule, który ukazał się w „Roczniku Toruńskim” zamieszczono tekst: „Zwracamy się z uprzejmą prośbą do wszystkich posiadających druki ulotne, materiały propagandowe i inne o wartości historycznej o przekazywanie ich do biblioteki UMK lub czasowe wypożyczenie dla celów naukowych. Dotyczy to przede wszystkim kolekcji fotografii dotyczących dziejów Torunia i okolic, Wilna oraz obu uniwersytetów: toruńskiego i wileńskiego”¹⁶. Gdyby apele te ukazywały się w prasie lokalnej, czytanej o wiele chętniej niż literatura fachowa, wówczas można byłoby liczyć na szerszy odzew. Nadawcom komunikatu powinno zależeć, by dotarł on do jak największej liczby odbiorców, by dowiedzieli się o nim potencjalni właściciele druków gotowi przekazać swoje materiały działom dokumentów życia społecznego.

¹⁴ Z informacji uzyskanych podczas wywiadu z K. Sławińską, kierowniczkę Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu.

¹⁵ Z rozmowy z K. Sławińską, która uczestniczyła w tej aukcji.

¹⁶ A. Ryng: *Dział Dokumentów Życia Społecznego w WiMBP we Wrocławiu*. „Książka i Czytelnik” 1991 nr 1-2 s. 54; A. Supruniuk: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*. Op. cit., s. 309.

Biblioteki w zbyt małym stopniu wykorzystują media, co nie wroży dobrze na przyszłość, zwłaszcza w czasach, gdy wsparcia środków masowego przekazu wymaga funkcjonowanie wielu instytucji. **W chwili obecnej atrakcyjnie zredagowane prośby o przekazywanie druków ulotnych połączone z zaproszeniami do korzystania ze zgromadzonych zbiorów mogłyby stać się formami propagowania działalności biblioteki i dobrymi oraz tanimi zabiegami marketingowymi.** Poza tym warto wykorzystywać wieloletnie kontakty nawiązane przez bibliotekarzy zbierających efemerydy, które mogą przyczynić się do popularyzacji edukacyjnej, oświatowej i naukowej działalności bibliotek różnego typu. Wszystkie wyszczególnione przez badane polskie biblioteki możliwości nabywania dokumentów życia społecznego wraz z ich popularnością prezentuje poniższy wykres.

Wykres 11. Najczęściej stosowane przez biblioteki metody pozyskiwania dźs

Pomocniczą rolę w procesie gromadzenia dokumentów życia społecznego są spisy zaprzyjaźnionych instytucji sprawczych, do których biblioteki zwracają się z monitami o przekazywanie efemeryd. Pracownicy Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w trosce o dynamiczne gromadzenie zbiorów współpracują z wieloma twórcami wydawnictw niekonwencjonalnych. Do głównych należą sztaby wyborcze, organizatorzy wystaw, antykwariaty, partie polityczne, także Towarzystwo im. Ferencza Lista, Muzeum Okręgowe w Legnicy, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Wałbrzychu, Kłodzki Ośrodek Kultury, Teatr Ko-Ku w Kłodzku, Wydziały Kultury Urzędu Wojewódzkiego i Miejskiego we Wrocławiu, Wojewódzkie Biuro Wyborcze, Muzeum Narodowe, Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu, Polska

Akademia Nauk – Oddział we Wrocławiu, Wrocławska Gmina Żydowska, Biblioteka Instytutu Nauk Politycznych oraz Centrum Dokumentacji Artystycznej przy Urzędzie Miejskim we Wrocławiu¹⁷. Nawiązane kontakty są konsekwencją uczestnictwa w wielu wernisazach, wystawach i konferencjach. Oprócz tych obowiązków pracownicy wspomnianego Działu przeprowadzają bezpośrednie oraz telefoniczne rozmowy z twórcami dokumentów interesujących Bibliotekę. Dział prowadzi również liczną korespondencję z autorami i ofiarodawcami druków ulotnych.

Nie wszystkie instytucje sprawcze są jednak zainteresowane we wspieraniu bibliotek. Jak wspomniano powyżej wielu wydawców nie respektuje egzemplarza obowiązkowego. Nie istnieją też w Polsce katalogi druków ulotnych, nie organizuje się spotkań miłośników efemeryd ani giełd, podczas których można byłoby zgromadzić poszukiwane nabytki. Do takiej sytuacji przyczyniają się same biblioteki, które w niewłaściwy sposób informują czytelników o dokumentach życia społecznego lub nie informują wcale, czego przykładem może być Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, która w żaden sposób nie zawiadamia użytkowników o przechowywanych materiałach niekonwencjonalnych.

Chociaż sposoby gromadzenia materiałów niekonwencjonalnych stały się już tradycją, nie w każdym przypadku można mówić o istnieniu celowych i planowych zabiegów organizacyjnych prowadzących do zdobycia interesujących materiałów. Sam fakt, iż większość zbiorów pochodzi z darów niesie niebezpieczeństwo przypadkowości wydawnictw, które trafiają do naszych bibliotek. Brak programu, szerszej perspektywy działań sprawia, że kolekcje nie rozrastają się dynamicznie i intensywnie. Nieumiejętnie rozwijany zbiór dokumentów życia społecznego jak np. wartościowa ale nie opracowana i niedostępniara kolekcja druków przechowywanych w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego może stać się dla biblioteki jedynie zbędnym ciężarem. Zalegające w tekach, zakurzone dokumenty oraz ciągle napływające przypadkowe efemerydy pochłaniają miejsce i czas pracowników. **Trudno jest stworzyć wartościową oraz kompletną kolekcję dokumentów życia społecznego, dlatego też biblioteki, które chcą się podjąć tego wyzwania muszą działać konsekwentnie, planowo i metodycznie. Placówki, które posiadają wartościowy ale nie wykorzystywany zbiór efemeryd powinny przekazać go innym bibliotekom, które będą w stanie udostępnić zgromadzone materiały czytelnikom.** Jak bowiem wykazują doświadczenia

¹⁷ Własny spis posiada również WiMBP we Wrocławiu.

bibliotek w krajach anglosaskich, wysiłek związany z budowaniem kolekcji może wkrótce okazać się jeszcze większy niż obecnie. W dobie postępującej komercjalizacji za interesujące bibliotekę druki trzeba będzie płacić. Zresztą teraz praktykę gromadzenia utrudnia wiele czynników, takich jak choćby transport efemeryd. Bibliotekarze najczęściej nie dysponują samochodami a druki często przywożone są z odległych części miasta lub nawet spoza miejscowości, w której działa biblioteka¹⁸.

Statystyka biblioteczna odnosząca się do zagadnienia gromadzenia dokumentów życia społecznego wskazuje, iż praca ta jest trudna, ale co ciekawe, stosunkowo mało czasochłonna. Według danych przedstawionych w sprawozdaniach z działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu średnia ilość godzin poświęconych na gromadzenie druków niekonwencjonalnych wynosi 800 godz., co stanowi 16,14% efektywnego czasu pracy w tymże Dziale¹⁹.

Za najbardziej efektywne źródła nabywania efemeryd autorzy anglosascy uznają: katalogi księgarskie i antykwaryczne dostarczane w dużej ilości zagranicznym bibliotekom, sklepy oferujące sprzedaż wydawnictw używanych oraz prywatnych darczyńców, którzy oddają swoje zbiory bibliotekom, archiwom lub muzeom, także rozmowy z przedstawicielami aktywnych środowisk lokalnych a w szczególności z towarzystwami historycznymi, feministycznymi oraz rotariańskimi²⁰. Dużą rolę odgrywają również komunikaty kierowane do lokalnych rozgłośni radiowych i telewizyjnych oraz cykliczne artykuły w gazetach takich, jak „The Sunday Times” lub „The Times Library Supplement”. Ta metoda zdobywania nabytków sprawdza się szczególnie, gdy poszukiwane są druki dotyczące konkretnego wydarzenia. W dalszej kolejności Ch. Makepeace wymienia wizyty w wydawnictwach, drukarniach oraz centrach informacyjnych. Wizyty takie powinny być składane przy okazji wszelkich imprez tj. targi, festiwale czy wystawy organizowane w rejonie działania biblioteki. Za mniej skuteczny sposób pozyskiwania dokumentów ulotnych uznano bezpośrednie kontakty z potencjalnymi posiadaczami i ofiarodawcami efemeryd. Chociaż możliwości spotkania ofiarodawcy nie są duże, ta metoda nabywania gwarantuje

¹⁸ W 1995 r. przywieziono do Działu DŹS BZNiO dokumentację premier z Teatru im. Cypriana Kamila Norwida w Jeleniej Górze oraz materiały dotyczące Festiwalu Teatrów Ulicznych z lat 1986-1995 z tegoż miasta. Sprawozdanie z działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu za rok 1995 s. 2.

¹⁹ Sprawozdania z pracy Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu z lat 1987-1998 s. 1.

²⁰ Ch. Makepeace: Op. cit., s. 135-143.

bardzo interesujące publikacje. Podobną skuteczność mają przypadkowe znaleziska wydawnictw np. przy okazji remontu urzędu kolejowego w Manchesterze Lokalna Biblioteka Historyczna wzbogaciła swoją kolekcję druków ulotnych o rozkłady jazdy z lat pięćdziesiątych, reklamówki biur podróży, plakaty i mapy²¹. Na następnym miejscu znajdują się specjalne projekty popierane przez Brytyjskie Towarzystwo Miłośników Druków Ulotnych. Projekty te, jak np. program D. MacCulla dotyczą efemeryd produkowanych przez dzieci, zwracają uwagę na publikacje odnoszące się do dziedzin, które wydają się nieinteresujące lub łatwe do przeoczenia. Ta forma zdobywania dokumentów życia społecznego oprócz możliwości pozyskania interesujących materiałów zachęca lokalną społeczność do odwiedzania bibliotek, przez co sprzyja edukacji. Jeszcze jedną polecaną metodą jest zbieranie druków rozdawanych przez ulicznych akwizytorów oraz materiałów przesyłanych do prywatnych skrzynek pocztowych bibliotekarzy. Oprócz wspomnianych autor poleca bibliotekom organizowanie wystaw i prezentacji zebranych efemeryd, co może zachęcić czytelników do przekazywania bibliotece własnych materiałów. Podobny skutek można osiągnąć poprzez umieszczanie w strategicznych miejscach biblioteki ulotek z informacjami o poszukiwanych materiałach oraz wiadomościami o gromadzonych dokumentach. Bardzo ważną rolę pełni edukowanie społeczeństwa i popularyzowanie wiedzy o wartości źródłowej wydawnictw niekonwencjonalnych²².

Konkluzje

Gromadzenie dokumentów życia społecznego jest przedsięwzięciem trudnym, wymaga specyficznego działania, którego efekty nie zawsze są natychmiastowe. I chociaż nie istnieje jeden wzór, norma czy reguła pomocna przy tworzeniu wartościowych informacyjnie kolekcji druków ulotnych, ważne jest by pamiętać o poniższych zasadach:

1. Należy rozpoznać właściwy dla danej biblioteki – jej warunków kadrowych, lokalowych, możliwości finansowych oraz potrzeb czytelników profil gromadzenia dokumentów życia społecznego. Ustalić, które druki ulotne są interesujące dla użytkowników biblioteki oraz jakie rodzaje dokumentów efemerycznych są zgodne z ogólną polityką gromadzenia. Profil gromadzenia musi jednocześnie uwzględniać aktywność wszystkich instytucji artystycznych, kulturalnych, naukowych, oświatowych, politycznych, religijnych etc. działających w rejonie biblioteki.

²¹ Ch. Makepeace: Op. cit., s. 135-143.

²² Ibidem.

2. Dobrze rozpoznanie środowiska, w którym mogą funkcjonować autorzy czy twórcy interesujących bibliotekę dokumentów życia społecznego stanowi podstawę właściwego gromadzenia publikacji efemerycznych. Działalność tę trzeba prowadzić stale i wnikliwie, by zabezpieczyć się przed pominięciem aktywności wydawniczej ciekawych instytucji.

3. O gromadzeniu druków ulotnych biblioteka powinna informować społeczność lokalną, zarówno w celu pozyskania dokumentów życia społecznego, jak i zawiadomienia potencjalnych użytkowników o już istniejącym zbiorze dżs-ów. Pomocna w tym zakresie jest prasa lokalna, regionalne rozgłośnie radiowe, stacje telewizyjne oraz Internet.

4. W celu nawiązania współpracy bibliotecznej w zakresie dokumentów życia społecznego, biblioteki winny informować o tworzonej kolekcji prasę fachową.

5. Kolekcjonowane dokumenty życia społecznego należy traktować wyłącznie, jak źródła informacji przydatne do przyszłych badań naukowych. Kryterium doboru wydawnictw niekonwencjonalnych powinna być ich treść.

Opracowanie dokumentów życia społecznego

Jak wspomniano już wyżej, efemerydy są materiałami trudnymi do kolekcjonowania głównie z uwagi na fakt, iż oprócz wartości użytkowej, informacyjnej i archiwalnej mogą mieć np. charakter muzealny, ekspozycyjny. Oprócz wartości źródłowych mają więc także znaczenie sentymentalne, historyczne, artystyczne oraz kulturowe. Między innymi z tych względów **ważne jest, by przy opracowaniu dokumentów życia społecznego stosować właściwą klasyfikację druków uwzględniającą ich wielowymiarowość treściową, emocjonalną i artystyczną.** Dlatego niezwykle ważnym momentem jest *przydzielenie publikacji* do właściwego działu rzeczowego. Selekcja ta zawsze wymaga dużej uwagi i staranności z uwagi na fakt, iż druki ulotne często są pozbawione elementów istotnych dla opracowania jak np. autor, data i miejsce wydania. Brakujące dane bibliograficzne są więc uzupełniane przez bibliotekarzy, którzy dołączają do druków istotne szczegóły lub nawet dokumenty pochodne tj. wycinki prasowe czy odpisy wzbogacające informacje zawarte w efemerydach. Zabiegi te wymagają wręcz *mistrzowskiej orientacji* w aktywności środowiska lokal-

nego oraz stałego analizowania prasy. Dzięki tym czynnościom znacząco wzrasta wartość kompletowanego zbioru. Z drugiej strony łatwiej jest zdobywać interesujące druki, jeżeli wiadomo, czego i gdzie szukać. Warto dodać, iż identyczne zalecenia postulują również autorzy angielscy, np. Ch. Makepeace²³.

Kolejny etap gromadzenia stanowi odnotowanie w rejestrze wpływów daty wpłynięcia, nazwy instytucji sprawczej, jej adresu i numeru telefonu, nazwisk osób kontaktujących się z biblioteką, informacji o przeprowadzonych rozmowach oraz numeru akcesji dokumentów. Nieznaczną większość przebadanych placówek ewidencjonuje napływające dokumenty życia społecznego jednostkowo. Inwentaryzację grupową czyli spisywanie w rejestrze całości napływających wydawnictw ulotnych stosuje nieco ponad jedna trzecia bibliotek. Pozostałe instytucje ewidencjonują swoje nabytki grupowo, co pokazuje tabela 8.

Jak wskazują informacje nadesłane przez biblioteki nie ma sztywnych reguł ewidencjonowania nabytków. Biblioteki kierują się własnymi preferencjami a przyczyną rozbieżności, mieszczących się w granicach wyznaczonych przez przepisy i normy jest różnorodność efemeryd, ich wielowymiarowość oraz różne źródła i sposoby nabycia dokumentów życia społecznego. W Bibliotece Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu grupowo ewidencjonuje się wydawnictwa ulotne pochodzące z darów oraz wymiany a jednostkowo materiały kupione²⁴. W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Gdańskiego grupowo ewidencjonowane są dokumenty życia uczelni a jednostkowo wydawnictwa niezależne²⁵. W Bibliotece Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej jednostkowo ewidencjonuje się katalogi wystaw artystycznych oraz komplety pocztówek w obwolutach²⁶. Rodzaj ewidencji może więc być uzależniony od sposobu nabycia lub rodzaju dokumentów, a biblioteki stosują własne wypracowane metody. Wyjątek stanowi Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu, która ewidencjonuje nabytki korzystając z systemu MAK. Szczegóły rejestracji reguluje instrukcja Ministerstwa Kultury i Sztuki z 15 maja 1984 r. w sprawie zasad ewidencji materiałów bibliotecznych²⁷.

²³ Ch. Makepeace: Op. cit., s. 94-95.

²⁴ Ankieta nadesłana z Biblioteki Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu.

²⁵ Ankieta wypełniona przez M. Rucińską, kierowniczkę Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Gł. Uniwersytetu Gdańskiego.

²⁶ Ankieta wypełniona przez M. Wilczyńską, kierowniczkę Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Gł. UMCS w Lublinie.

²⁷ Za: Z. Żmigrodzki: Op. cit. s. 118.

Stosowane przez biblioteki rodzaje ewidencji

Lp.	Nazwa i adres biblioteki	Ewidencja grupowa	Ewidencja jednostkowa
1.	Biblioteka Narodowa	Grupowa	
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	Grupowa	Jednostkowa
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Krakowie		Jednostkowa
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	Grupowa	Jednostkowa
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	Grupowa	
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	Grupowa	Jednostkowa
7.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	Grupowa	Jednostkowa
8.	Biblioteka PAN Gdańsk	Grupowa	Jednostkowa
9.	Biblioteka ZNjO we Wrocławiu	Grupowa	Jednostkowa
10.	Biblioteka Sejmowa w Warszawie		Jednostkowa
11.	Biblioteka Głównej Akademii Muzycznej w Katowicach	Grupowa	
12.	Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie	Grupowa	Jednostkowa
13.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	Grupowa	
14.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	Grupowa	
15.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy	Grupowa	
16.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Ciechanowie		Jednostkowa
17.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wlkp.	Grupowa	
18.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	Grupowa	
19.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	Grupowa	
20.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	Grupowa	
21.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	Grupowa	Jednostkowa
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	Grupowa	
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile		Jednostkowa
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	Grupowa	
25.	Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	System MAK	
26.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu		Jednostkowa
27.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy	Grupowa	
28.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	Grupowa	
29.	Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni		Jednostkowa
30.	Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu	Grupowa	
31.	Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku	Grupowa	
32.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubaniu		Jednostkowa
36.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie	Grupowa	Jednostkowa
37.	Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim		Jednostkowa
38.	Biblioteka Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gdańskim		Jednostkowa

Opracowanie efemeryd jest więc ścisłą konsekwencją gromadzenia – doświadczeni bibliotekarze wiedzą, do którego działu tematycznego przydzielić nabytek już w chwili poszukiwania czy przyjmowania dokumentu. Pierwszą podstawą selekcji jest forma publikacji, która odpowiada przyjętym przez bibliotekę określeniom dokumentów życia

społecznego. Jak wskazują badania, terminologia służąca do kwalifikacji dokumentów życia społecznego pochodzi z *Encyklopedii Wiedzy o Książce*, normy PN-91/N-01226 oraz wydawnictwa Z. Kolanowskiej i M. Pilarczyk pt. *Dokumenty życia społecznego w działalności bibliotek publicznych*²⁸. Przeważająca większość badanych bibliotek (96%) nie posiada wewnętrznych wytycznych określających dokumenty życia społecznego. Wyjątek stanowi Biblioteka Jagiellońska, która kieruje się specjalnym okólnikiem dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej z 31 grudnia 1962 r. z zestawieniem materiałów gromadzonych i opracowanych w Dziale. Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego oraz Biblioteka Sejmowa w doborze nabytków posługują się instrukcjami opracowania dokumentów życia społecznego. Również Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu posiada niewielki harmonijkowy informator o kolekcjonowanych dokumentach życia społecznego²⁹.

Przeprowadzone badania wskazują, iż przeważająca liczba bibliotek (97%) za niewystarczającą uznaje literaturę na temat gromadzenia i opracowania dokumentów życia społecznego, która ukazała się do chwili obecnej. Wiele bibliotek, np. Biblioteka Narodowa czy Wojewódzkie Biblioteki Publiczne w Legnicy i Opolu podnosiły dezaktualizację funkcjonujących opracowań³⁰.

Właściwy dobór gromadzonych wydawnictw niekonwencjonalnych zależy od ich treści. To kryterium stanowi najważniejszy czynnik selekcji napływających do bibliotek druków ulotnych. Jednak z uwagi na charakterystyczne cechy publikacji efemerycznych można przyjąć, że **podstawą kwalifikacji wydawnictw trafiających do działów, komórek, samodzielnych stanowisk pracy z drukami niekonwencjonalnymi są cechy formalnotreściowe**. Normy przyjęte przez biblioteki uzależnione są najczęściej od preferowanych typów i treści druków, co łączy się ściśle z tradycją gromadzenia. W części placówek np. w Kórnickiej Bibliotece PAN, w Bibliotece Głównej Akademii Muzycznej w Warszawie, które tworzą bogate kolekcje np. pocztówek czy plakatów teatralnych ważna będzie forma druków³¹. Jednak takie nabytki jak afisze czy pocztówki mogą być włączane do zbiorów pod warunkiem, że odpowiadają treściowemu profilowi gromadzenia, że łączą się z przyjętą przez bibliotekę zasadą kolekcjonowania teatraliów, muzykaliów, etc.

²⁸ *Encyklopedia Wiedzy o Książce*. Op. cit.; PN-91/N-01226; Z. Kolanowska, M. Pilarczyk: Op. cit.

²⁹ Informator o kolekcjonowanych dokumentach życia społecznego wraz z informacjami o godzinach działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego dostępny jest w obecnie funkcjonującej Sekcji Dokumentów Regionalnych WiMBP we Wrocławiu.

³⁰ Odpowiedzi ankietowe, wywiad przeprowadzony z Z. Głowacką z BN.

³¹ Odpowiedzi ankietowe.

W księdze akcesji odnotowuje się uproszczoną o dwie końcowe cyfry roku datę wpływu, skrócony opis dokumentu, sposób lub źródło nabycia, ilość druków, ich cenę lub wartość, numer akcesji, symbol klasyfikacji i uwagi. Dział główny, do którego został przydzielony dokument wyznacza równocześnie znak klasyfikacji. **Biblioteki korzystają ze schematu klasyfikacji bibliografii regionalnej lub ze schematu przygotowanego przez Bibliotekę Narodową.** Pierwszy ze wspomnianych stosowany jest w bibliotekach publicznych np. w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publiczna im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu. Schemat ten składa się z siedemnastu działów głównych tj.:

- I. Dział ogólny.
- II. Środowisko geograficzne.
- III. Ludność. Statystyka.
- IV. Historia.
- V. Etnografia.
- VI. Zagadnienia gospodarcze.
- VII. Zagadnienia społeczno-polityczne.
- VIII. Zagadnienia prawno-administracyjne.
- IX. Lecznictwo. Higiena.
- X. Kultura. Nauka. Oświata.
- XI. Wychowanie fizyczne. Sport.
- XII. Językoznawstwo.
- XIII. Literatura.
- XIV. Sztuka.
- XV. Zagadnienia wyznaniowe.
- XVI. Biblioteki. Archiwa. Sprawy książki i czytelnictwa.
- XVII. Varia

Działy te w zależności od potrzeb biblioteki można rozbudowywać w głąb o poddziały drugiego oraz trzeciego stopnia³².

Schemat klasyfikacji Biblioteki Narodowej stosowany jest w dużych placówkach, np. w Bibliotece Jagiellońskiej, Gdańskiej Bibliotece PAN, Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Przedstawiony schemat składa się z działów głównych podzielonych na współrzędne wobec siebie i bardziej szczegółowo rozbudowane poddziały, w obrębie których opracowane są grupy tematyczne oraz formalne³³. Poniżej zaprezentowane zostały działy główne:

- I. Rzeczpospolita Polska. Organizacja życia politycznego i społecznego.
- II. Sprawy gospodarcze.

³² Cały schemat zaprezentowany został w dalszej części książki.

³³ Patrz Aneks.

- III. Polityka i gospodarka światowa.
- IV. Budownictwo socjalistyczne ZSRR. Kraje Demokracji Ludowej.
- V. Planowanie. Statystyczność. Biurowość.
- VI. Finanse.
- VII. Praca.
- VIII. Prawo.
- IX. Wojsko.
- X. Zagadnienia matematyczno-przyrodnicze.
- XI. Technika. Przemysł. Rzemiosło.
- XII. Transport i łączność. Zagadnienia ogólne.
- XIII. Zagadnienia komunalne.
- XIV. Handel.
- XV. Gospodarstwo wiejskie.
- XVI. Higiena i lecznictwo.
- XVII. Kultura. Nauka. Oświata. Wychowanie.
- XVIII. Sztuka.
- XIX. Religia. Religioznawstwo. Ateizm.
- XX. Klepsydry.
- XXI. Kalendarze.
- XXII. Informatory.
- XXIII. Plakaty.

Biblioteki, które zaadaptowały schemat opracowany przez Bibliotekę Narodową dostosowują go do swoich indywidualnych potrzeb. Przykładem może tu służyć Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, która z powyżej wymienionych działów stosuje w swoim schemacie następujące³⁴:

- I Organizacja życia politycznego i społecznego.
- II Gospodarka.
- VII Prawo.
- IX Wojskowość.
- X Przyroda, Ekologia.
- XI Technika, Przemysł, Rzemiosło.
- XIII Gospodarka komunalna.
- XIV Handel.
- XV Gospodarstwo wiejskie.
- XVI Lecznictwo, Higiena.
- XVII Kultura.
- XVIII Sport, Turystyka.
- XIX Sztuka.

³⁴ Przystosowany dla Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNIo schemat klasyfikacji Biblioteki Narodowej zaprezentowany jest w dalszej części pracy, zob. Aneks.

W obrębie działów głównych wprowadzane są dalsze poddziały ściśle uzależnione od tematyki gromadzonych dokumentów życia społecznego. Coraz bardziej szczegółowa systematyzacja jest niezbędna do szybkiego wyszukiwania druków oraz sprawnego udzielania informacji. Działy główne w BZNiO we Wrocławiu oznaczone są rzymską sygnaturą cyfrową, poddziały cyframi arabskimi. W przypadku dalszych podziałów sygnatura ulega wydłużeniu o kolejne cyfry arabskie przedzielane separatorem „/”³⁵. W Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego działy główne sygnowane są również cyfrą rzymską, poddziały arabską a dalsze grupy literą alfabetu³⁶. Różnice schematów opracowanych na podstawie propozycji Biblioteki Narodowej oraz klasyfikacji bibliografii regionalnej wynikają z tematyki zbieranych wydawnictw oraz konwencji zapisu w obrębie samych schematów. Na strukturę zaprezentowanego schematu miał wpływ sposób grupowania materiałów dotyczących określonej instytucji sprawczej lub danego wydarzenia. W miarę potrzeb wprowadzane są nowe symbole z nazwami organizacji, partii czy stowarzyszeń. Aby pomóc czytelnikom w korzystaniu ze schematu klasyfikacji w BZNiO zbudowano katalog przedmiotowy, który odzwierciedla systematykę działów, poddziałów oraz grup tematycznych³⁷. Hasła i odsyłacze w katalogach ułożone są w porządku alfabetycznym. W innych placówkach np. w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Ciechanowie, Legnicy, Lesznie, Łomży, Olsztynie, Opolu, Pile, Sieradzu katalogi pomocnicze również budowane są według przyjętego systemu klasyfikacji. W obrębie poszczególnych działów oraz poddziałów stosowany jest porządek alfabetyczny i chronologiczny. Tabela 9 szczegółowo prezentuje rodzaje funkcjonujących katalogów, natomiast statystyczne dane procentowe przedstawiają się następująco: 63,1% bibliotek stosuje katalogi rzeczowe, katalogi alfabetyczne zbudowano w 31,5% bibliotekach, przedmiotowe funkcjonują w 15% badanych placówek. Dużo mniejszą popularnością cieszą się katalogi systematyczne (10,5%), topograficzne (0,78%) oraz krzyżowe (0,6%) i tematyczne (0,5%).

W osiemnastu przebadanych placówkach zbudowano dodatkowe kartoteki zagadnień, które ułatwiają poszukiwaczom odnajdywanie druków. W świetle badań najchętniej używane przez czytelników i najczęściej tworzone przez bibliotekarzy są kartoteki regionalne

³⁵ Zob. Aneks.

³⁶ T. Smolarczykowa: *Opracowanie dokumentów życia społecznego w Bibliotece Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1976 R. 26 s. 115.

³⁷ Sprawne korzystanie z kolekcji dokumentów życia społecznego zgromadzonych w WiMBP im. T. Mikulskiego we Wrocławiu ułatwia katalog rzeczowy, indeksy przedmiotowe oraz kartoteka sztuk teatralnych według tytułów, kartoteka autorów i reżyserów, kartoteka wystaw według autorów oraz tytułów.

Wykaz katalogów stosowanych w poszczególnych bibliotekach

Lp.	Nazwa i adres biblioteki	Stosowane katalogi
1.	Biblioteka Narodowa	Krzyżowy dla poszczególnych rodzajów materiałów
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	Rzeczowy, katalog wydawnictw niezależnych
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Krakowie	Tematyczny, przedmiotowy
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	Alfabetyczny, rzeczowy
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	Topograficzny
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	Alfabetyczny, systematyczny, przedmiotowy
7.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	Przedmiotowy
8.	Biblioteka PAN Gdańsk	Krzyżowy, systematyczny
9.	Biblioteka PAN Kórnik	Rzeczowy, tematyczny
10.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	Alfabetyczny, przedmiotowy
11.	Biblioteka Sejmowa w Warszawie	Alfabetyczny, rzeczowy, tytułowy
12.	Biblioteka Głównej Akademii Muzycznej w Katowicach	Alfabetyczny, topograficzny
13.	Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie	Rzeczowy
14.	Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach	Rzeczowy
15.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	Topograficzny
16.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	Systematyczny
17.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy	Alfabetyczny, rzeczowy
18.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Ciechanowie	Rzeczowy
19.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wlkp.	Rzeczowy
20.	Biblioteka Śląska w Katowicach	Alfabetyczny, rzeczowy
21.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	Przedmiotowy
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie	Rzeczowy
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	Rzeczowy
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	Rzeczowy
25.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	Rzeczowy
26.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	Rzeczowy
27.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	Rzeczowy
28.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	Alfabetyczny
29.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu	Rzeczowy
30.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy	Rzeczowy
31.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	Rzeczowy
32.	Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni	Alfabetyczny, rzeczowy, przedmiotowy
33.	Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu	Alfabetyczny
34.	Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku	Alfabetyczny, rzeczowy
35.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubaniu	Systematyczny
36.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie	Alfabetyczny
37.	Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim	Rzeczowy
38.	Biblioteka Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gdańskim	Alfabetyczny, rzeczowy

stosowane w bibliotekach publicznych w Inowrocławiu, Kłodzku, Lublinie, Makowie Mazowieckim, Nowym Dworze Gdańskim oraz Sie radzu. Kartoteki osobowe funkcjonują w Bibliotece Uniwersyteckiej w Gdańsku, Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Bibliotece Muzeum Śląskiego, bibliotekach publicznych w Białymstoku, Nowym Dworze Gdańskim oraz Tczewie. Ponadto w Bibliotece Narodowej funkcjonuje kartoteka wydawnictw technicznych, w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego sporządzono kartotekę dubletów wydawnictw niezależnych, Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego posiada kartotekę afiszy teatralnych, w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego funkcjonuje kartoteka katalogów księgarskich, afiszy i plakatów filmowych wydanych do 1945 r. W Gdańskiej Bibliotece Polskiej Akademii Nauk sporządzono kartotekę teatraliów. Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach posiada kartotekę silesiaków oraz gatunków sztuki, w Bibliotece Publicznej w Bogatyni funkcjonuje kartoteka wycinków prasowych, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku posiada kartotekę imprez cyklicznych a w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie wykorzystywana jest kartoteka muzykaliów, teatraliów oraz wystaw artystycznych³⁸.

Zakwalifikowanie druków do właściwego działu porządkuje nabytki oraz służy wyselekcjonowaniu zbędnych egzemplarzy. Szczególne znaczenie w początkowej fazie opracowania ma ustalenie chronologii napływających materiałów oraz innych wspomnianych już wyżej faktów niezbędnych do właściwego opisanie druków tj.: instytucja sprawcza, miejsce wydania czy wydarzenie związane z publikacją druku. Jeżeli nie można ustalić daty wydania dokumentu wówczas wpisuje się na nim ołówkiem termin wpływu. Po tym następuje opatrywanie materiałów znakami własnościowymi biblioteki. W przypadku Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich znaki własnościowe oraz sygnatura właściwego działu wpisywane są w prawy górny brzeg strony tytułowej, numer akcesji umieszczany jest na lewym górnym brzegu. Te czynności noszą nazwę opracowania wstępnego. Dokumenty należące do jednego działu zawsze zaopatrywane są w tę samą sygnaturę uzupełnioną numerem węższej grupy tematycznej, co znacznie ułatwia wyszukiwanie.

Następnie na podstawie hasła ustalonego w oparciu o dany dokument lub hasła korporatywnego wyznaczonego według nazwy instytucji sprawczej następuje katalogowanie dokumentów życia społecznego, które odbywa się w grupach tematycznych. Przygotowana karta katalogowa zawiera najczęściej kolejny numer, hasło, symbol klasyfikacji, informacje o treści oraz formie dokumentu, datę i rok jego po-

³⁸ Wszystkie informacje pochodzą z wypełnionych przez biblioteki ankiet.

wstania. Informacje niezbędne do opisu bibliograficznego, jak wspomniano, pochodzą z wszelkich dostępnych bibliotekarzom źródeł. Na karcie katalogowej umieszczony jest symbol klasyfikacji oraz hasło i opis bibliograficzny wydarzenia lub obiektu. Hasło może stanowić autor lub tytuł sztuki czy wystawy, nazwa imprezy albo nazwa instytucji. W zależności od rodzaju materiałów stosuje się opis zmodyfikowany, np. w przypadku druków odnoszących się do wystaw plastycznych używane jest hasło autorskie z dołączoną datą imprezy oraz nazwą organizatora ekspozycji. Wystawy zbiorowe opisywane są pod hasłem tytułowym, podaje się tu również datę oraz miejsce wystawienia i nazwiska artystów oraz organizatora. W przypadku, gdy ekspozycja nie ma tytułu podawane jest nazwisko pierwszego autora. Podobnie wygląda opis teatraliów, który oprócz hasła autorskiego zawiera datę spektaklu i nazwisko reżysera. Hasła sporządzane dla muzykaliów stanowią nazwy imprez, a w opisie umieszcza się nazwiska wykonawców, kompozytorów oraz miejsce i datę koncertu, festiwalu czy przeglądu. Hasło tematyczne pojawia się również przy opracowaniu fotografii, pocztówek oraz utrwalonych na kasetach nagrań audio i wideo.

Sposób rozmieszczenia wszystkich danych na głównej karcie katalogowej dla spektaklu teatralnego, wystawy oraz imprezy przedstawiają następujące przykłady pochodzące z Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu, Biblioteki Jagiellońskiej oraz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu³⁹:

1. WiMBP we Wrocławiu; XIV-501 – symbol Teatru Polskiego

XIV-501

Różewicz Tadeusz : Pułapka. Reż. Jerzy Jarocki.

Premiera : Wrocław, 30.V.1992

Program – 2

afisz - 2

fot. - 1

druk ul. - 2

2. WiMBP we Wrocławiu; Dział XIV-463 oznacza Galerię „Na Odwachu”

XIV-463 . 1

Get – Stankiewicz Eugeniusz : Parę tysięcy rysunków.

Wystawa rysunku. Wrocław, 15.III.1992.

zaprosz. – 1

³⁹ Instrukcja w sprawie postępowania z dokumentami życia społecznego w WiMBP we Wrocławiu. Wrocław 1992 s. 5. T. Smolarczykowa: Op. cit., s. 121.

3. WiMBP we Wrocławiu; Dział XI-30 to Kultura – zagadnienia ogólne

XI-30 Spotkanie z prof. Aleksandrem Krawczukiem, Ministrem Kultury i Sztuki. Klub Związków Twórczych. Wrocław, 6.XI.1986 zaprosz. - 1

4. BJ; Symbol XIX 6 to Związek Polskich Artystów Plastyków w Krakowie

XIX 6 Kraków	Związek Polskich Artystów Plastyków o.l.
Plenery 1966 Żywiec 1967 Myślenice 1968 Niedzica + af. (itd.)	

5. BJ; Sygnatura rzymska XVII oznacza: Kultura. Nauka. Oświata. Wychowanie

XVII 10	Wydziałowo Ministerstwa Oświaty i Nauki
Informator 1964 1968 1965 (itd.) 1966 1967	

6. BJ; Symbol XIX 4 określa: Sztuki stosowane

XIX 4a	ABAKANOWICZ Magdalena
Katalogi wystaw Zakopane 1965 tkanina	

W świetle przeprowadzonych badań grupowe opracowanie dokumentów życia społecznego stosuje 31 przebadanych placówek (81,6%), tylko jednostkowo opracowuje swoje nabytki siedem bibliotek (18,4%), co prezentuje tabela 10.

Wśród bibliotek, które stosują opracowanie grupowe, większość – 25 placówek (83,8%) uznało ten rodzaj opracowania druków ulotnych za efektywny, znacznie przyspieszający proces wyszukiwania materiałów z danej grupy tematycznej oraz konieczny w przypadku dużych kolekcji. Spośród bibliotek, które nie korzystają z opracowania grupowego przeważają placówki posiadające małe zbiory efemeryd, m.in.

Kórnicka Biblioteka PAN czy Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie. W ich przypadku można przyjąć jako prawidłowe opracowywanie, katalogowanie oraz wyszukiwanie pojedynczych egzemplarzy. Jeżeli jednak zbiór wydawnictw ulotnych sięga kilkudziesięciu czy kilkuset tysięcy bardzo trudno jest odnaleźć konkretne ogłoszenie, ulotkę lub zaproszenie. **Opracowanie grupowe nie wskazuje bibliotekarzowi konkretnego dokumentu ale zawęża obszar poszukiwań do określonej grupy tematycznej. W jej obrębie na podstawie porządku chronologicznego można odnaleźć dane wydawnictwo.** Fakt utrudnionego dostępu do pojedynczych efemeryd został uznany za największy mankament opracowania grupowego przez biblioteki nie korzystające z tego rodzaju opracowania, np. Wojewódzką Bibliotekę Publiczną z Leszna. Niektóre placówki, np. Biblioteka Uniwersytecka z Łodzi nie stosują przedstawianej metody w odniesieniu do pewnych rodzajów dokumentów życia społecznego, a w szczególności do starych druków i teatrliów, które opracowywane są indywidualnie ze względu na szczególną wartość⁴⁰. Dokumenty opracowywane pojedynczo odnotowywane są w księdze akcesyjnej, przechodzą opracowanie alfabetyczne i rzeczowe, inwentarz biblioteki oraz referat sygnowania. Uproszczone opracowanie grupowe pozwala na udostępnianie druków ulotnych tuż po otrzymaniu symbolu klasyfikacji rzeczowej. Jeżeli chodzi o problemy z dłuższą drogą docierania do zbiorów materiałów dotyczących określonej instytucji, organizacji czy wydarzenia, rzadziej pojedynczych, konkretnych egzemplarzy⁴¹. **Oprócz wyżej wspomnianych zalet opracowanie grupowe ułatwia też pracę bibliotekarzy, ponieważ do każdej jednostki nie trzeba wypisywać osobnej karty katalogowej, czego istotną konsekwencją stanowi nierozrastanie się katalogów. Metoda ta jest również bardziej przyjazna czytelnikom, zwłaszcza jeśli istnieją w bibliotece kartoteki czy indeksy pomocnicze ułatwiające korzystanie z katalogów i odsyłające użytkownika do konkretnej grupy tematycznej.** Za niewątpliwą zaletę opracowania grupowego należy też uznać brak niebezpieczeństwa rozproszenia zbiorów, z czym zawsze trzeba się liczyć z uwagi na wielką liczbę wydawnictw niekonwencjonalnych. W przeszłości, w początkowym momencie gromadzenia i pracy z drukami ulotnymi, rozpropagowanie opracowa-

⁴⁰ Informacje pochodzą z ankiety nadesłanej przez Bibliotekę Uniwersytecką w Łodzi.

⁴¹ Informacja, iż pewna część czytelników (od 34 do 65% osób) poszukuje w katalogach nie konkretnej książki lecz wydawnictw na dany temat, została potwierdzona w badaniach dotyczących użytkowników dokumentów życia społecznego. W przypadku druków ulotnych liczba czytelników szukających publikacji na dany temat określona jest jako „większość”. Z. Żmigrodzki: *Bibliotekarstwo*. Wyd. 2. Warszawa 1998 s. 121.

Stosowane przez biblioteki rodzaje opracowania druków ulotnych

Lp.	Nazwa i adres biblioteki	Opracowanie grupowe	Opracowanie jednostkowe
1.	Biblioteka Narodowa	Grupowe	
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	Grupowe	
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Krakowie	Grupowe	
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	Grupowe	
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	Grupowe	Jednostkowe
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	Grupowe	
7.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	Grupowe	
8.	Biblioteka PAN Gdańsk	Grupowe	
9.	Biblioteka PAN Kórnik		Jednostkowe
10.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	Grupowe	
11.	Biblioteka Sejmowa w Warszawie	Grupowe	
12.	Biblioteka Głównej Akademii Muzycznej w Katowicach	Grupowe	
13.	Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie	Grupowe	
14.	Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach	Grupowe	
15.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	Grupowe	
16.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	Grupowe	
17.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy	Grupowe	
18.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Ciechanowie		Jednostkowe
19.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wlkp.	Grupowe	
20.	Biblioteka Śląska w Katowicach	Grupowe	
21.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	Grupowe	
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie		Jednostkowe
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	Grupowe	
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	Grupowe	
25.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	Grupowe	
26.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	Grupowe	
27.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	Grupowe	
28.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	Grupowe	
29.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu		Jednostkowe
30.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy	Grupowe	
31.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	Grupowe	
32.	Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni	Grupowe	
33.	Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu		Jednostkowe
34.	Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku		Jednostkowe
35.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubaniu	Grupowe	
36.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie		Jednostkowe
37.	Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim	Grupowe	
38.	Biblioteka Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gdańskim	Grupowe	

nia grupowego wyeliminowało niejednolite metody opracowania dokumentów życia społecznego w polskich bibliotekach. Na obecnym etapie opracowanie grupowe oparte na jasnym schemacie klasyfikacyjnym uzupełnionym o katalogi, kartoteki pomocnicze, odsyłacze oraz wyczerpujące opisy na kartach katalogowych to dobry sposób porządkowania dokumentów ulotnych. Jednak z uwagi, iż najwartościowsze kolekcje stanowią największe ilościowo zbiory nie ulega wątpliwości, iż czytelnik poszukujący danego druku zmuszony jest do przeglądania wielu nie interesujących go efemeryd. W ten sposób wzrasta ryzyko zniszczenia materiałów.

Opracowanie dokumentów życia społecznego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu stanowi najbardziej czasochłonną czynność – zajmuje średnio 1600 godzin. Łącznie z katalogowaniem, które wymaga 1400 godzin, opracowanie pochłania aż 60,5% efektywnego czasu pracy w przedstawianym Dziale⁴². Te długotrwałe czynności można usprawnić i zmodernizować, lecz wymaga to przede wszystkim specjalistycznego sprzętu. Ilość czasu poświęcona na opracowanie mogłaby ulec skróceniu w przypadku wprowadzenia komputerowej bazy dokumentów życia społecznego przechowywanych w BZNiO. Pracownicy omiłowaliby wówczas żmudne szperanie po przechowywanych w teczkach grupach dokumentów w celu sprawdzania ich chronologii oraz wynajdywania zbędnych egzemplarzy. Dodatkowo w przypadku ofiarowanych ossolińskiemu Działowi Dokumentów Życia Społecznego retrospektywnych dubletów uniknięto by konieczności zbędnego transportowania teczek, w których przechowywane są pierwsze egzemplarze danego dokumentu. Warto też wspomnieć, iż długość czasu poświęcona na katalogowanie zależy od tak prozaicznej kwestii, jak sprawność maszyn do pisania. Stary, ciężki i często psujący się sprzęt nie sprzyja optymalizacji ani usprawnianiu pracy.

Pierwszą europejską biblioteką, która podjęła próbę komputeryzacji swojej kolekcji dokumentów życia społecznego była Biblioteka Bodlejańska z Oxfordu. W 1993 r. przeprowadzono tu próbny projekt digitalizacji 7 tysięcy druków ulotnych z największego i jednocześnie najdroższego europejskiego zbioru dokumentów życia społecznego znanego jako John Johnson Collection of Printed Ephemera szacowanego na ponad milion jednostek⁴³. Druki te obejmują około siedmiuset grup

⁴² Z danych przedstawionych w *Sprawozdaniu z działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w 1997 r.* wynika, iż opracowanie zabiera 1600 godzin a katalogowanie 1400, łączny efektywny czas pracy w Dziale oblicza się na 4956 godzin.

⁴³ R. Gartner: *Digitising the Bodleian?*. „Audiovizual Librarian” 1993 vol. 19 s. 220-223.

tematycznych dotyczących między innymi zagadnień historii drukarstwa. Wybrane dokumenty reprezentują typowe problemy związane z opracowaniem, przechowywaniem, udostępnianiem oraz konserwacją druków. We współpracy z Toyota City, która częściowo sponsorowała przedsięwzięcie, zaplanowano również stworzenie banku danych druków ulotnych przedstawiających samochody z Kolekcji Druków Ulotnych Johna Johnsona (od 1996 r. bank danych stanowi część zbiorów biblioteki Toyota City)⁴⁴. Przed przystąpieniem do komputeryzacji efemeryd rozważano różnorodne opcje dotyczące m. in. jakości cyfrowych reprodukcji druków, które miały być jak najbardziej zbliżone do wysokiej jakości kopii zdjęciowych tak, by można z nich było w przyszłości robić kolejne odbitki. Osobne zagadnienie stanowiło bezpieczeństwo delikatnych i często kruchych druków (niektóre z nich pochodziły nawet z XVI wieku, większość wydano w XVIII-XX stuleciu) poddawanych silnym naswietlaniom. Rozważania dotyczyły także kosztów digitalizacji druków ulotnych, w grę wchodziła wysokiej jakości skanująca kamera, której cena wynosiła 60 tysięcy funtów lub Kodak Foto-CD, używający konwencjonalnego filmu fotograficznego jako medium pośredniego. Ostatecznie, by uniknąć dużych nakładów finansowych do potrzeb stosunkowo małego projektu, zdecydowano się na drugie tańsze urządzenie z zastrzeżeniem, że w przypadku digitalizacji całości kolekcji zakup specjalistycznej kamery będzie koniecznością⁴⁵.

⁴⁴ Na stronie internetowej: <http://www.bodley.ox.ac.uk/toyota> znajduje się baza danych oraz ilustracje środków transportu pochodzących z fragmentu kolekcji J. Johnsona, która brała udział w projekcie.

⁴⁵ Realizacja samego przenoszenia tradycyjnych druków na cyfrowe nośniki rozpoczęła się od fotografowania dokumentów na przezroczą o wymiarach 6x6 cm (przezroczą tę wykorzystano później do wydania płyty kompaktowej z cyfrowymi kopiami druków oraz jubileuszowej, wytwornej edycji Toyoty). Następnym zabiegiem była kompresja przy użyciu standardowego, zwłaszcza w USA, algorytmu cyfrowych obrazów fotograficznych JPEG – Joint Photographic Experts Group (wykorzystującego tzw. zgubioną technikę polegającą na redukowaniu niedostrzegalnych gołym okiem widmowych danych). Elektroniczne kopie druków ulotnych zapełniły ponad sześćdziesiąt płyt kompaktowych – pojemność jednej płyty wynosiła średnio 100 obrazów. W chwili obecnej kolekcja tych CD-ROM-ów traktowana jest jako źródło archiwalne, często korzystają z niej osoby zainteresowane produkcją wysokiej jakości kopii druków z Kolekcji Johna Johnsona (Biblioteka udostępniła chętnym specjalistyczną drukarkę Kodak XL 7700). Szacunkowa długość życia płyty kompaktowej, podobnie jak innych optycznych mediów, oceniana jest obecnie na 7 do 50 lat, a ponieważ żaden z producentów nie daje gwarancji, że w ciągu tego okresu czasu elektroniczne kopie zachowają swoją jakość, przezroczą obrazów z projektu traktowane są jako swego rodzaju reprodukcje zapasowe, które w przyszłości mogą zostać przeniesione na inne lepsze nośniki.

JIDI Home
 JIDI Contacts
 JIDI History
 JIDI Collections
 JIDI Steering Group
 JIDI Resources
 The JIDI Images
 Learning from our
 experience
 Useful Links

© Bodleian library, University of Oxford

Maypole Soap. Dyes blouses all colours (advertisement)

© 1996 and onward, JIDI
 All rights reserved

Hosted by the at The University of Bristol | JIDI Home | Site Index | Contact

<http://www.ilrt.bris.ac.uk/jidi/jjsoap1.html>

JIDI Home
 JIDI Contacts
 JIDI History
 JIDI Collections
 JIDI Steering Group
 JIDI Resources
 The JIDI Images
 Learning from our
 experience
 Useful Links

© Bodleian library, University of Oxford

British zoology or Tower curiosities (print)

© 1996 and onward, JIDI
 All rights reserved

Hosted by the at The University of Bristol | JIDI Home | Site Index | Contact

<http://www.ilrt.bris.ac.uk/jidi/jjpc2.html>

Doświadczenia w zakresie modernizowania usług oferowanych czytelnikom oraz pracy osób opiekujących się Kolekcją Johna Johnsona dotyczą również elektronicznych katalogów przechowywanych zbiorów. Z uwagi na specyfikę dokumentów życia społecznego prowadzone są dwa rodzaje indeksowania zbiorów – indywidualny spis jednostek z włączaniem obrazów graficznych, jeżeli takowe znajdują się w druku (do końca marca 1999 r. przeniesiono do tego katalogu 16 tysięcy z ponad miliona wydawnictw) oraz tematyczny spis każdej grupy dokumentów, wyszukiwanej za pomocą indeksu słów kluczowych zawartego w przewodniku po kolekcji. Dwie wspomniane formy spisywania zbiorów będą w przyszłości unowocześniane, modernizowane oraz uzupełniane, np. w przypadku włączania materiałów retrospektywnych⁴⁶. Także S. Zietz, który w Stanach Zjednoczonych zajmuje się problemami automatycznego opracowania efemeryd dla indywidualnego opracowania dokumentów życia społecznego, proponuje podział tych druków na cztery grupy: **materiały praktyczne** (bilety, formularze, kwestionariusze, druki bankowe, kalendarze), **materiały promocyjne** (druki reklamowe promujące usługi lub produkty), **materiały niepromocyjne** (efemerydy polityczne, artystyczne, literackie, socjopolityczne, religijne), **materiały mieszane** (wydawnictwa promujące treści artystyczne, literackie, polityczne, socjologiczne i religijne). Zdaniem tego autora taki podział ułatwia katalogowanie publikacji niekonwencjonalnych⁴⁷.

W przyszłości niezbędne staną się nowe metody pracy oparte na nowoczesnych technologiach i osiągnięciach elektroniki⁴⁸. Opracowanie grupowe będzie nieprzydatne w chwili, gdy każda placówka zostanie zaopatrzona w skanery lub kamery, które będą produkowały elektroniczne wersje druków ulotnych i rejestrowały je w bazach danych biblioteki, a czytelnicy po wpisaniu słów kluczowych otrzymają wszystkie efemerydy na dany temat. Już w tej chwili sprawnie funkcjonują systemy przeszukujące dokumenty na podstawie ich treści. Za przykład może tu posłużyć technika EDD – Electronic Document Delivery, która wyszuku-

⁴⁶ W sekcji Kolekcji Johna Johnsona używana jest specjalistyczna niemiecka bibliograficzna baza danych Allegro-C stosowana wcześniej w Dziale Druków Orientalnych do katalogowania książek. Format Allegro-C ciągle ewoluuje i w chwili obecnej jest, zdaniem administratorki Kolekcji Johna Johnsona, Julie Anne Lambert lepszy niż format MARC, który nie zawsze pozwalał na katalogowanie druków ulotnych w pożądanym detalach. Format Allegro, wraz z przykładowym opisem zaprezentowano w Aneksie.

⁴⁷ S. J. Zietz: *Ephemera: MARC-Formatted Cataloging Records*. Rare Books & Manuscripts Librarianship 1992 vol. 7 nr 2 s. 152-159.

je i dostarcza użytkownikowi teksty w formie plików⁴⁹. Obecnie nie ma żadnych przeszkód by elektronicznie przysyłać zainteresowanym pliki zawierające piktogramy i dźwięk. Zmiana tradycyjnego opracowania dokumentów życia społecznego na formę elektroniczną będzie wymagała wysiłku finansowego związanego z zakupem dobrego sprzętu hardwarego oraz przeszkolenia bibliotekarzy, którzy będą musieli zmienić sposób swojej pracy i myślenia o bibliotece jako o zbiorze publikacji wypożyczanych czytelnikom zjawiającym się o określonych godzinach w murach księżnicy. Należy rozważyć konieczność oferowania czytelnikom szybkiego, sprawnego i zdalnego dostępu do zbiorów niekonwencjonalnych i tradycyjnych. Warto też przyglądać się placówkom, które w tym zakresie poczyniły już pierwsze przygotowania i mogą służyć innym bibliotekom cennymi wskazówkami oraz doświadczeniem⁵⁰.

Proces adaptacji do zmian związanych z rozwojem nowoczesnych technologii jest nieunikniony, a im szybciej zostanie zrealizowany, tym lepiej zarówno dla bibliotekarzy jak i czytelników. W epoce cywilizacji wiedzy liczy się przede wszystkim dostęp do informacji. Państwa innowacyjne tworzą rewolucję naukowo-techniczną, wyznaczają tempo rozwoju gospodarki światowej i wskazują drogę postępu krajom naśladowczym potrafiącym korzystać z najnowszych technologii⁵¹. Poza tymi dwiema grupami istnieje trzecia strefa – pustynia technologiczna, do której zaliczają się obszary nędzy skazane na zagładę. Nowocześnie działające biblioteki mogą przyczynić się do uchronienia naszego kraju przed przynależnością do ostatniej kategorii podziału współczesnego świata. Sprawne i fachowe zarządzanie informacjami zawartymi w dokumentach życia społecznego może mieć również w tym procesie swój pozytywny udział.

⁴⁸ Za najbardziej użyteczne do opracowania druków ulotnych katalogowe kody uznawane są w krajach anglojęzycznych: AACR2, Archives, Personal Papers and Manuscripts, Descriptive Cataloging of Rare Books and Graphic Materials oraz ich kombinacje i hybrydy. S. J. Zietz: Op. cit. s. 159.

⁴⁹ Od 1997 r. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie ma dostęp do jednej z usług EDD, którą jest JASON (Journal Articles Sent On Demand). Serwis ten umożliwia indywidualnym użytkownikom wyszukiwanie informacji bibliograficznych z 560 000 czasopism. Zainteresowani mogą wybrać sposób odbioru tekstów, jednym z nich jest droga elektroniczna. E. Petrović: *System elektronicznego dostarczania dokumentów (artykułów z czasopism) JASON w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. „Bibliotekarz” 1999 nr 9 s. 9-11.

⁵⁰ Patrz przypis 3.

⁵¹ L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska-Gorywoda, L. Oręziak, E. Teichmann: *Unia Europejska*. Warszawa 1999 s. 178.

Konkluzje

Opracowanie dokumentów życia społecznego jest trudnym a jednocześnie niezwykle istotnym etapem pracy z drukami niekonwencjonalnymi. Poniższe uwagi mogą przyczynić się do usprawnienia tego stadium działań bibliotecznych:

1. Właściwa klasyfikacja nabytków stanowi podstawę prawidłowego opracowania dokumentów życia społecznego.

2. W celu zapewnienia unifikacji biblioteki powinny wykorzystywać najbardziej popularne schematy klasyfikacji.

3. Przy korzystaniu z grupowego opracowania efemeryd należy tworzyć kartoteki pomocnicze ułatwiające odszukiwanie druków.

4. Trzeba bezwzględnie dążyć do elektronicznego opracowania dokumentów życia społecznego, czego i tak nie da się uniknąć w przyszłości.

Udostępnianie dokumentów życia społecznego

Dokumenty życia społecznego w większości przebadanych bibliotek są udostępniane prezencyjnie. Nieliczne placówki wypożyczają swoje zbiory poza bibliotekę. Stosowane przez biblioteki formy udostępniania wydawnictw efemerycznych prezentuje tabela 11.

W świetle danych pochodzących z badań oraz informacji zawartych w ankietach wszystkie placówki z wyjątkiem Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu udostępniają użytkownikom zgromadzone dokumenty życia społecznego. Przeważająca większość bibliotek udostępnia swoje zbiory na miejscu, w czytelni. Czytelnicy są w każdym przypadku rejestrowani w zeszycie odwiedzin. Tylko w dwóch bibliotekach istnieje możliwość wypożyczania druków efemerycznych do domu – w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Pile oraz w Bibliotece Muzeum Śląskiego w Katowicach. W pierwszej wymienionej placówce warunkiem wypożyczenia materiałów ulotnych poza bibliotekę jest zgoda dyrektora. Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach nie zastrzegła żadnych specjalnych ograniczeń związanych z udostępnianiem publikacji niekonwencjonalnych.

W skali roku badane biblioteki notują od 3 do 400 użytkowników dokumentów życia społecznego. Średnia statystyczna dla każdej placówki wynosi 88 czytelników. Pierwszeństwo pod względem użytkowników mają: Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu, z której zbiorów efemeryd korzysta 400 osób w skali roku, Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego – 300 użytkowników efemeryd, Miejska Biblioteka Publiczna w Tczewie – 266 osób, Biblioteka Zakładu Narodowego

Tabela 11

Formy udostępniania wydawnictw efemerycznych w badanych bibliotekach

Lp.	Nazwa i adres biblioteki	Udostępnianie prezencyjne	Wypożyczanie poza bibliotekę
1.	Biblioteka Narodowa	prezencyjne	
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	prezencyjne	
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Krakowie	prezencyjne	
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	prezencyjne	
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	prezencyjne	
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	prezencyjne	
7.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	prezencyjne	
8.	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu	nie udostępnia	
9.	Biblioteka PAN Gdańsk	prezencyjne	
10.	Biblioteka PAN Kórnik	prezencyjne	
11.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	prezencyjne	
12.	Biblioteka Głównej Akademii Muzycznej w Katowicach	prezencyjne	
13.	Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Warszawie	prezencyjne	
14.	Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach		Na zewnątrz
15.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	prezencyjne	
16.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	prezencyjne	
17.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy	prezencyjne	
18.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Ciechanowie	prezencyjne	
19.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wlkp.	prezencyjne	
20.	Biblioteka Śląska w Katowicach	prezencyjne	
21.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	prezencyjne	
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie	prezencyjne	
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	prezencyjne	
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	prezencyjne	
25.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	prezencyjne	
26.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	prezencyjne	
27.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	prezencyjne	Na zewnątrz
28.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	prezencyjne	
29.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu	prezencyjne	
30.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	prezencyjne	
31.	Miejska Biblioteka Publiczna w Bogatyni	prezencyjne	
32.	Miejska Biblioteka Publiczna w Inowrocławiu	prezencyjne	
33.	Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku	prezencyjne	
34.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubaniu	prezencyjne	
35.	Miejska Biblioteka Publiczna w Lubartowie	prezencyjne	
36.	Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim	prezencyjne	
37.	Biblioteka Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gdańskim	prezencyjne	
38.	Miejska Biblioteka Publiczna w Tczewie	prezencyjne	

im. Ossolińskich – 250 użytkowników, Biblioteka Muzeum Śląskiego w Katowicach 124 czytelników druków ulotnych, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego 120 użytkowników oraz Miejska Biblioteka Publiczna w Makowie Mazowieckim – 100 osób⁵². Działająca od 1 stycznia 2000 r. czytelnia dokumentów życia społecznego w Bibliotece Narodowej w pierwszym kwartale zarejestrowała 160 użytkowników wydawnictw niekonwencjonalnych⁵³.

W świetle literatury przedmiotu liczba użytkowników dokumentów życia społecznego oraz ich kategorie ściśle zależą od miejsca działalności biblioteki⁵⁴. Logiczne wydaje się, że w ośrodkach uniwersyteckich, w miastach, gdzie działają wyższe szkoły kształcące humanistów liczba czytelników dokumentów efemerycznych powinna być stosunkowo duża. Tymczasem jak wynika z powyższego zestawienia ze zbiorów niekonwencjonalnych zgromadzonych w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sieradzu korzysta więcej osób niż z kolekcji efemeryd przechowywanych w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podobnie przedstawia się statystyka prowadzona w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Makowie Mazowieckim, którą odwiedza o 20% więcej czytelników niż np. Bibliotekę Uniwersytetu Łódzkiego. Sytuację tę może tłumaczyć fakt, iż obie placówki – Wojewódzka Biblioteka Publiczna z Sieradza oraz Miejska Biblioteka Publiczna z Makowa Mazowieckiego jako pierwszą kategorię użytkowników wymieniły uczniów, którzy wykorzystują dokumenty życia społecznego do referatów szkolnych⁵⁵.

Główne kategorie użytkowników publikacji efemerycznych stanowią:

1. Studenci kierunków humanistycznych – historii, polonistyki, nauk politycznych, etnologii, kulturoznawstwa, bibliotekoznawstwa, szkół aktorskich.
2. Doktoranci kierunków humanistycznych.
3. Pracownicy nauki.
4. Uczniowie szkół podstawowych.
5. Uczniowie szkół średnich.
6. Badacze regionów.
7. Dziennikarze.
8. Pracownicy kultury.
9. Nauczyciele.
10. Bezrobotni.

⁵² Z informacji zawartych w przesłanych ankietach.

⁵³ Z wywiadu przeprowadzonego z Z. Głowacką.

⁵⁴ Ch. Makepeace: *Op. cit.*, s. 203.

⁵⁵ Informacje pochodzą z ankiet nadesłanych przez biblioteki.

Z wyszczególnionych kategorii uczniowie oraz studenci korzystają ze zbiorów w celu realizowania prac i projektów. Jak wskazują ankiety, studenci chętnie sięgają po dokumenty życia społecznego pisząc prace magisterskie dotyczące historii działalności teatrów, galerii i innych ośrodków kultury, prace o funkcjonowaniu partii politycznych lub działalności osób, stowarzyszeń, związków czy organizacji. Pracownicy naukowcy korzystają ze zgromadzonych wydawnictw w celach badawczych, dane zawarte w dokumentach życia społecznego potrzebne są do prac i publikacji. Druki te mogą być przedmiotem badań lub stanowić materiał ilustrujący stawiane tezy. Regionaliści poszukują w drukach niekonwencjonalnych informacji o życiu społeczności lokalnej, pracownicy kultury są zainteresowani artystycznym czy kulturowym aspektem działalności lokalnych instytucji czy określonych twórców. Dziennikarze są zainteresowani dokumentacyjną i informacyjną stroną wydawnictw niekonwencjonalnych. Druki są również wykorzystywane jako elementy scenografii filmowej⁵⁶. Dla nauczycieli informacje zawarte w drukach ulotnych stanowią pomoc metodyczną. Bezrobotni a także wszystkie inne wymienione kategorie użytkowników wykorzystują dokumenty życia społecznego do realizacji własnych zainteresowań⁵⁷.

Podawane przez czytelników cele, do których potrzebne są efermerydy to: prace magisterskie, dyplomowe, badawcze, referaty szkolne, kampanie wyborcze, opracowania dotyczące regionu, opracowania wydawnictw okolicznościowych, artykuły do prasy i programów telewizyjnych, materiały metodyczne, ilustracje do książek, organizacja wystaw, benefisy lokalnych artystów, jubileusze osób, instytucji i organizacji, informacje o towarzystwach, związkach, szkołach, zakładach pracy oraz innych instytucjach, własne zainteresowania. Najczęściej poszukiwane dokumenty dotyczą: historii, kultury, oświaty, teatru, sztuki, sportu, gospodarki, zdrowia, ekonomii, turystyki, polityki, statystyki, administracji, ochrony środowiska.

Zadna z badanych placówek nie stosuje specjalnych środków kontroli wypożyczanych materiałów. Druki udostępniane są w czytelniach pod kontrolą bibliotekarzy. Obowiązują tu identyczne zasady, jak w przypadku korzystania z tradycyjnych materiałów bibliotecznych – czytelnicy wpisują się do zeszytu odwiedzin a potwierdzeniem tożsamości są dowody osobiste, legitymacje szkolne i studenckie lub karty biblioteczne. Podstawę wypożyczenia stanowią rewersy. Po

⁵⁶ Powojenne oryginalne plakaty zgromadzone w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego są chętnie wykorzystywane przez reżyserów.

⁵⁷ Z informacji zawartych w ankietach.

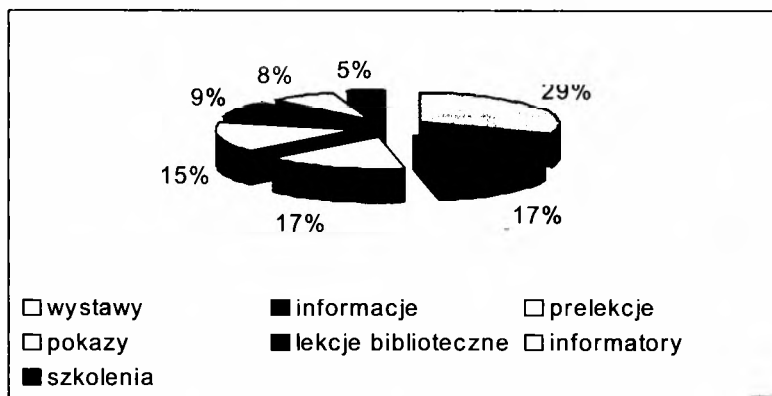
udostępnieniu druki są liczone przez bibliotekarzy czuwających nad porządkiem w czytelnicy. Przedsięwzięte czynności nie zawsze zapewniają bezpieczeństwo wypożyczanym efemerydom. W świetle przeprowadzonych badań w Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej przy Bibliotece Głównej Akademii Muzycznej w Katowicach widać, że giną programy, czytelnicy Biblioteki Muzeum Śląskiego przywłaszczają sobie mapy gmin, użytkownicy Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Łomży wynieśli druki solidarnościowe pochodzące z lat 1980-1981, czytelnicy Biblioteki Publicznej w Bogatyni zabierają materiały odnoszące się do ochrony środowiska w gminie⁵⁸. Jak wskazuje statystyka Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich sporządzona na podstawie pięciu ostatnich lat średnio w skali roku udostępnianych jest ponad 8580 dokumentów życia społecznego. Do liczby tej należy dodać kilkadziesiąt wydawnictw pochodzących z księgozbioru podręcznego, które często służą czytelnikom jako dodatkowa pomoc⁵⁹. Biorąc pod uwagę ogólną wielkość zbioru efemeryd wynoszącego 286 tysięcy jednostek ubiegłoroczny stopień wykorzystania kolekcji ossolińskiej wynosi zaledwie 3%. Oczywiście liczba ta nie jest stała i zmienia się w każdym roku. Kolekcja ciągle rozrasta się i dlatego trudno jest ocenić stopień jej wykorzystania. Nie wiadomo, co w przypadku materiałów niekonwencjonalnych powinno stanowić punkt odniesienia służący za liczbę wyjściową. Czy można za taką uznać grupę tematyczną czy pojedynczy dokument? Stopień wykorzystania kolekcji Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu obliczony na podstawie stosunku druków wypożyczonych do ilości zebranych materiałów jest podobny do ossolińskiego i wynosi tylko 2%.

Informowanie o przechowywanych kolekcjach jest niezwykle istotnym ale, jak wskazują badania, niestety nie w pełni docenianym zabiegiem. Stosowane przez poszczególne biblioteki sposoby informowania o zgromadzonych kolekcjach dokumentów życia społecznego prezentuje tabela 12.

Jak wynika z danych przekazanych przez badane biblioteki najczęściej stosowanym sposobem informowania o zebranych kolekcjach efemeryd są wystawy, informacje kierowane bezpośrednio do czytelników, zawarte na stronach WWW bibliotek lub przesyłane do mediów lokalnych, także prelekcje, pokazy, lekcje biblioteczne oraz szkolenia. Procentową popularność każdej ze stosowanych metod prezentuje poniższy wykres kołowy.

⁵⁸ Nadesłane ankiety.

⁵⁹ Z informacji zawartych w sprawozdaniach z pracy Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu z lat 1994-1998.

Wykres 12. Sposoby informowania o zbiorach dokumentów niekonwencjonalnych stosowanych w badanych bibliotekach (w %)

Niektóre placówki, np. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku czy Ciechanowie stosują więcej niż jedną metodę zawiadomiania użytkowników o istniejących kolekcjach wydawnictw nietradycyjnych. Jest to zabieg godny polecenia, ponieważ użycie większej liczby kanałów informacyjnych zapewnia dotarcie wiadomości do szerszej grupy odbiorców. Dobrze świadczy też o bibliotekach coraz więcej stron internetowych z informacjami o budowanych przez placówki kolekcjach publikacji ulotnych⁶⁰. Tworzenie witryn w sieci oznacza również, iż biblioteki posługują się najnowocześniejszymi środkami przekazu. Bardzo interesującą stroną ze zdjęciami, pochodzącymi z kolekcji dokumentów życia społecznego posiada Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Ciekawa witryna z wyszczególnieniem rodzajów przechowywanych wydawnictw niekonwencjonalnych znajduje się również na serwerze Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Na polu informowania o dokumentach życia społecznego jest jednak jeszcze wiele do zrobienia. Placówki zagraniczne mają do swojej dyspozycji wiele czasopism fachowych, w których umieszczają wiadomości o przechowywanych efemerydach⁶¹. Oprócz tego temat dokumentów życia społecznego stale przedstawiany jest w wydawnictwach

⁶⁰ Strony WWW informujące obecnie o istnieniu dokumentów życia społecznego posiada: Biblioteka Uniwersytetu MCS w Lublinie <http://priam.lublin.cs/zbiory/>, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu <http://www.buw.torun.pl/i/vilno.htm> Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego <http://www.buw.uw.edu.pl/buw10e.htm> Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku <http://www.wbp.balystok.pl/Historia.htm>

⁶¹ The Ephemerist, The Ephemera Canada, Archivaria.

Sposoby informowania o zgromadzonych zbiorach stosowane w badanych bibliotekach

Lp.	Nazwa i adres biblioteki	Sposoby informowania o zbiorach dokumentów życia społecznego
1.	Biblioteka Narodowa	Informatory o BN
2.	Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego w Sopocie	Informatory o bibliotece, informacje w Internecie
3.	Biblioteka Uniwersytecka w Lublinie	Wystawy, prelekcje nt. zbiorów specjalnych
4.	Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi	Wystawy, pokazy, prelekcje
5.	Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu	Artykuły w prasie i periodykach naukowych, informacje w Internecie, informatory o bibliotece
6.	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	Szkolenia dla studentów I roku, informacje w Internecie, informatorach o BUW
7.	Biblioteka PAN Gdańsk	Wystawy, pokazy, prelekcje.
8.	Biblioteka ZNiO we Wrocławiu	Wystawy, prelekcje, informatory o BZNiO, strony w Internecie
9.	Biblioteka Sejmowa w Warszawie	W folderze o Wydziale Zbiorów Historii Społecznej jest informacja o dżs
10.	Biblioteka Gł. Akademii Muzycznej w Katowicach	Wystawy, pokazy
11.	Biblioteka Gł. Akademii Muzycznej w Warszawie	Wystawy, informacje ustne
12.	Muzeum Azji i Pacyfiku Warszawa	Ogólne informacje biblioteczne
13.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku	Wystawy, pokazy, prezentacje, prelekcje, referaty, informacje w mediach, ulotki, pisma do zakładów pracy, informacje indywidualne
14.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Ciechanowie	Rozmowy z czytelnikami; informacje o zbiorach dla lokalnych mediów, lekcje biblioteczne
15.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna w Gorzowie Wlkp.	Wystawy, pokazy, prelekcje, informacje w prasie, radiu i telewizji lokalnej
16.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Legnicy	Prelekcje
17.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lesznie	Wystawy, lekcje biblioteczne
18.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie	Wystawy, pokazy, prezentacje, prelekcje
19.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Łomży	Wystawy, pokazy, prelekcje, informatory o bibliotece, lekcje biblioteczne
20.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie	Wystawy, prezentacje, referaty
21.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Opolu	Wystawy
22.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Pile	Informacje w mediach, szkolenia, lekcje bibliot., rozmowy z autorami/twórcami druków ulotnych
23.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Płocku	Informacje udzielane czytelnikom oraz podczas lekcji bibliotecznych
24.	Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Sieradzu	Wystawy
25.	Woj. i Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu	Wystawy, informator o bibliotece
26.	Miejska Biblioteka Publ. w Bogatyni	Pokazy
27.	Miejska Biblioteka Publ. w Inowrocławiu	Prezentacje
28.	Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku	Wystawy
29.	Miejska Biblioteka Publ. w Lubaniu	Wystawy
30.	Miejska Biblioteka Publ. w Lubartowie	Wystawy, lekcje biblioteczne, szkolenia wewnętrzne pracowników prelekcje, referaty.
31.	Miejska Biblioteka Publ. w Makowie Mazowieckim	Wystawy, pokazy, rozmowy z czytelnikami
32.	Bibl. Publ. Miasta i Gminy w Nowym Dworze Gd.	Informacje indywidualna, informacja zbiorowa - lekcje biblioteczne
33.	Miejska Biblioteka Publ. w Tczewie	Wystawy, prelekcje, lekcje biblioteczne

publikowanych przez Towarzystwa Miłośników Druków Ulotnych, gdzie w interesujący sposób, przystępnym językiem oraz w oparciu o bogate ilustracje prezentowane są kolekcje wydawnictw ulotnych gromadzone w bibliotekach zagranicznych. Dużą popularnością cieszą się strony internetowe. Są one włączane do ogólnych informatorów o bibliotekach lub istnieją jako osobne witryny o konkretnych, często prywatnych kolekcjach⁶². **Dostępne w Internecie witryny zawiadamiające o zbiorach efemeryd niosą więcej informacji niż strony bibliotek polskich.** Jest tu przede wszystkim więcej ikon z elektronicznymi kopiami oryginalnych dokumentów, są informacje o kolekcjonerach, sprzedawcach, cenach druków ulotnych oraz dane bibliograficzne publikacji opisujących zjawisko różnych rodzajów wydawnictw niekonwencjonalnych.

Wykorzystanie zbiorów dokumentów życia społecznego za granicą jest o wiele większe niż w Polsce. Z Kolekcji Johna Johnsona zgromadzonej w Bibliotece Bodlejańskiej rocznie korzysta ponad 45 tysięcy osób. Taka sama liczba użytkowników widnieje na liczniku strony internetowej osób logujących się by zobaczyć elektroniczne kopie niektórych elementów zbioru z powyższej kolekcji⁶³. Dużo większa popularność zbiorów zagranicznych jest wynikiem lepszej informacji o budowanych kolekcjach. Poza tym biblioteki krajów anglosaskich znajdują się w innym etapie ewolucji zainteresowania efemerydami niż nasze placówki. Zakończenie fazy bibliograficznej i przejście do szerszego zainteresowania dokumentami życia społecznego wymaga czasu. Okres oczekiwania i rozwoju w krajach zachodnich wynosił około dwudziestu lat. Trudno oszacować kiedy ten etap rozpocznie się w Polsce. Na pewno już teraz jednak wiadomo, że aby szerzej zainteresować zgromadzonymi zbiorami społeczeństwo należy podejmować przede wszystkim wysiłek informacyjny, który z pewnością zawojuje poprawą stopnia wykorzystania kolekcji dokumentów życia społecznego.

Konkluzje

Zbiory dokumentów życia społecznego istnieją po to, by dostarczać danych do badań naukowych. Należy dołożyć wszelkich starań, by

⁶² Przykłady takich stron stanowią mogą: okno Biblioteki Kongresu <http://cweb.loc.gov/loc/libserv> Biblioteki Uniwersytetu Arkansas <http://www.uark.edu/libinfo/> strony poświęcone kolekcjom różnych efemeryd <http://members.ad.com/Koker52/PC/index.htm> lub <http://www.members.ad.com/Koker52/PC/>

⁶³ <http://www.bodley.uk/toyota>

kolekcje efemeryd były jak najefektywniej wykorzystywane. Biblioteki swoją uwagę w tym zakresie powinny skupić na:

1. Bieżącym opracowywaniu napływających druków.
2. Systematycznym informowaniu czytelników o przechowywanych dokumentach.
3. Przenoszeniu zbiorów na nośniki cyfrowe, by umożliwić czytelnikom zdalny dostęp do druków.
4. Ochronie oraz zabezpieczeniu udostępnianych materiałów.

Przechowywanie i konserwacja dokumentów życia społecznego

Po opracowaniu druki ulotne układane są według przyjętego systemu przechowywania ściśle opartego na schemacie klasyfikacji, tj. w teczkach, pudłach, kopertach, klaserach, stelażach, plastikowych koszulkach, albumach fotograficznych lub tubach, w obrębie których stosuje się porządek chronologiczny⁶⁴. Najczęściej wymieniane formaty pudeł to: 30x10x24 cm, 25x10x20 cm, 30x12x20 cm, 29x38x4 cm, 40x15x30 cm. W większości bibliotek stosuje się znormalizowane teuczki formatu A3, A4 oraz A5. Biblioteki z większymi możliwościami finansowymi, w zależności od potrzeb, zamawiają teki dostosowane do wymiarów magazynowanych druków. W każdej ankietowanej bibliotece zostawiane jest wolne miejsce dla przyszłych dokumentów. Teuczki i pudła właściwie oznakowane są odpowiednikami działów i poddziałów schematów klasyfikacji. W obrębie opakowań materiały porządkowane są chronologicznie. Druki wydawane przez określone instytucje sprawcze układane są w kolejności alfabetycznej twórców lub wytwórców, a następnie szeregowane chronologicznie. Teki, koperty i albumy ustawiane są na regałach według numerów akcesji w danym roku kalendarzowym. Bibliotekarze ciągle przeprowadzają prace porządkowe w obrębie teczek, układają materiały w kolejności chronologicznej oraz rozsuwają zbyt mocno upakowane druki, aby zapobiegać ich zniszczeniu.

W chwili obecnej dobre warunki do przechowywania zbiorów materiałów ulotnych mają Gabinet Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Narodowej oraz Dział Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, w których przepro-

⁶⁴ W. Wolińska: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Narodowej*. W: *Dokumenty życia społecznego...* Op. cit., s. 63-64.

wadzono remonty i unowocześniono wyposażenie. Dzięki zakupowi 15 nowych szaf plakatowych, takiej samej liczby regałów oraz 20 tek, w Dziale BZniO poszerzona została powierzchnia magazynowa, co spowodowało wprowadzenie nowego układu przechowywania. Plakaty teatralne magazynowane są obecnie w pozycji poziomej w specjalnych szafach plakatowych, których wysuwane szuflady umożliwiają bezpieczne wydobywanie wielkoformatowych egzemplarzy bez narażania ich na porwanie. Wszystkie zbiory przechowywane w tekach znajdują się teraz w jednym pomieszczeniu, dzięki czemu zmodernizowano drogę transportu druków, łatwiej jest uzupełniać zebrane materiały oraz udostępniać je czytelnikom. Na nowych regałach zostawione jest miejsce na przyszłe wydawnictwa. Wymieniono też na nowe zniszczone teki i obwoluty, zbiory dwukrotnie odkurzone. Przygotowano także nowe opisy teczek, regałów oraz szaf. Wszystkie wspomniane zabiegi przyczyniły się do poprawy jakości pracy i lepszego zabezpieczenia przechowywanych publikacji. Podobne zmiany wprowadzono w Bibliotece Narodowej, w której funkcjonują obecnie wygodne komody na wydawnictwa o dużych, kłopotliwych formatach.

Optymalne warunki magazynowania powinny zapewnić stałą temperaturę około 28,3° plus/minus 2,3° i wilgotność w granicach 50-55%. Materiały nie powinny być narażone na działanie światła słonecznego ani kurzu. Idealnie byłoby gdyby do magazynu w ogóle nie docierały promienie ultrafioletowe⁶⁵. Nie wszystkie z tych warunków są przestrzegane w miejscach przechowywania dokumentów życia społecznego, co naraża zgromadzone materiały na szybsze zniszczenie.

Większość z placówek kolekcjonujących dokumenty życia społecznego nie może sobie pozwolić na kosztowne remonty, warto jednak dołożyć wszelkich starań by usprawnić pracę bibliotekarzy zajmujących się drukami ulotnymi oraz stworzyć jak najlepsze warunki do przechowywania tych nietrwałych materiałów. Postulat ten jest niezwykle istotny, ponieważ jak wykazały badania większość – 62,5% placówek nie konserwuje swoich zbiorów. Systematycznie naprawia elementy swojej kolekcji Wojewódzka Biblioteka w Lesznie, kilka razy w ciągu roku konserwują publikacje niekonwencjonalne Biblioteki uniwersytetów: Jagiellońskiego, Łódzkiego, Warszawskiego, Gdańskiej i Kórnickiej PAN oraz Muzeum Śląskiego w Katowicach. Biblioteka UMCS w Lublinie stosuje okładziny tekturowe na broszury, pracownicy Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Lublinie oraz Miejskiej Biblioteki Publicznej w Makowie Mazowieckim podklejają uszkodzone druki. Jak wskazują ankiety podklejanie oraz obklejanie

⁶⁵ Ch. Makepeace: Op. cit., 158-162.

efemeryd folią należy do najczęstszych zabiegów stosowanych w polskich bibliotekach. Duże placówki, tj. Biblioteka Narodowa czy Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich skarżą się, iż konserwowanych jest stanowczo zbyt mało druków.

Konserwacja dokumentów stanowi duży problem dla polskich bibliotek. Przede wszystkim brakuje funduszy na naprawę wszystkich wymagających tego druków. Konserwowane są tylko najbardziej zniszczone efemerydy. W tym przypadku duże znaczenie mają więc dobre opakowania, w których przechowywane są efemerydy. Wydawnictwa te nie posiadają przecież okładek, są niejednokrotnie drukowane w nietypowych formatach na niskiej jakości papierze i nie mają szans na długą egzystencję. Czynnikiem, który najbardziej wpływa na nietrwałość dokumentów życia społecznego jest niska jakość papieru produkowanego najczęściej z miazgi drzewnej. Materiał ten ulega bardzo szybko zniszczeniu zwłaszcza pod wpływem światła słonecznego i wody. Te same czynniki niszczą efemerydy tj. ulotki reklamowe wydawane na lepszym papierze lśniącym. Drugie zagrożenie dla materiałów ulotnych stanowi ich rozmiar. Duże plakaty czy afisze łatwo się przedzierają zwłaszcza w miejscach zgięć. Małe druki sprawiają kłopoty w przechowaniu i są najczęściej umieszczane w kopertach, gdzie ulegają tarciu. Wyjątkowo niekorzystne jest również częste używanie dokumentów życia społecznego, czytelnicy pozostawiają na nietrwałych kartkach ślady po długopisach, oderwane rogi i odciski brudnych rąk⁶⁶. Zagrożenie dotyczy szczególnie często używanych materiałów, które bardzo szybko ulegają zacytaniu, przy czym nie zawsze można je zastąpić nowymi publikacjami. Wymarzonym rozwiązaniem w tej sytuacji byłoby sporządzanie elektronicznych kopii, na co jeszcze nie stać większości polskich bibliotek. **Do czasu, kiedy cyfrowe reprodukcje staną się codziennością należy dołożyć wszelkich starań, aby jak najlepiej, z korzyścią dla czytelników i bibliotekarzy, przechowywać oraz zabezpieczać zgromadzone zbiory. W przyszłości naprawa publikacji niekonwencjonalnych, zwłaszcza w placówkach często odwiedzanych przez czytelników, będzie stanowiła poważny problem.**

Pomocne tu mogą się okazać pracownie introligatorskie, które poprzez podklejanie uszkodzonych wydawnictw, zabezpieczanie wydawnictw folią, stosowanie tekturowych okładek na broszury oraz wymianę zużytych teczek i innych opakowań ratują zniszczone efemerydy. Pracownicy bibliotek sami podejmują też czynności zmierzające do przedłużenia istnienia zgromadzonych zbiorów, np. w olsztyńskiej Wojewódzkiej

⁶⁶ Ibidem, s. 158-162.

Bibliotece Publicznej raz w roku przewija się wszystkie taśmy magnetofonowe oraz kasety wideo po to, by nie dopuścić do ich sklejenia. Działy dokumentów życia społecznego na stałe współpracują z pracownikami introligatorsko-konserwatorskimi. Kooperacja ta polega na egzekwowaniu produkcji teczek na dokumenty, cięciu kart katalogowych, klejeniu kopert na negatywy oraz konserwacji plakatów, ulotek i afiszów. Ostatni z wymienionych zabiegów przeprowadzany jest niestety w ilościach minimalnych do potrzeb. Prace te realizowane są w Ossolineum chaotycznie i wyrykowo, co sprzyja dewastacji wielu starych i cennych druków, które chociaż zabezpieczone w bibliotece narażane są na zniszczenie. Konserwuje się tylko najbardziej zniszczone dokumenty, partiami przekazywane do Pracowni Introligatorsko-Konserwatorskiej. Do większych przedsięwzięć konserwatorskich wykonanych w Dziale Dokumentów Życia Społecznego tej Biblioteki w ciągu ostatnich pięciu lat należało wyodrębnienie ze zbioru druków ulotnych dwustu egzemplarzy przedwojennych afiszy oraz niezwykle cennych plakatów, które razem z grupą stu ulotek oddano do naprawy. Oprawiono również bardzo cenny zespół scenografii teatralnych liczący 418 projektów kostiumów i 83 plany dekoracji.

Bibliotece zagraniczne najwięcej uwagi poświęcają obecnie zagadnieniom ochrony druków poprzez unowocześnienie sposobów ich udostępniania. Do końca 2000 r. kolejne 15 tysięcy dokumentów życia społecznego wraz z dołączonymi kopiami elektronicznymi włączono do katalogu online Biblioteki Bodlejańskiej⁶⁷. Pomysł zdalnej prezentacji elektronicznych kopii wydawnictw niekonwencjonalnych kontynuowany jest także przez inne placówki. W 2001 r. w ramach programu „Towards Federation 2001” oraz „Australian Bibliographic Network” powstał projekt wykorzystywania nowoczesnych technologii telekomunikacyjnych do udostępniania dokumentów życia społecznego na obszarze całego kontynentu oraz świata.

Konkluzje

Dokumenty życia społecznego są materiałami nietrwałymi dlatego należy dołożyć wszelkich starań by przechowywać je w optymalnych warunkach czyli:

1. Stałej temperaturze: 26-30,6°C.
2. Wilgotności w granicach: 50-55%.
3. Przy braku promieniowania UV.

⁶⁷ Z informacji nadesłanych przez J. A. Lambert z Biblioteki Bodlejańskiej.

Jednocześnie trzeba pamiętać o następujących zasadach magazynowania efemeryd:

1. Dokumenty powinny być zabezpieczane odpowiednimi opakowaniami.

2. Większe formaty należy przechowywać w pozycji poziomej.

3. Nie wolno składać ani ścieśniać druków.

4. Szczególnie cenne materiały należy już w tej chwili kopiować na nośniki cyfrowe.

5. Warto dokładać wszelkich starań, by materiały ulotne były na bieżąco naprawiane oraz konserwowane.

Podsumowanie

We wstępie do tej publikacji zazaczyłam, że nauka o książce wykazuje słabe zainteresowanie dokumentami życia społecznego, które stanowią specyficzne w formie i treści dokumenty, niosące wiele różnorodnych informacji. Istotnie, dokonane w trakcie pracy nad tą publikacją rozpoznanie zagadnień związanych z tymi dokumentami wykazuje, że zarówno rozważania teoretyczne, jak i działania praktyczne w bibliotekach opierają się na bardzo szczupłej literaturze przedmiotu i ciągle jeszcze bardzo zróżnicowanych doświadczeniach bibliotekarskich.

Podjęte przez autorkę badania ujawniły, że w teoretycznych działaniach bibliologów, bibliotekarzy nastąpiło niewiele zmian od czasu pierwszej ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej przez ZNiO (1969 r.), która wyraźnie sygnalizowała problemy związane z dokumentami życia społecznego w polskich powojennych zbiorach bibliotecznych, archiwalnych i muzealnych. Także dla działań praktycznych, głównie w bibliotekach minione trzydziestolecie okazało się mało owocne, bo biblioteki nadal samotnie rozwiązywać muszą problemy tak istotne, jak:

- zwiększająca się w każdym roku produkcja dokumentów życia społecznego,

- nowe dziedziny aktywności ludzkiej, których konsekwencją stanowią wydawnictwa ulotne z nieznanymi wcześniej grup tematycznych,

- nowe, niegraficzne formy materiałów niekonwencjonalnych,

- konieczność wprowadzenia zmian w sposobach zdobywania, selekcji, opracowania i udostępniania dokumentów życia społecznego oraz określenia standardów w tym zakresie,

- potrzeba informowania różnych środowisk o zgromadzonych kolekcjach,

- rozwinięcie współpracy międzybibliotecznej w zakresie dokumentów życia społecznego,

- przyjęcie ujednoczonej terminologii dotyczącej wydawnictw niekonwencjonalnych w aspekcie unifikacji,

– merytoryczne przygotowanie polskich bibliotek gromadzących dokumenty życia społecznego do konfrontacji z bibliotekami zagranicznymi, z uwzględnieniem projektu stworzenia światowej sieci zdalnego udostępniania zbiorów nietradycyjnych.

Zwiększająca się w każdym roku produkcja druków niekonwencjonalnych wymusza na bibliotekach, które gromadzą dokumenty życia społecznego decyzje w zakresie nasilonej selekcji napływających dokumentów. Postulowany jeszcze w latach sześćdziesiątych podział bibliotek gromadzących dokumenty życia społecznego na dwie grupy zakładał, że pierwszą grupę stanowić powinny Biblioteka Narodowa i Biblioteka Jagiellońska, także inne biblioteki uniwersyteckie i biblioteki o zasięgu ogólnokrajowym¹. W tych bibliotekach, powiększających zbiory dokumentów życia społecznego w oparciu o egzemplarz obowiązkowy, selekcja napływających dokumentów musi być oparta na jasno określonych kryteriach tematycznych oraz ustalonym profilu gromadzenia. W drugiej grupie bibliotek znalazły się placówki, w których nabywanie dokumentów życia społecznego odbywa się drogą kupna, wymiany, darów. Dla tych bibliotek bardzo ważne są kontakty z instytucjami wytwarzającymi dokumenty niekonwencjonalne, modyfikowane stale sposoby docierania do źródeł powstawania dokumentów życia społecznego oraz sprawna, niezbyt liczna, ale kompetentna kadra biblioteczna. Warto pamiętać jednak, że najbardziej sprawne, kompletne gromadzenie, różnymi sposobami nie daje gwarancji uchwycenia całości materiałów i powstające luki materiałowe mogą być uzupełniane przez inne, mniejsze biblioteki współpracujące w zakresie gromadzenia dokumentów życia społecznego z większymi księżnicami. **Uniwersalizm bibliotek, także w zakresie dokumentów życia społecznego jest już przeżytkiem, a specjalizacja zbiorów koniecznością². Wykluczyć też należy rywalizację w gromadzeniu dokumentów życia społecznego³.**

Nowe dziedziny aktywności ludzkiej wymuszają tworzenie dokumentów z nieznanych wcześniej grup tematycznych. Widoczne jest to zwłaszcza w krajach zachodniej Europy, gdzie dokumentacją ulotną objęte są np. nowoczesne środki transportu, usługi oraz sprzęt elektroniczny najnowszej generacji, obce kulturowo elementy adaptowane przez społeczeństwa Zachodu, tj. mangi wydawane w Kanadzie. Z zagadnieniem tym związany jest też problem odkrywania nie znanych do

¹ W. Sokołowska: *Dokumenty życia społecznego...* Op. cit., s. 44-45.

² E. Chelstowski: *Dokumenty życia społecznego...* Op. cit., s. 22.

³ Rywalizację wykluczał już w 1969 r. Z. Jabłoński. Zob.: *Dokumenty życia społecznego...* Op. cit., s. 77.

tej pory zbiorów dokumentów ulotnych w bibliotekach specjalistycznych, np. w Bibliotece Szkoły Głównej i Statystyki w Warszawie⁴.

Równie kłopotliwe, co kuszące dla wielu bibliotek gromadzących dokumenty życia społecznego są nowe, niegraficzne formy dokumentów niekonwencjonalnych. Należą do nich m. in. karty magnetyczne i chipowe czy dokumenty zapisane na dyskach oraz płytach kompaktowych. Te materiały wymuszają będą nie tylko specyficzne zasady gromadzenia ale także przechowywania i konserwacji, do czego polskie biblioteki nie są dobrze przygotowane. Zdecydowanie lepiej radzą sobie z tymi problemami biblioteki zachodnie oraz prywatni kolekcjonerzy. Nowoczesne zbiory posiada np. sieciowy klub dokumentów życia społecznego Internet Postcard & Collectible Club⁵.

Napływanie dużej ilości dokumentów życia społecznego do księżnic, zmieniające się formy tych dokumentów, wprowadzanie nowych sposobów zdobywania dokumentów życia społecznego, ustalanie zasad selekcji i opracowania oraz norm udostępniania wywołuje konieczność wytworzenia pewnych standardów w tych działaniach. Wypracowane przez biblioteki metody selekcji dokumentów życia społecznego oraz sposoby grupowego opracowania podnoszą wartość źródłową posiadanych kolekcji, ale wymagają też stosowania jednolitych zasad opracowania, na które winna składać się ewidencja sumaryczna dokumentów, trafna klasyfikacja, wykonanie opisów katalogowych do kartotek i indeksów oraz przygotowanie dokumentów życia społecznego w grupach rzeczowych⁶.

Ponadto tradycyjne opracowanie dokumentów zastąpić musi w niedługim czasie opracowanie komputerowe. Standaryzacji wymaga więc system klasyfikacji i katalogowania dokumentów życia społecznego, co musi być procesem przemyślanym i uzgodnionym ze wszystkimi bibliotekami gromadzącymi dokumenty niekonwencjonalne. Biblioteki krajów zachodnich, głównie Wielkiej Brytanii, wprowadziły już standardy selekcji i opracowania dokumentów, które unifikują opracowanie druków za pomocą formatu Allegro⁷. Ponadto tylko szybka bibliograficzna rejestracja, z wykorzystaniem narzędzi elektronicznych, wszystkich powstających na bieżąco dokumentów życia społecznego może zmniejszyć luki materiałowe w kolekcjach.

⁴ J. Tomaszewski: *Rec. Dokumenty życia społecznego Żydów polskich*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej”. Warszawa 1999, nr 3/150/99 s. 54-55.

⁵ <http://www.lookasbooks.com/part8.htm>

⁶ I. Major: *Dyskusja*. W: *Dokumenty życia społecznego...* Op. cit., s. 74.

⁷ Patrz Aneks.

W świetle przedstawionej w rozdziałach poprzednich praktyki niedostatecznej informacji o zbiorach dokumentów życia społecznego, problem informowania różnych środowisk o zgromadzonych kolekcjach nabiera szczególnej ważności. W czasie wspomnianej już wielokrotnie konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu już w 1969 r. sformułowany został postulat przygotowania informatora o bibliotekach zajmujących się gromadzeniem dokumentów życia społecznego. Na użytek tejże konferencji sporządzony został wykaz ponad 50 polskich bibliotek posiadających dokumenty życia społecznego, ale nie znalazły się w nim wszystkie placówki. I tu sytuacja nie uległa większym zmianom do chwili obecnej. Wykonany przeze mnie współczesny wykaz bibliotek gromadzących dokumenty życia społecznego zawiera 40 bibliotek i innych instytucji, które odpowiedziały na rozesłane ankiety. Nie jest to jednak wykaz pełny. Skoro nie istnieje jeszcze uświadomiona szerzej potrzeba wzajemnego informowania się pomiędzy polskimi bibliotekami o posiadanych zbiorach, tym mniejszy jest przepływ informacji na temat dokumentów życia społecznego pomiędzy bibliotekami, archiwami, muzeami, galeriami, zbiorami prywatnymi.

Poważnym mankamentem polskiej praktyki bibliotekarskiej jest słaba współpraca międzybiblioteczna w zakresie druków ulotnych, w obu aspektach, tak teoretycznym jak praktycznym. Ze środowiska bibliotekarzy wychodzą nadal aktualne postulaty ustalenia zasad współpracy obejmującej zunifikowanie sposobów gromadzenia dokumentów życia społecznego, klasyfikacji i opracowania, także zasad przechowywania i konserwacji. Dużym problemem w polskim bibliotekarstwie w odniesieniu do dokumentów życia społecznego jest wypracowanie wspólnych metod informowania o drukach efemerycznych i zasad elektronicznego rozprowadzania oraz wymiany informacji. Dotychczasowe działania bibliotek w Polsce na tym polu są zbyt małe, choć pewne zwiastuny przyszłej zorganizowanej współpracy pojawiają się w pracy Biblioteki Narodowej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteki Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu⁸. Trzydzieści lat temu środowisko bibliotekarskie postulowało, aby współdziałania między bibliotekami oraz bibliotek z archiwami i muzeami skupić wokół takich zagadnień jak:

⁸ *Dokumenty życia społecznego Żydów polskich 1918-1939 w Zbiorach Biblioteki Narodowej*. Warszawa 1999; <http://www.oss.wroc.pl/dzs/fotogr.ssi>; A. Supruniuk: Op. cit., s. 307-309.

1. Współpraca w zakresie protokołów, zasad i sposobów gromadzenia dokumentów życia społecznego.
2. Unifikacja podstawowych elementów opisu bibliograficznego i katalogowego.
3. Wymiana dokumentów życia społecznego.
4. Współpraca z zagranicą w zakresie informacji o dokumentach życia społecznego.
5. Stworzenie centralnego katalogu dokumentów życia społecznego.
6. Drukowanie katalogów dokumentów życia społecznego⁹.

Do chwili obecnej zrealizowano niewiele spośród przedstawionych postulatów¹⁰. Do zaprezentowanej zaś listy trzeba dopisać wykorzystanie elektronicznych narzędzi do obsługi dokumentów życia społecznego poczynając od gromadzenia aż do informacji oraz powołanie oddzielnego czasopisma poświęconego dokumentom życia społecznego, czy też zaktywizowania na tym polu towarzystw bibliologicznych. W tym zakresie biblioteki zagraniczne mają zdecydowanie większe doświadczenia i efekty, czego przykład może stanowić projekt digitalizacji zbiorów Johna Johnsona w Bibliotece Bodlejańskiej oraz przygotowywanie mechanizmów zdalnego dostępu do zbiorów dokumentów efemerycznych poprzez sieć w Australii¹¹. W przyszłości usługi sieciowe w zakresie udostępniania dokumentów życia społecznego mają zamiar realizować wszystkie biblioteki zachodnie¹².

Nie mniej ważnym działaniem bibliotek na polu dokumentów życia społecznego jest wypracowanie jednolitej terminologii, także międzynarodowej, odnoszącej się do dokumentów efemerycznych. Dotyczy to nie tylko definicji pojęcia, ale także czynności wykonywanych przy gromadzeniu, opracowaniu, przechowywaniu i informacji o materiałach niekonwencjonalnych oraz m. in. jednolitego nazewnictwa w odniesieniu do form dokumentów. Doświadczenia bibliotek polskich w zakresie dokumentów życia społecznego publikowane na łamach czasopism naukowych¹³ wskazują wielką potrzebę podjęcia działań w kierunku **unifikacji** tych przedsięwzięć. Biblioteki zagraniczne zgromadziły już szereg doświadczeń w zakre-

⁹ W. Sokołowska: *Dokumenty życia społecznego...* Op. cit., s. 54.

¹⁰ Zob. przypis nr 8 s. 170.

¹¹ M. Dewe, P. Drew: *The collection of printed...* Op. cit., s. 133-135.

¹² Ibidem.

¹³ T. Smolarczykowa: *Opracowanie dokumentów życia społecznego w Bibliotece Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1976, R. 26; A. Supruniuk: *Dokumenty życia społecznego...* Op. cit., s. 307-309.

się ustaleń terminologicznych, m. in. upowszechniono i ujednolicono nazewnictwo materiałów niekonwencjonalnych¹⁴.

Najtrudniejszym bodaj, bo wymagającym dłuższego czasu i zaangażowania się środowisk bibliotekarskich zadaniem, które będzie przyszłym udziałem bibliotek jest merytoryczne przygotowanie bibliotek polskich gromadzących dokumenty życia społecznego do nadchodzącej konfrontacji z bibliotekami zagranicznymi. Większość bibliotek naukowych w Polsce w zakresie zbiorów konwencjonalnych powoli przystosowuje się do rozwiązań obowiązujących w bibliotekach zagranicznych. Aby ta konfrontacja nie stała się katastrofą dla polskich księżnic należy uruchomić działania, o których napisałam wyżej. W chwili obecnej, w zakresie dokumentów życia społecznego, biblioteki polskie od zagranicznych różnią się:

1. Mniejszą ilością sposobów zdobywania dokumentów życia społecznego.

2. Brakiem specjalistycznych czasopism w zakresie druków ulotnych.

3. Niedostatecznym przygotowaniem do konieczności poszerzenia profilu gromadzenia o nieznane wcześniej formy materiałów ulotnych.

4. Brakiem projektów badawczych odnoszących się do dokumentów efemerycznych.

5. Brakiem szkoleń i konferencji naukowych z zakresu teorii i praktyki działań z drukami niekonwencjonalnymi¹⁵ oraz brakiem działań integrujących przynajmniej zinstytucjonalizowane środowiska gromadzące dokumenty życia społecznego¹⁶.

6. Brakiem szerokiej, masowej informacji o gromadzonych w bibliotekach dokumentach nietradycyjnych¹⁷.

¹⁴ Ch. Makepeace: Op. cit., s. 5-9.

¹⁵ Np. opisywany wyżej projekt dotyczący digitalizacji Kolekcji Johna Johna-sona w Bibliotece Bodlejańskiej w Oxfordzie czy projekt badawczy zrealizowany przez M. Dewe oraz P. Drew z Wielkiej Brytanii, którzy badali australijskie dokumenty życia społecznego. W: M. Dewe, P. Drew: *The Collection of Printed Ephemera...* Op. cit., s. 123-135.

¹⁶ Np. konferencja „Philadelphia Area Consortium of Special Collections Libraries” (PACSCL), która odbyła się w Filadelfii w dniach 4-6 września 1994 r. i dotyczyła wymiany uwag w zakresie organizacji kolekcji efemeryd w bibliotekach, archiwach oraz w zbiorach prywatnych. W: A. M. McColl: *Introduction to PACSAL conference on ephemera*. „Popular Culture in Libraries” 1996 nr 4 s. 19-20.

¹⁷ Np. akcje informacyjne organizowane przez North York Central Library w Kanadzie połączone z wystawami tematycznych grup dokumentów życia społecznego przechowywanych w tej bibliotece. W: *Ephemera Canada*, 1998, vol. 7 nr 3 s. 2.

7. Nikłym wykorzystywaniem najbardziej współczesnych środków przekazu dla informacji o dokumentach życia społecznego¹⁸.

8. Niedostatecznym przygotowaniem do tworzenia komputerowych baz danych dokumentów życia społecznego.

9. Niedostatecznym przygotowaniem do zdalnego udostępniania przechowywanych kolekcji materiałów niekonwencjonalnych.

Moim celem było zebranie i uporządkowanie dotychczasowych polskich ustaleń teoretycznych i doświadczeń praktycznych w zakresie dokumentów życia społecznego, w oparciu o badania własne, analizę odpowiedzi na rozesłane do bibliotek ankiety oraz literaturę przedmiotu. Z nielicznych publikacji odnoszących się do dokumentów życia społecznego wynika, że dokumenty te interesują w znacznym stopniu samych bibliotekarzy eksperymentujących na zbiorach dokumentów niekonwencjonalnych, którzy próbują zainteresować problemem szersze środowiska badaczy. Porównanie jednak tych działań z podejmowanymi przez bibliotekarzy zagranicznych pracami w zakresie dokumentów życia społecznego wypada niekorzystnie dla doświadczeń polskich. Liczba publikacji zagranicznych na temat dokumentów życia społecznego wzrasta wraz ze wzrostem kolekcjonerstwa i nowych możliwości elektronicznej obsługi działań praktycznych.

Także prezentacja informacji o udostępnianiu dokumentów życia społecznego napotyka znaczne trudności i ujawnia brak dokumentacji wykorzystania dokumentów niekonwencjonalnych.

Przeprowadzone badania wskazują jednak, że biblioteki polskie przyjęły założenia definicji funkcjonujących w polskiej literaturze naukowej i nie wprowadzają własnych ustaleń i kryteriów w odniesieniu do dokumentów życia społecznego. Można ostrożnie przyjąć, że akceptacja krytykowanej niegdyś nazwy: dokumenty życia społecznego, następuje nie tylko dlatego, że brak jest innego, bardziej trafnego terminu. Potrzeba definicji arbitralnej, analitycznej i umownej nadal jest aktualna, zgodna z postulatem E. Chełstowskiego, który podkreślał także, że ważnym, jeśli nie najważniejszym, problemem jest **jasna terminologia**, bowiem dokumenty życia społecznego posiadają wartość użytkową, praktyczną i naukową większą nieraz niż inne dokumenty¹⁹. Osiągnięciem biblio-

¹⁸ Po wpisaniu słów kluczowych „dokumenty życia społecznego” w polskiej wersji wyszukiwarki Infoseek pojawiają się zaledwie cztery linki, ten sam zabieg w wersji amerykańskiej Infoseeka i wpisaniu określenia „ephemera” powoduje wyświetlenie ponad 65 tysięcy linków (16.06.2000).

¹⁹ E. Chełstowski: *Wybrane problemy dokumentacji...* Op. cit., s. 11 i n.

tekarzy, uczestników ossolińskiej konferencji jest bez wątpienia specjalizacja gromadzonych dokumentów życia społecznego, czego przejawem jest m. in. zbieranie dokumentów ulotnych powstających w placówkach kulturalnych; są nadal najchętniej gromadzone przez biblioteki. Utrwaliła się także zasada grupowego opracowania dokumentów życia społecznego jako najskuteczniej porządkująca informację o nich. Jest też może najłatwiejsza i najbardziej czytelna dla systemów komputerowego opracowania dokumentów.

Do ciągle niezrealizowanych postulatów zaliczyć trzeba:

1. Wypracowanie ujednoczonych zasad dobrej informacji o dokumentach życia społecznego.
2. Ustalenie zasad współpracy między bibliotekami, archiwami i muzeami w odniesieniu do dokumentów życia społecznego.
3. Unifikację opracowania dokumentów ulotnych.
4. Prowadzenie prac badawczych na temat dokumentów życia społecznego oraz ich wartości źródłowej.
5. Digitalizację zbiorów druków efemerycznych.
6. Przygotowanie bibliotek do zdalnego udostępniania dokumentów życia społecznego.
7. Zapewnienie optymalnych warunków przechowywania oraz ochrony zgromadzonych publikacji niekonwencjonalnych.
8. Usprawnianie i unowocześnianie prac obejmujących gromadzenie, opracowanie oraz udostępnianie dokumentów życia społecznego.

Bibliografia

Dzieła ogólne

1. *Bibliotekarstwo i bibliografia. Rodzaje i działalność bibliotek. Terminologia* [Nowe wyd.] obow. Od 1992.01.01. Warszawa 1991 s. 14, PN-91/N-01226.
2. *Bibliotekarstwo naukowe*. Pod red. A. Łysakowskiego. Warszawa 1956.
3. *Boussinot R.: Dictionnaire Bordes des Synonymes, Analogies, Antonimes*, Paryż 1981.
4. Brasse Z.: *Katalogowanie zbiorów specjalnych i dokumentów życia społecznego*. W: *Alfabetyczne opracowanie zbiorów bibliotecznych*. Poznań: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1972 s. 29-32.
5. Bruckner A.: *Encyklopedia Staropolska* (Warszawa 1990 reprint).
6. Bruckner A.: *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Warszawa 1985).
7. *Dokumenty życia społecznego [w:] Słownik terminologiczny informacji naukowej, Technicznej i Ekonomicznej*. Wrocław – Warszawa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979 s. 39.
8. *Dokumenty życia społecznego*, oprac. J. Cygańska. W: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Pod red. K. Głombiowskiego, B. Świderskiego i H. Więckowskiej. Wrocław: ZNiO, 1976 s. 101.
9. *Dokumenty życia społecznego*. W: *Encyklopedia wiedzy o książce*. Pod red. A. Birkenmayer [i in.]. Wrocław, ZNiO, 1971 s. 101.
10. *Dokumenty życia społecznego w bibliotece: materiały z ogólnokrajowej konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w dniach 2-3 czerwca 1969 roku*. Pod red. J. Albina. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970.
11. *Dokumenty życia społecznego Żydów polskich 1918-1939 w zbiorach Biblioteki Narodowej*. Warszawa 1999.
12. Doroszewski W.: *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1965.
13. *Dział dokumentów życia społecznego*. Oprac. Z. Daszkowski. W: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Pod red.: K. Głombiowskiego, B. Świderskiego i H. Więckowskiej. Wrocław: ZNiO, 1976 s. 105.
14. Eychler B.: *Bibliografia regionalna i lokalna*. W: *Metodyka bibliograficzna: poradnik dla autorów bibliografii specjalnych*. Pod red. H. Hleb-Koszańskiej, M. Dembowskiej i H. Sawoniaka. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1963 s. 291-312.
15. Gierowski J. A.: *Historia Polski 1764-1864*. Warszawa 1984.
16. Harrod L. M.: *Harrod's librarians' glossary of terms used in librarianship, documentation and the book crafts, and reference book*. 1984, 5th ed.

17. *International Encyclopaedia of Information and Library Science*. London – New York, 1997.
18. Jędruszcak T.: *Historia Polski 1918-1939*. Warszawa 1984.
19. Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W.: *Słownik języka polskiego*. Warszawa 1900.
20. *Longman Dictionary of Contemporary English, 3rd edition*. Essex 1995.
21. *New Webster Dictionary and Thesaurus of the English Language*. Danbury 1992.
22. *Opracowanie grupowe* [oprac. Biblioteka Narodowa]. Warszawa, BN, 1969 s. 16.
23. *Opracowanie grupowe*. W: *Encyklopedia Wiedzy o Książce*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971 s. 1682.
24. Orgelbrand S.: *Encyklopedia Powszechna*. Warszawa 1899.
25. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 5th edition*, Oxford 1995.
26. Raczek S.: *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*. Wrocław – Warszawa Kraków 1968.
27. Schwarz C. M., Seaton M. A. i Fisiak J.: *English Dictionary for Speakers of Polish*. Toronto – Poznań, 1990.
28. Stawski F.: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 1952.
29. *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Warszawa 1979.
30. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa 1939.
31. *The Encyclopaedia Americana, International Edition*. Danbury, Connecticut 1987 T. 10.
32. *The Lexicon Webster's Dictionary of The English Language*. New York 1990.
33. *The New Encyclopaedia Britannica, 15th edition*, Chicago, Auckland, Geneva, London, Madrid, Paris, Roma, Seul, Sydney, Tokyo, Toronto 1997.
34. Zgótkowa H.: *Praktyczny słownik języka polskiego*. Poznań 1996.
35. Żmigrodzki Z.: *Bibliotekarstwo*. Wyd. 2. Warszawa 1998.

Źródła drukowane

1. *Australian ephemera collection, Acquisition, Bibliography, Cataloguing News*. No 30, 1988, (September) s. 9.
2. *Ephemera in the National Library of Australia, Acquisition, Bibliography, Cataloguing News*. No 46, 1992, (September) s. 3-5.
3. *Informator o bibliotekach i ośrodkach informacji w Polsce*. Warszawa 1995.
4. Estreicher K.: *Bibliografia polska XiX w*. Zeszyt dodatkowy. Kraków 1973, s. III.

Źródła rękopiśmienne

1. Ankiety nadesłane przez 40 bibliotek.
2. Chełstowski E.: *Dokumenty życia społecznego*. Kraków 1962 (maszynopis).
3. Hurston Z. N.: *Recordings, Manuscripts and Ephemera in the Archive of Folk Culture and Other Divisions of the Library of Congress*, 1992, LCFAFA No 11, s. 1-9.
4. *Instrukcja w sprawie postępowania z dokumentami życia społecznego w WiMBP we Wrocławiu*. Wrocław, 1992 s. 1.
5. *Library of Congress Collection Policy Statement of Ephemera*, 1992 s. 1-4.

6. *Materiały wewnętrzne Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu*. Materiały niepublikowane.
5. Sławińska K.: *Fotografie w zbiorach Działu Dokumentów Życia Społecznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Maszynopis.
6. *Sprawozdania z działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego BZNiO we Wrocławiu za lata 1964-1999*.
7. *Sprawozdania z działalności Działu Dokumentów Życia Społecznego WiMBP im. T. Mikulskiego we Wrocławiu za lata 1986-1999*.
8. *Zakład Dokumentów Życia Społecznego. Materiały do informatora BN*. Maszynopis.
9. *Kartoteki, katalogi dostępne w Bibliotekach: WiMBP oraz BZNiO we Wrocławiu*.

Opracowania

1. Bałaszczuk H.: *Z problematyki gromadzenia i opracowania dokumentów życia społecznego w Bibliotece Śląskiej*. Książnica Śląska 1983, T. 21 s. 47-61.
2. Bilśka G.: *Zbiory regionalne Miejskiej Biblioteki Publicznej w Kłodzku*. „Książka i Czytelnik” 1993, nr 3 s. 33-38.
3. Burant J.: *Ephemera, archives, and another view of history*, Archivaria no 40, 1995, (Fall) s. 189-198.
4. Cabeceiras J.: *The multimedia library: materials selection and use*. San Diego 1991.
5. Chabło T., Sokołowska-Szczepaniec A.: *Materiały dotyczące Tadeusza Mikulskiego w zbiorach Działu Dokumentów Życia Społecznego WiMBP we Wrocławiu*. W: *Tadeusz Mikulski: bibliografia za lata 1975-1993*. Wrocław: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna, 1995 s. 27-36.
6. Chełstowski E.: *Informacja o zbiorach dokumentów życia społecznego Biblioteki Jagiellońskiej z lat 1939-1945*. Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej 1961, R. III, nr 2 s. 5-18.
7. Ciamaga L., Latoszek E., Michałowska-Gorywoda K., Oręziak L., Teichmann E.: *Unia Europejska*. Warszawa 1999.
8. Ciesielska-Kruczek R.: *Działalność Teatru im. J. Słowackiego w zbiorach Oddziału Dokumentów Życia Społecznego WBP w Krakowie*. „Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny” 1993, nr 3 s. 59-60.
9. Ciesielska-Kruczek R.: *Oddział Dokumentów Życia Społecznego MBP w Krakowie*. „Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny” 1993, nr 2 s. 49.
10. Clinton A.: *Printed ephemera: collection, organisation and access*. London 1981.
11. *Conserving and preserving materials in nonbook formats*. Urbana-Champaign, III. University of Illinois at Urbana Champaign, graduate School of Library and Information Science, 1991.
12. Cybertowiczowa L.: *Problematyka dokumentów życia społecznego*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu”, 1966 nr 1 s. 116-132.
13. Daily J. E.: *Organizing nonprint materials*. „Books in library and information science”, vol. 48, 1993.
14. Dann J. C.: *Ephemera collecting – a growing field, hard to define*. AB Bookman’s Weekly 1998, v. 101, no 11 s. 717-718.

15. Drew P. R., Dewe M.: *The collection of Printed Ephemera in Australia at National, State and Local Levels*. Opublikowany w „International Information and Library Review” 1993 nr 25 s. 123-140.
16. Drew P. R., Dewe M.: *Printed ephemera – a suitable case for treatment*. Library Association Record v. 94, 1992, (March) s. 186.
17. Dunn P.: *Ephemera Canadiense, or how to catch what falls through the cracks: in search of Canada’s elusive grey literature*. Handout: addresses and bibliography, LDC/VF Grey Literature, 1986, v.1.
18. Filipowicz K.: *Dokumenty życia społecznego w PiMBP w Kłodzku*. Materiały Metodyczne 1971, nr 1 s. 38-42.
19. Firlej-Buzon A.: *Przyszłość polskich bibliotek w świetle programów Unii Europejskiej*. „Bibliotekarz” 1999 nr 4.
20. Gartner R.: *Digitising the Bodleian?* (project to digitize images from its John Johnson Collection of printed ephemera). Audiovisual Librarian 1993, v. 19 s. 220-223.
21. Gąszczyńska H.: *Dokumenty życia społecznego*. „Pomagamy sobie w pracy” 1997, nr 2 s. 22-26.
22. Gołowicz W.: *Hobby czy społecznie ważna praca?* „Bibliotekarz Olsztyński” 1972, nr 3 s. 5-10.
23. Gwóźdź M.: *Dokumenty życia społecznego w zbiorach Biblioteki im. H. Łopacińskiego*. „Bibliotekarz Lubelski” 1981, nr 1-2 s. 14-17.
24. Hałun K.: *O potrzebie gromadzenia dokumentów życia społecznego*. „Bibliotekarz Olsztyński” 1972, nr 3 s. 5-10.
25. Hiroko O.: *Grey literature: selected references, 1977-1986*. Ottawa 1987.
26. Hoeflich M.: *Legal ephemera: a window on society and the law*, AB Bookman’s Weekly 1997, v. 99, 1997, (March 10) s. 785-786.
27. Keates S.: *GL’93 – International Conference on Grey Literature*. Information management report, March 1994 s. 11-13.
28. Klimaszka E.: *Dokumenty życia społecznego w zbiorach regionalnych Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Koszalinie*. „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 1989, nr 1 s. 60-62.
29. Kolanowska Z., Pilarczyk M.: *Dokumenty życia społecznego w działalności bibliotek publicznych*. Warszawa: CUKB, 1985.
30. Kowalik A.: *Dokumenty życia społecznego w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego*. „Śląski Kwartalnik Historyczny”, Sobótka 1987, nr 4 s. 689-692.
31. Lejman A.: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Głównej UMCS*. „Biuletyn Biblioteki UMCS” 1984, R. 32/33 s. 153-155.
32. Lelewel J.: *Historyka tudzież O łatwym i pożytecznym nauczaniu historii*. Wilno 1815.
33. Lewis J.: *Collecting printed ephemera: a background of social habits and history, to eating and drinking, to travel and heritage, and just for fun*. London 1976.
34. Łobaza E.: *Dokumenty życia społecznego w Dziale Zbiorów Specjalnych Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu*. „Książka i Czytelnik” 1983, nr 2-3 s. 31-35.
35. Makepeace Ch. E.: *Ephemera: a book on its collection, conservation and use*. London 1985.

36. Mizerska S.: *Dokumenty życia społecznego w Miejsko-Gminnej Bibliotece Publicznej w Siewierzu*. „Kwartalnik Metodyczny” 1987, nr 3 s. 37-39.
37. Możarowska G.: *Dokumenty życia społecznego w bibliotece*. „Biblioteka i Zachodniopomorski”, 1975, nr 1 s. 20-23.
38. Muszkowski J.: *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*. Wrocław 1948.
39. Nowodworski W.: *Bibliograficznych Ksiąg Dwoje Joachima Lelewela*. Wrocław 1959.
40. Ożóg J.: *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. Wrocław, 1995, Acta Universitas Wratislaviensis No 1637.
41. *Pamiętka dziesięciolecia Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu 1945-1955*. Wrocław 1955.
42. Petrović E.: *System elektronicznego dostarczania dokumentów (artykułów z czasopism) JASON w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. „Bibliotekarz” 1999, nr 9 s. 9-11.
43. Phillipot C.: *Files in the files: ephemera in the art library*. „Art. Documentation” v. 14, 1995, (Spring) s. 13-14.
44. Piotrowska M.: *Dział zbiorów specjalnych WiMBP*. „Książka i Czytelnik” 1986, nr 2 s. 23-33.
45. Piternick A. B.: *Grey literature in Canada: current situation and speculation about the future*. Vancouver, B. C. University of British Columbia, 1986.
46. „*Pod Twą Obronę...*”: *z działalności patriotyczno-religijnej wrocławskich kościołów 1982-1989: wystawa ze zbiorów Działu Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich PAN we Wrocławiu 22 października – 11 listopada 1990 roku*. Wrocław: Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1990.
47. Rickards M.: *Collecting printed ephemera*. London 1989.
48. Rudnik J., Pocajewicz W.: *Informatyka w kulturze*. „Głos Koszaliński” 1974, nr 118.
49. Rush B.: *Message from the President*. „Ephemera Canada” 1988, vol. 7, nr 3.
50. Ryng A.: *Dział Dokumentów Życia Społecznego w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu*. „Książka i Czytelnik” 1991, nr 1-2 s. 52-54.
51. Szaśniadek W.: *Ossolineum zgromadziło 150 tysięcy afiszy, fotografii, przewodników*. „Wieczór Wrocławia” 1989, nr 37 s. 4.
52. Schmidmaier D.: *Ask no questions and you'll be told no lies: or how we can remove people's fear of grey literature*. „Libri” 1986, nr 36 (2).
53. Shepard L.: *The history of street literature: the story of broadside ballads, chapbooks, proclamations, news-sheets, election bills, tracks, pamphlets, cocks, catchpennies, and ather ephemera*. Detroit 1976.
54. Siemaszko S.: *Dokumenty życia społecznego w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie*. „Bibliotekarz Olsztyński” 1986, nr 3 s. 13-18.
55. Simmons C.: *Ephemera: a time of growth and transition*, AB Bookman's Weekly 1991, v. 87 s. 2613-2616.
56. Sławińska K.: *Fotografie w zbiorach Działu Dokumentów Życia Społecznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Maszynopis.
57. Smolarczykowa T.: *Opracowanie dokumentów życia społecznego w Bibliotece Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1976, nr 1-2 s. 109-127.
58. Sokołowska W.: *Chronić teraźniejszość*. „Wiadomości” 1969, nr 3.

59. Sokołowska W.: *Z doświadczeń pracy Działu Dokumentów Życia Społecznego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. „Ze Skarbcza Kultury” 1975, z. 26 s. 236-259.
60. Sokołowska-Szczepanec A.: *Dokumenty życia społecznego w bibliotekach publicznych stopnia powiatowego na terenie województwa wrocławskiego w świetle rozpisanej ankiety*. Materiały Metodyczne 1974, nr 2-3 s. 59-68.
61. Supruniuk A.: *Dokumenty życia społecznego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*. „Rocznik Toruński” 1997, T. 24 s. 307-309.
62. *Telematics for Libraries, The Framework: Official documentations for the III and IV Framework Programme*.
63. Tomaszewski J.: *Dokumenty życia społecznego Żydów polskich*. „Biuletyn Informacyjny BN” Warszawa 1999 3/150/99 s. 54-55.
64. Tubridy M.: *Ephemera collecting: a global phenomenon*. (10th annual conference of Ephemera Society of America), AB Bookman's Weekly 1989, v. 84 s. 97-101.
65. *Typologia dokumentów. Referaty z II Międzynarodowego Spotkania Ekspertów Krajów Socjalistycznych ds. Bieżącej Bibliografii Narodowej Warszawa 21-26 kwiecień 1975*. Warszawa 1976.
66. Tyszkowska Krystyna: *Zbiory dokumentów życia społecznego*. „Gazeta Robotnicza”, 12.08.1978 s. 1, 7-8.
67. Vrtel-Wierczyński Stefan: *Teoria bibliografii w zarysie*. Wrocław 1951.
68. Walczak Marian: *Dokumenty życia społecznego w bibliotekach publicznych*. „Bibliotekarz” 1984, nr 11 s. 275-280.
69. Weihs J.: *Accessible storage of non – book materials*. Phoenix, 1984.
70. *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*. Warszawa 1890; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna Gutenberga* (reprint). Kraków – Poznań 1995, T. 4 s. 175.
71. *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna*, <http://www.encyklopedia.pl/wiem/012555-s.html>
72. Wood D. N.: *The collection, bibliographic control and accessibility of grey literature*. IFLA Journal 1984.
73. *Zbiory i prace polonijne Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. Warszawa 1993.
74. Zietz S. J.: *Ephemera: MARC-formatted cataloging records*. Rare Books & Manuscripts 1992, v. 7, no 2 s. 152-159.
75. Żarnowiecka A.: *Dokumenty życia społecznego w bibliotekach*. „Bibliotekarz” 1969, nr 10 s. 310-312.

A N E K S

- Rodzaje dokumentów życia społecznego gromadzone w polskich bibliotekach
- Schemat klasyfikacji bibliografii regionalnej
- Schemat klasyfikacji Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich
- Format Allegro dla Kolekcji Johna Johnsona z Biblioteki Bodlejańskiej

Rodzaje dokumentów życia społecznego gromadzone w polskich bibliotekach

Afisze, drobne artefakty, bilety wstępu, komunikacyjne; biuletyny informacyjne, broszury, cenniki, druki o bezpieczeństwie i higienie pracy, dokumenty personalne, dyplomy, druki okolicznościowe, ekslibrisy, fanziny, filmy, foldery, formularze, fotogazetki, gazetki, ilustracje, informatory, instrukcje, jednodniówki, kalendarze, katalogi, w tym: asortymentowe, składkowe, antykwaryczne, zapowiedzi, artystyczne, muzealne, oświatowe, gospodarcze, turystyczne, handlowe; kasety magnetofonowe, kasety wideo, klepsydry, komunikaty, książki telefoniczne, adresowe, kodowe, hodowlane; legitymacje, listy członków, listy otwarte, nie publikowane materiały ze zjazdów i konferencji, nalepki, numizmaty, obwieszczenia, odezwy, oferty handlowe, opisy wynalazków i pomysłów racjonalizatorskich, oświadczenia, petycje, plakaty, plakietki, plany gospodarcze i ich projekty, pocztówki, programy nauczania i imprez artystycznych, działania różnych instytucji i grup, obchodów rocznic i jubileuszy; proporzycyki, prospekty, przewodniki, regulaminy, rejestry, reklamówki, repertuary kin, teatrów, oper, filharmonii; rozkłady jazdy, spisy, sprawozdania z działalności organizacji i instytucji, statuty, świadectwa, taryfy, teksty mów, uchwał, ulotki, umowy, telegramy, widokówki, wydawnictwa propagandowe, wykazy waluty, papiery wartościowe, wycinki prasowe, wydawnictwa niezależne, wykazy osobowe, zaproszenia, zarządzenia władz, urzędów, organizacji, zdjęcia, zestawienia statystyczne, zgłoszenia, znaczki pocztowe.

Schemat klasyfikacji bibliografii regionalnej:

- I. Dział ogólny.
- II. Środowisko geograficzne.
- III. Ludność. Statystyka.
- IV. Historia.
- V. Etnografia.
- VI. Zagadnienia gospodarcze.
- VII. Zagadnienia społeczno-polityczne.
- VIII. Zagadnienia prawno-administracyjne.
- IX. Lecznictwo. Higiena.
- X. Kultura. Nauka. Oświata.
- XI. Wychowanie fizyczne. Sport.
- XII. Językoznawstwo.
- XIII. Literatura.
- XIV. Sztuka.
- XV. Zagadnienia wyznaniowe.
- XVI. Biblioteki. Archiwa. Sprawy książki i czytelnictwa.
- XVII. Varia.

Schemat klasyfikacji Ossolineum

I ORGANIZACJA ŻYCIA POLITYCZNEGO I SPOŁECZNEGO

I-0 Zagadnienia ogólne

Ustawy – Zarządzenia – Rozporządzenia **I-0/1**

Pionierzy wrocławscy – okres pionierski 1945-1948 **I-0/3**

I-1 Front Narodowy

Zagadnienia ogólne **I-1/0**

Komitet Wojewódzki Frontu Jedności Narodu we Wrocławiu **I-1/1**

Komitet Wojewódzki Frontu Jedności Narodu **I-1/2**

Wybory do Sejmu, Senatu i rad narodowych **I/1/3**

Referendum 1949, 1987, 1996 **I-1/3/1**

Państwowy Ruch Odrodzenia Narodowego **I-1/4**

Komitet Obywatelski **I-1/5**

tu: Wrocławski Komitet Obywatelski „Solidarność”

Osiedlowe Komitety Obywatelskie

I-2 Partie polityczne

Zagadnienia ogólne walka polityczna **I-2/0**

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza **I-2/2**

Zjednoczone Stronnictwo Ludowe **I-2/4**

Stronnictwo Pracy **I-2/5**

Partie polityczne w układzie alfabetycznym **I-2/A-2**

I-3 Organizacje społeczne

Zagadnienia ogólne

Ogólnopolskie akcje społeczne **I-3/0**

Komitet Odbudowy Wrocławia i Stolicy **I-3/0/1**

Komitet Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie **I-3/0/2**

Towarzystwo Polsko-Austriackie **I-3**

Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej **I-3/1**

Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich **I-3/2**

Towarzystwo Młodzieży Wiejskiej **I-3/3**

Związek Bojowników o Wolność i Demokrację **I-3/4**

I-4 Organizacje młodzieżowe

Zagadnienia ogólne **I-4/0**

Związek Młodzieży Polskiej **I-4/1**

Związek Młodzieży Socjalistycznej **I-4/2**

Związek Młodzieży Wiejskiej **I-4/3**

Związek Harcerstwa Polskiego **I-4/4**

Organizacje studenckie **I-4/5**

Juvenalia, zakładnicy I-4/5/0/1
Zob. też I-7 Dni Wrocławia
Zrzeszenie Studentów Polskich I-4/5/1
Socjalistyczny Związek Studentów Polskich I-4/5/2
Niezależne Zrzeszenie Studentów I-4/5/3
tu również Studencki Komitet Solidarności

I-6 Rady Narodowe

Zagadnienia ogólne I-6/0
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu I-6/1
Prezydium Rady Narodowej miasta Wrocławia I-6/2
Dzielnicowe Rady Narodowe miasta Wrocławia I-6/3

I-7 Rocznice państwowe

Zagadnienia ogólne I-7/0
Dzień Zwycięstwa – 9 maja, Dni Wrocławia I-7/1
Święto Pracy – 1 Maja I-7/1
Święto Odrodzenia – 22 Lipca I-7/2

I-8 Obchody różne

Zagadnienia ogólne I-8/0
Święto Ludowe I-8/1

I-11 Polonia Wrocławska

I-12 Emigracja

Zagadnienia ogólne I-12/0
Stosunki z Polonią zagraniczną I-12/1

I-13 Demografia

Zagadnienia ogólne I-13/0

Urząd Stanu Cywilnego Narodziny, nadanie imienia, śluby, rocznice pożycia I- 13/0/1
Repatriacja I-13/1

Mniejszości narodowe I-13/2 zob. też: XX Religia

I-15 Wizyty delegacji partyjno-rządowych
Zagadnienia ogólne I-15/0

II GOSPODARKA

II-0 Zagadnienia ogólne
Zagadnienia ogólne II-2/0
Wystawy II-2/1
Wystawy Ziem Odzyskanych II-2/1/1

II-3 Osadnictwo

IV POLITYKA MIĘDZYNARODOWA

IV-1 Współpraca za granicą

IV-2 Inicjatywy pokojowe

Zagadnienia ogólne IV-2/0

Wiece, akademie solidarnościowe, kongresy w obronie pokoju IV-2/1

V PLANOWANIE, STATYSTYKA

V-0 Zagadnienia ogólne

V-3 Statystyka

Zagadnienia ogólne V-3/0

Spisy powszechne V-3/3/1

Wojewódzki i Miejski Urząd Statystyczny V-3/3

VII PRACA

VII-0 Zagadnienia ogólne

Komisja Zatrudnienia Rady Narodowej miasta Wrocławia **VII-0/1**
BHP **VII-0/2**

Hotele robotnicze **VII-0/3**

VII-1 Problemy dolnośląskich zakładów pracy

VII-2 Organizacja pracy

Zagadnienia ogólne **VII-2/0**

Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa **VII-2/1**

VII-6 Racjonalizatorstwo

Zagadnienia ogólne **VII-6/0**

Wojewódzki Klub Techniki i Racjonalizacji **VII-6/1**

VII-8 Związki zawodowe

Zagadnienia ogólne **VII-8/0**

Wojewódzka Rada Związków Zawodowych **VII-8/1**

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” **VII-8/2**

„Solidarność” Weteranów Pracy **VII-8/3**

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność ‘80” **VII-8/2**

VII-10 Świadczenia socjalne

Zagadnienia ogólne **VII-10/0**

VII-11 Socjologia pracy

Zagadnienia ogólne **VII-11/0**

Badania socjologiczne środowisk robotniczych **VII-11/1**

VIII PRAWO

VIII-0 Zagadnienia ogólne

VIII-3 Sądownictwo

Zagadnienia ogólne **VIII-3/0**

Adwokatura **VIII-3/1**

Ławnicy sądowi **VIII-3/2**

VIII-6 Administracja

Zagadnienia ogólne **VIII-6/0**

Bezpieczeństwo publiczne **VIII-6/1**

Komisja Porządku Publicznego Rady Narodowej miasta Wrocławia **VIII 6/1/1**

VIII-7 Policja, Straż Miejska

Zagadnienia ogólne **VIII-7/0**

VIII-8 Martyrologia Narodu Polskiego

Zagadnienia ogólne **VIII-8/0**

Pomniki Walki i Męczeństwa, tablice; Cmentarze wojskowe **VIII-8/1**

Hitlerowskie obozy koncentracyjne **VIII-8/2**

IX WOJSKOWOŚĆ

IX-0 Zagadnienia ogólne

IX-1 Śląski Okręg Wojskowy

Zagadnienia ogólne **IX-1/0**

IX-8 Zrzeszenia, kluby wojskowe

Zagadnienia ogólne **IX-8/0**

IX-9 Rocznice, wizyty, uroczystości

Zagadnienia ogólne **IX-8/0**

X PRZYRODA, EKOLOGIA

XI TECHNIKA, PRZEMYSŁ, RZEMIOSŁO

XI-0 Zagadnienia ogólne

Komisja Przemysłu Rady Narodowej miasta Wrocławia **XI-0/1**

Organizacje i instytuty techniczne **XI-0/2**

XI-6 Górnictwo

Zagadnienia ogólne **XI-6/0**

XI-15 Rzemiosło

Zagadnienia ogólne **XI-15/0**

XII TRANSPORT, ŁĄCZNOŚĆ

XII-0 Zagadnienia ogólne

XII-1 Transport kolejowy

PKP – Zarząd Okręgu Wrocław **XII-1/1**

XII-2 Transport samochodowy

PKS – Zarząd Okręgu Wrocław **XII-2/1**

XII-3 Transport wodny

Żegluga na Odrze **XII-3/1**

XII-4 Lotnictwo

XII-5 Telekomunikacja

XII-6 Poczta

Filatelistyka **XII-6/1**

XIII GOSPODARKA KOMUNALNA

XIII-0 Zagadnienia ogólne

Zarządzenia administracyjne **XIII-0/1**

Komisja Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Rady Narodowej miasta Wrocławia **XIII-0/1**

XIII-1 Gospodarka mieszkaniowa

XIII-2 Hotelarstwo

XIII-3 Usługi komunalne

Zagadnienia ogólne **XIII-3/0**

Kanalizacja – wodociągi **XIII-3/1**

Gazownie – elektrociepłownie – elektrownie **XIII-3/2**

Komunikacja miejska **XIII-3/3**

Parki i zieleńce, zoo **XIII-3/4**

XIV HANDEL

XIV-0 Zagadnienia ogólne

XIV-1 Placówki handlowe

Domy towarowe, sklepy, magazyny **XIV-1/1**

Targowiska **XIV-1/2**

XIV-2 Usługi gastronomiczne

XIV-3 Reklama

XV GOSPODARSTWO WIEJSKIE

XV-0 Zagadnienia ogólne

XV-1 Uroczystości, dożynki, wymiana zagraniczna

XV-2 Spółdzielnie produkcyjne

XV-3 PGR-y

XV-5 Hodowla

XV-6 Rybołówstwo

XV-7 Instytuty doświadczalne

XVI LECZNICTWO, HIGIENA

XVI-0 Zagadnienia ogólne

XVI-1 Władze administracyjne służby zdrowia

Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej Wojewódzkiej Rady Narodowej **XVI-1/1**

Komitet Zdrowia i Opieki Społecznej Rady Narodowej miasta Wrocławia **XVI-1/2**

XVI-2 Lecznictwo społeczne

Akcja krwiodawstwa **XVI-2/2**

XVI-3 Lecznictwo otwarte i zamknięte

Przychodnie rejonowe **XVI-3/1**

Poradnie **XVI-3/2**

Pogotowie ratunkowe **XVI-3/4**

Szpitalnictwo **XVI-3/5**

XVI-4 Sanatoria, uzdrowiska, rehabilitacja

XVI-9 Opieka społeczna

Polski Komitet Pomocy Społecznej **XVI-9/1**

Zakłady opiekuńcze **XVI-9/2**

XVII KULTURA

XVII-1 Nauka

XVII-1/0 Zagadnienia ogólne

Wojskowe Archiwum Państwowe we Wrocławiu **XVII-1/0/1**

XVII-1/1 Pracownicy naukowcy

XVII-1/2 Konferencje, zjazdy, sesje, uroczystości

Kongres Nauki Polskiej **XVII-1/2**

XVII-1/3 Towarzystwa naukowe

Zagadnienia ogólne **XVII-1/3/0**

Wrocławskie Towarzystwo Naukowe **XVII-1/3/1**

Polskie Towarzystwo Rusycystyczne **XVII-1/3**

Wrocławskie Koło Popierania Współpracy z Francją **XVII-1/3/2**

XVII-1/4 Wyższe uczelnie

Zagadnienia ogólne **XVII-1/0**

Uniwersytet Wrocławski **XVII-1/4/1** tu również: Biblioteka Uniwersytecka,

Powszechny Wykłady Uniwersyteckie, Ogród Botaniczny, Koło Naukowe

Administratywistów

Politechnika Wrocławska **XVII-1/4/2**

Akademia Medyczna **XVII-1/4/3**

Wyższa Szkoła Rolnicza **XVII-1/4/4**

Wyższa Szkoła Ekonomiczna **XVII-1/4/5**

Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych **XVII-1/4/6**

Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego **XVII-1/4/7**

Wyższa Szkoła Muzyczna **XVII-1/4/8**

Szkoły Teatralne **XVII-1/4/9**

Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna im. L. Solskiego w Krakowie – Wydziały

Zamiejscowe we Wrocławiu **XVII-1/4/9/1**

W latach 1972 – 1979 Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna im. L. Solskiego w

Krakowie Wydział Lalkarski we Wrocławiu. Po utworzeniu w 1979 roku

Wydziału Aktorskiego zmiana nazwy na: Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna

im. Ludwika Solskiego w Krakowie Filia we Wrocławiu. Nazwa od 1984 roku.

Studium Teatralne przy Teatrze Polskim **XVII-1/4/9/2** 1976 – 1980

Wyższe uczelnie wojskowe **XVII-1/4/13**

XVII-1/5 Polska Akademia Nauk

Zagadnienia ogólne **XVII-1/5/0**

Zakład Antropologii Polskiej Akademii Nauk **XVII-1/5/1**

Instytut Niskich Temperatur i Badań Strukturalnych PAN **XVII-1/5/2**

Instytut Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN **XVII-1/5/3**

Zakład Narodowy im. Ossolińskich PAN – Biblioteka **XVII-1/5/6**

TPO zob. Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum **XVII-1/5/6**

Zakład Narodowy im. Ossolińskich PAN – Wydawnictwo **XVII-1/5/7**

Polska Akademia Nauk – placówki niesamodzielne **XVII-1/5/8**

XVII-1/6 Instytuty naukowo – badawcze

XVII-2 OŚWIATA

XVII-2/0 Zagadnienia ogólne

Związek Nauczycielstwa Polskiego **XVII-2/0/3**

NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania **XVII-2/0/4**

XVII-2/1 Kuratorium Oświaty i Wychowania Rady Narodowej

Dzielnikowe Wydziały Oświaty i Wychowania **XVII-2/1/1**

XVII-2/2 Komitet Okręgu Szkolnego

Okręgowy Ośrodek Metodyczny **XVII-2/2/1**

XVII-2/3 Organizacje i towarzystwa oświatowe

Zagadnienia ogólne **XVII-2/3/0**

Towarzystwo Wiedzy Powszechnej **XVII-2/3/1**

Dolnośląskie Towarzystwo Oświatowe **XVII-2/3/2** od roku 1974 nazwa zmieniona na

Dolnośląskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne

XVII-2/4 Placówki kształcenia muzycznego

XVII-2/5 Przedszkola

XVII-2/6 Szkolnictwo

Zagadnienia ogólne **XVII-2/6/0**

Szkoły podstawowe **XVII-2/6/1**

Szkoły średnie **XVII-2/6/2**

XVII-2/7 Uroczystości, rocznice, obchody

Dzień Nauczyciela **XVII-2/7/1**

XVII-3 KULTURA

XVII-3/0 Zagadnienia ogólne

Kultura – zagadnienia ogólne **XVII-3/0**

- Wydział Kultury Wojewódzkiej Rady Narodowej

- Wydział Kultury Rady Narodowej miasta Wrocławia

- Inauguracje Roku Kulturalnego

- Dzień Działacza Kultury

- Kongres Kultury Polskiej

- Sejmiki Kultury itp.

XVII-3/1 Komitet Kultury i Sztuki Rady Narodowej miasta Wrocławia

XVII-3/3 Organizacje i towarzystwa

Zagadnienia ogólne **XVII-3/3/0**

Dolnośląskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne zob. Dolnośląskie Towarzystwo

Oświatowe **XVII-2/3/2**

Towarzystwo im. Marii Konopnickiej **XVII-3/3**

Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej **XVII-3/3**

XVII-3/4 Instytucje upowszechniania kultury

Zagadnienia ogólne **XVII-3/4/0**

Wojewódzki Dom Kultury **XVII-3/4/1**

Wrocławski Ośrodek Kultury **XVII-3/4/2** od 1973 roku zmiana nazwy: Ośrodek Kultury i Sztuki we Wrocławiu

Domy Kultury inne **XVII-3/4/3**

Młodzieżowy Dom Kultury **XVII-3/4/3/1**

Dzielnicowe Domy Kultury **XVII-3/4/3/2**

Dom Kultury Budowlanych **XVII-3/4/3/3**

XVII-3/6 Kluby działalności kulturalnej

Zagadnienia ogólne **XVII-3/6/0**

Klub Książki i Prasy „Ruch” **XVII-3/6/1**

Klub Międzynarodowej Prasy i Książki **XVII-3/6/1/1**

Klub Dziennikarza **XVII-3/6/2**

Klub Młodzieży ZMS – Piwnica Świdnicka **XVII-3/6/3**

Klub Związków Twórczych **XVII-3/6/4**

Klub Pracownika **XVII-3/6/5**

Klub Muzyki i Literatury **XVII-3/6/7**

Klub Czerwonego Goździka **XVII-3/6/8**

Wrocławski Klub Kolekcjonerów **XVII-3/6/9**

Kluby studenckie **XVII-3/6/10**

XVII-3/7 Wydawnictwa, kolportaż książek i czasopism

Zagadnienia ogólne **XVII-3/7/0**

Księgarstwo **XVII-3/7/1**

Stowarzyszenie Księgarzy Polskich – Wrocław **XVII-3/7/1/1**

Towarzystwo Przyjaciół Książki **XVII-3/7/1/2**

„Dom Książki” – księgarnie **XVII-3/7/1/3**

Wydawnictwa **XVII-3/7/2**

RSW „Prasa” – Dziennikarze **XVII-3/7/3**

Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich **XVII-3/7/3/1**

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Dziennikarzy we Wrocławiu **XVII-3/7/3/2**

Drukarnie Wrocławia **XVII-3/7/4**

Agencja Wydawnicze „Ruch” **XVII-3/7/5**

Dni, dekady, wystawy, książki, „Poniedziałki pod Arkadami” **XVII-3/7/6**

XVII-3/8 Literatura

Zagadnienia ogólne, zjazdy, konferencje, uroczystości, różne **XVII-3/8/0**

Związki i zrzeszenia literatów **XVII-3/8/1**

Związek Literatów Polskich Oddział Wrocław **XVII-3/8/1/2**

Materiały Sesji Literackich Związku Literatów Polskich - Wrocław **XVII-3/8/1/3**

Koło Młodych przy Oddziale Związku Literatów Polskich **XVII-3/8/1/4**

Kluby Literackie – Jelenia Góra, - Zielona Góra **XVII-3/8/1/5**

Stowarzyszenie Pisarzy Polskich **XVII-3/8/1/6**

Spotkania, Dni..., Warsztaty **XVII-3/8/2**

Kłodzka Wiosna Poetycka **XVII-3/8/2/1**

Dolnośląskie Dni Literatury w Dzierżoniowie **XVII-3/8/2/2**

Czwartki Literackie **XVII-3/8/2/4**

- Kongresy literackie XVII-3/8/3
- Konkursy literackie, turnieje poetyckie, nagrody literackie XVII-3/8/4
- XVII-3/9 Biblioteki, czytelnictwo**
 - Zagadnienia ogólne XVII-3/9/0
 - Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – Oddział Wrocław XVII-3/9/1
 - Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna XVII-3/9/2
- XVII-3/10 Radio i Telewizja**
 - Zagadnienia ogólne XVII-3/10/0
 - Rozgłośnia Wrocławska Polskiego Radia XVII-3/10/1
 - Telewizja Wrocławska XVII-3/10/2
 - Teatr Telewizji XVII-3/10/2/1
- XVII-3/11 Współpraca kulturalna z zagranicą**
 - Zagadnienia ogólne XVII-3/11/0
- XVIII SPORT, TURYSTYKA**
 - XVIII-0 Zagadnienia ogólne**
 - XVIII-1 Władze i zarządzanie**
 - Zagadnienia ogólne XVIII-1/0
 - Komisja Wychowania Fizycznego i Turystyki Rady Narodowej miasta Wrocławia XVIII-1/1
 - Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki XVIII-1/2
 - XVIII-2 Sport**
 - Zagadnienia ogólne XVIII-2/0
 - Związki i zrzeszenia sportowe XVIII-2/1
 - Kluby sportowe XVIII-2/2
 - Obiekty i inwestycje sportowe XVIII-2/3
 - Imprezy sportowe XVIII-2/4
 - XVIII-3 Turystyka**
 - Zagadnienia ogólne, foldery, informatory XVIII-3/0
 - Towarzystwa, biura turystyczne XVIII-3/0/1
 - Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze XVIII-3/0/1/1
 - Imprezy turystyczne, rajdy, śpiewniki XVIII-3/1
 - Rekreacja – rozrywka XVIII-3/3
- XIX SZTUKA**
 - XIX-0 Zagadnienia ogólne**
 - Ochrona i konserwacja zabytków XIX-0/1
 - Wojewódzki Ośrodek Archeologiczno-Konserwatorski XIX-0/1/1
 - XIX-1 Związki i stosunki artystyczne**
 - Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu SPATIF-ZASP XIX-1
 - Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu „ZASP” XIX-1
 - XIX-2 ARCHITEKTURA, URBANISTYKA**
 - Zagadnienia ogólne XIX-2/0
 - Stowarzyszenie Architektów Polskich XIX-2/0/1
 - Towarzystwo Urbanistów Polskich XIX-2/02
 - Zniszczenia wojenne i odbudowa Wrocławia XIX-2/2
 - Zabytki Wrocławia XIX-2/3
 - Gmachy użyteczności publicznej XIX-2/4
 - Nowoczesna architektura Wrocławia XIX-2/5
 - Pomniki Wrocławia XIX-2/6

Mosty XIX-2/7
Wrocław z lotu ptaka XIX-2/8
Architektura wnętrz XIX-2/9

XIX-3 PLASTYKA

Zagadnienia ogólne XIX-3/0
Plastycy wrocławscy XIX-3/0/1
Związek Polskich Artystów Plastyków XIX-3/1
Wrocławskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych XIX-3/1/1
Związek Polskich Artystów Plastyków Okręg Wrocławski XIX-3/1/2
Grupy plastyczne, wystawiennictwo, galerie XIX-3/2
Wystawy wrocławskie w kraju i za granicą XIX-3/2/0/1
Galerie sztuki XIX-3/2/0/2 zob. też: XIX-6 Fotografika
Grupy plastyczne XIX-3/2/0/3
Biuro Wystaw Artystycznych XIX-3/2/1
Biuro Wystaw Artystycznych – Delegatura w Kłodzku XIX-3/2/1/1
Biuro Wystaw Artystycznych – Delegatura w Wałbrzychu XIX-3/2/1/2
Exlibris, Koło Miłośników Exlibrisu, wystawy XIX-3/2/3

Wystawy, rysunku – krajowe i międzynarodowe Biennale, Triennale Rysunku XIX-3/2/4
Plenery, kiermasze – warsztaty twórcze XIX-3/2/5
Plastyczny Ruch Amatorski XIX-3/3
Plastycy amatorzy XIX-3/3/0
Stowarzyszenie plastyków amatorów XIX-3/3/1

Wystawy, plenery, kiermasze plastyków amatorów XIX-3/3/2

XIX-4 MUZEA

Zagadnienia ogólne XIX-4/0

Wystawy zorganizowane przez Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich PAN XIX-4/0/1
Wystawy obce w „Ossolineum” XIX-4/0/2
Muzeum Narodowe we Wrocławiu XIX-4/1
Panorama Raclawicka XIX-4/1/1
Muzeum Historyczne miasta Wrocławia XIX-4/2
Muzeum Architektury i Odbudowy XIX-4/3
Muzeum Archeologiczne XIX-4/4
Muzeum Energetyczne XIX-4/5
Muzeum Medalierstwa XIX-4/6
Koło Przyjaciół Muzeum Sztuki Medalierskiej XIX-4/6
Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu XIX-4/7
Muzeum Miedzi w Legnicy XIX-4/8
Muzeum Ceramiki w Bolesławcu XIX-4/9
Muzeum Filatelistyczne w Bystrzycy Kłodzkiej XIX-4/10
Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju XIX-4/11
Muzeum Ziemi Kłodzkiej XIX-4/12
Muzeum Dawnego Kupiectwa Śląskiego w Świdnicy XIX-4/13
Muzeum Okręgowe w Wałbrzychu XIX-4/14
Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu XIX-4/15

XIX-5 MUZYKA

Zagadnienia ogólne XIX-5/0
Ludzie muzyki – artyści, kompozytorzy, reżyserzy, działacze XIX-5/0/1

XIX-5/1 Stowarzyszenia muzyczne

Stowarzyszenie Polskich Artystów Muzyków – Oddział Wrocław **XIX-5/1/1**
Dolnośląskie Towarzystwo Muzyczne **XIX-5/1/2**
Polskie Stowarzyszenie Jazzowe **XIX-5/1/3**
Polskie Stowarzyszenie Pedagogów Śpiewu **XIX-5/1/4**
Towarzystwo im. Ferenc Liszta **XIX-5/1/5**

XIX-5/2 Państwowe Przedsiębiorstwa Muzyczne

Państwowa Filharmonia we Wrocławiu **XIX-5/2/1**
Państwowa Opera we Wrocławiu **XIX-5/2/2**
Państwowa Operetka we Wrocławiu **XIX-5/2/3**

Orkiestry i Zespoły Kameralne Alti Stromenti, Consonanza, Dolnośląska Orkiestra Barokowa, Giovanni Virtuosi, Sordina **XIX-5/2/4**

XIX-5/3 Festiwale muzyczne, dni muzyki, cykle koncertowe

Zagadnienia ogólne **XIX-5/3/0**
Festiwal Oratoryjno-Kantatowy „Wratislavia Cantans” **XIX-5/3/1**
Wrocławski Festiwal Polskiej Muzyki Współczesnej **XIX-5/3/2**
Dni Polskiej Muzyki Współczesnej – Dni Nowej Muzyki **XIX-5/3/2/1**
Jazz nad Odrą **XIX-5/3/3**
Dni Muzyki Starych Mistrzów **XIX-5/3/5**
Festiwal Chopinowski – Duszniki Zdrój **XIX-5/3/6**
Festiwal Moniuszkowski – Kudowa Zdrój **XIX-5/3/7**
Festiwal Orkiestr Wojskowych – Świeradów Zdrój **XIX-5/3/8**
Festiwal Społecznych Orkiestr Symfonicznych – Cieplice Zdrój **XIX-5/3/10**
Dni Henryka Wieniawskiego – Szczawno Zdrój **XIX-5/3/11**
Cykle koncertowe **XIX-5/5/13**
Muzyka i Architektura **XIX-5/3/13/1**

XIX-5/4 Ruch muzyczny

Zagadnienia ogólne **XIX-5/4/0**
Zespoły artystyczne **XIX-5/4/1**
Polski Związek Chórów i Orkiestr, Chóry **XIX-5/4/1/1**
Festiwale muzyczne, przeglądy, spotkania, konkursy **XIX-5/4/2**

XIX-6 FOTOGRAFIKA

Zagadnienia ogólne **XIX-6/0**

XIX-6/1 Stowarzyszenia artystyczne

Dolnośląskie Towarzystwo Fotograficzne **XIX-6/1**

Polska Federacja Fotografików i Audiowizualnych Stowarzyszeń Twórczych **XIX-6/1**

Polska Federacja Fotografików **XIX-6/1**

Polski Związek Artystów Fotografików **XIX-6/1**

Wrocławskie Towarzystwo Fotograficzne **XIX-6/1**

XIX-6/2 Wystawiennictwo

Galeria „Foto – Medium – Art.” **XIX-6/2/1**

XIX-6/3 Plenery, kiermasze, konkursy

XIV-6/4 Fotograficy amatorzy

XIX-7 TEATR

XIV-7/0 Zagadnienia ogólne

Teatr – Zagadnienia ogólne: Sympozja, rocznice, władza **XIX-7/0**

Upowszechnianie teatru: turnieje, konkursy, kluby młodzieżowe **XIX-7/0/1**

Ludzie teatru **XIX-7/0/2**

- Międzynarodowy Dzień teatru – Obchody we Wrocławiu, wręczanie „Iglis” **XIX-7/0/3**
XIX-7/1 Stowarzyszenia teatralne
 Towarzystwo Przyjaciół we Wrocławiu **XIX-7/1/4**
- XIX-7/2** Teatry i sceny
 Zagadnienia ogólne **XIX-7/2/0**
 Teatry i sceny Wrocławia i Dolnego Śląska **XIX-7/2/0/1**
 Repertuar scen wrocławskich **XIX-7/2/0/2**
 Afisze, wykazy, narady w sprawie repertuaru itp.
 Teatr Polski **XIX-7/2/1**
 Teatr Polski we Wrocławiu – Trzecia Scena **XIX-7/2/1/1**
 Teatr Polski – Scena Kameralna **XIX-7/2/2**
 Teatr Współczesny **XIX-7/2/3**
 Pantomima Wrocławska **XIX-7/2/4**
 Teatr Laboratorium od roku 1986: Drugie Studio Wrocławskie **XIX-7/2/5**
 Teatr Żydowski **XIX-7/2/6**
 Teatr Lalek **XIX-7/2/7**
 Teatr Dolnośląski w Jeleniej Górze **XIX-7/2/8**
 Teatr Dramatyczny w Wałbrzychu **XIX-7/2/9**
 Teatr Lalek w Wałbrzychu **XIX-7/2/10**
 Państwowy Teatr w Świdnicy **XIX-7/2/11**
 Teatr Dramatyczny w Legnicy **XIX-7/2/12**
 Teatr Popularny Okręgowej Komisji Związków Zawodowych **XIX-7/2/13**
 Teatr „Chochlik” grudzień 1947-1948 **XIX-7/2/14**
 Teatr Otwartej Sceny we Wrocławiu **XIX-7/2/15**
 Wrocławski Teatr Rozrywki **XIX-7/2/16**
 Teatr Wędrujący **XIX-7/2/17**
 Teatr Komedii i Estrady od 1972 roku Scena Małych Form **XIX-7/2/18**
 Wrocławski Teatr Ulicy **XIX-7/2/19**
 Teatr K-2 **XIX-7/2/20**
- XIX-7/3** Festiwale teatralne
 Zagadnienia ogólne **XIX-7/3/0**
 Wrocławski Festiwal Polskich Sztuk Współczesnych **XIX-7/3/1**
 Konkurs na utwór dramatyczny **XIX-7/3/1/1**
 Ogólnopolski Festiwal Teatru Jednego Aktora /OFIJA/ **XIX-7/3/2**
 Wrocławskie Spotkania Teatru Jednego Aktora i Małych Form Teatralnych /WROTSJA/
XIX-7/3/2/1
 Międzynarodowe Spotkania Teatru Otwartego **XIX-7/3/3**
 Jeleniogórskie Spotkania Teatralne **XIX-7/3/4**
 Ogólnopolskie Spotkania Amatorskich Teatrów Jednego Aktora w Zgorzelcu **XIX-7/3/5**
 Kaliskie Spotkania Teatralne **XIX-7/3/6**
 Międzynarodowy Festiwal Teatrów Ulicznych **XIX-7/3/7**
 Ogólnopolskie Zderzenia Teatralne w Kłodzku **XIX-7/3/8**
- XIX-7/4** Ruch teatralny – amatorskie zespoły artystyczne
 Zagadnienia ogólne **XIX-7/4/0**
 Teatry studenckie **XIX-7/4/1**
 Teatr Studencki „Kalambur” **XIX-7/4/1/1**
 Kawiarnia pod „Kalamburem” **XIX-7/4/1/1/1**
 Teatr „Gest” **XIX-7/4/1/2**

Teatr Uniwersytetu „Nawias” XIX-7/4/1/3

Teatry amatorskie – inne XIX-7/4/2

Grupa Działań Teatralnych „Teatr” XIX-7/4/2

Festiwale, przeglądy teatrów amatorskich XIX-7/4/3

XIX-7/5 Teatry obce – występy gościnne (teatralne, operowe, baletowe)

Zagadnienia ogólne XIX-7/5/0

XIX-8 ESTRADA

XIX-8/0 Zagadnienia ogólne

XIX-8/1 Przedsiębiorstwa, agencje estradowe

Przedsiębiorstwa, agencje estradowe układ alfabetyczny: Agencja Interart...,

Dolnośląska Estrada, Hala Ludowa, Impart, Polest itd. XIX-8/1

XIX-8/2 Kabarety

„Dymek z papierosa” – kabaret XIX-8/2/1

„Dreptak” – kabaret XIX-8/2/2

Kabaret „Elita” XIX-8/2/3

XIX-8/3 Cyrk, lunapark

WOLNY

XIX-10 FILM

Zagadnienia ogólne XIX-10/0

Ludzie filmu XIX-10/0/1

XIX-10/1 Instytucje filmowe

Filmos XIX-10/1/1

Okręgowy Zarząd Kin XIX-10/1/2

Centrala Wynajmu Filmów XIX-10/1/3

Wytwórnia Filmów Fabularnych we Wrocławiu XIX-10/1/4

XIX-10/2 Festiwale filmowe, przeglądy, premiery

Zagadnienia ogólne XIX-10/2/0

XIX-10/3 Ruch filmowy – zespoły amatorskie

Zagadnienia ogólne XIX-10/3/0

„Pol – 8” – przegląd filmów amatorskich XIX-10/3/1

XIX-10/4 Kina studyjne, dkf-y

Zagadnienia ogólne XIX-10/4/0

XIX-11 RUCH AMATORSKI

Zagadnienia ogólne XX-1

XX RELIGIE, KOŚCIOŁY, RELIGIOZNAWSTWO

XX-0 Zagadnienia ogólne

XX-1 Stowarzyszenia, kluby

Klub inteligencji katolickiej XX-1

XX-2 Obchody religijne

XXVI WROCLAW

XXIV-0 Zagadnienia ogólne

XXIV-1 Historia Wrocławia /przed rokiem 1945/

XXIV-2 Ludzie Wrocławia i z miastem związani

XXIV-3 Życie towarzyskie, zagadnienia obyczajowe, moda

XXIV-5 Nekrologi, cmentarze

XXIV DOLNY ŚLĄSK

allegro-Format

For the John Johnson Collection of Printed Ephemera

DRAFT

Latest revision: 19990215

Field list

*=repeatable

Record- related fields

#000	record number
#0rb	old record number (ballads)
#0rr	latest record revision
#0cl	cataloguing level
	e in need of editing
	p partially edited

Coded information (relating to the material)

#070	number of containing works
#071	sequence of contained works
#075	address symbol (ballads)
#090	material-related codes: see TABLE 1 below
#091	category-specific codes: see TABLE 2 below
#095	production-related codes: see TABLE 3 below
#098	country code: see TABLE 4 below

Type of material

#100	category
#101	sub-category
#140	literary genre
#143	musical genre

Text-related fields

#200	title
#205	title of ballad
#2FT	added index form of #205 (old FT=)
#210	short title
#220*	other alternative titles
#223*	alternative title when included in main title (ballads)
#2FS*	added index form of #223 (old FS=)
#224*	title referred to from main title (ballads)
#2FR	added index form of #224 (old FR=)
#240	first line
#2FB	added index form of #224 (old FB=)
#242	full text (direct transcription of text from object)
#245	name of tune (if other than main title)
#248	motto (e.g. on bookplate)
#260	edition
#270	series
	▼ n number
#271	miscellaneous numbers appearing on item
#278	source of item (journal title, &c.)
#280	name of event
#282*	name of entertainment
	▼ a author
	▼ i indexed form (if necessary)
	▼ g genre
#284	venue of event
	▼ i indexed form (if necessary)
	▼ t town
	▼ x indexed form of town (if necessary - see note above)
	▼ a address
#285	date of event
	▼ i indexed form (if necessary)
#290	date of composition
	▼ i indexed form (if necessary)
#291	place of composition
	▼ i indexed form (if necessary)
#299	statement of responsibility

Name authority

#3NA	name authority
	▼ d dates
	▼ r roman numerals
	▼ e epithet
	▼ q expansion of initials
	▼ u uniform title

	▼ c	subdivision of corporate name
	▼ z	to be defined by MH
#3NN		notes (on name authority)
#3NR*		cross-references
	▼ d	dates
	▼ r	roman numerals
	▼ e	epithet
	▼ q	expansion of initials
	▼ u	uniform title
	▼ c	subdivision of corporate name
	▼ z	to be defined by MH
	▼ n	notes (on individual cross references)

Names: text-related

subfields: *Note:* All #300, #400 and #500 fields may have the following

- ▼ i the name and indexable form. In the first part of the field, the name is given as it appears on the object. The indexable form of the name *must* be given in subfield ▼ i if it is different (e.g. #300 Chas. Riley ▼ iRiley, Charles)
- ▼ d dates
- ▼ e epithet
- ▼ n notes
- ▼ t town
- ▼ x indexed form of town (if necessary - see note above)
- ▼ a address

It is also possible to specify the type of name by using an indicator (see TABLE 5 below). Only one indicator may be used, preceded by CTRL+o, the whole being placed at the very end of field.

#300	author
	▼ r roman numerals
	▼ e epithet
	▼ q expansion of initials
	▼ u uniform title
	▼ c subdivision of corporate name
	▼ z to be defined by MH

#301	signatory
#310*	editor
#320*	translator
#330	composer
	▼ o opus number
#331*	arranger
#334*	librettist
#340*	performer
	▼ r roman numerals

- ▼ e epithet
- ▼ q expansion of initials
- ▼ u uniform title
- ▼ c subdivision of corporate name
- ▼ z to be defined by MH

Names: associated persons

- #400* dedicatee
- #401* for the benefit of
- #405* subject of elegy
- #408* owner
- #420* addresser
- #421* addressee
- #422* inviter
- #423* invitee
- #430 name of company
- #431* alternative names of company
- #432* advertiser
- #433* town
 - ▼ i indexed form of town
 - ▼ a address
- #436 trades
- #437 products
- #438 brand name
(use ";" as a separator in the 3 fields above)
- #440 promoter (of entertainment)
- #450* artist of exhibited works

Names: production-related

- #500* artist
- #501* designer
- #510* engraver, lithographer, &c
- #530* printer
- #570* publisher
- #572* licenser
- #580* distributor
- #582* bookseller
- #590 extended imprint (free text)

Physical form and production

- #600 physical form
 - ▼ p no. of pages
 - ▼ d dimensions
 - ▼ m dimensions to plate mark
- #610 medium (if not paper)

- #680 printing process of text
- #681 printing process of image
- #689 date of production
 - ▼ i indexed form (if necessary)
 - ▼ s source
- #690 date of publication
 - ▼ i indexed form (if necessary)
 - ▼ s source
- #691 period of work (JIDI)

Subject

- #700* subject
 - ▼ x general subdivision
 - ▼ y chronological subdivision
 - ▼ z geographical subdivision
- #708* subject of illustration
- #710* ICONCLASS classification
 - ▼ c image count
- #720* LCTGM (Library of Congress Thesaurus for Graphic Materials)
- #730* personal name as subject
 - ▼ d dates
 - ▼ n notes
 - ▼ r roman numerals
 - ▼ e epithet
 - ▼ q expansion of initials
 - ▼ u uniform title
 - ▼ c subdivision of corporate name
 - ▼ x general subdivision
 - ▼ y chronological subdivision
 - ▼ z geographical subdivision
- #732* fictional character as subject
- #738* personal name as subject of illustration
- #740 place name as subject

Miscellaneous

- #800 notes
- #805 cataloguer's notes
- #809 work description (JIDI)
- #810 BM number
- #811 Franks number
- #812 Foxon number
- #814 ESTC number
- #815 ESTC heading
- #817 Nister number
- #818 Reiner number

Location

#950*	JJ location (shelfmark)
	▼ s subdivision
	▼ f film number
	▼ c copy note
	▼ g image filename (filename 1:filemane2:&c.)
	▼ x former shelfmark (shelfmark1:shelfmark2:&c.)
	▼ p provenance
	▼ l ledger number

TABLE 1: material related codes

j	juvenilia
w	has "women's studies" interest

TABLE 2: category-specific codes

Note: This field consists of two codes, of which the first is that of the category. Under no circumstances should a code from the second column be entered without the corresponding code from the first.

g	game	r	has rules
b	ballad	m	has music

TABLE 3: production-related codes

c	colour
e	embossed
f	printed on silk
g	gold printing
h	hand coloured
i	illustrations
o	has ornamental border or other decoration
p	porcelain-coated
t	two-tone

TABLE 4: country codes

Argentina	ar
Australia	au
Austria	at
Belgium	be
Canada	ca
Denmark	dk
Egypt	eg
Finland	fi
France	fr

Germany (DDR)	dd
Germany	de
Hong Kong	hk
India	in
Ireland	ie
Italy	it
Japan	jp
Netherlands	nl
New Zealand	nz
Norway	no
South Africa	za
Spain	es
Sri Lanka	lk
Sweden	se
Switzerland	ch
United Kingdom	[see below]
United States	us

Note: The following list is home-made:

United Kingdom	England	[default]
	Scotland	uk-sc
	Wales	uk-wl
	N Ireland	uk-ni
	Isle of Man	uk-im
	Isle of Wight	uk-iw
	Jersey	uk-je
	Guernsey	uk-gu
	Sark	uk-sk
	Alderney	uk-al.

TABLE 5: name indicators

none	adult male
a	adult female
b	adult indeterminate
c	juvenile male
d	juvenile female
e	juvenile indeterminate
f	transsexual (male to female)
g	transsexual (female to male)

TABLE 6: operator codes used in #000 and #0rr
(example)

jl	Julie Anne Lambert
----	--------------------

John Johnson Collection London Play Places index

Box 1

Adelaide Gallery & Lowther Arcade
Alexandria Palace
Aquarium (Royal Aquarium, Westminster)
Argyll Rooms
Astley's Royal Saloon
Bazaars:
 Carlton
 Corinthian
 King Street, Portman Square
 London Crystal Palace
 New Royal Bazaar, Leicester Square
 Queen's
 Royal Victoria Bazaar, Holborn
British Institution
Bullock Museum
Cider Cellars, Covent Garden
Cole Hole Tavern, Fountain Court, Strand

Box 2

Colosseum

Box 3

Crystal Palace
Cremorne Gardens
Crown and Anchor, Strand
Cupers Gardens
Exeter Hall
Free-mason's Hall
Gardens, misc.
Grecian Saloon, Grecian Harmonic Hall
Hanover Square Rooms (Concerts material transferred to Concerts 2)
Historic Monuments and Buildings, misc.
Holborn Casino, Casino de Venise
Tulley's Lounge, Holborn
Islington
King William Street Rooms
Lambeth Gymnasium
Lambeth School of Arms
Lambeth Baths
Leverian Museum, Albion Street
Leicester Square
Leicester Square, Saville House

Cafe Chantant, Saville House
Calonnan Museum, Saville House
Lillie Bridge Grounds
Marylebone Bowling Green and Gardens

Box 4

Museum of Manufactures and Mechanical Arts
Museum of Ornamental Arts, Marlborough House
Music Hall General
 Albert Palace
 Canterbury, Royal Canterbury
 Empress, Brixton
 Euston
 Holborn Empire
 Marylebone Theatre
 Middlesex Music Hall
Myddelton Hall
National Music Hall
Royal Albert Music Hall
Royal Cambridge Hall of Varieties
Royal Holborn
Royal Standard
St. George's Hall
Weston's Grand Music Hall
Music Rooms and Concerts
 Albion Hall
 Freemason's Hall
 New Rooms, Tottenham Street
 Ruckholt-House, Essex
 Eisteddford
Napoleon Museum
Napoleon Misc.
North Woolwich Gardens
Olympia
Panopticon, the
Parks
Polytechnic Institution
Prospectuses
 Exhibition Rooms
 General Exhibition Company
 Glaciarium and Frozen Lake
 Indian Collection and Museum of Mankind
National Repository for the exhibition of specimens of new and improved
productions of the artisans and manufacturers of the United Kingdom
Panharmonicon
Royal Elysium

Box 5

Ranelagh Park
Misc Rooms
Rosherville Gardens
St. George's Gallery
St. James's Music Hall
St. James's Palace and Park
St. Martin's Hall
Spring Gardens
Surrey Zoological Gardens
Theatres
Royal Rifle Galleries, Tichborne Street

Box 6

Vauxhall Gardens
Walhalla Leicester Square
White Conduit House
Zoos
Misc. and General

NO BOXES 7 - 8

Box 9

Egyptian Hall

Box 10

Egyptian Hall

Sample record from allegro database

#000 19990225/17:24:43"jl
#0rr 19990302/20:16:39"jl
#090 w
#095 it
#100 advertisement
#101 soap
#200 Pears' Soap
#220 ^aThe secret of a good complexion
#220a ^aThe temple of beauty
#220b Caution to parents [verso]
#430 A. & F. Pears
#431 Pears' Soap
#434 London"a91, Great Russell Street, W.C.
#437 soap

- #438 Pears'
- #600 single sheet"22.3 x 14.2 cm.
- #610 paper
- #680 chromolithograph
- #690 [Feb 87]"1887.02"spencil annotation to recto of 4 (99)
- #700 complexion
- #720 Women
- #720a Temples
- #730 Attified, John"eProfessor"ntestimonial
- #738 Fortescue"eMiss
- #738a Roze, Marie"eMad
- #738b Patti, Adelina"d1843-1919
- #738c Anderson, Mary"eMiss.
- #738d Lillie"d1853-1929
- #950 Soap 4 (98)"sPears: women"cnot mounted. Verso annotated with date: "May 87"
- #950a Soap 4 (99)"sPears: women"canother copy, mounted. Annotated with date: "Feb 87""fneg. 1790 (b&w)

WYDAWNICTWO SBP JEST DLA WAS!

Publikujemy większość literatury, która będzie potrzebna w trakcie studiów. Autorami tych książek są Wasi obecni i przyszli wykładowcy, sprawdzeni dydaktycy i naukowcy. Co roku wydajemy kilka pozycji książkowych z myślą o studentach. Także dla Was wydajemy:

CZASOPISMA

BIBLIOTEKARZ. Indeks 352624. Miesięcznik o charakterze fachowym i naukowym. Ukazuje się od 1929 r. Czasopismo wydawane przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich oraz Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy.

PORADNIK BIBLIOTEKARZA. Indeks 369594. Miesięcznik instrukcyjno-metodyczny. Ukazuje się od 1949 r. Czasopismo wydawane przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

ZAGADNIENIA INFORMACJI NAUKOWEJ. Od 1993 r. czasopismo jest wydawane przez Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego i Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, jako półrocznik.

Adres: **Wydawnictwo SBP**
ul. Konopczyńskiego 5/7
00-335 Warszawa

Zamówienia telefoniczne: (0-22) 825-50-24
(0-22) 825-53-49

- Przyjmujemy zamówienia na prenumeratę wszystkich wymienionych czasopism. Sprzedaż pojedynczych numerów bieżących i archiwalnych odbywa się w Dziale Promocji i Kolportażu w al. Niepodległości 213, zaś bieżących numerów – przy ul. Konopczyńskiego 5/7.
- Prowadzimy sprzedaż odręczną i wysyłkową książek, czasopism i druków (gotówka, przelew).

Nasze konto: MILLENNIUM
Nr 70 1160 2202 0000 0000 2814 5355

WYDAWNICTWO

SBP

WYDAWNICTWO

SBP

Seria „NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA”

Seria wydawnicza „Nauka-Dydaktyka-Praktyka” jest najdłuższą serią bibliologiczną, jaka kiedykolwiek ukazywała się w Polsce. W ostatnich latach wydaliśmy w jej ramach książki cieszące się dużą popularnością w środowisku bibliotekarskim.

Polecamy m.in.:

1. **Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych.** T. 32 (IV Forum SBP, Warszawa 15-17.10-1998). Cena 25 zł.
2. **Bibliografia. Metodyka i organizacja.** T. 38 (red. Z. Żmigrodzki; 2000). Cena 47 zł.
3. **Praca z użytkownikiem w bibliotece.** T. 41 (J. Wojciechowski; 2000). Cena 30 zł.
4. **Biblioteka w otoczeniu społecznym.** T. 40 (red. E. B. Zybert; 2000). Cena 33 zł.
5. **Ocena potrzeb informacyjnych w dobie Internetu.** T. 43 (D. Nicholas; 2001). Cena 29 zł.
6. **Biblioteki publiczne końca XX w.** T. 44 (L. Biliński; 2001). Cena 44 zł.
7. **Zarys dziejów nauk matematyczno-przyrodniczych (dla bibliotekarzy).** T. 45 (B. Orłowski; 2001). Cena 15 zł.
8. **Dokumenty nieksiążkowe w bibliotece.** T. 46 (D. Grygrowski). Cena 39 zł.
9. **Biblioteka i informacja w środowisku współczesnej szkoły.** T. 50 (M. Drzewiecki; 2001). Cena 41 zł.
10. **Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym.** T. 49 (red. E. B. Zybert; 2002). Cena 32 zł.
11. **Wstęp do bibliotekoznawstwa.** T. 51 (J. Ratajewski, Z. Żmigrodzki; 2002). Cena 36 zł.
12. **Klasyfikacja. Struktury nauki, piśmiennictwa i zbiorów informacyjnych.** T. 52 (B. Sosińska-Kalata; 2002). Cena 41 zł.
13. **Działalność bibliotek publicznych. Standardy międzynarodowe IFLA-UNESCO.** T. 55 (red. M. Kisilowska). Cena 15 zł.
14. **Słownik encyklopedyczny terminów i języków informacyjno-wyszukiwawczych.** T. 56 (B. Bojar; 2002). Cena 45 zł.

W przygotowaniu:

J. Wojciechowski – **Idee a rzeczywistość: bibliotekarstwo pragmatyczne.**

20803

h.2

**SERIA WYDAWANA
Z INICJATYWY
INSTYTUTU INFORMACJI NAUKOWEJ
I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO
ORAZ WYDAWNICTWA SBP**